

OVERZICHT DER GESCHIEDENIS
VAN DE
NEDERLANDSCHE ZEEVISSCHERIJEN.

OVERZICHT DER GESCHIEDENIS
VAN DE
NEDERLANDSCHE ZEEVISSCHERIJEN

DOOR

Anthony
Mr. A. BEAUJON,
Buitengewoon Hoogleraar a/d. Universiteit van Amsterdam.



LEIDEN. — E. J. BRILL.
1885.



UITGEGEVEN MET TOESTEMMING VAN HET
»INTERNATIONAL FISHERIES EXHIBITION COMMITTEE, LONDON 1883.»

—

Rec'd 9/23/54
- R. Blue

1

—

»deling was gebleven, en naar ik vertrouwde ook geen »verkeerd was voorgesteld; dat voorts het werk, zooals »het lag, geheel geput was uit ten volle vertrouwbare bronnen, waarvan verreweg het grooter deel nog door niemand was onderzocht».

Doch onvolledig was deze »History» zeker. Zij behandelde alléén de hoofdzaken; zij zweeg bv. geheel van de Friesche en Groningsche, en bijna geheel van de Zeeuwsche visscherijen in volle zee; zij gewaagde niet van de visscherij op de Schelde en Zeeuwsche Stroomen, van de teelt en visscherij van oesters en zalm, hoewel van al deze belangrijke onderwerpen, uit bestaande bronnen, de geschiedenis geconstrueerd kan worden. Ik kon in den winter van 1882—83 alleen die gegevens onderzoeken, die in het Rijksarchief en in de te 's Gravenhage gevestigde verzamelingen te vinden waren. Mijn voornemen was dan ook, te gelegener tijde de archieven van alle zeeprovinciën en van alle visscherijsteden te doorzoeken, om de »History» te toetsen aan, en aan te vullen met, hetgeen ik dáár zou vinden; voorts de ontbrekende hoofdstukken er bij te voegen, en er een veel beter, vollediger en uitvoeriger geschiedverhaal van te maken, dat, in onze eigen taal geschreven, onze landgenooten volkomen op de hoogte van het verleden van een hunner belangrijkste takken van nijverheid zou hebben gebracht.

Daartoe nu was natuurlijk een jarenlang onderzoek, en bijna onbeperkte beschikking over mijn tijd noodig. Deze laatste onthrak mij tot dusver, en het laat zich aanzien dat zij mij nog zeer lang zal ontbreken. Anderzijds werd de »History of Dutch Sea-fisheries», (al kwamen vermoedelijk slechts enkele exemplaren in handen van het Nederlandsch publiek) door bij uitstek bevoegde Nederlandsche critici met

onverhoopte en groote welwillendheid besproken, en werd daarbij de vleierende wensch te kennen gegeven naar eene spoedige Nederlandsche vertaling. Dat die vertaling tevens eene verbetering moest zijn, stond bij mij vast; ik kon haar dus niet aan anderen overlaten, die — daar op het oorspronkelijke Engelsche werk hiertelende geen copyrecht bestabaar is — buiten mijne voorkennis van mijn werk hadden kunnen maken wat zij verkozen. Een en ander deed mij besluiten, af te zien van mijn plan om het geheele werk opnieuw op het getouw te zetten, en het bij de gevraagde vertaling te laten, die men in de volgende bladzijden vindt. Zij wijkt alleen in zóóver van het oorspronkelijke af, dat op sommige punten eene nadere overweging van de voor mij thans bereikbare bronnen mij tot gewijzigde inzichten heeft gebracht; dat sommige, bij overhaaste bewerking der prijsvraag misschien verschoonbare, slordigheden in voorstelling en gedachtengang, overal waar zij bij het vertalen mijne aandacht troffen zijn weggenomen; dat sommige minder belangrijke gedeelten zijn bekort, en zaken die den vreemdeling minder dan den landgenoot belang kunnen inboezemen, daarentegen uitvoeriger zijn behandeld; dat eindelijk het laatste hoofdstuk en de laatste statistische bijlagen tot heden zijn bijgewerkt.

Wat den inhoud van het werkje en zijne historische pretensiën betreft, kan ik dus nu niet anders doen, dan de zooeven aangehaalde zinsneden uit de Engelsche voorrede herhalen. Het werk is eene schets en niet méér. Waar ik het omtrent bijzonderheden niet tot zekerheid bracht, heb ik òf die punten onbesproken gelaten, òf, zoo dit niet aanging, de redenen van twijfel aan mijne opvatting medegedeeld. Geschiedkundigen en titre, die van historische bronnenstudie hunne levenstaak maken en

er de methode geheel van meester zijn, zullen dit diletantenwerk noemen; verre van mij, hen tegentespreken. Mogen zulke historici zich tot mijn onderwerp genoeg aangetrokken gevoelen, om uittewerken wat ik slechts aanstippen kon. Zij vinden in de geschiedenis onzer zeevisscherijen stof voor allerbelangrijkste studie, op een veld, dat nog grootendeels braak ligt en waarvan ik, zonder den ploeg er diep in te drijven, alleen de voor de hand liggende vruchten heb geplukt.

Er is in de volgende bladzijden soms méér van wetten en reglementen, dan van visschen, schepen en visschers sprake. Voor een deel is dit te wijten aan het onderwerp der prijsvraag, waarop dit werkje oorspronkelijk een antwoord was. Maar zij, die sommige onderdeelen van de geschiedenis onze zeevisscherijen nader mochten willen uitwerken, zullen bemerken dat, althans wat de haringvaart betreft, de historie van het bedrijf met die der wetgeving zamenvalt; eensdeels omdat er uit vroeger eeuwen niet veel anders dan de wetten tot ons is gekomen, anderdeels omdat, door alle tijden heen, de van elders bekende feiten niet anders dan uit de wetten te verklaren zijn. In de toekomst zal het anders wezen; want sedert ruim vijftwintig jaren is het tijdperk der visscherijreglementeering voorbij, en dat der visscherijstatistiek begonnen. Het jaar 1857, dat eerstgemeld tijdperk besloot, zag tevens het Collegie voor de Zeevisscherijen ontstaan, welks jaarlijksche verslagen, door hun voortreffelijken inhoud en bewerking, de aandacht op dit bedrijf zouden vestigen, ook al trok het die juist in onze dagen niet onweêrstaanbaar tot zich door zijn krachtigen bloei te midden van algemeene kwijning.

Amsterdam, Mei 1885.

A. BEAUJON.

EERSTE GEDEELTE.

Die Niederlandische See-fisch

De Nederlandsche Zeevisscherijen vóór de vestiging der Republiek.

Een blik op de kaart van ons vaderland zal een ieder overtuigen, dat de vischvangst in zee ten allen tijde eene onzer bronnen van bestaan moet zijn geweest. Het land is aan twee zijden door ééne zee begrensd, en omsluit er eene andere binnen zijne eigen grenzen; beide die zeeën zijn vischrijk, en waren het altijd. Al onze zee- en rivierhavens, hoezeer zij ook te kort mogen schieten bij de eischen der tegenwoordige handelsvloten, waren voor de grootste vischschepen ten allen tijde toegankelijk. En wie zich rekenschap geeft van de wording der zaken die hij ziet, kan het zich niet ontveinzen dat de dorpen aan de Noordzeekust, van bebouwbaren grond door de duinen gescheiden, niet anders dan aan de zeevisscherij hun ontstaan kunnen danken.

Wat de natuur ten deze aanwijst, bevestigt de geschiedenis; en wel reeds die van oude tijden. Reeds uit de latere middeleeuwen zijn er historische gegevens omtrent de Nederlandsche zeevisscherij. In 1163 zou, volgens sommigen,

(die overigens elkaâr naschrijven)¹⁾ voort 't eerst door Hollanders haring gevangen en gegeten zijn. In 1326 verleende Waldemar, koning van Denemarken, aan »die van Harderwijk» een privilegie voor de haringvangst in Scania (Schoonen)²⁾; een bewijs van de oudheid van het bedrijf, dat eer men zóó ver ten haring voer, zijne kinderjaren reeds lang te boven moet zijn geweest. Opmerkelijk is het, dat de Zuiderzee destijds klaarblijkelijk geen haring opleverde. — Een der oudste stukken, den Hollandschen Oostzeehandel betreffend, is voor zooveel mij bekend een privilegie, in 1277 door de Duitsche Orde in Lijfland aan »de gemeene kooplieden» van Amsterdam verleend, en in 1495 door den bisschop van Lijfland bevestigd³⁾. De visscherij wordt in dit stuk wel is waar niet met name genoemd; het belooft, in algemeene bewoordingen, aan de Amsterdamsche handelaars bescherming. Maar onder die handelaars waren denkelijk ook visschers; althans een ander privilegie, in 1368 door koning Albrecht van Zweden aan die van Amsterdam, Enkhuizen en Wieringen verleend⁴⁾, vermeldt uitdrukkelijk de bevoegdheid der titularissen om »eigene schuiten ende gereedschappen tot de Visscherij te hebben in onzen lande van Schoonen, en die te gebruiken naar wille, gevende van elke schuit een halve mark Schoons en niet meer.» Ditzelfde edict vestigt een invoerrecht op haring, door Hollanders in Zweden ingevoerd. Reeds vroeger waren er in deze landen geprivilegieerde markten voor haring en andere

1) *Semeyns*, Corte beschryvinghe over de haringvisscherye in Hollandt, blz.

1. — „Den Koopman”, dl. 1, blz. 349.

2) Boxhorn, Tooneel van Hollandt, blz. 234.

3) Zie *Luzac*, Hollands Rijkdom, dl. I, bijlage B.

4) Ibid., aanhangsel C.

visch; zulke stapelrechten werden door de Graven van Holland verleend aan Brouwershaven in 1344 en aan Naarden in 1355; teryjl in 1388 eene vischmarkt van Katwijk op den Rijn naar Katwijk aan Zee verplaatst werd ¹⁾).

Luzac (Holl. Rijkdom, I, blz. 141), vermeldt een tiend van alle zeevisch, die, denkelyk aan deze markten, onder den naam van *hofvisch* van ouds ten bate der graven van Holland geheven werd. Dat, althans vóór 't eind der dertiende eeuw, onze zeevisscherijen belangrijk waren, blijkt vooral ook uit eene order van Eduard I van Engeland, van 't jaar 1295 ²⁾), waarbij gemelde Koning »*custodi orae maritimae suae Jernemuth & Baillivis suis de Jernemuth*» gelast, toe te zien dat geen overlast worde aangedaan aan vele lieden van Holland, Zeeland en Friesland, die zich eerst-daags zullen begeven tot visschen »in onze zee bij Jernemuth» (Yarmouth). Reeds destijds werd derhalve, zoowel in de Noord- als in de Oostzee, de haringvangst door Nederlanders op uitgebreide schaal gedreven.

Er is mij niets bekend, waaruit nadere bijzonderheden zouden te putten zijn omtrent den omvang onzer zeevisscherijen, vóór het eind der veertiende eeuw. Doch, bij gebrek aan betere aanwijzingen, kan veilig worden aangenomen dat er voor dadelijke consumptie gevischt werd en dat geen haringhandel van eenige beteekenis kon bestaan, zoolang de kunst niet bekend was, om haring op den duur tegen bederf te vrijwaren. Dat men, van de oudste tijden af, de zeevisch min of meer gezouten aanbracht,

1) van Mieris, Groot Charterboek enz. II, blz. 688, 826; III, blz. 498.

2) Hollands Rijkdom, I, blz. 136, III, blz. 57 vlg. — v. Mieris, Groot Charterboek, I, blz. 566.

is buiten twijfel; het visschen onder Yarmouth en in de Oostzee ware anders onmogelijk geweest. Trouwens, nog in 1816 bewaarde men te Ostende een reglement van 't jaar 1177, vastgesteld door Margaretha, Gravin van Vlaanderen ¹⁾, nopens het zouten van den haring; waaronder men denkelijk eene bewerking verstond, in den geest van 't geen thans ten onzent *steuren* heet. Zeker althans was destijds de kunstbewerking nog niet bekend, die den haring tot een duurzaam handelsartikel gemaakt heeft en daardoor tot den waren bloei onzer haringvaart den hoeksteen gelegd: het *kaken*, 't welk, zooals wij allen op de schoolbanken leerden, door Willem Beukelsz. van Biervliet in de veertiende eeuw werd uitgevonden.

Deze uitvinding is voor een onzer voornaamste bedrijfstakken van zóó overwegend belang geweest, dat het te wenschen ware, dat wij er méér van wisten. Men heeft dit altijd ingezien, en over Beukelsz. bestaan dan ook ettelijke geschriften, die echter alle berusten op uiterst karige historische bouwstof. Raepsaet's zooeven aangehaalde »Note» bevat, in beknopte vorm, al de ter zake dienende feiten ²⁾. Beukelsz. leefde, volgens hem en anderen, te Biervliet in de eerste helft der veertiende eeuw; hij was »stuurman» en bij de haringvaart betrokken. Hij stierf in 1347; volgens anderen in 1397; volgens enkelen in 1401. Er bestonden, naar 't schijnt, ten tijde van Raepsaet nog documenten ten bewijze dat hij behoorde tot eene familie van aanzienlijke burgers; ja er is sprake van een geslachtswapen, dat uit twee gekruiste »kaeckmeskens» zou hebben bestaan. Met zekeren ophef vermelden al zijne vele biografen, dat

1) *Raepsaet*, Note sur la découverte de caquer le hareng, p. 6.

2) Zie ook E. v. Bryssel, Hist. du commerce et de la marine en Belgique, dl. II, blz. 31.

Karel V in 1556 te Biervliet het graf van Beukelsz. bezocht, en dáár gebeden opzond voor 's mans eeuwig heil. Dat graf zal een bloot gedenkteeken geweest zijn; want vergis ik mij niet, dan staat het tamelijk vast, dat het Biervliet van 1350 vóór Karels tijd door stormvloeden vernield, en elders herbouwd was. Hoe dit zij, Karels huldeblijk (door 's Keizers troonsafstand voorafgegaan en dus niet uit zucht naar populariteit bij den Vorst te verklaren) getuigt van eene algemeene — en zeker niet ongegronde — vereering voor de nagedachtenis van den uitvinder van het haringkaken.

Belangrijker dan dit alles zou het wezen, zoo wij konden nagaan hoe Beukelsz. tot zijne kunstbewerking gekomen is, en of zij in verband stond, hetzij met eene sterke vermeerdering van den aanvoer van haring die de deskundigen op verbetering van het inzoutingsproces deed zinnen, of wellicht met eene verandering in de *soort* van haring die gevangen werd. De kunstbewerking zelve is — immers voor zoover een niet-deskundige kan nagaan — zóó ingewikkeld niet, of zij had ook een paar eeuwen vroeger wel kunnen zijn uitgevonden. Doch nergens vond ik eenige aanwijzing van de omstandigheden, die tot eene uitvinding aanleiding geven welker belang, voor Nederland, met dat der spinmachine voor de Britsche nijverheid kan vergeleken worden.

Wat het kaken zelf betreft, dit wordt, gedurende vijf eeuwen, steeds op dezelfde wijs door allen beschreven; en ik ken geen reden om aan te nemen dat er verschil zou zijn tusschen de bewerking zooals Beukelsz. haar uitvond en zooals zij in onze dagen wordt toegepast. Den niet-deskundigen schrijver zal men technische omschrijvingen wel willen kwijtschelden; voor het doel van dit werk is

het genoeg, te vermelden dat de hoofdzaak bij het kaakproces bestaat in het, *terstond na het ophalen der netten*, verwijderen van een deel der inwendige organen van den haring, die onmiddellijk daarna, op eene bijzondere wijs, in lagen met zout in tonnen wordt gepakt, en eenigen tijd blijft liggen in zijn eigen pekel of zoog. *bloedpekkel*. Vandáár de benaming »*pekelharing*» (thans schijnt »*zoutharing*» de geijkte term te zijn, hoewel ook de bokking gezouten is). De haringtonnen schijnen aanvankelijk »*kaeckjes*» te hebben geheeten, en dááaraan is vermoedelijk de naam der bewerking ontleend.

Het laat zich licht verklaren, dat ten tijde van, en kort na de uitvinding van den Biervlietschen »stuurman», de Zeeuwen de grootste haringvisschers dezer gewesten waren ¹⁾, hoewel, blijkens de boven aangehaalde stukken, ook in de noordelijke provinciën reeds toen een ontwikkeld visschersbedrijf moet hebben bestaan. Van den eerstvolgenden gewichtigen stap voorwaarts op technisch gebied komt de eer aan 't Noorden toe, daar in 1416, te Hoorn, het eerste groote haringnet gebreid werd ²⁾. Met welke netten men vroeger vischte, en hoe groot dit eerste »groote» net mag zijn geweest, is mij zoomin bekend, als de reden waarom de Zeeuwen, reeds in den aanvang der vijftiende eeuw, in de haringvangst ten achter geraakten; 't welk immers mag worden opgemaakt uit de karigheid van geschiedbronnen omtrent de Zeeuwsche visscherijen, zoo men al het getuigenis der schrijvers wil wraken die verklaren, dat de

1) »Den Koopman», dl. I, blz 237. — Zie over de oude Zeeuwsche haringvisscherij de *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis van Zeeuwsch-Vlaanderen*, IV, blz 209.

2) *Velius*, Chronijk van Hoorn, blz. 32. — *Brandt*, Historie der vermaarde Zee- en Koopstad Enkhuizen, blz. 17. — *Wagenaar*, Vad. Historie, III, p. 499; enz. enz.

Zeeuwen, omstreeks dezen tijd, het bedrijf van visschers gaandeweg voor dat van kapers hebben vaarwel gezegd. De Staatscommissie van 1854 (waarover later) zoekt het verval der Zeeuwsche visscherij te verklaren uit eene gelijktijdige verlegging van den loop der groote haringscholen, die omstreeks deze tijden van de Deensche en Noorsche kusten naar de Engelsche en Schotsche getrokken zouden zijn. Doch daargelaten dat het jaarlijksche »trekken» der haringscholen, thans door vele dierkundigen voor eene fabel wordt verklaard, is het niet duidelijk waarom de Zeeuwen niet zoowel onder de Schotsche als onder de Noorsche kusten zouden hebben kunnen visschen; 't geen trouwens, getuige het zooeven aangehaald edict van Eduard I, reeds in 1295 zoowel door Zeeuwen als door Hollanders werd gedaan. Hoe dit zij, van den aanvang der vijftiende eeuw zijn Holland en Westfriesland de hoofdzetel der haringvaart geweest; en kort na het gebruik van groote netten, begon het reglementeeren van het visschersbedrijf, dat voortgeduurd heeft tot vóór ongeveer dertig jaren, en waarvan in de volgende bladzijden dikwijls sprake zal zijn.

Graaf Jan, uit het Beyersche huis, vaardigde in 1424 verbodsbepalingen uit tegen het kuipen van te kleine haringtonnen, en het kaken van haring een of twee dagen ná de vangst¹⁾; hij schreef daarbij het merken der tonnen met »der stede brant», (reeds vroeger naar 't schijnt gebruikelijk) gebiedend voor, zonder dat uit zijne edicten iets blijkt van *keuring*, 't zij van vaten of haring. Onder de Beyersche graven is overigens — ook deze bijzonderheid zal den meesten onzer uit de dagen der lagere school in 't geheugen gebleven zijn — voor 't eerst, in de partij-

1) v. *Mieris*, Charterboek, dl. IV, blz. 728, 739.

namen van *Hoekschen* en *Kabeljauwschen*, een bewijs te vinden dat de haringvangst reeds toen niet de eenige tak onzer visscherijen was. Hoe het destijds geschapen stond met de kabeljauwvaart, heb ik intusschen niet kunnen ontdekken.

De Bourgondische graven deden de eerste stappen tot verdere ontwikkeling der wetgeving op de haringvisscherij; en wel vindt men onder hun bestuur voor 't eerst eene bijzondere belasting (*lastgeld*) vermeld, door de haringvisschers te betalen als bijdrage tot het onderhoud van oorlogsschepen die hun tot convooi werden medegegeven. Een ander Bourgondisch edict verbiedt het verkoopen van Hollandschen haring in buitenlandsche havens; een derde het zouten van haring in tonnen vóór St. Bartholomaei (24 Augustus). Dit laatste stuk behelst tevens de eerste voorschriften omtrent de soorten van zout, die bij het kaken mochten worden gebruikt ¹⁾.

Ook bij gebrek van al wat zweemt naar stellige opgaven omtrent den omvang van het bedrijf, blijkt uit dit alles, dat de haringvaart in het Bourgondische tijdvak zich tamelijk snel ontwikkeld moet hebben. In 1476 werd zij dan ook door de Briellenaars in eene »remonstrantie» aan den Grooten Raad te Mechelen, ongetwijfeld terecht, als een van 's lands voornaamste bedrijfstakken voorgesteld. Sterker nog pleit voor den omvang der visscherij een plakkaat van 24 Juni 1495 ²⁾ nopens den handel in haringtonnen; in dit stuk toch wordt verordend, dat gedelegeerden van „die van den haringvaart» jaarlijks, zoolang dit wensche-lijk zal blijken, in den Haag bijeen zullen komen om te

1) Zie Mr. van Limburg Brouwer's verzameling „Boergoensche Charters”, blz. 51, 57, 59, 82 (a°. 1439 en 1440).

2) Eerste Memoriaalboek 's Hofs van Holland, fol. 451.

beraadslagen over de belangen van het bedrijf. Meerdere gegevens omtrent de ontwikkeling der visscherij in de vijftiende eeuw zijn mij niet onder de oogen gekomen. Eerst in den aanvang der zestiende schijnt met stelselmatische wetgeving op het vangen en de behandeling van den haring, en op de contrôle van het haringfust, een aanvang te zijn gemaakt. De eerste wet omtrent dit een en ander, tevens in zekeren zin een beeld van het bedrijf bevattend, is het »*Placaet ende Ordonnantie op 't Stuk van den Haringvaert, 't branden van de tonnen en tsouten van den Haringh, wesende seer groot*»¹⁾ dd. 18 Mei 1519 door Karel V uitgegeven.

Dit plakkaat opent het tijdperk der regeeringscontrôle op de hoedanigheid van den haring die in den handel werd gebracht; en het is opmerkelijk, dat men aanvankelijk een waarborg voor de qualiteit van de *visch* alléén in die van het *fust* meende te moeten zoeken. De »*brand*», die in 1519 voor 't eerst verplichtend werd gesteld, waarborgde aanvankelijk alléén de deugdelijkheid der tonnen; afzonderlijke merken, de soort van de visch aanduidend, waren facultatief, behalve in zóóver als de vroeg gevangen haring een bijzonder stempel moest dragen. De hoofdinhoud dezer eerste haringwet is de volgende.

Elke ton haring, die ter markt komt, moet met twee merken gebrand zijn: dat van den kuiper die de ton heeft gemaakt, en dat van den schipper bij wien aan boord zij gepakt is. In elke stad of dorp, welks bewoners de vangst uitoefenen, moeten keurmeesters worden aangesteld »*omme den brand te regeeren*»; doch deze keurmeesters keuren alléén het vat, niet zijn inhoud. Zij onderzoeken zoowel het hout als de samenstelling der tonnen, en houden een register

1) Derde Memoriaelboek 's Hofs van Holland, fol. 114 verso.

van de merken der kuipers; welke merken, »*tonnebrand*» genaamd, dus eenigszins het karakter van meesterteekeus droegen. Alléén nieuwe tonnen mogen gebruikt worden; het »ten haring voeren» van gebruikte is verboden. Behalve den verplichten »*tonnebrand*» wordt het aan steden, die gesteld zijn op den bijzonderen goeden naam van haar product, vrijgelaten hare haringtonnen een eigen stedelijken brand te geven, die in dit plakkaat »*backbrand*» heet. Wij zullen straks zien, dat van deze bevoegdheid een ruim gebruik werd gemaakt.

Het plakkaat van 1519 veroorlooft niet, haring te zouten met ander zout dan »*van den zoute gezoden*» (geraffineerd) of »*zout van goeden grauwen zelle*» (ook *moerzout* genaamd¹⁾). Het gebruik van »*Lisbonsch*» zout was verboden; eene opmerkelijke bepaling, daar later onder de Republiek, toen de »*neeringhe van den zelle*» was uitgestorven, juist geen ander dan Spaansch of Portugeesch zout bij 't haringzouten mocht worden gebruikt. Alle zout, dat een »ten haring varend» schipper aan boord nam, moest gedekt zijn door een certificaat van goede hoedanigheid; en ter verzekering van dit, van den aanvang af als

1) Velen onzer zoutzieders is deze zoutsoort denkelijk onbekend; immers van de bijzondere wijze van zoutwinning, door de onderstreepte woorden aangeduid, heb ik na de 16e eeuw geen spoor meer gevonden. Op de schorren en platen in sommige onzer riviermonden was voorheen eene soort van veenachtige zelfstandigheid, *darinck* genaamd en natuurlijk doortrokken van zout water, in groote hoeveelheden voorhanden. Men verbrandde dezen »*darinck*», waarvan de asch, met zeewater besprenkeld, een bijzonder fijn grauw zout schijnt te hebben opgeleverd. Zierikzee schijnt de hoofdzetel van dit bedrijf te zijn geweest, dat natuurlijk tot de riviermonden beperkt was. Boxhorn beschrijft het geheele proces op blz. 114 zijner vermeerderde uitgaaf van Reigersbergen's Chronyk van Zeelandt; hij voegt er bij, dat voorheen geen ander zout, dan »*van grauwen zelle*», in alle de Nederlanden werd gebruikt. Eene prent, in dl. IV van Wagenaar's Vad. Historie opgenomen, maakt aanschouwelijk, hoe men oudtijds bij 't elven en branden van *darinck* te werk ging.

uiterst gewichtig aangemerkte voorschrift, werd den schippers een bijzondere eedsaflegging voorgeschreven. Op elk last haring moesten vier tonnen »zout van zelle" of zesdehalve ton »zout van den zoute" worden aangewend; een bewijs dat, hoe vreemd het moge schijnen, de bederfwerende eigenschappen van het eerstgenoemde aanmerkelijk sterker waren dan die van het geraffineerde zout, dat destijds in den handel was.

Stelt het plakkaat van 1519 alléén voor de haringtonnen de keuring verplichtend, het bevat ook voorschriften omtrent het vangen en pakken van de visch zelven. Haring, vóór Sint Jacobsdag (25 Juli) gevangen, moet in afzonderlijke tonnen worden gepakt, die met een »St. Jakobs schelpe" gebrand zijn. Den schippers wordt, bij 't pakken van den haring in tonnen, bijzondere »diligentie" voorgeschreven; zij moeten vooral er op letten, dat de haring in regelmatige lagen worde gepakt, en niet in hoopen uit de manden in de tonnen gestort. Haringen van verschillende hoedanigheid, als vol, »ijdel", kuitziek, en beschadigd (»wrack") moeten na zorgvuldige sorteering in afzonderlijke vaten worden gepakt. Doch *afzonderlijke merken voor deze verschillende soorten worden in 1519 nog niet voorgeschreven en evenmin de visch aan keuring onderworpen*; den handelaars wordt enkel op 't hart gedrukt, elke ton die zij afzetten aan den kooper als 't ware te declareeren, 't zij als »volle en zoete" of als eene der mindere soorten. Gedurende de reis moet de reeds gepakte haring elke veertien dagen gepekeld, of met zeewater bevochtigd worden. Het is verboden, »Ye-haring" ¹⁾, als zijnde van mindere

1) Hier, in 1519, het eerste spoor van haringvijscherij in de Zuiderzee; tenzij men wil aannemen dat »Ye-haring" in 't geschreven Memoriaalboek eene schrijffout is voor »Yle". Waarschijnlijk acht ik dit niet, daar in het-

hoedanigheid, te zouten en uit te voeren; deze soort moet voor binnenlandsch verbruik tot bokking worden gerookt; eene opmerkelijke bepaling, daar zij de oudste is die het bestaan der bokkingrookerij uitdrukkelijk vermeldt, en tevens den oorsprong bevat van het latere kaakmonopolie der »groote visscherij», waarvan verder herhaaldelijk sprake zal wezen.

Al de verschillende verplichtingen, aldus den schippers van haringbuizen opgelegd, worden onder de hoede van den eed gesteld, en wel in dier voege dat na afloop van elke reis, vóór het scheepsvolk uiteengaat, schipper en minderen, man voor man, voor den magistraat moeten bezweren, dat het plakkaat in allen deele door een ieder is nageleefd. De verplichte afmonstering, die feitelijk in dit voorschrift ligt opgesloten, heeft ongetwijfeld gestrekt om ook de verhouding tusschen schipper en scheepsvolk min of meer onder het toezicht der magistraten te brengen.

Tot dusver het plakkaat van 1519, dat, ettelijke malen »gerenoveerd» en in latere wetten steeds als het oorspronkelijke statuut op 't stuk der haringvangst aangehaald, metterdaad de era der haringwetgeving heeft geopend, onder welke de grootste bloei maar ook het diepst verval van het bedrijf zijn voorgekomen. Van nu af is de historie der visscherij van die der visscherijwetten onafscheidelijk, en het is de hoofdtak der geschiedenis van het bedrijf, het verband tusschen beide op te sporen.

Daartoe is intusschen méér noodig dan een bloot regis-

zelfde plakkaat »*gdels*» haring genoemd wordt onder de soorten die gezouten mochten worden. Trouwens »*yle*» haring is later steeds een der producten van de »groote visscherij» geweest, d. w. z. gekaakt aangevoerd; en de haringwetten zijn onder de Republiek wél steeds verscherpt, doch nooit is een oudere verbodsbepaling ingetrokken.

ter der wetten; de lotswisselingen van het bedrijf moeten van elders kennen, om de wetten te kunnen beoordeelen. Het register der Resolutiën van de Staten van Holland, van het jaar 1524 af door de opvolgende griffiers bijgehouden, is de voorname kenbron, waardoor wetten en feiten met elkaar in verband kunnen worden gebracht. Daar Holland, gelijk reeds werd opgemerkt, sedert de vijftiende eeuw verreweg de voornaamste, ja genoegzaam de eenige bij de haringvaart betrokken provincie was, heb ik gemeend mijne bronnenstudie tot die provincie te mogen beperken.

Onder Karel V en Philips II behelst de geschiedenis der haringvaart in hoofdzaak eene reeks van twisten over convooi en lastgeld, tusschen landheer en visschers. Bescherming door oorlogsvaartuigen hadden de visschers onder die beide oorlogzuchtige Souvereinen voortdurend noodig, en het streven der regeering was, hen niet alleen voor die bescherming te doen betalen, maar vooral, om aan die betaling den vorm te geven eener vaste belasting, waarvan de opbrengst desnoods voor andere doeleinden kon worden aangewend. De houding der belanghebbenden tegenover deze politiek bestond uit een voortdurend weêrstreven, afgewisseld door schoorvoetend toegeven met het mes op de keel. Karel V kan althans ééne goede reden hebben gehad, om na zijn troonsafstand op Beukelsz.'s graf te gaan bidden; zoowel hij als zijn zoon hadden vrij wat goed te maken tegenover hen, die Beukelsz.'s kunst tot hunne broodwinning hadden gemaakt.

De oorlogen tusschen den Keizer en Frankrijk gaven de eerste aanleiding tot twisten over lastgeld en convooi. De Fransche scheepsbevelhebbers boden destijds, aan 's Kei-

zers ter zee visschende onderdanen, *sauf-conduits* tegen betaling aan, en deze werden door velen gekocht, tot den prijs van vijftien stuivers per hoofd der equipage voor schepen die kabeljauw, en van vijf en twintig voor die haring vischten.¹⁾ Desniettemin deed de vijand, vooral in 't vischseizoen van 1537, onzen visschers veel afbreuk, met dat gevolg, dat zij die geene *sauf-conduits* bezaten, zich aan de Keizerlijke regeering beklagden, terwijl zij die ze hadden gekocht, bezwaren indienden over 't geld dat hun hunne veiligheid kostte, voor welke toch, naar hun gevoelen, de Keizer te zorgen had. De Keizer zag 't anders in, en ried zijn misnoegden onderdanen, een deel hunner buizen tot eigen bescherming als oorlogsschepen uit te rusten; de Staten van Holland beraadslaagden hierover in den breede, doch de zaak kwam niet tot stand, voornamelijk omdat zij, die den vijand hunne individueele veiligheid hadden afgekocht, gewapende bedekking voor nutteloos uitkreten. Zoo bleef, door de werkeloosheid der regeering en de tweespalt der belanghebbenden, een deel der visschersvloot aan 's vijands genade overgeleverd, en maakten, vooral in 1543²⁾, de Fransche kapers het zóó bont, dat zoowel koopvaarders als visschers voor 't uitzeilen terugdeinsden. De Keizerlijke regeering zag hierin eene gelegenheid om de visschers te dwingen hunne gemeenschappelijke beveiliging zelf te bekostigen, en dreigde, zoo daartoe niet besloten werd, voor het volgend jaar met een verbod om uit te zeilen; doch de gedelegeerden der vischsteden en dorpen kwamen in 1543, in hunne bijeenkomst

1) Res. Holland, register Aert v. d. Goes, a° 1537, blz. 279 vlgg. Verg. het plakkaat van 18 Sept. 1536 (2e memorieelboek Mr. Jan de Jonge, fol. 62 verso).

2) Res. Holland, Aert v. d. Goes, a° 1543, blz. 357.

in den Haag, te dezer zake tot geen besluit. Bij het naderen van 't haringseizoen van 1544¹⁾, in der Staten zitting van 20 Mei, bracht Schiedam de zaak opnieuw ter sprake; doch in dit en de eerstvolgende jaren bracht men haar niet verder²⁾, tot de Regeering, den elfden Junij 1547, hare bedreiging ten uitvoer legde en tot 1 September, dus gedurende het beste deel der haringteelt, het uitzeilen ter vischvangst verbood³⁾, blijkbaar met het doel, de visschers door schade tot onderwerping te dwingen. Daarop gingen afgevaardigden van drie destijds voornamen haringsteden, Dordt, Amsterdam en Rotterdam, bij de Gouvernante, Maria van Oostenrijk, koningin van Hongarije, ter audiëntie, en leidden haar persoonlijk hun grieven voor. De Staten, zoo betoogden zij, hadden den Keizer zijne »beden» toegestaan tegen belofte van afdoende bescherming der belangen van 's lands handel en nijverheid; de Keizer was den visschers dus convooi op zijne kosten verschuldigd, en kon daarvoor zelfs geen lastgeld vragen, laat staan de visschers voor hunne eigen veiligheid laten zorgen. De toestand der Keizerlijke schatkist liet op dezen eisch geen ander dan een weigerend antwoord toe, na ontvangst van 't welk de gedelegeerden water in hun wijn deden en de zaak opnieuw voor de Staten werd gebracht, die ten laatste, in 1548, zesduizend Carolusguldens toestonden voor één jaar, om vijf convooischepen voor de buizen uit te rusten. Doch den 9^{en} Augustus waren deze schepen nog niet gereed, en werd het uitzeilen éér zij gereed zou-

1) Res. Holland, 1544, blz. 30.

2) Zie o. a. Res. Holl., 1547, blz. 136.

3) Eerste Memoriaelboek 's Hofes v. H., mr. Jan van Dam, fol. 256. Verg. Wagenaar, dl. V, blz. 297, en de Jonge, Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen, I, blz. 87.

den zijn, aan alle visschers verboden; zoodat ook van dit seizoen het beste deel zal zijn verloren gegaan ¹⁾.

De Staten hadden toegegeven, al was het dan te laat; doch daarmede was het geschil niet ten einde. Niet eene bede voor één jaar, maar eene vaste belasting op de visschers, onder den naam van lastgeld, zooals de Bourgondische graven die hadden geheven, was het doel der Gouvernante; en om dit doel te bereiken dreigde zij voor 't jaar 1549 opnieuw met een verbod om ten haring te varen. De Staten gingen daarop een stap verder dan ten vorigen jare, en boden eene »gratuiteit" van tien stuivers aan voor elk aan te brengen last haring ²⁾, alléén voor het loopende seizoen. Doch de Regeering bleef standvastig, en vroeg »eene belasting en geene aalmoes".

In 't volgende jaar verdubbelden de Staten hun bod ³⁾ en zeilden de Hollandsche haringvisschers eindelijk uit onder keizerlijk convooi, tegen een lastgeld van een gulden. Zeeland had reeds te voren twee gulden toegestaan, terwijl Vlaanderen zijn eigen convooischepen uitrustte. In 1551 stond Holland opnieuw een lastgeld van één gulden toe, doch werd, in weerwil daarvan, het uitzeilen verboden, een verbod, dat slecht schijnt te zijn nageleefd ⁴⁾.

Ware nu de, na lang weêrstreven tegen grof geld verleende, Keizerlijke bescherming maar voldoende geweest! Integendeel bleken de convooischepen tegen hunne taak al spoedig gansch niet opgewassen. Zij konden de geheele haringvloot niet dekken, veel minder de buizen beschermen,

1) Eerste Memoriaelboek v. Dam, fol. 344 verso. Zie Res. Holland, 1547 en 1548, blz. 197 sqq en 245 sqq.

2) Res. Holl. 1549, blz. 288.

3) Res. Holl. 1550, blz. 372—380. (29 Augustus).

4) Id. 1551, blz. 415, 431; Wagenaar, V, blz. 368.

die afzonderlijk met volle lading huiswaarts zeilden; ja zij konden bij slecht weer geen zee houden, en liepen herhaaldelijk, tot eigen veiligheid, de naaste havens binnen, de visschers overlatend aan hun lot. Daarom sloegen de Staten van Holland, tegen den aanvang van het seizoen van 1552, een anderen weg in: zij verzochten de Koningin, het convoijeren na te laten, en voor het lastgeld vrijgeleidebrieven van den Franschen Koning ten behoeve van de visschers te koopen ¹⁾. Ook in 1553 ²⁾ werd hetzelfde verzoek gedaan; de belanghebbenden boden toen zelfs aan, op 't voorbeeld der Vlamingen hun eigen convooiers uit te rusten en zonder 's Keizers bescherming uit te zeilen, mits het lastgeld hun kwijtgescholden werd. Doch dit weigerde 's Keizers Regeering. De belasting, ééns door de sterkst mogelijke pressie verkregen, gaf zij niet weer prijs; daarentegen was zij bereid, eenige half of geheel onbruikbare schepen zoogenaamd ter bescherming der haringvloot meê te geven. Het lastgeld, door de Staten in 1552 ten bedrage van twee gulden toegestaan ³⁾, werd in 1553 opnieuw gevraagd, ditmaal ter somme van drie gulden; en toen de Staten dit weigerden, werd den 30^{ten} Mei het uitzeilen opnieuw verboden ⁴⁾. Het geschil rees hooger naarmate de aanvang der haringteelt naderde ⁵⁾ en eerst op 19 Juli ⁶⁾ kwam een vergelijk tot stand, daar de Gouvernante hare toestemming gaf tot het uitzeilen der haringvloot zonder convooi, mits elke buis gewapend en tot eigen verdediging ingericht werd.

1) Res. Holl. 1552, blz. 454; Wagenaar, V, blz. 377.

2) Res. Holl. 1553, blz. 484, 504.

3) 4e Memoriaelboek v. Dam, blz. 260.

4) Ibid, blz. 91 verso.

5) Res. Holl. 1553, blz. 506 (14 Juni).

6) Ibid, blz. 512.

Bij Plakaat van 30 Juli 1553 (op 5 Juli 1554 geamplieerd)¹⁾, werd daarop bepaald, hoeveel kanonnen, pieken, zwaarden, ammunitie, enz. elke haringbuis aan boord zou moeten hebben. De wapening moest evenredig zijn aan de grootte van elk schip, waarbij vermeld wordt, dat de grootste buizen destijds veertig lasten maten; en de voorgeschreven krijgstoerustingten zijn van zulk een omvang, dat zij de rekening van schepen van dergelijk charter belangrijk moeten hebben bezwaard. Toch was, bij gebrek aan afdoend convooi, deze maatregel ongetwijfeld de beste, die te nemen viel. Destijds, evenals later, bleef de haringvloot in het vischwater vrij dicht bijeen, en op eene talrijke vloot van zeewaardige en gewapende buizen viel méér te rekenen, dan op de hulp van enkele slechte oorlogsschepen. Dat 's Lands Regeering de zaak aanvankelijk tegenhield, is dááaraan toe te schrijven, dat bij eene regeling als deze het lastgeld zijne reden van bestaan verloor.

Het ware langwijlig, den loop der twisten over convooi, wapening van schepen en de kosten van dien, tusschen Regeering en belanghebbenden bij de visscherij, verder uitvoerig te volgen; gelijk reeds gezegd werd, hebben zij met tusschenpoozen en in allerlei vorm, voortgeduurd zoolang het Oostenrijksche huis in deze gewesten heerschappij voerde. Dat de visscherijen onder deze omstandigheden niet bloeiden, blijkt, zooal niet uit statistische gegevens, ten duidelijkste uit eene reeks van plakkatén. Desertie van matrozen ter haringvaart (ook thans tot voor korten tijd de kanker van het bedrijf) kwam dikwijls vóór, getuige tal van strafbedreigingen daartegen. Doch wat destijds de matrozen tot desertie dreef, was denkelijk

1) 4e Memoriaelboek v. Dam, blz. 117, 232.

niet, zooals in onze dagen, gemakzucht en winzucht. De vloot was aan allerlei oorlogsgevaar blootgesteld; op de gewapende buizen werd een soort van krijgsdienst gedaan, en ettelijke plakaten, regelende de verplichtingen der bemanningen, geven eene voorname plaats aan »busschieten” en »vechten”. Welke gebruiken er destijds bestonden in den zeeoorlog, is genoeg bekend, en het laat zich licht verklaren, dat matrozen voor de kansen van door den vijand te worden omgebracht terugdeinsden. Dezelfde omstandigheden brachten de vischreedomers er dikwijls toe, schip en tuig aan den vreemdeling te verkoopen; herhaaldelijk althans werd tegen zulke verkoopen verbod gedaan en straf bedreigd ¹⁾; en terwijl de Regeering aldus de reedomers belette, hun bedrijf aan kant te doen, was zij niet karig met plakaten tegen het uitzeilen zonder convooi, welk laatste zelden of nooit tijdig zeilklaar schijnt te zijn geweest. Herhaaldelijk moesten voorts de Staten, hetzij aan sommige reedomers of aan hunne vertegenwoordigers, gelden toestaan tot dekking van door den vijand geleden verliezen; een bewijs te méér, hoe het bedrijf te lijden had onder de aanhoudende oorlogen, waarin de Souverein gewikkeld was. Nog erger: diezelfde oorlogen gaven aanleiding tot herhaalde verbodsbepalingen tegen uitvoer van visch, waarover belanghebbenden bitter klaagden; het vroegste stellige bewijs, voor zooveel mij bekend, dat de Hollandsche haring gaandeweg in den vreemde zijn weg gevonden had.

Terwijl de haringvisserij het dus, om velerlei redenen, zwaar te verantwoorden had, begon, reeds onder Karel V, de wetgever zich méér met het bedrijf zelf in te laten,

1) Plakaten van 22 Juli en 12 Sept. 1553 (4e memoriaelboek van Dam, foll. 112 en 126 verso).

dan wenschelijk geweest zal zijn in een tijdperk, waarin de vrijheid om elke gunstige gelegenheid tot visschen onmiddellijk aan te grijpen, voor belanghebbenden van bijzonder veel waarde moet zijn geweest.

Het groote plakkaat van 1519 liet, zooals wij zagen, het vangen en kaken van haring vóór St. Jacobi toe; en voor zoover kan worden nagegaan, stond het toen aan de reeders of schippers, den dag der opening van de vischerij te bepalen. Immers uit dit plakkaat blijkt ondubbelzinnig, dat het vroeger vermelde Bourgondische edict, 't welk de vangst vóór St. Bartholomaei (24 Augustus) verbood, in onbruik was geraakt, tenzij het (wat ik niet heb kunnen vinden) middelerwjl was ingetrokken. In 1526 verboden de Staten van Holland de haringvangst vóór St. Jacobi (25 Juli); en wel op advies van al de bij het bedrijf betrokken steden, behalve Amsterdam ¹⁾. Terstond werd over deze beperking geklaagd, omdat zij, als niet toepasselijk op de Fransche visschers, de Hollanders bij dezen ten achter stelde. Den 12^{en} Maart 1526 werd, tuschen afgevaardigden van Holland, Zeeland, Friesland en Vlaanderen, over dit belangrijk punt een vinnig debat gevoerd; men verweet toen met name (en uit dit verwijt spreekt reeds duidelijk de monopoliegeest, die schuld is aan latere verderfelijke wetten) den Vlamingen, dat zij vroegen haring tot lage prijzen verkochten, 't geen echter door dezen met verontwaardiging werd ontkend. De Hollanders, die reeds toen in vroeg visschen een bijzonder heilloos insluipsel zagen, wendden zich daarop tot de Landvoogdes, Onze Genadige Vrouwe, Margaretha van Savoye. Toen deze weigerde, den door Holland vastgestel-

1) Res. Holland, register Aert v. d. Goes, blz. 85.

den regel van St. Jacobi ook aan Vlaanderen op te dringen, zeiden Delft en Schiedam ook hunnerzijds de gehoorzaamheid aan die bepaling op, terwijl de andere haringsteden van Holland en Zeeland, bij wijze van proef, met den regel genoegen namen ¹⁾. In Mei 1528 had opnieuw eene beraadslaging ²⁾ over de zaak plaats, tusschen afgevaardigden van Holland, Zeeland, Brabant en Vlaanderen; doch men kwam tot geen besluit, en ging, naar 't schijnt, voort met zoowel vóór als na 25 Juli haring te vangen, tot de Keizer, bij plakkaat van 24 Juni 1536 ³⁾ het eerste verbod, en daardoor het beginsel »geen vroege haringvangst», sedert een der hoofdtrekken onzer haringwetten, voor goed in de wetgeving post deed vatten. Opmerkelijk is het, hoe de openingsdag der vangst, of zooals de zonderlinge kunstterm luidt, de aanvang der »teelt», door achtereenvolgende wetgevers op zeer uiteenlopende data is bepaald. De oude Boergoensche wet noemde 24 Augustus; Karel V bepaalde in 1536 den 25^{en} Juli; sedert werd de gewichtige dag ettelijke malen verschoven, tot hij ten laatste op den welbekenden St. Jansdag (24 Juni) bepaald bleef. Deskundigen zullen het best kunnen uitmaken, of hier enkel te denken valt aan 's wetgevers onkunde of willekeur, dan wel of afwijkingen in de jaarlijksche verschijning der haringscholen tot diens wispelturigheid aanleiding hebben kunnen geven.

Behalve het bepalen van den aanvang der »teelt», had Karel V herhaaldelijk politiebepalingen op de uitoefening der haringvangst te maken ⁴⁾. Het doel van dit werk zoo-

1) Res. Holland, register Aert v. d. Goes, blz. 38, 39.

2) Ibid, blz. 80.

3) Tweede Memorielboek 's Hofs van Holland, fol. 43.

4) Plakkaten van 4 Aug. 1545 en 9 Juli 1546, door Philips »gerenoveerd

min als zijn omvang gedoogen hier een volledig overzicht van den inhoud dezer plakaten; den visscher, die er een vrij uitvoerig en sprekend beeld in vindt van 't leven op de Noordzee drie eeuwen geleden, moet ik dus verwijzen naar het (haast overal gemakkelijk toegankelijke) Groot Placaetboek van Hollant en Westvrieslant. Hier moge enkel worden aangestipt, dat blijkens deze politiewet de pekelsonden van den haringvisscher, vóór drie eeuwen en méér, vrij wel dezelfde waren, waartegen onlangs de visscherijconventie de hoogstnoodzakelijke maatregelen voorschreef. Wat Karel en Philips, blijkens de herhaalde »renovatiën» hunner plakaten, den visschers maar niet konden afleeren, was vooral het rooven van elkaars vleeten en het stukzeilen of kerven van elkaars tuig. Ook zijn er uitvoerige voorschriften »roerende de zeyllaige van de harinckbuysen». »Alsdan alst redelick weer es om neringe te doen soe sullen die stierluyden gehouden wesen haer achterfocke oft bulssane te yssen, om een teecken den anderen mede stierluyden te doene;» bij nacht vleet over boord zettend, moet men zekere vuren vertoonen; men moet het roer recht houden om niet in de vleet verward te raken, enzoovoorts. Min of meer bedenkelijk zien weder de uitvoerige voorschriften er uit, omtrent de behandeling van op zee gevonden netten. Wie zulk een zeevond doet, en 't onbeheerde tuig aan boord haalt, mag het zich in geen geval toeëigenen, doch moet van stonden aan zooveel ledige vischmanden

op 9 Juli 1564; sedert door de Staten, *in naam des Konings*, opnieuw uitgegeven dd. 26 April 1578 en 9 Maart 1580. Zie *Groot Placaetboek* I, 684—691. De plakaten van 1546, 1564 en 1578 zijn door den Hove van Holland geregistreerd (Memoriaelboeken I, van Dam fol. 198; III, Ernst fol. 178; en VII, Ernst fol. 236). Blijkens den aanhef van het plakkaat van 1580 waren zoowel dit laatste als dat van 1564 slechts »renovatiën» van een ander, geda-teerd 4 Augustus 1545.

in top voeren als er *breels* ¹⁾ zijn aan de gevonden netten; en deze van verre zichtbare opgaaf van gevonden voorwerpen moet in stand blijven tot de eigenaar zijn tuig terughaalt, of dit door den vinder, bij zijne tehuiskomst, aan den bevoegden magistraat is ter hand gesteld. Dergelijke wetten zijn lichter gemaakt dan gehandhaafd; en de inhoud dezer opvallend dikwijls met zware strafbedreiging herhaalde politiewetten laat den indruk achter, dat ook onze visschers (van de vreemden is in dit werk geen sprake), van zeer oude tijden her eigenaardige opvattingen gehad hebben van mijn en dijn. Het ligt misschien aan den aard van het bedrijf; wie er zijn beroep van maakt, aan niemand toebehoorende schatten op te halen uit den schoot der zee, geraakt, vooral wanneer de politie aan wal blijft, licht in verleiding, het beginsel iets verder uit te strekken, en zaken als goede vangst aan te merken, die wèl een eigenaar hebben. Vóór de conventie van 1881 is de toestand op de Noordzee wel eens een »oorlog van allen tegen allen» genoemd; men leze Karel's plakaten en overtuige zich, dat ook dit niets nieuws was onder de zon. De aanwezigheid van convooischepen bij de haringvloot bleek oudtijds geen afdoend beletsel tegen allerlei afwijkingen van den rechten weg; en evenmin de, bij al de hierbedoelde plakaten aan de schippers opgelegde, verplichting om bij tehuiskomst telkens door drie of vier man der equipage voor den Magistraat *onder eede* te doen verklaren, of zij beroofd waren of anderen beroofd hadden, dan wel op eene andere wijs 's Keizers politiewetten hadden geschonden.

Ook met belastingen op het visscherijbedrijf waren de

1) Zoo heeten de drijvers, die de „speerreep” aan de oppervlakte houden, waaraan het haringnet hangt. Wellicht stelt deze of gene visscher er belang in, te vernemen dat al deze kunsttermen minstens drie eeuwen oud zijn.

Oostenrijksche Souvereinen niet karig. Het lastgeld, gelijk wij zagen in de jaren vóór 1550 feitelijk afgedwongen, en in 1550 met weêrzin toegestaan »in de hoop, dat het dit jaar voor 't laatst zou zijn'' ¹⁾ werd integendeel eene vaste belasting, waarvan enkel het bedrag verschilde naarmate de Souverein het geld méér noodig had, en van grooter of geringer oorlogsgevaar gebruik kon maken om het den visschers af te persen. Méér dan twee gulden (ponden van twintig stuivers) per last heeft deze belasting evenwel tot het eind der 16^e eeuw nooit bedragen. Naast deze zoogenaamde vergoeding voor convooi, werd in 1571 eene verbruiksbelasting op haring ingevoerd ²⁾ ten bedrage van twee stuivers per ton, door den laatsten verkooper te betalen. Omtreeks 1555 wordt nog eene andere belasting vermeld, onder den naam van »tiende penning van allen harinck'' ³⁾. Wat er van deze belasting geweest zij, zware offers heeft zij blijkbaar nòch den handel nòch den consument gekost. In 1559 aanvaardde Willem van Oranje het Stadhouderschap, en zoo hij in die hoedanigheid den tienden penning van den haring al ooit heeft geheven, geschiedde dit zeker met groote toegevendheid. Hij vond, bij het aanvaarden van het bewind, de belasting zeer achterstallig, blijkens de resolutie van 6 Juni 1559, waarbij de Staten de opbrengst der haringvangst over de jaren 1553 en 1557 vroegen, om het over die jaren verschuldigde bedrag te kunnen bepalen. De Prins antwoordde met een verzoek om de invordering der belasting op te schorten tot

1) Res. Holland, 1550], blz. 172 vlgg.

2) Ibid. 1571, blz. 512.

3) Volgens Wagenaar, (V, blz. 386) 't eerst geheven in 1558. Wagenaar is omtrent deze zaak echter blijkbaar in 't onzekere, en onthoudt zich van 't geven van bijzonderheden. Wat de belasting eigenlijk was en hoe en van wien zij geheven werd, heb ik niet kunnen ontdekken.

Zijn Hoogheid uit Frankrijk terug zou zijn; en zij was dan ook in 1561 nog niet ingevorderd ¹⁾ terwijl mij evenmin van hare latere invordering iets is gebleken.

De Spaansche landvoogden gingen anders tegenover de visschers en hunne belangen te werk. In 1571 perste Alva den Staten een voorschot van f 28.000 af, onder bedreiging van anders het convooi der haringvloot te zullen intrekken, en wel niettegenstaande men destijds, even bitter als twintig jaren te voren, over de onbruikbaarheid der convooischepen klaagde, zóózeer zelfs, dat Gedelegeerden van de haringvaart (over wie zoo aanstonds méér) in 1570 schepen tot eigen bescherming moesten uitrusten, en in 1571 de Staten aanzochten om een voorschot tot hetzelfde doel ²⁾.

Requesens legde in 1575 nieuwe lasten op de visscherijen; hij verordende nl. de heffing van den twintigsten penning van alle *versche* visch, in de steden en vlekken van Holland ter markt gebracht, benevens een nieuw verbruiksrecht van zes stuivers per ton zoutevisch, gedurende de vier maanden, volgende op 1 Maart, door den laatsten kooper te betalen ³⁾. Dit is het vroegste mij bekende bewijs van het bestaan der *verschvaart* en der *grootte kabeljauwvisscherij*, over welker lotgevallen verder méér.

Hoe slecht het den visschers in deze tijden ook gegaan moge zijn, en al zijn denkelijk destijds vele matrozen tot de Watergeuzen overgelopen, stilstaan deed het bedrijf nooit, want jaar op jaar komen rekwesten van reeders om geldelijken steun of gewapende bescherming in de Resolutiën der Staten vóór. Reeds toen was de zeevisscherij een

1) Res. Holland, 1561, blz. 483.

2) Res. Holl. 1571, blz. 555.

3) Ibid. 1575, blz. 88, 108, 118, 123.

bedrijf vol levenskracht, dat de zwaarste tijden trotseerde. Trouwens met het jaar 1575 begint voor haar een beter tijdvak. De Oostenrijksche heerschers en hunne landvoogden beschouwden, gelijk wij zagen, de visscherij als eene nijverheid waaruit veel geld te persen was, mits men haar met beloften van bescherming wist in den waan te houden, dat ook aan hare belangen werd gedacht. Geheel anders werd het, toen Willem van Oranje het bewind feitelijk in handen nam. Tot 1575 was tusschen de visscherij en de Regeering de vraag geweest: wie van beide partijen de andere, voor de minste opoffering, 'tmeest afhandig zou maken. Zoodra men de bezielende kracht voelde van eene feitelijk nationale regeering, werd het juist omgekeerd, en wedijverden reeders en bewindslieden in ijver en offervaardigheid, om voor de visscherijen alles te doen, wat in 's Lands benarde omstandigheden voor haar gedaan kon worden.

Dit bleek terstond, toen de Prins, tegen den aanvang der haringteelt van 1575, de gedelegeerden der visscherij in algemeene vergadering bijeenriep, en hun ernstig voorhield, hoe noodig het was dat zij, tot elken prijs, op eigen kosten het bedrijf gaande hielden, daar 's Lands financieële omstandigheden geenerlei ondersteuning toelieten.

Wij zien hier, voor 't eerst, de algemeene vertegenwoordiging der haringvisscherij als een min of meer officiëel lichaam optreden, als hoedanig zij later steeds eene allerbelangrijkste rol heeft gespeeld. Het is dan ook hier de plaats, om den oorsprong van dit lichaam, zij het dan ten koste van een chronologischen terugtred, opzettelijk na te gaan.

Sedert de vroegste eeuwen der haringvaart schijnen de visschers nu en dan zekere personen uit hun midden, onder

dezen of genen titel, met de bevoegdheid te hebben bekleed, om in aller naam gemeenschappelijke belangen te behartigen; immers vinden wij het reeds vermelde privilegie van Albrecht van Zweden (1368), dat o. a. visscherijbelangen betrof, verleend aan »de gemeene koopluiiden» van sommige Hollandsche steden. Vóór de helft der 16^e eeuw vind ik echter geen spoor van eene eigenlijke organisatie der vertegenwoordiging van de haringvisschers; die organisatie is, omstreeks gemeld tijdstip, voortgesproten uit de dringende behoefte aan samenwerking tot bescherming der vloot tegen den vijand. Voor 't eerst vind ik, in 1548, »Commissarissen van den haringvaert» vermeld als hebbende met een Regeeringsambtenaar geconfereerd over de middelen tot bevordering der belangen van het bedrijf ¹⁾. In 1556 gaf ditzelfde lichaam quittance voor gelden, ten bate der visscherij door de Regeering toegestaan; het bestond toen uit de Burgemeesters der plaatsen waar haringbuizen thuis behoorden, nl. Delft, Rotterdam, Schiedam, Brielle, Enkhuizen, Wormer, Jisp en Grootebroek ²⁾. Rekwesten om subsidie en convooi worden omstreeks dezen tijd steeds vermeld als ingediend door de »visscherye», »de gemeene visscherye», of »die van de visscherye»; en de afwisselingen in de benaming steunen, naar 't mij voorkomt, de onderstelling dat het zoo verschillend genoemde lichaam destijds nog niet lang bestond.

Hoe dit zij, reeds toen was de ambtsbevoegdheid en verantwoordelijkheid der gedelegeerden niet onbelangrijk. In 1558 zien wij de vertegenwoordigers der reeders van Delft, Enkhuizen, Brielle, Rotterdam en Schiedam een »accoord» onderteekenen, krachtens 't welk die van de

1) Res. Holl. 1548, blz. 288.

2) Id. 1556, blz. 92.

kustdorpen zich verbonden om, als vergoeding voor het uitstrekken der gewapende bescherming tot de schuiten van de kust, in handen van Commissarissen van eerstgenoemden zoodanige som, als voorsz. Commissarissen zouden bepalen, te storten voor elke ton verschen haring, die 't zij hier of in Engeland zou worden verkocht. Dit »accord» werd door den Hove van Holland bekrachtigd en geregistreerd ¹⁾, evenzeer als een ander van 26 September 1558 ²⁾ waarbij »Gedeputeerden van de Haringvisserij» zich verbonden om van elke tien buizen er ééne als oorlogsschip te doen uitrusten, de kosten om te slaan over alle tien, die deswege, met een niet zeer zeemansachtigen term, eene »bende» worden genoemd, en denkelijk in 't vischwater bijeen moesten blijven. Of en hoe lang hieraan gevolg is gegeven, bleek mij niet; maar daar het Hof de overeenkomst registreerde, zal het lichaam dat haar aanging, daartoe bevoegd zijn geweest. In 1562 stonden de Staten van Holland en Westfriesland aan »Gedeputeerden van den Haringvaart» een voorschot van f 10.000 toe ³⁾; een nieuw en ondubbeltzinnig bewijs, dat zij bevoegde vertegenwoordigers der reeders waren. Doch na de vergadering, waartoe de Prins hen in 1575 te Delft te zamen riep, werd de kring hunner bevoegdheid en werkzaamheid veel ruimer.

De houding der gedelegeerden bij deze gelegenheid pleit zoowel voor hun ruime opvatting van de belangen hunner constituenten, als voor de ruimte der middelen waarover deze niettegenstaande de slechte tijden nog beschikten. Zoodra de Prins hun de onmogelijkheid van een convooi ten laste der Landskas had blootgelegd, stonden de gede-

1) Eerste Memoriaelboek, B. Ernst, fol. 136.

2) Ibid. fol. 133 verso.

3) Res. Holland, 1562, blz. 689, 694—696.

legeerden, met eene bereidwilligheid die bij de vroegere politiek van tegenstreven en afpersen helder afsteekt, drieduizend Carolusguldens toe voor de eerste maand der teelt, en tweeduizend voor elk der drie volgende maanden; een en ander, naar eene billijke repartitie, over de reeders om te slaan ¹⁾. Voor deze sommen zouden twaalf convooischepen worden uitgerust; mochten de toegestane gelden daartoe onvoldoende blijken, dan zou het overige gevonden worden uit de licenten (het invoerrecht) op haring. Maar — en dit is het belangrijkste — de taak der gedelegeerden hield ditmaal niet op bij het toestaan van geld; hun werd, thans voor 't eerst, een gewichtig aandeel toegekend in de beslissing, hoe dat geld besteed zou worden. De Staten en de gedelegeerden zouden namelijk te zamen een commissie benoemen, die de organisatie van den convooidienst moest regelen, de kommandanten der convooischepen benoemen, en orde stellen op al wat verder daartoe behoorde ²⁾. De Staten bekrachtigden deze overeenkomst gereedelijk ³⁾, en machtigden tevens de »Gedelegeerden van den Harinckvaert'', om van de buizen zoodanig lastgeld te heffen als zij oirbaar zouden achten, teneinde uit de opbrengst daarvan de voorgesloten sommen gaandeweg te remburseeren; met andere woorden, om de lasten der algemeene beveiliging naar billijkheid over de beveiligden om te slaan. Dienovereenkomstig werd het lastgeld voor 1576 bepaald op dertig stuivers per last haring ⁴⁾, te heffen, niet door de beambten der Staten, maar door ontvangers, die de Gedelegeerden in elke der haringsteden benoemen zouden. Wat voorheen een gehate en afgedwongen last was, omdat de betalers elken waarborg misten dat hun geld ten hun-

1) Res. Holl. 1575, blz. 549.

2) Ibid, blz. 550/1.

3) Ibid, blz. 588.

4) Res. Holl. 1576, blz. 89.

nen nutte zou worden aangewend, werd zodoende eene gewillig gestorte bijdrage der reeders tot de kosten hunner, door hen zelven te regelen, bescherming tegen krigsgevaar. De belanghebbenden, die tot dusver de Regeering wanstrouwden en dwarsboomden, bleken vol veerkracht en offervaardigheid zoodra de behartiging hunner belangen in hun eigen handen werd gesteld. Zoo toonde zich ook hier de vruchtbaarmakende kracht van het beginsel der zelfregeering, en stroomde als 't ware nieuw leven in het door oorlog zwaarst geteisterd bedrijf, op hetzelfde oogenblik waarop het land zich gewikkeld zag in een oogenschijnlijk wanhopigen strijd tegen eene verpletterende overmacht; een strijd, welks duur en afloop niemand, hoe vast ook op het recht der goede zaak vertrouwend, destijds voorspellen kon.

Twee jaar nadat de Gedelegeerden van de Haringvaart aldus met administratieve bevoegdheid waren bekleed, werd hun ook zekere rechts- of althans politiemacht opgedragen.

Bij plakkaat van 3 Mei 1577 ¹⁾ verboden de Staten (in naam van den Koning, toen nog den wettelijken Souverein) bij strenge straffen het verkoopen van door Hollanders gevangen haring of visch ²⁾ elders dan op Hollandsche markten, en 't verruilen van een en ander, op zee, tegen zout of vaten van vreemde visschers. Dit besluit, kennelijk genomen met het doel om de strikte naleving der reeds vermelde bepalingen omtrent het te gebruiken zout en den brand der tonnen te verzekeren, werd bij resolutie van 12 Juli ³⁾

1) Groot Placaetboek, II, blz. 2145. Het plakkaat werd hernieuwd op 26 April 1578, en is door 't Hof geregistreerd (7e Memoriaelboek B. Ernst. fol. 234 verso).

2) Onder „visch” werd destijds, en wordt naar ik meen nog heden, door visschers geen haring verstaan. „Visch” was zoutevisch of versche visch.

3) Res. Holl., 1577, blz. 415.

aan »die van de Visscherye'' ter handhaving opgedragen; zullende voortaan overtredingen van genoemd plakkaat door hen worden vervolgd, en de boeten ten bate komen van de gemeene visscherij.

De visscherijwetgeving was thans reeds tamelijk uitvoerig. De omstandigheid dat zij tevens in vele resolutiën en plakكاتen verspreid was, zal, bij het toenemen zoo van haar omvang als van den kring harer werking, veel bezwaar hebben opgeleverd. Vermoedelijk althans was dit eene der redenen waarom in 1582 en 1584 eene codificatie der visscherijwetten tot stand kwam, die tevens de eerste wet op dit onderwerp behelst, na de vrijverklaring dezer gewesten door de Staten in eigen naam afgekondigd. De behandeling van deze belangrijke plakكاتen wensch ik daarom haar plaats te geven in een afzonderlijk deel van dit werk, loopende over het tijdperk der Republiek, dat ook voor de geschiedenis der visscherij eene bepaalde beteekenis heeft.

TWEEDE GEDEELTE.

Zeevisscherijen onder de Republiek.

Pas aan vreemde heerschappij ontworsteld, heeft de Republiek der Vereenigde Nederlanden den grootsten bloei harer zeevisscherijen met het glansrijkste tijdvak van haar staatkundig bestaan ongeveer zien samenvallen; terwijl haar staatkundig verval eveneens met dat der visscherij hand aan hand is gegaan.

Doch dit is niet de eenige reden, waarom ook in de geschiedenis der zeevisscherijen het republikeinsche tijdvak een afzonderlijke plaats verdient. Eerst in dat tijdvak komt het stelsel der wetgeving op de vangst, het bereiden en verkoopen van haring, tot zijne volle ontwikkeling, en zijn er bronnen genoeg voor de zeevisscherijgeschiedenis voorhanden, om de werking van die wetten met zekerheid te kunnen nagaan. Ook kan, onder de Republiek, van elk der verschillende takken der zeevisscherij een afzonderlijk en min of meer aaneengeschakeld geschiedverhaal worden gegeven, hetgeen vooral dáárom noodig is, omdat de afscheiding tusschen die verschillende visscherijen in geen ander tijdvak zoo scherp was of zoo streng van overheids-

wege werd volgehouden. De historie der walvischvaart eindelijk bepaalt zich nagenoeg tot de zeventiende en achttiende eeuw. Om al deze redenen dient de geschiedenis der zeevisscherijen onder de Republiek afzonderlijk te worden behandeld, en gesplitst in onderdeelen, elk één tak van het bedrijf betreffend; terwijl de geschillen met vreemde Staten omtrent het recht tot visschen in sommige zeeën, welke geschillen mede enkel onder de Republiek zijn opgekomen en beslecht, eveneens afzonderlijk behooren te worden vermeld. Dit tot voorafgaande toelichting der indeeling van dit tweede gedeelte.

HOOFDSTUK I.

Groote Visscherij.

De vangst van haring, tot kaken bestemd en geschikt, niet ten onrechte in vroeger eeuwen de »groote visscherij» geheeten, onderscheidt zich in het tijdvak waarvan thans sprake is, van de overige takken der haringvangst vooral door de volgende drie bijzonderheden:

1°. Zij werd uitgeoefend in de tweede helft des jaars, voornamelijk langs Schotsche en Engelsche kusten;

2°. Zij had plaats in kielschepen, onder de algemeene benaming van *buizen* bekend, en groot genoeg en sterk genoeg bemand, om zooveel haring als doorgaans met één trek der netten gevangen werd, terstond aan boord te kunnen kaken;

3°. Haar product, door het kaken voor langdurige bewaring geschikt gemaakt, was een zeer belangrijk uitvoerartikel; de »groote visscherij» had daaraan eene geweldige ontwikkeling te danken; en op haar in 't bijzonder was

de onafgebroken aandacht des wetgevers gericht, die door tal van maatregelen de voortreffelijkheid van den Hollandschen geaakten haring poogde te waarborgen. De geschiedenis der Grootte Visscherij hangt daardoor met die der haringwetgeving ten nauwste samen.

Deze laatste geschiedenis vangt, in het tijdvak der Republiek, aan met de codificatie van vroegere wetten, die in 1580 en 1582 plaats had en aan het slot van het vorig deel vermeld werd. Daar deze wetten, behoudens wijziging op ondergeschikte punten, meer dan twee eeuwen lang van kracht gebleven zijn, is het noodig, haar inhoud eenigszins uitvoerig te vermelden.

De plakkaten van 1580 ¹⁾, nog in naam des Konings uitgegeven wiens formeele vervallenverklaring nog niet had plaats gehad, bevatten, behalve de in het eerste deel vermelde politiebepalingen op de uitoefening der visscherij, ook voorschriften omtrent het huren der matrozen, en de verhouding tusschen dezen en de gezagvoerder (of *stuurman*) der buizen. Het verbod tegen het in den vreemde of op zee van de hand zetten van Hollandschen haring wordt hier voorts herhaald. Belangrijk is vooral de bepaling van den dag, vóór welchen het niet geoorloofd zou zijn »haring in tonnen te zouten», op 1 Juni, en die van de sluiting der groote visscherij op ult. Januari; het vroeger verbod om haring te kaken vóór Jacobidag (25 Juli) was naar 't schijnt reeds vroeger buiten observatie geraakt. De bepaling van een openingsdag der vangst of »teelt» werd gemaakt om te waken tegen het aanvoeren van te jongen haring; en uit de, sedert dikwijls aangehaalde,

1) Groot Placaetboek v. Holland en Westvriesland, dl. I, blz. 684—691, 696—707, 715—717, 748—751.

considerans van deze wet spreekt bijzonder duidelijk de reglementeerende geest, die alles beter wilde weten dan de belanghebbenden zelven, en helaas tot in onze eeuw bij den wetgever in zake zeevisscherijen voorgezeten heeft.

»Alsoo . . . tot onser kennisse ghekomen is, dat eenige
 »*omme heur singulier profyt* den Haerinck vangen voor haar
 »saysoen ende tyt, ende aleer de selve goet en recht natureel is om te eten, die selfe in Tonnen souten, ende
 »alsoo ter Merckt brengen en verkoopen, niettegenstaande
 »den voorschreven Harinck gheheel ontydich, onbequaem,
 »ende den Menschen dickwyls schadelycken is ghegeten,
 »Causerende niet alleen binnen dese Landen, maer oock
 »bysonder in andere Landen, ende overal daer deselve
 »ghevoert ende ghediverteert wordt, een groote walginge,
 »oneere ende verachtenisse in den Harinck, Sulcks dat die
 »Luyden daer mede oock genoegh wordt benomen, ende
 »verandert die smaecken van den goeden Harinck
 »al tot groot verlies, schade, ende interest van den Koop-
 »luyden, ende consequentelick tot groot achterdeel, preju-
 »ditie, schade, ende verderf van de Neringe van de Vis-
 »scherye, wesende eene van de principaelste Mijnen ende
 »Welvaren onser gemeener Landen ende Ingesetenen, omme
 »waer inne promptelyck te voorsien, Wy — wel scherpelyck
 »verboden hebben, ende verbieden bij dezen . . . (enz.)

Dit begrip, dat den lieden moest verboden worden wat zij meenden te moeten doen »*omme heur singulier Profyt*” is een eigenaardig kenmerk van onze haringwetgeving. Dat de visscher op den duur het best zijn belang zou kennen, is, zoolang er haringwetten bestonden, in het brein onzer wetgevers nooit opgekomen. En dat niettegenstaande hunne aandacht onophoudelijk op deze waarheid gevestigd werd door talloze wetsovertredingen, ten bewijze dat, spijt de

bedreigde en zeer strenge straffen, er meer voordeel gevonden werd in het schenden dan in het naleven van wetten, die zonder fiscale nevenbedoeling, enkel tot heil van het bedrijf heetten te zijn opgesteld.

Niet alléén doorde vroege vangst te verbieden streefden de plakكاتen van 1580 naar waarborgen voor de degelijkheid van Hollandschen geakaaten haring. Zij bevatten ook eene aanmerkelijke uitbreiding der bepalingen omtrent het branden der tonnen, waarvoor in 1519 keurmeesters waren ingesteld. In 1580 werd op strenge straffen verboden, vooreerst om haring »met versierde bij-mercken ofte anders te branden, »dan alleenlick metten ghewoonelijcken brant, volgende »d'Ordonnantien daer op ghemaect" en ten tweede, om door vreemdelingen gevangen haring in met Hollandschen brand gemerkt fust te pakken. Hetzelfde plakkaat verbiedt het gebruik en zelfs den invoer van »Schots, Luneburger ofte ander Sout, van geen Sout gesoden", en evenzeer het gebruik van »eenich kleyn Sout binnen onzen Landen »van Hollant ofte Zeelandt gerafineert"; welke zoutsoort enkel voor export mocht worden vervaardigd. Het »zout van goeden grauwen zelle" dat in de wet van 1519 werd aanbevolen, wordt in 1580 zelfs niet vermeld en was reeds op dat tijdstip blijkbaar geheel in onbruik geraakt.

Een belangrijke stap voorwaarts op den weg der Staatsinmenging in het bedrijf der haringvischers en handelaars werd twee jaren later, in 1582 gedaan. Men herinnert zich, dat tot dusver het toezicht der keurmeesters, ingesteld »omme den brant te regeeren" zich tot de hoedanigheid van het haringfust bepaalde. Dit toezicht schijnt niet altijd even streng te zijn geweest; althans het bleek aan de gedeputeerden der haringsteden dat de vroege haring »dewelcke soo Oostwaerts als in andere verre Landen ende

»Steden, bij den Koopluyden wordt gescheept ende ver-
 »voert, overmits de kleyne toezicht tot noch toe gepleecht”
 veel te wenschen overliet, zoowel wegens defect en lek-
 kend fust als wegens gebreken van den haring zelf. Waarom
 gemelde Gedeputeerden (die wij hier, als adviseurs der
 Regeering, de eerste haringwet van het republikeinsche
 tijdvak zien ontwerpen) »binnen der Stadt Delft Collegia-
 »liter vergadert gheweest zijnde, naer lange communicatiën
 »daerop gehadt, gheconcipieert hebben eene reeks van
 »Poincten ende Articulen beroerende het maecken, keu-
 »ren, branden van de Haringtonnen, tijdt van 't vangen,
 »souten, havenen en packen van den Harinck”; welke be-
 palingen door de Staten van Holland bij plakكاتen van 27
 April 1582 en 24 Mei 1584, (gezamenlijk en als één stuk
 in het Groot Placaetboek opgenomen,) tot wet werden ver-
 heven.¹⁾ De hoofdinhoud van dit belangrijke plakkaat is
 als volgt:

Buiten en behalve het merk, of meesterteeken van
 den kuiper, reeds voorgeschreven bij het plakkaat van 1519,
 wordt thans verplichtend gesteld het merken van elke ha-
 rington met een brand, aanduidende de stad waar zij ge-
 maakt is. In het plakkaat van 1519 was dit gebruik facul-
 tatief gelaten en werd zulk een stedelijk merk *backbrand*
 genoemd; hier heet het *tonnebrand*. De kuiper plaatst zelf
 zijn merk; de *tonnebrand* daarentegen wordt aangebracht
 door stedelijke beambten (*branders*) na het onderzoek van
 den keurmeester, en onder diens toezicht. Deze *branders*
 mogen, om wat reden dan ook, hunne brandijzers nooit
 uit handen geven: zelf moeten zij ze naar de werkplaats
 dragen, en 't is hun verboden, vrouw, kind of knecht er

1) Groot Placaetboek, dl. I, blz. 718—727.

mede naar de kuiperij te zenden. Tusschen zonsonder- en opgang mogen geene tonnen worden gebrand, en wanneer de brander bij den kuiper komt werken, mag deze zoomin als zijne vrouw of knechts bij het branden tegenwoordig zijn; zij moeten echter in huis blijven, of mogen hoogstens de breedte eener straat ver heengaan, om bij de hand te wezen zoo de brander hun eenig gebrek in de fusten wil toonen. De wetgever behandelt de zaak min of meer als ware het branden der tonnen een heilige handeling, in priesterlijke afzondering en geheimzinnige eenzaamheid te verrichten. Het »injurieeren, misdoen of misseggen" van den brander in de uitoefening zijner functie is dan ook streng verboden, en in denzelfden geest is voorgeschreven, dat geen beëdigd brander, zoo hij tevens kuiper is, zijn eigen fabrikaat brandt; hij moet dit door een collega, of door den keurmeester zelf laten verrichten. Wat het onderzoek betreft, dat aan het branden voorafging, dit strekte zich tot alle onderdeelen van het fust uit, waarvan duigen, hoepen en wat dies meer zij, naar quantiteit en qualiteit, aan uitvoerige wettelijke voorschriften moesten beantwoorden: ten slotte werd het fust, hetzij het eene heele, halve, vierdedeel (»kinnetgen") of achtste ton was, met »een mengelen schoon waters" gevuld en eenige malen heen en wêer gerold, om de dichtheid te beoordeelen. Ook de grootte der verschillende fusten en van alle onderdeelen daarvan werd bij de wet bepaald ¹⁾. Elk gekeurd en gebrand fust mocht slechts ééne reis maken; de visscher, die

1) Naar 't schijnt, werd te Dordt eene standaardmaat der haringtonnen bewaard. In 1582 wordt die nog niet vermeld; doch volgens v. d. Jely's Recueil (waaroever later) gelastten de Gedeputeerden van den haring in 1593 een ijk van de meetwerktuigen der keurmeesters op dezen standaard. In 1624 werd eene „egalisatie" van alle haringtonnen voorgeschreven.

reeds gebruikte tonnen naar zee wilde medenemen, moest die vooraf van nieuwe hoepen doen voorzien en aan nieuwe keuring en branding onderwerpen.

In de tweede plaats bevat ons plakkaat talrijke bepalingen tot waarborging der hoedanigheid van den ter markt te brengen haring. Vooreerst werd gelet op het zout, bij het kaken te gebruiken. Wie grof zout »ten haring wilde voeren" moest het vooraf door den keurmeester doen onderzoeken. Zuivere haring, ná Jacobi gevangen, mocht alléén met »kleyn Sout van den Soute gesoden" worden geakaat, en dit zout mocht niet aan boord worden genomen tenzij voorzien van een certificaat »van de Plaetse daer 't zelve Sout gesoden is". Bovendien moest de schipper die het zout had aangevoerd, nog beëdigen, dat het in zijn vaartuig niet was vervalscht of beschadigd.

Eveneens strekken tot waarborging der qualiteit van den haring de voorschriften, die ons plakkaat geeft omtrent de visscherij zelve en de behandeling van den visch ná de vangst. Wat de eerste betreft, verdient hier vooral vermelding de vaststelling van den openingsdag der haringvisscherij op 1 Juli, terwijl die twee jaren te voren op 1 Juni was gesteld en in 1593¹⁾ op St. Jansdag (24 Juni) bepaald werd. Een sterk sprekend bewijs, hoezeer men in 'tonzekere was omtrent de richtige bepaling van den dag, vóór welken men zich verstoutte, de haringvangst te verbieden; en dat terwijl juist het *zoo vroeg mogelijk* aanbrengen van nieuwen haring reeds toen groote winst afwierp. Al waren er geene sprekende bewijzen voorhanden van het schadelijke dezer tijdsbepaling (en dat die er

1) Plakkaat van 17 Maart 1593 (Gr. Pl. B, I, blz. 726—729); waar de openingsdag op „Sint Jans Dach in de Midde Somer" bepaald wordt.

zijn, zullen wij te zijner plaatse zien) dan nog zouden deze snelle en aanmerkelijke variatiën in den wettelijken openingsdag der »teelt» genoeg zijn om de vaststelling van dien dag bij de wet te veroordeelen. Zoo de wetgever er zich aan waagt, de nijverheid aan een dwingend technisch voorschrift te binden, dient dat voorschrift tenminste een onderwerp te betreffen, waaromtrent de wetgever zich niet vergissen kan.

Ook omtrent de »havenisse» van den haring aan boord, het leggen in regelmatigte lagen, het pakken van soort bij soort, met streng verbod van goeden haring bij slechten te pakken, bevat het plakkaat van 1582 uitvoerige voorschriften. Opmerkelijk is het, dat zelfs de slechtste qualiteiten mochten worden aangevoerd en verkocht, mits afzonderlijk verpakt en als zoodanig aangegeven. »Yelen, nachtschamel-, kuytsieck-, melksieck-, *stanck ofte want haring*» worden in het plakkaat van 1584 als verkoopbaar genoemd; dat van 1582 spreekt van *sterckharing*. »Kuitziek» en »melkziek» beduidt groote rijpheid van kuit of hom; »nachtschamel» zal hetzelfde beduiden, wat in later tijden »overnacht» wordt genoemd, d. w. z. haring die niet terstond bij 't ophalen der vleet, maar eerst den volgenden dag is geakaakt. Al deze minwaardige en slechte haringsoorten mocht elk stuurman verkoopen, mits hij de qualiteit niet verborg, voor welke hij aansprakelijk was jegens den kooper; eene aansprakelijkheid, tot welker waarborg den schipper ook nu weder wordt voorgeschreven, zijn eigen merk op elk vat te stellen vóór hij het lost, en dit merk, benevens zijn naam te doen inschrijven op een door den magistraat te houden register. Wat méér is: elk matroos, die aan boord eene ton met haring vult, moet volgens dit plakkaat een eigen merk op die ton stellen, opdat

de schipper de boeten en schaden op hem kunne verhalen, die hij beloopten mocht zoo een vat haring, uit zijn schip gelost, bevonden werd niet aan de wet te voldoen.

Men had zodoende het middel, om den schuldige te vinden zoodra bij een in den handel gebrachte ton haring, de visch, het zout of het fust iets te wenschen overliet. Doch met dien waarborg was de wetgever niet tevreden. Uitdrukkelijk schrijft hij, thans voor het eerst, *verplichte* keuring voor, niet als tot dusver alleen van het *fust*, maar ook van den haring. Den keurmeesters wordt in 1582, behalve de reeds vermelde *preventieve* keuring van het zout, uitdrukkelijk gelast, bij elke ton die gepakt wordt »omme over Zee te gaen» (voor binnenlandsche consumptie wordt in dit plakkaat geene keuring voorgeschreven) toe te zien, dat geen haring van mindere bij betere kwaliteit zij gepakt. Opmerkelijk is het, dat hier alléén een onderzoek van den haring in zijne *finale* verpakking wordt voorgeschreven. In latere tijden onderzocht de keurmeester den haring in de »zeeton» waarin hij, los gepakt, uit het schip werd gelost, en werd tegen vervalsching bij het overpakken in de voor den handel bestemde fusten gewaakt, door dit overpakken aan beëdigde »pakkers» op te dragen. Die »pakkers» worden in de plakkaten van 1582/4 niet genoemd; een waarborg dat bij het »pakken» geen ongeoorloofde handelingen zouden plaats hebben, zocht men destijds uitsluitend in *publiviteit*. Het »ophoogen ofte packen» van haring mocht namelijk niet anders geschieden, dan òf in de daartoe gewoonlijk gebruikte lokalen en met open deuren, òf »opte Heer-straten ofte Kayen» (men denke aan de voormalige Haringpakkerij te Amsterdam). Eindelijk wordt het wasschen, havenen of verpakken van »Maesterlandtschen ofte uitheemschen» haring streng verboden;

vreemde haring mag wél worden ingevoerd, doch moet in 't vreemde fust, van 't hollandsche wel te onderscheiden, weder worden uitgevoerd.

Het plakkaat (dat telken jare op 1^o Maart, op welken dag de meeste haringschippers te huis zijn, opnieuw moest worden afgekondigd in alle haringsteden) bevat eene merkwaardige slotbepaling, waarbij »de Gedeputeerden van de steden hen geneerende metten Haringvaert ende groote Visscherye" worden uitgenoodigd, t' allen tijde zoodanige nieuwe ordonnantiën op dit stuk te concipiëren, als zij oirbaar zullen achten, en die aan de Staten ter approbatie voor te leggen. Feitelijk werden deze Gedeputeerden (ook »die van de Visscherye" genoemd) hierdoor tot wetgevers in visscherijzaken, buiten de hun reeds vroeger toegekende administratieve- en politiemacht, verheven; want het is mij niet gebleken, dat ooit in een hunner concepten door de Staten iets zou veranderd zijn.

Twee voorname doeleinden liggen ten grondslag aan deze plakkatén van 1580—1584, die in zekeren zin als eene volledige codificatie der wetgeving op de haringvischerij zijn aan te merken. Vooreerst, het handhaven van den goeden naam, dien de Hollandsche haring reeds toen in den vreemde genoot; ten tweede, de stapelmarkt van het artikel hier te lande te bewaren.

Hoezeer men zich hier te lande aan het eerste gelegen liet liggen, blijkt trouwens reeds uit feiten van vroegere dagteekening. Zoo werd in 1552 gerapporteerd, dat »die van Antwerpen" zich aan den stedelijken brand van Dordrecht hadden vergrepen, door dien uit de haringvaten te snijden en een ander merk in de plaats te stellen, niettegenstaande, volgens het bericht, de Dortsche brand »ouder

ende authenticquer" is, en overal bekend in Duitschland, Frankrijk en andere landen. Dordt bracht de zaak aan bij de Staten van Holland, die haar belangrijk genoeg achtten om hun advocaat in bijzondere missie naar Brussel te zenden teneinde redres te verkrijgen ¹⁾. In de volgende jaren werd langdurig geprocedeerd tegen die van Mechelen, Gent, Vlissingen en Nieuwpoort, die Hollandschen haring in vreemd fust verpakt hadden en zodoende de uitnemende qualiteit van het Hollandsch product ten bate hunner merken aangewend ²⁾. Zelfs kwamen, in 1582, de Staten van Holland tusschenbeide in eene procedure tusschen ingezetenen van Spiers en Worms over de qualiteit van tusschen dezen verkochten en geleverden haring, die voorzien was van den Hollandschen brand ³⁾. Eene rechterlijke uitspraak, waarbij de uitnemendheid van dien brand kon worden in twijfel gesteld, moest tot elken prijs worden voorkomen.

Treffend inderdaad is de zorg, die tijdens de grootste staatkundige beroeringen door de Staten aan de belangen der groote visscherij werd gewijd. In 1581, het jaar der vestiging van de Republiek, werd nog een gezantschap naar Bremen gezonden ⁴⁾ om de opheffing te verkrijgen van zekere dáár vastgestelde en voor onze Groote Visscherij nadeelige wetten. Convooi was, hoe benard ook 's Lands toestand mócht wezen, voor de haringbuizen altijd beschikbaar, behalve in de enkele jaren waarin het al te groote gevaar voor 's vijands schepen of voor de Duinkerker kapers,

1) Res. Holl. 1552, p. 482/3.

2) Res. Holl. 1554, blz. 584; 1555, blz. 697; 1561, blz. 480, 517; 1565, blz. 83.

3) Idem, 1582, blz. 241, 248.

4) Idem, 1581, blz. 579, 732, 766; 1582, blz. 240.

en de dringende behoefte aan matrozen op 's Lands schepen, de Staten noopte, het uitzeilen te verbieden. De houding der, thans onder eigen bestuur georganiseerde, haringvischerij in deze donkere jaren geeft haar op den naam van »Groote Visscherye'' rechtmatige aanspraak, en het getuigt inderdaad van verwonderlijke veerkracht en levensvatbaarheid, dat het bedrijf in de jaren tusschen 's Konings afzwering en het Bestand niet alleen niet ten onder ging, maar tot aanzienlijken bloei geraakte.

Want niet alléén door den Spanjaard en den Duinkerker werden onze haringreedomers bestookt. Het beruchte verbod van uitvoer van levensmiddelen (waaronder visch) dat zoo veel heeft bijgedragen om Leicester hier impopulair te maken, was voor den haringhandel zeer nadeelig, zelfs nadat het, ten verzoeken van die van de Groote Visscherij, in 1586 ingetrokken was voor zooveel uitvoer naar neutrale staten betrof ¹⁾. Ook Nijmegen's overgang tot den vijand trof de haringvangst zwaar ²⁾; want daardoor werd een belangrijke waterweg gesloten voor allen uitvoer naar Duitschland, dat reeds toen een voornaam débouché voor onzen haring was. Wat de Duinkerker kapers betreft, de klachten over door hen genomen of vernielde haringbuizen zijn in dit tijdperk legio. Bij plakkaat van 14 Mei 1596 ³⁾ gingen de Staten van Holland er toe over, hierin te voorzien op de wijze, die voorheen onder Karel V aan de visschers opgedrongen was: zij verboden namelijk het uitzeilen van buizen tenzij of onder convooi, of »in Admiraalschap'' d. w. z. in smaldeelen van minstens twintig zeilen, die eene voorgeschreven hoeveelheid wapens en ammunitie moesten

1) Res. Holl. 1585, blz. 808; 1586, blz. 808.

2) Id. 1584, blz. 538; 1585, blz. 245.

3) Gr. Pl. B., I, blz. 711.

voeren en bijeen blijven onder bevel van een »admiraal», door de stuurlieden uit hun midden te verkiezen. Tevens werd eene premie uitgelooft voor den stuurman, die een Duinkerker zou opbrengen of in den grond boren. Dat dergelijk oorlogsbedrijf met het vangen en kaken van haring slecht te vereenigen was, laat zich hooren, en blijkt trouwens uit het feit dat zeer vele visschers te dezer tijde »sauveconduiten» van den vijand kochten ¹⁾, welke paspoorten echter in 1599 door den vijand werden opgezegd ²⁾. Eene bijzondere commissie van haringreedomers en landsambtenaren, in 1598 ³⁾ benoemd om maatregelen te beramen tot beveiliging der vloot, schijnt tot geen besluit te zijn gekomen; en ten slotte werd, voor 't eerst in 1600 ⁴⁾, een extraordinaar subsidie van f 20.000 door de Staten aan die van de visscherij toegestaan, waaruit zij zelve hun convoi hadden te bekostigen. Bijna zonder uitzondering is dit subsidie, tot verschillende bedragen, in oorlogstijd onder de Republiek jaarlijks opnieuw verleend, en zeilde de haringvloot dan ook onder geleide van uit dat subsidie door de Gedeputeerden van de visscherij betaalde convooischepen, die later als »directieschepen» bekend stonden, ten blijke dat zij aan de directeuren der visscherij behoorden ⁵⁾, hoezeer de daarop dienende scheepsofficieren door den Stadhouder werden benoemd en door de Staten-Generaal beëdigd. Behalve dit subsidie voor convoi, stelde de Generaliteit in oorlogstijd dikwijls nog oorlogsschepen ter beschikking

1) Res. Holl. 1598, blz. 135, 193.

2) Id. 1599, blz. 27, 623.

3) Res. Holl. 1598, blz. 128, 198.

4) Id. 1600, blz. 71.

5) Cf. *de Jonge*, Geschiedenis van het Ned. Zeewezen, I, blz. 257/8. Ook uit het nader te vermelden werkje van Meynert Semeyns blijkt van het bestaan dezer instelling, die hij echter met zijne gewone onduidelijkheid omschrijft.

van de haringvisschers. Bij uitzondering is in 1606 een kleingeestige maatregel beproefd, om de Duinkerkers te bevredigen door hun paspoorten voor vrije visscherij aan te bieden, onder 't zegel der Staten, mits zij wederkeerig de Hollandsche visschers ongemolesteerd zouden laten, »in de hoop,» zooals 't in der Staten dagboek heet, »dat dit jaar minder zeeroovers uit de havens van Vlaanderen zullen zeilen»¹⁾. Doch nergens blijkt, dat deze maatregel eenig goed gevolg zou hebben gehad, 't geen dan ook, met het oog op karakter en bedrijf der Duinkerker roovers, méér dan onwaarschijnlijk mag heeten.

Het subsidie van f 20.000 was niet de eenige geldelijke opoffering, die de Republiek voor de haringvaart over had. In 1586 bekrachtigden de Staten-Generaal²⁾ den vrijdom van impost op het voor het kaken benoodigde zout, die kort te voren door den Prins aan de Groote Visscherij was toegestaan en, zooals bekend is, nog heden door alle zeevisscherijen wordt genoten. De vrijdom strekte zich uit tot de visschers van de geheele Republiek; doch Holland schijnt er terstond voordeel in gezien te hebben, hem af te koopen bij eene overeenkomst, krachtens welke de Hollandsche visschers den accijns betaalden en de provincie daarvoor jaarlijks f 6000 aan de gedeputeerden der Groote Visscherij uitkeerde³⁾. De impost bedroeg in Holland destijds f 14 per honderd ponden fijn wit zout, waaruit zou volgen, dat de haringvisscherij dezer provincie omstreeks het eind der 16^e eeuw nog geen 43.000 (oude) ponden zout gebruikte. Vergeleken met de ontzaglijke hoeveelheden zout,

1) Res. Holl. 1606, blz. 483.

2) Res. Staten Generaal, 12 Juni en 4 Nov. 1586, 4 Sept. 1587.

3) Res. Holl. 1588, blz. 133, 231; 1589, blz. 459; 1593, blz. 407; 1595, blz. 69, enz. enz.

die thans accijnsvrij door de visscherijen worden gebruikt, is dit zeer geringe cijfer slecht overeen te brengen met de uitgebreidheid, die de haringvisscherij destijds in Holland moet hebben gehad (al zijn dan ook de latere opgaven omtrent hare sterkte zeker overdreven). Wellicht zoutte men destijds minder sterk dan nu; om dit te beoordeelen ontbreekt mij elk gegeven. Wel werd in 1519 (zie blz. 11) het gebruik van zesdehalf ton geraffineerd zout per last haring voorgeschreven, doch hoeveel zout die tonnen bevatten blijkt niet. Een nauwkeurig onderzoek van de archieven der haringsteden zou over dit niet onbelangrijke punt denkelijk eenig licht verspreiden en wellicht tevens de werkelijke sterkte der haringvloot omstreeks dit tijdstip aan 't licht brengen. Er is mij geene reden bekend, om aan te nemen dat gecommitteerden der haringvisscherij in Holland van hun impostvrijdom tegen onevenredige vergoeding zouden hebben afstand gedaan. Opmerkelijk is het intusschen, dat blijkens Res. Holl. 1646, blz. 408, de Groote Visscherij ook in dat jaar, waarin zij stellig veel meer zout verbruikte dan in 1586, nog dezelfde som van f 6000 als afkoopsom van haar zoutvrijdom hief.

De handhaving der zooeven besproken haringwetten ging van den aanvang af met veel moeite gepaard. Het verbod tegen het rechtstreeks naar vreemde havens voeren van door Hollanders gevangen haring werd, niettegenstaande den zuiveringseed der schippers, voortdurend overtreden; ja men slaagde er in, te vroeg gevangen haring »bedecktelyck »deur dese Landen opwaerts te voeren, sonder deselve »hier te Lande ter ghewoonlycker Plaetsen (daer behoort »lyck opsicht is) aen Landt te slaen." In één woord, »deur »lankzaamheit ende verloop des tydts," en door toedoen dergenen, die telkens weder »omme haer singulier profijt"

de wet in den wind sloegen, liet de observatie der plak-
katen van 1580—84 veel te wenschen over. Zij werden
dan ook in de eerste jaren der zeventiende eeuw ettelijke
malen hernieuwd en verscherpt ¹⁾, terwijl tevens verschei-
dene niet onbelangrijke wijzigingen in den inhoud werden
gebracht. Zoo werd de sluitingsdag der haringvaart van
den eersten tot den laatsten Januari verschoven, het kaken
van haring aan wal (waarvan in vroeger tijd geen sprake
schijnt te zijn geweest) opzettelijk verboden, en met af-
wijking van bestaande voorschriften, het gebruik van
ander zout dan »Spaens ofte Portugaels», wèl expresselijk
geïnterdiceerd, behalve voor uitvoer naar Keulen. Voorts
werden verschillende merken voorgeschreven, naarmate van
het tijdstip waarop de haring gevangen was, en van het
land of de stad waarheen hij moest worden uitgevoerd;
een en ander blijkbaar ter bevestiging van reeds bestaande
handelsusantiën, van welker inhoud de plak-
katen, bij ge-
brek aan uitvoeriger opgaaf, althans een denkbeeld geven.
Zoo werd een »groote Rouaansche brand» ingesteld voor
uitvoer naar Frankrijk en Vlaanderen, en bestond er ook
een »Keulsche brand»; terwijl nevens den, reeds in het
plakkaat van 1519 vermelden »Jacobibrand», thans voor
't eerst een »Vrouwebrand», een »Kruisbrand», en een
»Bartholomeibrand» worden voorgeschreven voor haring,
respectievelijk op of na Vrouwendag, Kruisverheffing, en
St. Bartholomaei gevangen. In deze plak-
katen is ook voor
't eerst sprake van »maatjes» haring, welke soort sedert
in den handel en in de wetgeving eene bij uitstek ge-
wichtige rol heeft gespeeld; er wordt nl. voorgeschreven

1) Plakkaten van 1604, 1606, 1607, 1612, 1615, 1620, 1621, 1632 Gr.
Pl. B., I, blz. 733—748.

»den Maetgens Haringh, nae Johanni ghevangen, uyt te
 »mercken met een Gordingh op de buyck ende de ydelen
 »Haringh nae Jacobi, te gorden tusschen de derde ende
 »buyck-hoep." Des wetgevers inmenging in het bedrijf be-
 reikt door dit zeer ingewikkeld samenstel van bepalingen
 eene aanzienlijke hoogte. Niet langer tevreden met den
 visscher in zijn bedrijf op velerlei punten de handen te
 binden, grijpt de wetgever thans ook in dat van den hande-
 laar en den expediteur, en neemt hij op zich, te zorgen
 dat de verschillende markten, waarheen haring werd uit-
 gevoerd, het artikel elk naar de eischen der plaatselijke
 afnemers gesorteerd, behandeld, gemerkt en verpakt ont-
 vangen. De visscher niet alleen, ook de expediteur wordt
 als onmondig en van zijn vak onkundig behandeld en
 aangemerkt. De wijzigingen der handelsusantiën op de
 verschillende markten maakten natuurlijk aanhoudende wij-
 zigingen der hierbedoelde plakkaten noodig; en het is zeer
 de vraag, of die wijzigingen altijd bijtijds zijn gemaakt.

Dit alles, hoezeer ook den geest des wetgevers ken-
 schetsend, is niet het belangrijkste deel van de ampliatiën,
 die in den aanvang der zeventiende eeuw in de haring-
 wetten zijn gemaakt. Het »*ventjagen*" schijnt omstreeks
 dezen tijd in zwang te zijn gekomen; althans eerst nu
 zijn omtrent dit uiterst belangrijke nevenbedrijf wettelijke
 voorschriften gegeven. Wat *ventjagers* waren en nog heden
 zijn, zal den lezer wellicht niet geheel onbekend wezen.
 De haringvisscher, wiens vangst vèr van huis, meest on-
 der de Schotsche en Engelsche kusten, gedreven werd en
 nog wordt, zou veel tijd verloren hebben zoo hij, na volle
 lading te hebben gemaakt, thuis had moeten zeilen en de
 lading lossen alvorens opnieuw de vleet te kunnen schie-
 ten; een tijd, die dubbel kostbaar was met het oog op de

verbazend hooge prijzen, die voor den eerst gevangen en versch gezouten, of *nieuwen* haring, in den aanvang der teelt ten allen tijde werden betaald. Wat men er voor over had, met nieuwen haring het eerst aan de markt te wezen, zullen de ouden van dagen zich herinneren, wien, uit het tijdvak vóór de spoorwegen, het jagen en rennen der hoogwielige, met vlaggen getooide rijtuigjes nog in 't geheugen ligt, die destijds, zoodra de eerste haringjager binnen was, in vliegende vaart, met enkele tonnen haring, uit Vlaardingen of Maassluis naar 's lands voornaamste steden ijlden; een gebruik waarvan den inwoners van 's-Gravenhage nog heden jaarlijks een eerbiedwaardig overblijfsel wordt vertoond, wanneer een wèlbespannen tweewielig voertuig, van overoud model, den allereersten haring naar 's Konings paleis vervoert, daarbij veel harder rijdend dan door de politie aan alledaagsche koetsiers wordt toegelaten. Aan deze, trouwens zeer verklaarbare, zenuwachtige haast om de eerste, tevens de hoogste markt te halen, dankt de instelling der *ventjagerij* haar bestaan; de uitrusting namelijk van snelzeilende vaartuigen, die van oudsher de uitzeilende haringvloot vergezelden, terstond nadat de eerste haring gevangen en geakaat was, dien haring van alle schepen overnamen, en hem zoo snel mogelijk huiswaarts voerden, waar hij terstond gekeurd en zonder verwijl in den handel werd gebracht, terwijl de buizen ongestoord met visschen voortgingen. Het springt in 't oog, dat dit gebruik zich er bij uitstek toe leende, om de ontduiking in de hand te werken van de verbodsbepalingen tegen het rechtstreeks en ongekeurd naar vreemde havens voeren van door Hollandsche visschers gevangen haring. Vandáár dat het »ventjagen» reeds vroeg een voorwerp van zorg voor den wetgever was, en dat, naar veilig kan worden

aangenomen, de instelling zelve van niet of weinig ouder dagteekening is, dan de wetten, gemaakt om tegen haar misbruik te waken. Ik meen om deze reden den oorsprong van het jagerijbedrijf niet vroeger te mogen stellen, dan het begin der zeventiende eeuw.

Wel is waar wordt reeds in eene ordonnantie van 11 Januari 1556 ¹⁾ van »ventjagers” gesproken; doch blijkens de bewoordingen van dit stuk waren de dáárbedoelde schepen eene soort van lichters, die nooit buiten den mond der Maze kwamen en dáár een deel der lading van de buizen overnamen. Het plakkaat van 1604, het eerste dat spreekt van »*ter zee ventjagen ofte de buyssen volgen*,” levert reeds door de afwisselende bewoordingen waarin het de zaak omschrijft, het bewijs dat het bedrijf destijds van zeer jonge dagteekening was. Het verbiedt het ventjagen aan allen, die daartoe geene Acte van consent hebben, af te geven door de »Magistraten ende Penningmeesters van de Visscherye” (d. i. door het plaatselijke visscherij-comité) ter plaatse waar zij afvaren. Elke stuurman, die de buizen volgt, moet bovendien vooraf onder eede beloven, geen haring te zullen overnemen dan van Hollandsche visschers; ten verdere bewijze hiervan moet bij elke partij, die hij overneemt, een certificaat gevoegd zijn, vermeldende de woonplaats en den naam van hem, van wien de visch is overgenomen, den naam van zijn schip, en de overgezette hoeveelheid haring. Natuurlijk wordt ook aan de ventjagers streng verboden, haring te brengen naar vreemde havens.

In 't eerst schijnt het ventjagen gedurende de geheele teelt geoorloofd te zijn geweest, hoewel er, gelijk vanzelf

1) Vierde Memoriaelboek 's Hofs van Holland van Mr. J. van Dam, fol. 87; Vijfde id. fol. 201.

spreekt, enkel in den aanvang, zoolang de hooge prijzen duurden, goede rekening mede was te maken. Eerst bij plakkaat van 1632 werd een »jaagtijd» bepaald, en het ventjagen nà 15 Juli verboden, met het doel om te beletten, dat de markt overvoerd zou worden nà het tijdstip, waarop de eerste vraag voldaan en de natuurlijke daling der prijzen begonnen was. Niettemin had het jagerijbedrijf, ook in de eerste dagen eener zeer gunstige teelt, wel eens eene overlading der markt ten gevolge, die dan, zooals een der desbetreffende plakkaten het noemt »sulcks onder de voet wert geworpen,» dat geen ventjager of schipper meer voordeel behalen kon. Na de organisatie der jagerij door de reeders zelven en voor hunne rekening, heeft men, om dit euvel af te wenden, het *jagerij-monopolie* uitgevonden, d. w. z. het verbod van overheidswege, dat geen visscher gedurende den jaagtijd thuis mocht zeilen tenzij met volle lading. Toen, in de eerste helft dezer eeuw, het gebouw der haringwetgeving stuk voor stuk werd afgebroken, is door de mannen van behoud, die o. a. voor het jagerij-monopolie bleven ijveren, meer dan ééns beweerd, dat dit monopolie een der aloude hoeksteen van het bedrijf zou zijn geweest. Nooit is stelliger onwaarheid verkondigd; *het van Regeeringswege vastgestelde jagerij-monopolie heeft onder de Republiek nooit bestaan, maar is eene creatie van deze eeuw*, tenzij het wellicht, in den vervaltijd der visscherij, een der vele eigenmachtige en onwettige voorschriften heeft uitgemaakt, die in die ongelukstijden door Gedeputeerden van de haringvaart op eigen hand zijn afgekondigd en waarvan mij helaas geene volledige verzameling bekend is. De oude haringwetten uit den bloeitijd der haringvaart, wel verre van bij te grooten aanvoer de belangen der visschers op te offeren aan die

der jagers, *verboden telkens het ventjagen*, wanneer overlading der markt werd gevreesd ¹⁾. Feitelijk werd jaar op jaar, na ingewonnen advies van de Gedeputeerden der visscherij, het ventjagen door de Staten toegestaan of verboden, alnaarmate de toestand der markt aanmoediging of beperking van den vroegen aanvoer scheen wenschelijk te maken. In het Collegie van Gedeputeerden liepen te dezer zake bijna altijd de gevoelens uiteen; Rotterdam, Schiedam en Brielle waren doorgaans vóór toelating der jagerij, terwijl Delft en Enkhuizen deze bestreden. Gedurende eene lange reeks van jaren heeft het Collegie uit afgevaardigden van de vijf genoemde steden bestaan, en telkens rees bij deze kwestie de vraag, of de meerderheid, uit drie steden bestaande, de minderheid van twee kon overstemmen; eene vraag die, naar 't schijnt, door de constitutieve bepalingen van het Collegie niet werd beslist, maar natuurlijk telkens in den geest der meerderheid uitgemaakt. Wat ten deze van het meeste belang is: de hierbedoelde geschillen bewijzen evenzeer als de tekst der tot de zaak betrekkelijke plakkatens, dat eene algemeene *jagerij-vereeniging*, gelijk die later bestond en te zijner tijde besproken zal worden, aanvankelijk niet werd gevormd. Het jagerijbedrijf was in den aanvang eene vrije nijverheid; de jagers voeren niet voor rekening van alle of sommige vischreeters, maar kochten en verkochten nieuwen haring ten eigen bate en schade.

Gedeputeerden der Groote Visscherij (die omstreeks dezen tijd ook wel als »het Collegie der Gr. V.» worden betiteld en die ik korthedshalve voortaan door die bena-

1) Zie de plakkatens ter zake van 1604, 1606, 1607, 1612, 1614, 1615, 1621, 1632, Gr. Pl. B. I, p. 731—748; en Recueil v. d. Lely, blz. 20 vlg.

ming zal aanduiden) hadden reeds destijds een veelomvattenden werkkring. Behalve hunne bemoeiingen ter zake van het heffen van lastgeld van de reeders, het beheer van de opbrengst daarvan zoowel als van de door de Staten toegestane subsidiën, en de organisatie van den omvangrijken convooiidienst, richtten zij voortdurend adviezen en petitiën omtrent wetgevende maatregelen tot de Staten, blijkens welke zij onafgebroken het oog gevestigd hielden op de vaart en de markt, in beider geheelen omvang. Bovendien zagen zij, uit eigen beweging, toe op de naleving der op hun voorstel uitgevaardigde plakaten. In elke der haringsteden, 't zij al of niet in het Collegie vertegenwoordigd, bestond een plaatselijk visscherijbestuur; en door toedoen dezer besturen hielden Delft, Rotterdam, Amsterdam, Brielle, Schiedam, Hoorn, Enkhuizen en misschien nog méér niet uitdrukkelijk in de Resolutiën van Holland vermelde steden waar men buizen in eigendom had, onafgebroken toezicht op elkaars handelingen, terwijl elke wetsovertreding, door visschers van eene dier plaatsen begaan, ter kennis werd gebracht van het (te Delft zitting houdende) Collegie, dat daarop de noodige stappen deed. Zoo bv. bleek in 1604 ¹⁾, dat eenige Enkhuizer stuurlieden zich aan onwettige visscherij hadden schuldig gemaakt; de magistraat van Enkhuizen werd, op de remonstrantie van een der burgemeesters van Rotterdam en van »die van de Groote Visscherye'', genoodzaakt de observatie der visscherijplakaten bij opzettelijke keur aan de Enkhuizer visschers in te scherpen. Anderzijds deinsde het Collegie niet voor eigenmachtige buitenwerkingstelling dier plakaten terug, waar zij door te groote gestrengheid nadeelig bleken. Den 15^{en} December

1) Res. Holl. 1604, blz. 158.

1609 ¹⁾ besloot het, in zijne vergadering te Delft, tot »milde executie» van het verbod om haring op zee te verkoopen, mits de te verkoopen haring nà St. Jan gevangen zou zijn. Een sprekend voorbeeld van de begrippen dier tijden omtrent de kracht der wet; en nog méér, van zeker besef omtrent de gebreken der wetten, die toch op advies van ditzelfde Collegie waren vastgesteld. Het is ongetwijfeld voor de visscherij te betreuren geweest, dat dergelijke »milde executiën» in later jaren door het Collegie veelal met hand en tand werden tegengehouden.

Ook buitenslands strekte het toezicht en de invloed van dit machtig lichaam zich uit. Het ontdekte omtrent 1606, dat vischtuig en haringfust van Hollandsch fabrikaat door vreemden gebruikt werden; terstond werd, op initiatief van het Collegie en daarop gegrond voorstel van Holland, de uitvoer van haringtonnen, heele en halve duigen, netten en kruiswant door de Staten-Generaal in heel de Republiek verboden ²⁾). Zelfs tot diplomatieke interventie werd op aandrang van het Collegie overgegaan. Te Hamburg voerden vreemden vóór den 24^{en} Juni haring aan, zeer tot schade der Hollandsche exporteurs, die aan de Hamburgsche markt veel afzetten en door de bepaling tegen het visschen vóór St. Jan van concurrentie werden uitgesloten. Op advies van het Collegie bracht Holland het zóóver, dat op 22 Mei 1609 tusschen de Staten-Generaal en den Hamburgschen Senaat een »accoord» of tractaat werd gesloten, waarbij Hamburg zich evenals de Republiek verbond, allen vóór St. Jan gevangen haring, onverschillig van welke herkomst, van zijne markt te weren ³⁾). Wij

1) Res. Holl. 1609, blz. 1089.

2) Groot Placaetboek, I, blz. 755; zie Res. Holl., 1606, blz. 934.

3) Res. Holl., 1609, blz. 918. De tekst van het accoord is te vinden in

komen te zijner tijde op dit tractaat en op zijne gevolgen terug.

Om nog andere redenen dan het accoord met Hamburg is het jaar 1609 voor onze haringvisscherij een gewichtig jaar geweest. De »Proclamation touching Fishing» van Jacob I van Engeland, die het bedrijf in zijne eerste opkomst met een geweldigen slag bedreigde, dagteekent van ditzelfde jaar, dat daardoor tevens het aanvangsjaar is van de twisten tusschen Engeland en de Republiek over de vrije visscherij in de Noordzee; welke twisten in een afzonderlijk hoofdstuk zullen behandeld worden.

De eerstvolgende jaren leveren voor de inwendige geschiedenis der haringvaart weinig belangrijks op. Een plakkaat van 12 Mei 1620 (Gr. Pl. B., I, blz. 752) houdende verbod van haring te vangen tusschen de klippen van Hitland (de Shetlands) Ierland en Noorwegen, verdient vermelding om meer dan ééne reden. Vooreerst bewijst dit stuk, dat de visscherij onder de Noordsche kusten destijds nog bestond, hoewel, naar van elders blijkt, die langs de Schotsche en Engelsche kusten reeds toen verreweg de belangrijkste moet geweest zijn. Als reden van het verbod vermeldt het plakkaat de slechte hoedanigheid van den haring, die tusschen de klippen wordt gevangen; eene motiveering, waaraan ik geen vol vertrouwen durf schenken, daar, althans in Noorwegen, de haringvangst

de Ned. Jaarboeken van 1752, blz. 483. Reeds veel vroeger schijnen er tusschen de stad Keulen en de magistraten van Rotterdam, Delft en Schiedam, afzonderlijke »accorden» te hebben bestaan, waarbij Keulen zich verbond, alléén Hollandschen brand op zijne haringmarkt toe te laten; daarentegen moest, volgens de plakkaten van 1604 en volgende jaren, de naar Keulen uit te voeren haring, die den »Ceulschen brand» ontving, op bijzondere wijze gezouten zijn. In 1754 rapporteerde de Hollandsche consul te Keulen dat dáár, in strijd met de tractaten, Zeeuwsche haring was gekocht, terwijl men er sedert meer dan tweehonderd jaren geen andere dan Hollandsche gezien had.

in de *fiorden* thans nog uitmuntende resultaten geeft. Het vermoeden ligt voor de hand, dat het eigenlijke doel der verordening was, geweldenaarijen vooral tusschen de Hollandsche en Schotsche visschers te voorkomen; immers werd daarover destijds door Engeland ernstig geklaagd, en moest ongeveer gelijktijd, bij plakkaten van 1618 en 1625 (waarover later) het plegen van geweld tegen de Schotsche visschers door de Staten Generaal onder strenge straffen verboden worden. Belangrijker nog is ons plakkaat van 1620, omdat het eene nieuwe en gewichtige uitbreiding inhoudt van den werkring van het Collegie der Groote Visscherij, dat thans ook met rechtsmacht in hoogste instantie bekleed werd. Hem, die door den bevoegden magistraat veroordeeld was wegens het vangen van haring in verboden wateren, of het kaken of verkoopen van daár gevangen haring, werd hooger beroep toegestaan op het Collegie, dat in zijne eerstvolgende zitting de zaak moest onderzoeken en een eindvonnis vellen. Trouwens reeds vroeger schijnt het Collegie zekere strafrechterlijke bevoegdheid te hebben bezeten. Volgens een »*Recueil van de Groote Visscherye*», of register van aantekeningen daaromtrent, gedagteekend 1753 en toebehoord hebbende aan zekeren mr. J. van der Lely ¹⁾ heeft het Collegie »van alle oude

1) Vermoedelijk is deze mr. van der Lely secretaris, of griffier van het Collegie geweest. Het »*Recueil*» dat zijn naam op het titelblad draagt en in manuscript aanwezig is in de Kon. Ned. Bibliotheek, bevat talrijke annhalingen uit de notulen van het Collegie, welke laatste ongelukkig verloren schijnen te zijn geraakt, waardoor het mij onmogelijk was, omtrent de samenstelling en den werkring van dit machtig lichaam alle bijzonderheden te weten te komen. Het aangehaalde »*Recueil*», klaarblijkelijk samengesteld door iemand die dagelijks toegang had tot het archief van het Collegie, verspreidt intusschen reeds veel licht en kan, naar 't mij voorkomt, als eene vertrouwbare bron worden aangemerkt, vooral omdat het hier en daar zaken behandelt waarvan ook in de Resolutiën van Holland sprake is, en dan, wat de slotsommen aangaat,

tyden her" aanspraak gemaakt op disciplinaire rechtsmacht over alle »wandivoiren" van gezagvoerders en matrozen, dienende zoowel op convooischepen als op haringbuizen, en dat niettegenstaande de officieren der convooischepen door den lande werden aangesteld. Bij Resolutie van Holland van 20 Dec. 1625 ¹⁾ werd deze strafrechtelijke bevoegdheid van het Collegie bevestigd en denkelijk uitgebreid; het wordt daarbij feitelijk ingesteld als éénig rechtscollege voor alle visscherijzaken, in den ruimsten zin van het woord, terwijl alle militaire delicten, bedreven door officieren en minderen van convooischepen, opzettelijk aan de kennis van den gewonen rechter, in casu de Admiraliteiten, worden onttrokken. Er worden dan ook, vooral tijdens de geschillen en de oorlogen met Engeland, ettelijke procedures vermeld tegen convooibevilhebbers, die voor het Collegie werden gedaagd wegens »schandelijk wegloopen uitter zee", »omissie van alle devoir tegens den vijand" en dergelijke. Dat ook deze Resolutie van 1625 op voordracht van het Collegie zelf werd genomen, zal nauwelijks meer vermelding behoeven.

En inderdaad kwam het destijds op het »devoir tegens

met die (ambtshalve gedrukte) resolutiën overeenstemt. Het „Recueil" schijnt een particulier register van aantekeningen te zijn, gehouden tot steun van het geheugen van iemand, die met de zaken van het Collegie ten volle vertrouwd, en daarin werkzaam was. Het is nooit gedrukt, en blijkens den vorm zeer zeker niet voor openbaarmaking bestemd geweest. Er bestaat van dit Recueil een duplicaat, eveneens in handschrift, getiteld *„Recueil van de Groote Visscherye door mr. J. van der Craght"* en mij door den eigenaar, den Heer Mart. Nijhoff, te 's Hage, welwillend ter inzage afgestaan. Beide registers zijn letterlijk van denzelfden inhoud; denkelijk is het eene van het andere afgeschreven, tenzij beide copyen zijn van een ander origineel. Het recueil van v. d. Craght (v. d. Lely's ambtsvoorganger bij het Collegie?) is gedagteekend 1745. Bij de letterlijke overeenstemming der beide Recueils is het vrij onverschillig, welk van beide men aanhaalt; ik heb gemeend, aan het laatst gedateerde de voorkeur te moeten geven.

1) Res. Holl. 1625, blz. 604. Recueil v. d. Lely, blz. 8.

den vijand" van visschers zoowel als convooiers aan, want nooit deden vooral de Duinkerkers onze haringvaart méér afbreuk. In 1625 zou alléén Enkhuizen honderd buizen door hunne rooverijen hebben verloren ¹⁾. Tusschen Duinkerkers en Hollandsche visschers werden soms vrij belangrijke zeeslagen geleverd, waarbij de buizen zich zoowel als de convooiers weerden, en tegenover talrijke rapporten van genomen buizen en in den grond geboorde convooischepen, niet zelden berichten voorkomen van ernstige verliezen, den vijand door de onzen toegebracht ²⁾. Natuurlijk kostte deze zeeoorlog in 't klein ontzaglijke sommen. Voor de wapening der buizen werd in deze jaren veelal tot f 30.000 als subsidie door de Staten aan het Collegie toegestaan, terwijl de Admiraliteiten, die wij thans, in afwijking van het vroegere gebruik, met de uitrusting der convooischepen belast vinden, daartoe nog veel groter subsidiën ontvingen. In 1627 leverden de Admiraliteiten tezamen 24 oorlogsschepen tot bescherming der visscherijen, en ontvingen zij daarvoor een subsidie van een millioen ³⁾ dat over de provinciën werd omgeslagen naar verhouding van het belang dat elke harer bij de verschillende takken van zeevisscherij had. De geschillen met Engeland, en de vijandige gezindheid van dat Rijk vooral jegens onze haringvloot, benevens de rustelooze aanvallen der Duinkerkers, omringden in dit tijdperk de haringvisscherij met tal van ernstige gevaren en bezwaren. Dat zij desniettemin, juist

1) Gevers Deynoot, Specimen inaugurale de magno sive halecum piscatu Belgico; Lugd. Batav. 1829. Een geschrift, dat intusschen geen onbepaald vertrouwen verdient, daar het niet veel meer is dan eene bloemlezing uit andere schrijvers, in weinig kritischen geest samengebracht.

2) Res. Holl. 1627, blzz. 240, 243, 252, en talrijke andere in volgende jaren.

3) Res. Holland, blzz. 164, 166, 247.

in dit tijdperk, tot grooten bloei is geraakt, schijnt inderdaad verwonderlijk. Toch is dit het geval, indien ook maar een gedeelte wáár is van 't geen Meynert Semeyns, in zijne in 1639 geschreven »Corte Beschryvinge over de Haring Visscherye in Hollandt'' mededeelt omtrent den omvang en de beteekenis van het bedrijf in de eerste helft der zeventiende eeuw.

Er is veel ophef gemaakt van dit, thans uiterst zeldzaam geworden boekje. De lofzangers van den ouden tijd, en zij vooral die in de vroegere grootheid onzer haringvaart een bewijs van de voortreffelijkheid der oude haringwetten zochten, zijn ten allen tijde kwistig geweest met aanhalingen uit Semeyns, ten betooge dat aan de instellingen, onder welke zóóveel grootheid bestond, geen hand mocht geslagen worden. Ook is het werkje het oudste geschrift, dat eene eigenlijke beschrijving van het bedrijf bevat; en reeds dáárom is het buiten twijfel voor de historie van veel belang. Toch is het een dier boeken, die bij kennisneming ernstig teleurstellen. Dwaze grootspraak, die alle vertrouwen in de medegedeelde feiten beneemt; erbarmelijke slordigheid en onduidelijkheid van stijl, die den lezer veelal in 'tonzekere laat omtrent de juiste beteekenis van het meêgedeelde; ziedaar twee voorname kenmerken van de »Corte Beschryvinge''. Het sterkst treft echter daarin de naïeve uiting van den geest van uitsluiting en monopolie, die reeds destijds alle belanghebbenden bij onze haringvaart beheerschte; de overtuiging, niet alleen dat geen vreemde behoorlijk haring kòn vangen, maar dat alle pogingen, elders daartoe aangewend, in zekeren zin vergrijpen waren jegens den wil der Voorzienigheid; vergrijpen voor welker welslagen men zich hier intusschen niet ongerust had te maken, mits maar streng werd vastgehouden aan het voorbeeld der va-

deren, en blinde gehoorzaamheid ten deel viel aan de bevelen van hen, wier wijsheid voor de instandhouding der oude visscherij-traditiën verantwoordelijk was.

Het staat bij Semeyns als een paal boven water, dat het Opperwezen Holland voor alle tijden tot het brandpunt van 's werelds haringvangst en haringhandel heeft bestemd en gewijd. »Godt heeft . . . met den Harinck ende de toerustinghe van dien, Hollant voor alle werelt tot een exemplaar van alle zyne zegheninghen gestelt, ende alles dat de werelt heeft nootsakelyck ende vermaeckelyckheden gegeven en daer en boven noch met aller Natien gunst, »gelt ende goedt meer ende meer verryckt, ja dien Zeghen van Haringh Visscherye Hollant alleen soo seer toegeeyghent, dat andere Landen buyten hare schade de Neeringhe van dien noyt en hebben gepleeght, . . . aangesien »Hollant alleen van Gode door den Harinck was ghemaekt een beurse, Stapel ende marckt van gantsch Europa, alwaer alle eere, Schatten en ryckdommen van de werelt berustende door den voortganck van de eenighe Haringh Visscherye vermeerdert soudent werden. Oversulcx oock de Grootmogende Staten van Hollant de selve Neeringhe van Harinck Visscherye comen te noemen ende over al vercondighen te zyn de Hooftneeringhe, welvaert ende een principale Mijne deser Landen ¹⁾, waarbij geconsidereert dat alle and're Neeringhen, ja de geheele Schipvaart aan desen comen te dependeren, ende dat sonder desen alle dieselve zouden moeten ophouden, sal men dien met recht niet uytroepen, de Hooftneeringhe van de Wereldt te zyn? aangesien des Wereldts handelingen sonder Holland, ende Hollants Neeringhe sonder den Harinck, niet

1) Zie de reeds aangehaalde plakaten. (bl. 35)

»veel te achten en zyn, want den Harinck Hollandt, ende »Hollandt de geheele werelt handelende maekt.” Dit als een staaltje van schrijvers denk- en schrijfwijz. Gelukkig zijn er, behalve deze en dergelijke snoeverijen (die in elk geval opnieuw pleiten voor de uitgebreidheid van onzen destijdschen uitvoer van zoutharing) bij Semeyns nog mededeelingen te vinden van meer stelligen en vertrouwbaren aard. Hij geeft de oudste beschrijving van de wijze, waarop de visscherij werd uitgeoefend. De vleet wordt het eerst geschoten ¹⁾ op St. Jansdag »omtrent Hitlandt, Phayril, ende Boekeness” (de Shetlands, Fairhill, en kaap Buchan-Ness; dus onder de kusten van Noordelijk Schotland); en men blijft in die wateren visschen tot St. Jacob (25 Juli). Van St. Jacob tot »Cruysverheffinge” (14 September, ook wel »Cruysdagh” of kortweg »Cruys” genaamd) wordt gevischt ter hoogte van Buchan-Ness, of »Sevenjot” ²⁾; in den herfst zochten zij ’t zuidelijker, en vischten in het zoogenaamde Diepwater »omtrent oost van Jaermuyden” of Yarmouth, tot St. Katryne (25 September). Doch dit was slechts de algemeene regel; de nauwkeurige zeilorder voor de vloot werd jaarlijks door het Collegie vastgesteld in zijne vergadering te Delft, eenigen tijd vóór den aanvang der teelt. Semeyns noemt dit lichaam »de Heeren”

1) Voor sommigen maken deze woorden misschien nog eenige opheldering noodig. De „vleet” is het stel haringnetten, onderling door een zwaar touw verbonden, dat door drijvers aan de oppervlakte van het water wordt gehouden en waaraan de netten hangen. De vleet „schieten” wil zeggen haar over boord vieren. Doorgaans geschiedt dit ’s nachts, en wordt zij den volgenden morgen ingehaald en de in de netten gevonden haring terstond geakaakt.

2) Welke plaats met dit woord bedoeld wordt, heb ik tot mijn spijt niet kunnen ontdekken. Luzac (Holl. Rijkdom, II, blz. 261) spreekt van „Jeveniot”; in den „Nederlandschen Hermes” van December 1826, blz. 14, wordt de plaats „Sevenaths” genoemd. Dit laatste klinkt meer engelsch; doch de kaarten, die ter mijner beschikking zijn, wijzen geen kustplaats van die naam aan.

of »de Societeyt van de Groote Visscherye'', en beweert dat het was samengesteld uit twee gedelegeerden van elke der steden, »die het merckelycken aengaet''. Dit laatste is stellig onjuist; want behalve de vijf reeds vroeger genoemde steden, die destijds zitting in het Collegie hadden, en ook door Semeyns worden opgenoemd (nl. Enkhuizen voor het Noorder-, Delft, Rotterdam, Schiedam en den Briel voor het Zuiderkwartier), waren ettelijke andere steden en plaatsen bij het bedrijf betrokken, aan welke echter, uit kracht van het exclusivisme dat reeds toen de organisatie van het bedrijf geheel beheerschte, vertegenwoordiging in het Collegie streng geweigerd werd. Geene buis mocht uitzeilen zonder acte van consent, door het Collegie af te geven; aan die afgifte konden voorwaarden worden verbonden, die het Collegie feitelijk de heerschappij over heel het bedrijf in handen gaven, en zij, in wier handen die heerschappij eenmaal berustte, waren ongeneigd, een deel daarvan aan hunne geadministreerden af te staan. Deze verplichting, om voor 't uitzeilen ter haringvangst een consent van het Collegie te nemen, is voor zooveel mij bekend nooit door den bevoegden wetgever uitdrukkelijk voorgeschreven. Alleen voor de ventjagers stelden de plakaten van 1604 en volgende jaren het consent verplichtend, en voor de visschersschepen is eerst in de eedsformulieren, bij het plakkaat van 1656 gevoegd, sprake van eene acte van consent, welker voorschriften zij onder eede moeten verklaren niet te hebben overtreden. Niettemin werd ook voor die schepen, reeds ten tijde van Semeyns, de verplichting tot het nemen van consent algemeen erkend. Denkelyk is deze regel, die 't Collegie feitelyk eene onbegrensde en vaak misbruikte oppermacht gaf, ter zake van de heffing van het lastgeld ingevoerd en in zwang gekomen. Zekerheid

omtrent dit belangrijk punt zou alléén uit de archieven van het Collegie (zoo die bestonden) te verkrijgen zijn.

Wat den strijd om eene plaats in 't Collegie betreft, wij ontmoeten in 1628 ¹⁾ Amsterdam en Hoorn als sollicitanten naar dat voorrecht, die echter onverbiddelijk werden afgewezen, niettegenstaande de Staten eene commissie benoemden ter bemiddeling in het geschil, en Amsterdam, naar uit eene zeer duistere aantekening op blz. 2 van v. d. Lely's Recueil valt op te maken, zich ter verkrijging van een zetel in 't Collegie bereid zou hebben verklaard, haar aandeel in de gemeene kosten te blijven dragen (d. i. het lastgeld voor hare buizen te betalen) zonder op aandeel in de Landssubsidiën voor de wapening dier buizen aanspraak te maken. In 1636 drong Dordrecht op 't verkrijgen van eene stem in het Collegie aan, doch werd eveneens afgewezen; eveneens ging het Monnickendam in 1701. Of Semeyns, toen hij zijne aangehaalde bewering neêrschreef, met de drie eerstgemelde afwijzingen bekend was, is onzeker; stellig zou hij ze hebben goedgekeurd, want zijne vaderstad Enkhuizen, tot welker verheerlijking zijn boekje geschreven is, was een invloedrijk lid van 't Collegie en destijds, naar 't schijnt, eene voorname haringhaven, al kan ook moeielijk, op gezag van onzen schrijver, voetstoots worden geloofd dat Enkhuizen alléén destijds vier à vijfhonderd buizen bezat, behalve 170 kleinere schepen van 7 à 8 last, bestemd ter haringvisserij in de Zuiderzee. Vooral dáárom schijnt dit cijfer verdacht, omdat het als 't ware eene politieke beteekenis had. Het aantal stemmen, die elke stad in 't Collegie uitbracht, was naar 't schijnt een betwist punt. Semeyns wijdt een aanzienlijk

1) Res. Holl. 1628, blz. 556; 1629, blzz. 665, 757.

deel van zijn werkje aan het met zekere drift volgehouden betoog, dat het aantal buizen van elke stad het gewicht harer stem in 't Collegie behoorde te bepalen; de vier steden van het Zuiderkwartier hielden volgens hem het tegendeel vol, en kenden aan elke stad ééne stem toe, waardoor zij gezamenlijk Enkhuizen konden overstemmen. Opmerkelijk is de eveneens met den meesten nadruk volgehouden bewering van Semeyns, dat de meerderheid der stemmende steden geene »nieuwicheden" kon doorzetten tegen den zin der minderheid, met name wat betreft de toelating van de ventjagerij. Wij zagen reeds, dat Delft en Enkhuizen doorgaans tegen het toelaten der ventjagerij waren, doch op dit punt de minderheid uitmaakten; van dáár des schrijvers heftig betoog ter zake. Zijne bewering kan overigens, algemeen genomen, waarheid bevatten: want uit de handelingen van 't Collegie blijkt voortdurend, hoe ongunstig het over 't algemeen over »nieuwicheden" dacht.

Het is zeer te betreuren, dat omtrent den omvang der haringvaart op dit tijdstip, denkkelijk dat van haar grootsten bloei, weinig of eigenlijk geene vertrouwbare opgaven bestaan. Zeer zeker heeft Walter Raleigh zich aan groote overdrijving schuldig gemaakt door in zijne »Observations touching trade and commerce" ¹⁾ te beweren dat jaarlijks 3000 schepen en 50.000 man uit Holland met de haringvisserij onder de Britsche kusten bezig waren; andere Engelsche schrijvers van denzelfden tijd geven trouwens lager cijfers. Semeyns kent aan Enkhuizen in 1640 4 à 500 buizen toe, zijnde (volgens hem) de helft méér, dan

1) Zie *Muller*, *Mare Clausum*, blz. 72 sqq. Dit boekje zou omtrent 1610 zijn geschreven; de eerste ed. is van 1653.

het aantal schepen van al de andere steden te zamen; dit zou ons dus hoogstens tot een totaalcijfer van 750 buizen brengen, dat echter zeker te klein zal zijn, daar het bedrieglijke boekje van Semeyns eigenlijk ten betooge geschreven is, dat Enkhuizen in het Collegie alléén te beslissen zou moeten hebben, en hij dus het belang der vier andere steden denklijk evenzeer onder- als dat van Enkhuizen overschat. Pieter de la Court schat in zijne »Heilzame Politicque Gronden en Maximen" (ed. 1669) de vloot op 1000 buizen; maar toen hij schreef was de bloeitijd der haringvaart reeds eenigen tijd voorbij. Volgens een schrijver in het bekende tijdschrift »den Koopman" (dl. I, blz. 235) zeilden in 1610 vijftienhonderd buizen, en tien jaren later 2000; hij voegt er niet zonder aarzeling bij dat, »naar men zegt", het aantal eenige jaren later 3000 geweest zou zijn. Alles te zamen genomen zou wellicht kunnen worden aangenomen, dat Holland en Zeeland (want ook uit sommige Zeeuwsche steden voeren destijds nog enkele buizen) te zamen, in den grootsten bloeitijd van het bedrijf, tweeduizend groote haringschepen voor de Noordzeevisscherij bezaten; het hoogste cijfer, dat de bezadigde en blijkbaar deskundige schrijver in »den Koopman" voor zijne verantwoording neemt. Ik geef echter, waar het ten slotte aankomt op het doen eener keus tusschen tegenstrijdige berichten, ook dit cijfer gaarne voor een beter. — Tweeduizend buizen doen trouwens, zoo zij ooit tegelijk zee hebben gekozen, Hollands destijdschen rijkdom eer aan. Ten tijde van Semeyns kostte een haringsschip *f* 3150 aan casco en staand want; de »uytreedinge" of inventaris, met inbegrip van netten, zout, tonnen, victualie en volksloon, *f* 4380; elke buis maakte gewoonlijk drie reizen in elk seizoen, na afloop waarvan de in-

ventaris geheel versleten en onbruikbaar was, en het casco zeer gehavend. De jaarlijksche onkosten eener buis, met inbegrip van den post voor assurantie of risico, zullen dus circa *f*7000 hebben bedragen, en tweeduizend buizen onderstellen enkel in de haringvangst zelve, zonder van de verwante bedrijven te spreken, een vlottend kapitaal van ongeveer veertien millioen. Ongetwijfeld zeer aanzienlijke sommen, met het oog op de destijdsche waarde van het geld. Elke buis bracht, volgens Semeyns, in diens tijd circa veertig last (560 ton) haring 's jaars aan. Hoe hoog destijds de prijzen waren, blijkt voorzooveel mij bekend nergens; maar de voorgaande zeer globale berekening der bedrijfsonkosten geeft reden om aan te nemen dat de som van ruim 21.5 millioen, door Walter Raleigh als de (bruto) opbrengst der haringvaart vermeld ¹⁾, in den tijd waarin het bedrijf blijkens zijne uitbreiding zeer aanzienlijke winsten afwierp, voor gunstige jaren althans niet sterk overdreven zal wezen. — Opmerkelijk is het, dat niettegenstaande de strenge verbodsbepalingen tegen uitvoer van schepen en vischtuig, de bedrijfsonkosten in later jaren vrij snel zijn toegenomen. De la Court schat in 1669 eene buis op *f*4550, en hare volledige uitrusting op *f*5500; in 1768 rekende men voor het casco *f*9000, en voor de uitrusting *f*6000 voor twee reizen, en bijna *f*8000 voor drie ²⁾; in 1829 eindelijk kostte eene nieuwe geheel uitgeruste buis *f*16.000, de uitrusting voor de eerste reis *f*5000, voor de tweede *f*2 à 3000 ³⁾. Het is de vraag, of de daling der waarde van het geld alléén deze sterke stijging der uitrustingskosten verklaart.

1) Zie „Den Koopman”, I, blz. 235.

2) Id., I, blz. 354.

3) *Gevers*, de magno sive halecum piscatu, blz. 69.

Wat hiervan zij, de dagen van Semeyns zijn stellig de gouden tijd der haringvaart geweest. Hoe lang die daarna nog heeft geduurd, is onzeker. Statistische opgaven omtrent het bedrijf zijn eerst voorhanden op een later tijdstip, lang nadat het verval begonnen was. Denkelijk heeft het Collegie, dat elken stuurman beëdigde en van consent voorzag, de gegevens voor eene volledige statistiek bezeten; doch zijn archief is te loor gegaan of althans nergens te vinden, en openbaarmaking van statistische opgaven lag niet in den geest der Heeren van de Groote Visscherij. Evenmin blijkt van elders, welke tusschen 1639 en het begin der Engelsche oorlogen de fata van het bedrijf zijn geweest. Resolutiën der Staten-Generaal en van die van Holland, meerendeels omtrent convooi en subsidie, zijn in dit tijdperk de eenige geschiedbronnen, en als zoodanig van weinig belang. Dat het Collegie in 1647 eene ton gouds opnam tot uitrusting van convooischepen ¹⁾, en de Admiraliteit van de Maze in 1641 f187.958 voor convooikosten in rekening bracht ²⁾, bewijst, dat het oorlogsgevaar steeds belangrijk bleef, maar ook, dat de krachten om zich te wapenen niet ontbraken. Eerst tijdens der Engelsche oorlogen blijkt, dat de haringvaart voor dat gevaar moest wijken; en van 1652 af zijn Oorlog, Convooi, en Prohibitie, de woorden waaruit hare historie, zestig jaren lang, voornamelijk is samengesteld. Het Engelsche oorlogsschip en de Fransche kaper zijn, zoolang de Republiek bestond, de grootste vijanden van den Hollandschen visscher geweest, en van 1652 tot 1713 was de Republiek bijna onafgebroken in oorlog met Engeland, Frankrijk, of beiden.

1) Res. Holland, 1647, blz. 164.

2) Id., 1641, blz. 146.

Reeds eenigen tijd vóór den eersten Engelschen oorlog kwamen talrijke klachten in over door Engelschen genomen of geplunderde buizen. Toen de vijandelikheden in Mei 1652 tusschen Tromp en Blake waren aangevangen, werd de haringvloot, kort nà haar uitzeilen, het eerste slachtoffer, daar Blake reeds in Juli vele buizen en elf convooischepen buit maakte. De Staten van Holland overwogen terstond, of het niet raadzaam was, de haringvloot naar huis te roepen, doch men ging er toe over, zes oorlogsschepen en vierentwintig gewapende buizen tot hare dekking uit te zenden ¹⁾. Eenige Engelsche vischschepen werden daarop door de onzen genomen; en Holland drong aanvankelijk bij de Staten-Generaal er op aan, dat men die vrij zou laten in de hoop van door den vijand even toegiefelijk te worden behandeld. Doch die hoop bleek ijdel; onzen visschers werd daarop aanbevolen, de Engelschen zooveel mogelijk afbreuk te doen, en inderdaad werden in 1652 ettelijke Britsche vischschepen door Hollandsche gewapende buizen prijsgemaakt ²⁾. Doch de schitterende wapenfeiten, waarvan de Noordzee in 1652—54 voortdurend het schouwtooneel was, lieten voor het bedrijf der visschers niet of te weinig plaats. In 1653 kon de Generaliteit, hoezeer het Collegie ook op convooi aandrong, daarvoor geene oorlogsschepen beschikbaar stellen, en moest men er toe overgaan, aan sommige stuurlieden van buizen »commissiën” uit te reiken, naar 't heette om de haringvloot te beschermen; documenten die intusschen, te oordeelen naar 't geen over hunne uitreiking is gezegd, niet veel van kaperbrieven zullen hebben verschild ³⁾. Zulke

1) Res. Holl. 1652, blz. 343, 387.

2) Id., blz. 364 vlgg. Holl. Mercurius, 1652, blz. 86.

3) Res. Holl. 1653, blz. 462, 538.

bescherming boezemde niemand vertrouwen in; en de haringvloot werd dan ook in 1653 thuis gehouden ¹⁾, niet zooals de Groenlandsche vloot op bevel van hooger hand, maar door de prudentie der reeders, die geene kans op veilig varen zagen.

In April 1654 werd de vrede van Westminster gesloten; met den aanvang der teelt werd dan ook de visscherij hervat. Toch komen, in dit en de volgende jaren, nog telkens klachten voor over geweld, door Engelsche oorlogsschepen tegen Hollandsche visschers gepleegd. Eene algemeene renovatie der haringplakkaten, in 1656 ten uitvoer gelegd ²⁾, is het eenige feit van belang gedurende het korte tijdperk van rust, dat op den vrede van Westminster volgde. Verreweg het grooter deel dezer wet van 1656 herhaalt slechts de oudere bepalingen; zij bevat echter enkele nieuwigheden, die reeds op veranderde toestanden wijzen. Zoo worden de »capiteynen van de Grootte Visscherye» (nl. van de convooischepen) bevoegd verklaard, elken buisschipper, die haring op zee aan vreemden had verkocht, uit zijn schip te lichten en ter correctie op te zenden. Ook worden de straffen tegen de meeste overtredingen in dit plakkaat aanmerkelijk verzwaaard, en worden de zeer uitvoerige formulieren vastgesteld van eene reeks van eeden, door de schippers van buizen en ventjagers bij het uitzeilen en binnenkomen af te leggen als waarborg tegen alle door de wet voorziene overtredingen. Nieuw is voorts in dit plakkaat een bijzonder verbod tegen het verkoopen van haring »aen 't hoepje te tasten, of zoo die »leyd», d. i. vermoedelijk ongekeurd, blijvende alléén de verkoop »op pak en keur» veroorloofd; terwijl het evenzeer

1) Aitzema, Zaken v. Staat en Oorlog, dl. III, blz. 810.

2) Gr. Pl. B. VIII, 1242.

nieuwe verbod, om zout, specerijen, of andere waren »onder deksel van brand" in haringtonnen te pakken, zoowel op het onvoldoende der keuring als op de geneigdhed der visschers tot frauduleuze handelingen wijst. Niet-tegenstaande dit zeer strenge plakkaat, moest reeds in 1658 het verbod van vóór St. Jan gevangen haring te verkoopen, en in 1663 dat van allen verkoop op zee, opnieuw worden ingescherpt¹⁾. Blijkens dit alles werd de knellende band der haringwetten reeds destijds bitter gevoeld, en op allerlei wijzen met graagte ontdoken. Geheel hiermede in overeenstemming, schreef Pieter de la Court in 1669 in zijne »Heilzame Politicque Gronden en Maximen" de van scherp doorzicht getuigende woorden neer: »Nogtans zyn voor deesen veele Placcaten op de haaring-»vangst en Zeevisschery gemaect, die allesins strecken ten »voordeele van de vreemde Visseren, die niet gehouden »syn te gehoorsamen."

Hoe moeielijker het bleek, de haringwetten op zee getrouw te doen naleven, hoe willekeuriger het Collegie te werk ging in de toepassing dier wetten op hen, die aan wal, en in de macht der Heeren waren. Zoo werd in 1659, door Hoorn, 't welk, naar men zich herinnert, uit het Collegie geweerd werd, eene klacht aan de Staten van Holland ingediend, dat het Collegie aan de Hoornsche schippers geene acte van consent meer wilde verleen, dan tegen belofte onder eede van niet te zullen visschen vóór 8 Juli, of veertien dagen nà den wettelijken termijn²⁾. Hoe men tot deze eigenmachtige wetsverandering gekomen was, is niet duidelijk; de steller van v. d. Lely's Recueil, die zeker vrij wat later schreef, heeft van de zaak gehoord,

1) Res. Holl. 1658, blz. 178; 1663, blz. 172. Gr. Pl. B., II, 2501, 2598.

2) Res. Holl. 1659, blz. 199.

doch kent er het rechte niet van en zegt enkel: »in 1659 »werdt het eens vers.(hoven?) tot in July, maar 't Jaar »daaraan hersteld." Dit laatste had plaats tengevolge eener conferentie tusschen partijen, door de Staten bijeengeropen om het geschil bij te leggen. Een nog sterker voorbeeld, hoe men er op gesteld was, de heerschappij van het Collegie te ontgaan, levert het geval van François Deenick, haringreeder aan de Maas, die te Veere burgerrecht verwierf om aan de werking van het plakkaat der Staten van Holland te ontkomen, dat aan alle Hollandsche visschers verbood, hun haring elders dan in Holland ter markt te brengen. Hoewel als Zeeuw genaturaliseerd, liet Deenick zijne buizen als voorheen uit de Maze naar zee gaan; en het Collegie vond hierin aanleiding, om de Hollandsche wet als voorheen op die schepen en hunne ladingen te doen toepassen. Zeeland gaf daarop aan zijne afgevaardigden ter Staten-Generaal in last, bij Holland over deze aangelegenheid de noodige vertoogen in te dienen; en in de zitting van Holland werd dan ook, doch zonder goed gevolg, een langdurig debat met de Zeeuwsche Heeren over deze zaak gevoerd. Het Collegie zette zijne opvatting ten slotte door, en, zooals v. d. Lely opmerkt »de zaak maakte veel rumoer, doch leidde tot niets" ¹⁾.

De korte vrede met Engeland na 1654 bracht, gelijk gezegd, voor de Hollandsche haringvloot slechts betrekkelijke rust en veiligheid mede. De oorlog met Zweden (1656—60) leverde wel is waar voor de visschers geen rechtstreeksch gevaar, daar er gevochten werd in de Oostzee,

1) Recueil v. d. Lely, blz. 14. Res. Holl. 1663, blzz. 336, 352, 609.

waar sedert eeuwen geen Hollandsche buis zich meer vertoonde; doch Engelschen, in Engelsche schepen met Zweedsche kaperbrieven varende, trokken in 1659 van den oorlog partij om de haringvloot te bestoken, dermate dat onze gezant in Londen in last ontving, bij de Engelsche regeering op het staken van dit misbruik aan te dringen ¹⁾. In October 1660 werd opnieuw over gewelddadigheden van Engelschen geklaagd; en daar Karel II destijds ontstemd was door de onderhandelingen tusschen de Staten-Generaal en Frankrijk, waardoor de Republiek wederkeerige garantie van vrije visscherij in alle zeeën zocht te verkrijgen, bleven de pogingen van onzen gezant, om te Londen redres te verkrijgen, vergeefs ²⁾. Noch de alliantie met Frankrijk van 27 April 1662, waardoor Holland de begeerde garantie van vrije visscherij verkreeg, noch het kortstondig tractaat tusschen de Republiek en Engeland van 14 September van hetzelfde jaar, konden de haringvaart lang beschutten tegen de gevaren, die voortvloeiden uit de zeer uiteenlopende staatkundige begrippen van de Witt en Karel II.

Reeds in 1664 begonnen beide partijen elkanders schepen in vollen vrede te nemen; en op 26 Januari 1665, nog éér de feitelijk bestaande oorlog door Engeland openlijk verklaard was, verboden de Staten-Generaal voor het eerst het uitzeylen van eenig vaartuig, 't zij ter koopvaardij of vischvangst ³⁾. Wel is waar bood Engeland, tegen betaling van vrijgeleidegeld, »*actes de seureté*» aan de Hollandsche visschers aan, doch de Staten van Holland, »in achttinge genomen dat dit zoude weesen van seer dange-

1) Res. Holl. 1659, blz. 261.

2) Res. Holl. 1660, blz. 749; 1661, blz. 181.

3) Gr. Pl. B., III, 291.

»reuse consequentie, en d'ingesetenen dezer Landen daar-
 »door indirectelyk tributair souden gemaect worden van
 »den Koning van Engeland'' verboden ten strengste, zoodanige
 paspoorten te nemen, en scherpten dd. 3 Februari het verbod tegen
 het uitzeilen opnieuw in ¹⁾. Zelfs werd de Penningmeester (van het
 plaatselijk comité) der Grootte Visscherij te Maassluis, Soetens,
 door de Staten »ernstelyk gecensureerd'' omdat hij voor de
 Maassluische schepen »actes de seureté'' had gekocht, waarvan hem
 streng werd verboden gebruik te maken; en werd van zijne bestraffing
 alléén afgezien omdat hij gehandeld had »meer uit inadvertentie dan
 malice'' ²⁾. Toch verlangden de Staten-Generaal niets liever, dan de
 haringvloot gelegenheid tot uitzeilen te geven, mits op honorabele
 voorwaarden waaruit geene onderwerping aan Englands beweerde
 souvereiniteit ter zee kon worden afgeleid. Namens Hun Hoogmogenden
 deed daarom een Hollandsch vlootvoogd, door tusschenkomst van den
 magistraat van Yarmouth, aan de Britsche regeering een voorstel
 toekomen tot wederkeurig ongemoeid laten der visschersvloten van
 Engeland en de Republiek ³⁾; doch er kwam geen antwoord, en de
 visscherij bleef in 1665 en 1666 verboden, terwijl zelfs de invoer van
 haring en zoutevisch verboden werd om te beletten, dat Engelsche
 visschers met den stilstand van het bedrijf hier te lande hun voordeel
 zouden doen ⁴⁾. Eerst op 1 Juli 1667, eenige dagen na de Ruyter's
 beroemde wapenfeiten op de Theems, werd in de Staten van Holland
 voorgesteld, de visscherij weder toe te laten; toen de vaart hervat
 werd na den vrede van Breda (ult. Juli) was ook

1) Res. Holl., 1665, blz. 59.

2) Ibid, blz. 78

3) Holl. Mercurius, 1665, blz. 143.

4) Gr. Pl B. III, 293, 295. Res. Holl. 1666, blz. 101, 310.

in dit derde oorlogsjaar het beste deel der haringteelt reeds verloren gegaan.

Op welke schaal, en met welk gevolg, de haringvangst in de vredesjaren 1667—1672 werd gedreven, blijkt niet. Maar aangenomen dat al die jaren zeer gunstig zijn geweest, is het niet twijfelachtig, dat het verlies van door den vijand genomen buizen, het kapitaalverlies door het stilliggen van de overige, en het verloop der matrozen naar 's Lands vloten, gedurende dezen oorlog het bedrijf ernstig moet hebben aangetast. Wij vinden dan ook, in Maart 1669 ¹⁾, een debat in de Staten van Holland, over de vraag of de verbodsbepalingen tegen verkoop van vischschepen en vischtuig aan vreemdelingen, en tegen het dienstnemen in de buitenlandsche haringvaart, niet dienden te worden gerenoveerd; waartoe echter niet werd besloten. De geweldige oorlog van 1672, die de Republiek op den rand des verderfs bracht, had een nieuw verbod van alle zeevaart ten gevolge, dat, uitgevaardigd op 19 Mei, het uitbreken van den krijg ook ditmaal weder eenige dagen voorafging, en den 15^{den} September wel is waar werd ingetrokken, doch om in 1673, tegen den aanvang der haringteelt, hernieuwd te worden en zelfs na den vrede met Engeland (Februari 1674) voort te duren uit hoofde van den nog voortdurenden oorlog met Frankrijk. Op 15 September 1675 en 22 Juni 1677 stonden de Staten-Generaal en Frankrijk elkanders schepen de vrije visscherij toe; doch beide malen werd die toestemming zeer spoedig weder ingetrokken ²⁾. Toch waagden sommigen het, ter vischvangst uit te zeilen; immers het weder-

1) Res. Holl., 1669, blzz. 63, 102.

2) Gr. Pl. B. III, 292, 298, 305; Holl. Mercurius, 1677, blz. 230 sqq; Resol. St.-Gen. 2 Sept. 1675, 3 en 22 Juni 1677; Res. Holl. 1677, blz. 881.

keurig buitmaken van vischschepen door Duinkerker en Zeeuwsche kapers vertraagde de vredesonderhandelingen te Nijmegen aanmerkelijk, en de kleine oorlog tusschen Duinkerkers en gewapende buizen duurde tot in den zomer van 1678, terwijl eerst na den vrede van Nijmegen (Augustus 1678) van veilig visschen sprake kon zijn. Ook dit seizoen was dus grootendeels verloren; en zes jaren achtereen was de haringvaart door oorlog opnieuw geheel of ten deele belet geweest. Hoe dit alles het bedrijf moet hebben ter neder geslagen, laat zich, ook al ontbreken daaromtrent stellige mededeelingen, licht beseffen.

Zeker is het althans, dat de inwendige organisatie van het bedrijf in dit oorlogstijdperk in eene wanorde is geraakt, die slechts door sterken achteruitgang is te verklaren. Hoewel gesteund door een jaarlijksche Landssubsidie, meest van *f* 30.000 en soms tot nog grooter bedrag, boven en behalve de *f* 6000 die nog steeds door Holland als afkoopsom van zoutaccijns-vrijdom betaald werden, waren in de rekeningen van het Collegie in 1670 nadeelige saldo's voortdurend aan de orde, en was het geldelijk beheer blijkbaar in verwaarloosden toestand. Uit eene zeer beknopte lijst van de eindcijfers der jaarrekeningen, te vinden op blz. 45 van v. d. Lely's Recueil, blijkt dat tusschen 1670 en 1679 de jaarlijksche deficitten *f* 21.000 à 30.000 bedroegen, terwijl in 1672—75 en 1677—78 niet behoorlijk boek gehouden is. Niet alléén dat het totaal der vangst met den omvang der vloot achteruitging, ook over de hoedanigheid van den Hollandschen haring werd na den vrede van Nijmegen voor 't eerst ernstig geklaagd. In Juli 1683 berichtten kooplieden te Dantzig ¹⁾, dat de Hollandsche

1) Van ouds voor onzen haring eene belangrijke markt. Reeds Semejns

brandharing, aan hunne markt ter stapel gebracht, dikwijls onverkoopbaar bleek, of zelfs uit binnenlandsche steden aan den handelaar werd teruggezonden, zijnde de haring bedorven, de tonnen half vol zout, enz. Hollandsche handelaars ontvingen van hunne correspondenten te Stettin dergelijke klachten; zoodat de Staten van Holland het Collegie vermaanden om beter de hand aan de plakaten te houden, maar bovendien aan de magistraten der genoemde Deutsche steden lieten schrijven, met verzoek voortaan, zoo er Hollandsche haring slecht bevonden werd, de schippers- of kuipersmerken op de tonnen op te geven, teneinde de schuldigen konden worden vervolgd en gestraft ¹⁾. In November 1687 bracht onze gezant te Stockholm dergelijke klachten over naar Zweden uitgevoerden haring aan de Staten over, onder opmerking dat, zoo aan dergelijke practijken geen eind werd gemaakt, de Schotsche haring het zou winnen in de concurrentie op de Zweedsche markten ²⁾.

Op den vrede van Nijmegen schijnt een kort tijdvak van voorspoed voor de haringvaart te zijn gevolgd. Dit toch mag, bij gebrek aan statistische gegevens, worden afgeleid uit v. d. Lely's Recueil, dat tusschen 1679 en 1689 overschotten in plaats van deficitten op de jaarrekeningen van het Collegie aanwijst. Het subsidie der Staten bedroeg in die jaren steeds f 30.000; en daar de ontvangsten, buiten dit subsidie, voornamelijk bestonden uit het lastgeld, welks opbrengst met de vangsten af- en toenam, terwijl de uitgaven voornamelijk convooi betroffen, 't welk in slechte tijden het meest kostte, zal de toestand der kas

geeft er hoog van op, dat de Engelsche haring te „Danswyck” met den onzen wegens mindere qualiteit niet kon concurreren.

1) Res. Holl., 1683, blzz. 256, 260, 309.

2) Id., 25 Nov. 1687.

van het Collegie wel een vrij getrouwe spiegel van dien van het bedrijf zijn geweest. Wij zien ook in 1690, kort na het begin van den nieuwen oorlog met Frankrijk, de deficitten van het Collegie opnieuw aanvangen. De oorlog werd gevoerd in de Middellandsche Zee, maar voor de haringvloot was oorlog met Frankrijk gelijklopend met verwoesting door de Duinkerker kapers, tegen wie dan ook, in dezen oorlog, een goed deel der operatiën van de Engelsche en Nederlandsche vloten gericht was. Evenwel, als altijd, zonder afdoend gevolg; zoodat niettegenstaande de Staten met milde hand oorlogsschepen voor convooi beschikbaar stelden, in de eerste dagen van 1691 opnieuw tot een verbod van uitzeilen moest worden overgegaan. Den 23^{sten} Juni, dus den dag vóór den aanvang der haringteelt, werd dit verbod wel is waar ingetrokken ¹⁾, doch den 6^{den} November werd het herhaald, en in de volgende jaren werd aan de vergunning tot uitzeilen ter vischvangst de voorwaarde verbonden, dat elke stuurman één vijfde zijner bemanning ter beschikking van de betrokken Admiraliteit zou stellen, om op 's lands vloten te dienen. Tegelijk verbood Holland het loskopen of »rantsoeneeren» van door de Duinkerkers genomen buizen, om hun althans de grofste winst te onthouden, die door hunne wapenfeiten te behalen was; en dat onder deze omstandigheden de reeds geknakte haringvaart opnieuw geweldig moest lijden, zelfs in de tijden waarin zij niet verboden was, behoeft geen betoog. Tegen het einde der onderhandelingen die in September 1697 tot den vrede van Rijswijk leidden, kwamen de gevolmachtigden der Republiek en van Frankrijk overeen omtrent de proclamatie van weder-

1) Res. Holl., 1691, blz. 347. Gr. Pl. B., IV, 235, 237.

zijdsche vrije visscherij; maar weder hadden deze zes oorlogs-jaren de Groote Visscherye sterk aangetast. Immers werd den 5^{den} November 1701 ¹⁾ het subsidie van f 30.000, dat gedurende den oorlog was ingetrokken en door landsconvooi vervangen, door Holland opnieuw aan het Collegie toegekend, daar dit diep in schulden was geraakt tengevolge van het nemen van vele buizen en verscheidene der door de visscherij uitgeruste convooischepen.

Het einde der beproevingen was nog niet dáár. De Spaansche successiekrijg bracht de Republiek en Frankrijk in 1702 opnieuw tegen elkaar in 't strijdperk; en opnieuw werd, reeds vóórdat de Staten-Generaal den oorlog verklaarden (8 Mei) alle zeevisscherij door hen verboden. Evenals in 1691, werd ook ditmaal de haringvaart den 23^{sten} Juni opengesteld ²⁾, en werden zelfs, wegens het groote belang van het bedrijf, de buizen vrijgesteld »van »het leveren van den 5^{den} man der equipagiën als voor »dezen», welke verplichting op alle andere visscherijen bleef drukken. Beraadslagingen over 't verstrekken van convooi, waarop het Collegie onophoudelijk aandrong, waren gedurende dezen oorlog in de vergadering van Holland aan de orde van den dag. En dat de convooischepen niet altijd voor hunne taak berekend waren, blijkt uit het feit, dat den 26^{sten} Juni 1703 vier Fransche oorlogsschepen in de Shetlandsche wateren vier convooiers in den grond boorden of buitmaakten, en een aanzienlijk deel der haringvloot verbrandden ³⁾. Eene nieuwe »renovatie», in 1707 van de verbodsbepalingen tegen het uitvoeren van haringtonnen en netten ⁴⁾, en eene »waarschuwing» dd. 28

1) Gr. Pl. B., V, blz. 1562.

2) Gr. Pl. B., V, 377.

3) *Europische Mercurius*, 1703, dl. II, blz. 107.

4) Gr. Pl. B., V, 1566.

Augustus 1708, tegen het nemen van 's vijands paspoorten voor de haringbuizen, »waardoor den Vyand gesterekt, en andere Onse Onderdanen merckelyck benadeelt souden werden" ¹⁾, getuigen opnieuw van de nadeelen, door dezen oorlog aan de Groote Visscherij toegebracht.

De vrede van Utrecht (1713) bracht eindelijk een tijdperk van rust aan de afgetobde Republiek. Doch hare haringvisscherij was geknakt en gebroken door de lange reeks van oorlogen, waarvan de vorige bladzijden het eentonig (hoezeer dan ook zoo kort als doenlijk saamgevat) relaas bevatten. Het ligt in den aard van het visschersbedrijf, dat het kapitaal er onafgebroken in moet omlooopen; want ook wanneer er niet wordt gevischt, verminderen de schepen in waarde, terwijl het zeer aanzienlijk vlottend kapitaal, dat aan tuig, netten, volksloon enz. wordt besteed, niet stil kan liggen en, zoo het niet aanhoudend uit de vangsten wordt aangevuld, gedwongen is, eene andere belegging te zoeken. Gedwongen stilstand van het bedrijf wegens oorlog staat dus met gedwongen sterke inkrimping daarvan gelijk; en wel met te meer zekerheid, wanneer het verboden is, schip en tuig naar buitenslands te verkoopen, waardoor het kapitaal te niet moet gaan in plaats van in een ander bedrijf te kunnen worden overgebracht. Nu had, in het zooeven vluchtig beschreven zestigjarig tijdvak van bijna onafgebroken oorlog, de haringvaart herhaaldelijk jaren achtereen volkomen stilgestaan; was zij zelden of nooit uitgeoefend zonder kostbaar convooi, en desniettemenstaande zelden of nooit gevrijwaard geweest tegen zware verliezen aan den vijand; terwijl het verkoopen van schip en tuig steeds streng verboden was geweest.

1) Gr. Pl. B., V, 1573.

Stellige gegevens zijn mij niet bekend, die den toestand van het bedrijf terstond na den vrede van Utrecht zouden uitwijzen; doch dat het reeds toen nog slechts eene schaduw van zijne vroegere grootheid vertoonde, kan, dunkt mij, aan geen redelijken twijfel onderhevig zijn, ook al dagteekent de oudste haringstatistiek eerst van een veertigtal jaren later.

De vraag was nu: of het bedrijf, door oorlog terneêrgeelagen, zich in vreedstijd herstellen zou. En dit — ik durf het zonder aarzelen vooropstellen — maakten *de haringwetten* onmogelijk. *Verloren markten hervinnen* was voor den haringhandel, dus voor de visscherij, een levensvraag; en dit was volkomen onmogelijk, daar heel het bedrijf aan eene eerstehands-stapelmarkt, nl. die der Hollandsche havens, was vastgeketend. Verstrikt in een netwerk van belemmerende voorschriften ter waarborging van de kwaliteit van het product, had onze haringhandel, zelfs al ware op de voortreffelijkheid van het product inderdaad niets af te dingen geweest, de concurrentie niet kunnen volhouden met den vreemdeling, die in den tijd waarin de vangst ten onzent stilstond, zijn, zoo niet even deugdelijk, althans even verkoopbaar, artikel op de vreemde markten had leeren brengen, waar voorheen het onze onbetwist den voorrang had. In den tijd, waarin de Hollandsche pekelharing, door de steeds gespannen energie van alle bij het bedrijf betrokkenen, de markten van Europa als 't ware stormenderhand veroverde, kon de wetgeving, hoe ondoelmatig ook, niet schaden; maar toen, door geweld van buiten, de ondernemingsgeest gebroken en het kapitaal geweken was, beletten diezelfde wetten de wederopkomst van het bedrijf, terwijl zij de deugdelijkheid van het product op verre na niet afdoend waarborgden. Dit

alles is op zich zelf natuurlijk genoeg; doch niet alléén op redeneering berust mijne overtuiging, dat de haringwetten in de achttiende eeuw, als een looden mantel, de gevallen visscherij het opstaan hebben belet. Het wordt feitelijk en krachtig bewezen door de onderhandelingen met Hamburg, die, op het tijdstip waartoe wij genaderd zijn, het belangrijkste deel van de geschiedenis der Groote Visscherij uitmaken.

Men zal zich wellicht herinneren, dat in 1609 (zie blz. 55) een tractaat tusschen de Republiek en Hamburg was gesloten, waarbij beide partijen zich verbónden, allen haring van hare markten te weren, tenzij, blijkens certificaat van den aanvoerder, ná 24 Juni gevangen en aan boord geakaakt. Voor Holland was dit tractaat een waarborg tegen de concurrentie der Schotten, die vóór St. Jan vischten en, daar het vischwater kort onder hunne kusten ligt, destijds, evenals nu, elken avond thuisvoeren en hun haring aan wal zoutten. De eerste »Nieuwe" haring deed reeds toen steeds verbazende prijzen; en het was den onzen dus véél waard, te beletten dat de Schotten hen vóór konden zijn op eene zoo belangrijke markt als die van Hamburg.

In den loop der 17^e eeuw schijnt echter de naleving van het tractaat van de zijde van Hamburg wel iets te wenschen te hebben overgelaten; meer dan ééns werd daarover althans dezerzijds geklaagd, en in 1668 was een protest van Holland noodig, om te beletten dat eenige ingezetenen van Hamburg hun voornemen ten uitvoer legden om zéér vroegen, door hen te vangen haring, in Hollandsch fust aldáár aan de markt te brengen ¹⁾. In de

1) Res. Holl., 1668, blz. 173.

eerste jaren der achttiende eeuw schijnen de Schotten, wier haringvisscherij tijdens den stilstand der onze reusachtige vorderingen had gemaakt, van de Hamburgsche markt bijzonder veel werk gemaakt te hebben; en daar zéér vroege aanvoer op die markt buitengewoon gevraagd was, klaagde men te Hamburg over het tractaat, dat allen aanvoer belette, vroeger dan zoovele dagen na St. Jan, als noodig waren om Hollandschen haring hier te lande aan te brengen, te keuren, te branden en naar Hamburg te verschepen¹⁾. Men had op twee wijzen aan deze klachten kunnen te gemoet komen: 't zij door, waar 't pas gaf, vóór St. Jan te visschen, of door van de vangst rechtstreeks naar Hamburg te zeilen. Zoowel het een als het ander verboden, gelijk wij zagen, de plakaten; vandaár dat aan Hamburgs klachten geen gevolg gegeven werd. Geen wonder dat Hamburg zich allengs meer vrijheden ten opzichte van het »*accoord*» van 1609 veroorloofde, en naar 't schijnt in de eerste jaren der achttiende eeuw vrij geregeld Schotschen haring, zonder het voorgeschreven certificaat, op zijne markt toeliet. De Britsche gezant te Hamburg schijnt hierin de hand te hebben gehad, en de Hamburgsche Senaat sloot de oogen, zoodat Holland groot gevaar liep, zich allengs door den vroegeren Schotschen haring van de markt verdrongen te zien. De Schotsche haring moge al van mindere hoedanigheid zijn geweest, men kocht hem gretig, bij gebrek aan den onzen; en het pleit inderdaad niet voor den hooggeroemden handelsgeest onzer vaderen dat zij niet inzagen, dat *concurreren* hier zaak was, en in tractaten en wetten geen heil lag.

Eerst in 1715 ontdekte de Ambassadeur der Republiek

1) Res. Holl., 1715, blz. 724.

te Hamburg, wat er voorviel. Terstond rapporteerde hij aan Hun Hoogmogenden, en drong op hun last bij den Senaat op betere observatie van het tractaat van 1609 aan. Engeland, zoo betoogden de Staten, had krachtens zijne tractaten met Hamburg geen aanspraak op betere behandeling dan de Republiek; dus ook niet, om zijn haring toegelaten te zien onder omstandigheden, waaronder Hollandsche haring krachtens het tractaat van 1609 zou zijn geweerd geworden. Hiertegen viel niet veel in te brengen; maar de Staten, in deze geheele langdurige onderhandeling steeds door het Collegie der Groote Visscherij geïnspireerd, bedierven hun standpunt door ook te willen redeneeren uit het belang der tegenpartij. Het »*accoord*», zoo lieten H. H. M. hun gezant betoogen, was nu eene eeuw lang te Hamburg geobserveerd, *en voor den handel dier stad zoowel als voor dien van Holland heilzaam gebleken*. Hier sprak de geest, die het Collegie bezielde, zich uit. Hollands visschers en handelaars hun eigen belang naar eigen inzicht te laten nastreven, kwam bij de Heeren niet op; en evenmin kon hunne wijsheid beseffen, dat althans de Hamburger kooplieden het best wisten, wáár hun voordeel te vinden was. Alles te dwingen, het alléén te weten, geene tegenspraak toe te laten, en te reglementeeren tot in het uiterste; ziedaar de kern der politiek van het Collegie, die zich ook hier openbaarde. Hoe dit zij, na 't wisselen van eenige diplomatieke stukken beloofde Hamburg, dd. 25 October 1715, voortaan zich streng aan het *accoord* te zullen houden. 't Kan zijn, dat de belofte ernstig was gemeend; maar haar na te leven, spijt de samentreffende belangen van Hamburgsche en Engelsche kooplieden, de laatsten door hun gezant min of meer openlijk gesteund, was nog geheel iets anders;

en in 1716 werd dan ook hier nog luider dan ten vorigen jare geklaagd over het toelaten van Schotschen haring te Hamburg, zonder het certificaat.

Zoo ooit, was hier een tastbaar blijk, dat het tijd werd, in zake de Hollandsche haringwetten de bakens te verzetten. Het was reeds genoeg gebleken en het bleek juist om dezen tijd nog méér, dat die wetten de uitstekende hoedanigheid van den Hollandschen brandharing niet konden waarborgen; en het werd den onzen door de Hamburgsche aangelegenheid als met geweld onder 't oog gebracht, dat die wetten, wel verre van den Hollander tegen vreemde mededinging te dekken, hem integendeel weêrloos aan die mededinging ten prooi stelden; zóó weêrloos, dat geen tractaat zelfs helpen kon. Het is inderdaad een raadsel, en zeker een werkwaardig bewijs van de verblindende en verlamdende kracht der routine, dat voorzoo veel kan worden nagegaan niemand in de gansche Republiek, in 1715 en volgende jaren, van deze waarheden ook maar eenig besef heeft getoond. Zóó woekerde het zaad nog voort, dat Semeyns, drie vierde eeuw vroeger, in den geest der Groote Visscherij gestrooid had: de hoogmoedig bekrompen overtuiging, dat de Voorzienigheid Holland had bestemd, om het Europeesch monopolie van den gezouten haring te hebben en te houden. In dezen zonderlingen waan deed men al het mogelijke om onze voorschriften aan den vreemdeling op te dringen, doch niets, om aan zijne eischen en belangen tegemoet te komen. De geweldig lange lijst van der Staten resolutiën in de Hamburgsche zaak vermeldt, tot het te laat was, zelfs geen voorstel om het stelsel der plakaten van 1656 los te laten of naar omstandigheden te wijzigen. De rapporten van den gezant te Hamburg werden telkens aan het oor-

deel onderworpen van eene commissie uit de Staten van Holland, samengesteld uit de afgevaardigden der haringsteden, die bij een onwrikbaar geloof in de onfeilbaarheid der plakkaten waren grootgebracht; en op hun onveranderlijk advies werd het jaar 1716 zoek gemaakt met betoogen, dat Hamburg, door haring zonder certificaat op zijne markt toe te laten, zijn haringhandel ten gronde richtte. De Hamburgsche handel toonde door zijn gedrag, dat hij van het tegendeel overtuigd was; doch de Heeren van de Groote Visscherij stonden er slechts te halstarriger om op hun stuk, overtuigd als zij waren van in zake haringhandel alléén alle wijsheid in pacht te hebben.

Inmiddels zat Engeland in dit geschil niet stil. Terwijl onze gezant te Hamburg, op last der Staten-Generaal, den Senaat met lange memoriën als 't ware overstelpte, slaagde de Britsche gezant er in, eene conventie te sluiten waarbij de invoer van Schotschen haring te Hamburg onbeperkt werd vrijgelaten, welk stuk, toen de Staten er na veel vergeefsche moeite een afschrift van waren machtig geworden, met het accoord van 1609 onbestaanbaar werd geacht, en in het voorjaar van 1719 aanleiding gaf tot nieuwe dezerzijdsche protesten en antwoorden van den Senaat, waarvan de toon gaandeweg al minder en minder welwillendheid begon te verraden. Bij een »onvriendelijk protocol", houdende extract uit de beraadslagingen van den Hamburgschen Raad, werd, naar onze gezant berichtte, de bekrachtiging der conventie met Engeland te zijner kennis gebracht; en de Republiek moest er zich ten slotte bij neêrleggen, doch gaf haren gezant last, zijnerzijds voor de zoo streng mogelijke handhaving van het accoord van 1609, ook voor Schotschen haring, te waken. Hoe dit geschied is, en of het geschieden kon, is

niet duidelijk; doch in de volgende tien jaren werd van de zaak niet meer gehoord. De Hollandsche haring bleef inmiddels, hoewel denkelijk in afnemende hoeveelheden, te Hamburg ter markt komen; althans in 1722 klaagden sommigen onzer exporteurs over »chicanes» der Hamburgers, die den haring ten hunnent verpakten. Zelfs dachten zij er over, hunne exporten naar Bremen te verleggen, waarop de graaf v. Reventlau, »Overpresident» van Altona, pogingen aanwendde om de stapelmarkt van onzen haring naar zijne haven te lokken, en daarover met onzen gezant te Kopenhagen, (hoewel zonder mij bekend gevolg) in briefwisseling trad ¹⁾.

Eerst in 1731 werd door belanghebbenden opnieuw ernstig geklaagd, dat Schotsche vroege haring zonder certificaat te Hamburg in groote hoeveelheden verkocht werd. De destijdsche gezant der Republiek aldaar, J. J. Mauricius, een bij uitnemendheid scherpziend en ijverig diplomaat, rapporteerde zelfs dat de Hollandsche haring op weg was om van de Hamburgsche markt te verdwijnen, en zond tegelijk een afschrift in van eene conventie tusschen Engeland en Bremen, dd. 17 October 1731, waarbij de Bremer markt voor allen Britschen haring, zonder eenig voorbehoud, werd opengesteld. De Republiek had met Bremen geen tractaat, en kon dus slechts toezien hoe die markt verliep; doch met Hamburg werd eene nieuwe wisseling van memoriën en protesten geopend, en den Senaat opnieuw betoogd, dat te vroege haring niet deugde, geen zout hield, en voor verzending ongeschikt was; dat Bremen haar toeliet, doch er de desastreuse gevolgen van ondervinden zoude; enz. enz. Alles te dien effekte, dat de

1) Res. Holl. 1722, blzz. 398, 531; 1723, blz. 29.

Senaat in 1732 opnieuw strenge observatie van het tractaat van 1609 beloofde. Vijf jaren later werd ditzelfde tooneelspel ten derden male opgevoerd, en was het eind alweder een tot onzen gezant gericht »*extractus prothocolli*» waarbij Hamburg beloofde, het tractaat te zullen doen naleven. Toen Mauricius dit stuk aan Hun Hoogmogenden inzond, veroorloofde hij zich de bescheiden opmerking »dat »het zeer dienstig zoude zijn, dat die van de Groote Vis- »scherye dezer landen alles deden wat in redelijkheid mo- »gelijk is, om die van Hamburg in haar jegenswoordig goed »humeur te houden.”

Het ware gemakkelijk genoeg geweest, dien verstandigen raad te volgen door te zorgen dat de Hamburgsche markt even vroeg van Hollandschen als van Schotschen haring voorzien werd. Doch daarvan was vooralsnog geen sprake. Vóór St. Jan mocht geen want worden geschoten, de Hollandsche stapelmarkt mocht niet worden voorbijgegaan, noch aan de geheiligde manipulatiën van den pakker, den hooger, den keurmeester te kort gedaan. In Hamburg ging men intusschen, gelijk te verwachten was, te werk als ware het tractaat van 1609 een doode letter. Buys, die in 1750 Mauricius als gezant te Hamburg was opgevolgd, zond daaromtrent verontrustende berichten in, doch ontving niets anders in last, dan de vertoogen zijner voorgangers te herhalen, waarop hem, evenals dezen, met het gebruikelijke *extractus prothocolli* de mond werd gesnoerd. De Senaat der oude Hanzestad zal destijds voor de staatmanswijsheid dergenen, die onze visscherijbelangen behartigden, wel niet veel eerbied meer hebben overgehad. Ten slotte rapporteerde Buys, in Juli 1752, dat er te Hamburg eene geheele scheepslading Schotschen haring was verkocht zonder certificaat, en *vóóraleer iemand er*

van *Hollandschen gehoord had*. Dit schijnt die van de Groote Visscherij de oogen geopend te hebben; immers na veertig jaren lang bij hun verderfelijk stelsel te hebben volhard en voor de logica der feiten de oogen te hebben gesloten, deden zij, te laat, een stap tot toenadering die, in tijds gedaan, het verloop der Hamburgsche markt wellicht had kunnen voorkomen.

Zij vroegen, en verkregen onmiddellijk, vergunning van de Staten om eenigen haring rechtstreeks uit de Noordzee naar Hamburg te zenden. Dat hiermeê de hoeksteen van het gebouw der haringwetgeving, de verplichte keur, als onnut en schadelijk werd aan de kaak gesteld, werd niet algemeen ingezien. Toch beseften sommigen, dat het toelaten eener uitzondering op de verplichte keuring aan de Hollandsche stapelmarkt met principiële veroordeeling dier verplichting gelijkstond; en dit besef wekte oppositie. Enkhuizen, van ouds tegen alle »nieuwigheden" gekant, voorzag er »de meest ruineuse consequentiën" van: en ten gevolge van dit weêrstreven, nam men ten slotte den maatregel nog ten halve, en besloot, dat alléén in 't jaar 1753, bij exceptie, drie jagers, en niet meer, direct van de nering naar Hamburg zouden mogen gaan. Uit een geldelijk oogpunt althans was de uitslag der proef niet »ruineus" maar schitterend; twee der drie Hollandsche jagers brachten te Hamburg den allereersten zoutharing aan, en verkochten dien, hoewel ongekeurd en ongebrand, resp. voor *f* 1562 en *f* 814 het last, terwijl het eerste Engelsche haringschip, dat eenige uren later binnenviel, niet meer dan *f* 543 voor dezelfde hoeveelheid kon bedingen¹⁾. Spoorde dit succes het Collegie aan, de proef

1) Ned. Jaarboeken, 1753, blz. 1226.

een volgend jaar op veel grooter schaal te herhalen? Geenszins: men bleef, spijt de uitkomst, de zaak als een schadelijk en onwettig insluipsel behandelen, en het aantal der jagers, die rechtstreeks naar Hamburg gingen, bleef tot het eind der Republiek telken jare tot drie of vier beperkt. Had men, na met drie schepen te zijn geslaagd, er het volgende jaar dertig gezonden en er desnoods naar gestreefd, het cijfer tot driehonderd op te voeren, de Engelschen waren wellicht op hunne beurt van de Hamburgsche markt verdrongen; want in 1753 bleek, dat de vraag naar vroegen Hollandschen haring, 't zij gekeurd of ongekeurd, te Hamburg nog onverminderd was. Doch men liet die vraag onbevredigd, en slechts aan enkelen werd vergund, met hare gedeeltelijke bevrediging groote winsten te behalen. Geheel te loor is de Hamburgsche markt niet gegaan; in 1768 werd nog Hollandsche brandharing zoowel naar Hamburg als naar Bremen verscheept¹⁾; maar men had haar wellicht geheel kunnen herwinnen zoo de op zich zelf uiterst belangrijke hervorming, waartoe in 1753 één enkele schrede werd gedaan, slechts ware voortgezet.

Na deze uitweiding over de Hamburgsche aangelegenheid nemen wij de geschiedenis der Groote Visscherij weder op na den vrede van Utrecht.

Bewijzen van verminderden bloei zijn op dit tijdstip in overvloed voorhanden. De plakaten tegen het uitvoeren van haringtonnen, duigen, hoepen, netten en ander vischtuig werden in 1719 en 1725 vernieuwd en aanmerkelijk uitgebreid²⁾, ten bewijze dat de visscherij aan de fabricage

1) Den Koopman, I, blz. 237. 2) Gr. Pl. B., V, 1580, en VI, 1433.

van deze gereedschappen geen voldoende afzetgebied meer opleverde. Het springt in 't oog, dat door deze strenge handhaving der oude verbodsbepalingen (gemaakt om te beletten dat haring elders in Hollandsch fust werd verpakt of met Hollandsch tuig gevangen) het bedrijf der kuipers enz. in den val der visscherij werd medegesleept. Immers er bestond buitenslands vraag naar Hollandsch vischwant, of waartoe anders de renovatiën van 't verbod; had men den uitvoer vrijgelaten, een deel althans der industrieën, die door de visscherij waren in 't leven geroepen, had wellicht zijn ouden bloei kunnen handhaven. Dat althans de kuipers, dank zij dit verbod, soms voor hun voorraad vaten geen afzet vonden, blijkt uit het volgende. Den 9den Januari 1722 werd er eene wijziging gebracht in de afmetingen, die in 1582 voor de haringfusten waren vastgesteld. Doch daar de kuipers een groote hoeveelheid fusten, duigen enz. van het vervallen model in voorraad hadden, en die niet mochten uitvoeren, moesten de Staten van Holland bij resolutie den branders vergunnen, die fusten nog te branden tot 1 Juni 1722. En om te voorkomen, dat nog later vaten van het oude model zouden worden gebrand, werd op 2 Juni 1723 voorgeschreven, dat bij elk brandteeken het jaar waarin het geplaatst was, zou worden vermeld ¹⁾).

Doch geene reglementeering, hoe uitvoerig en knellend, kon de voortreffelijkheid van den Hollandschen pekelharing waarborgen. In 1721 werd opnieuw, ditmaal door den magistraat van »Oudstetyn'' ²⁾ (Stettin) ernstig geklaagd over de slechte kwaliteit en de ongenoegzame verpakking van den daar aangevoerden Hollandschen brandharing en moest men zich er mede tevreden stellen, de klagers te

1) Gr. Pl. B. VI, 1431—2.

2) Res. Holl. 1721 blz. 578, 618.

verzekeren dat de reglementen op het vangen, zouten, pakken en keuren hier met de meeste gestrengheid werden gehandhaafd; doch tegelijk werden de Stettiners ambtshalve uitgenoodigd, om van elke slecht bevonden ton de gebrande duig herwaarts te zenden, opdat de schuldige stuurman, matroos of brander, zou kunnen worden vervolgd. Of aan dit verzoek voldaan is, blijkt niet; maar in 1727 kwamen opnieuw ernstige klachten uit Stettin, over slechten en sterken haring ¹⁾. Het voorval levert een nieuw voorbeeld op van het kinderlijk geloof der onzen in hunne macht om alle misbruiken met haring te voorkomen, mits maar — en dit dorst men, naïef genoeg, onderstellen — alle belanghebbenden in den vreemde tot handhaving onzer wetten wilden medewerken. Aan den waarborg, die in het *eigenbelang der handelaars* ligt, werd niet gedacht; stijf hield men vast aan den waarborg der keuring van overheidswege, hoe onvoldoende die mocht blijken, en niemand zag in, dat daardoor, bij de onmogelijkheid eener *afdoende* keuring, als 't ware eene premie op het leveren van slechte waar werd gesteld.

Inmiddels verkreeg de mededinging van het buitenland allengs reusachtige afmetingen. De Engelsche en Schotsche haringvisserijen namen reeds destijds een geweldige vlucht, waaromtrent het hier de plaats niet is, om in bijzonderheden te treden ²⁾. Ook elders werd het bedrijf beproefd. In 1727 werd octrooi verleend aan eene geprivilegieerde visscherij-compagnie te Nieuwpoort, tegen welker concurrentie hier te lande maatregelen moesten worden genomen. Doch ook hier gaf weêr het onzalige wanbegrip den doorslag: dat alléén Hollanders met goed gevolg ten haring

1) Id. 1727 blz. 5.

2) Zie o. a. Europ. Mercurius, 1720; dl. I. blz. 279.

konden varen. In plaats van den onzen de concurrentie lichter te maken, drong het Collegie, natuurlijk met goed gevolg, bij de Staten van Holland aan op eene renovatie van het verbod, om op vreemde visschersschepen dienst te nemen; ja men dreef de zucht tot handhaving der wet tot in het barbaarsche, door te bepalen dat, zoo een Hollander op een vreemd haringschip dienst nam, zijn achtergebleven gezin uit de plaats zijner inwoning zou worden verdreven, en geen assistentie van diakenen zou mogen ontvangen ¹⁾. Doch geene wet, hoe draconisch ook, kon beletten dat het overschot der levenskracht van onze gekortwiekte haringvaart elders een uitweg zocht; getuige o. a. de uitvoerige correspondentie, in 1727 en 1728 gevoerd over het arresteren van een Hollandsch vaartuig, waarin netten enz. frauduleus naar Nieuwpoort waren uitgevoerd ²⁾. Zoo de dáár gevestigde onderneming niet bloeide, zeker was de concurrentie van Holland er geen schuld aan; want in 1736 overwoog de regeering der Oostenrijksche Nederlanden of de Nieuwpoortsche visscherij niet sterker moest worden gesteund, en wel voornamelijk omdat de aanvoer van Hollandschen haring aldáár niet voldoende was, om in de vastendag-behoeften der Katholieke bevolking te voorzien ³⁾! Sterker bewijs van verval en gebrek aan ondernemingsgeest ten onzent laat zich bezwaarlijk denken.

Trouwens omtrent dezen tijd bestaat eene statistische opgave — de allervroegste, voor zooveel mij bekend, waarop kan worden vertrouwd — van de sterkte der haringvloot. Volgens een schrijver in »den Koopman ⁴⁾»

1) Zie Res. Holl. 1727 blzz. 844, 994, 1012, 1042.

2) Id. 1727 blzz. 1029, 1031; 1728 blzz. 53, 281, 325.

3) Id. 1736 blz. 666.

4) Dl. I. blz. 236.

zeilden 219 buizen en 31 ventjagers ¹⁾ in 1736 uit; dus ongeveer één achtste van de sterkte, die de vloot omstreeks eene eeuw vroeger vermoedelijk heeft bezeten. Het stuk waarin deze mededeeling voorkomt, is in 1768 geschreven, en bevat eene reeks van opgaven welker nauwkeurigheid en ordelijkheid vertrouwen inboezemt; de schrijver zal vermoedelijk een haringreeder zijn geweest, en had blijkbaar groote kennis van het bedrijf. — Zóó diep hadden 's vijands geweld en de beschermende geest onzer eigen regeerders het bedrijf doen zinken; en wel nadat gedurende ruim twintig jaren van onafgebroken vrede de gelegenheid tot nieuwen bloei had opengestaan.

De oorlog met Frankrijk, in 1743 uitgebroken, schijnt aan de haringvloot niet veel nadeel te hebben toegebracht; immers behalve het op nieuw toestaan van het gebruikelijke subsidie voor convooi ad f 30.000, dat van 1715 tot 1743 niet was aangevraagd ²⁾ en het detacheren van één van 's Lands oorlogsschepen tot verdere bescherming der visschers krachtens resolutie van 7 Juli, blijkt uit de bronnen, die voor dit verhaal zijn gebruikt, van geene maatregelen tot bescherming, naar aanleiding van dezen oorlog ten bate der haringvisserij genomen. Evenmin gaf de oprichting eener zeevisserij-compagnie in Zweden, waarvan onze gezant in 1745 bericht zond, tot eenigen maatregel aanleiding. Geheel anders was het, toen Engeland in 1750, ter bevordering van hare haringvisserij, den weg der rechtstreeksche protectie insloeg, door aan eene aldaár opgerichte geprivilegieerde maatschappij voor de ha-

1) Ik meen, bij gebrek aan stellige opgaven, uit dit cijfer te mogen opmaken dat de jagerij ook destijds nog niet voor gemeene rekening der readers was georganiseerd, zooals later (zie Derde gedeelte) geschied is.

2) Res. Holl. 1744 blzz. 380, 391. Recueil v. d. Lely blz. 48.

ringvangst aanzienlijke premiën uit te loven. Dit maakte de begeerte naar ondersteuning uit de schatkist, waarvan voorheen niet gesproken werd, ook bij onze reeders wakker. In 1749 had het Collegie nog zelfstandigheid genoeg, om een door de Staten aangeboden subsidie van *f* 50.000 uithoofde van den uitgeputten staat van 's Lands geldmiddelen af slaan ¹⁾; doch toen Engeland in het volgende jaar het voorbeeld gaf om den ondernemingsgeest der vischreedommers uit de schatkist te bezoldigen, won ook hier te lande de overtuiging allengs veld, dat uit de beurs der ingezetenen aan »'s Lands principale goudmijn" de winsten behoorden verzekerd te worden, die men aan den schoot der zee niet langer te ontwoekeren wist. Tot rechtstreeksche premiën werd wel is waar niet terstond overgegaan, aan de eigenlijke »bescherming" gingen nieuwe belastingvrijdommen vooraf. Bij resolutie van 6 Mei 1750 stond Holland voor al wat benoodigd was tot het victualiëeren van haringbuizen, volkomen vrijdom van impost toe: een belangrijke liberaliteit, met het oog op de talrijke destijds hier geheven accijnsen. Drie dagen later verleenden de Staten-Generaal vrijdom van het uitvoerrecht op Hollandschen zoutharing, dat toen twee gulden en tien stuivers per last op St. Jacobs brand, en vier gulden op den Keulschen (ook Bartholomaei- of Kruisbrand) bedroeg ²⁾. Beide deze vrijdommen werden voor drie jaren verleend, doch zijn, tot het einde der Republiek, alle drie jaren hernieuwd, terwijl in 1754 nog vrijdom van het (van den impost wél te onderscheiden) recht op de rondemaat verleend werd voor het zout, bij het kaken van haring gebruikt ³⁾, en

1) Res. Holl. 1749 blz. 274.

2) Gr. Pl. B. VII, 1592.

3) Gr. Pl. B. VIII, 1077—1080.

men voorts de plakaten tegen het uitvoeren van fust en vischwant en het dienstnemen op vreemde schepen opnieuw renoveerde ¹⁾).

Niettegenstaande den belastingvrijdom, ging het in 1750 slecht met de Groote Visscherij. Een tijdgenoot beschreef, op blz. 723 der »Ned. Jaarboeken» van dat jaar, den toestand in sombere bewoordingen. De meeste buizen »zeilden geld overboord»; sommige »speelden kamp»; slechts enkele gaven magere winstcijfers. Gedurende een paar jaren bracht de belastingvrijdom eene geringe vermeerdering van het aantal der uit de Maassteden varende buizen teweeg; doch alras was ook deze opflukking van den ondernemingsgeest voorbij, en daalde het cijfer der buizen beneden 200, om dat cijfer in de 18^{de} eeuw niet weder te bereiken. Een overzicht van de lotgevallen van het bedrijf in dit tijdperk van verval vindt men in de, als bijlage A bij deze bladzijden gevoegde statistiek der haringvaart van 1750—1794, getrokken uit de cijfers die door de Staatscommissie van 1854 (waarover later) uit de jaarlijksche opgaven in de »Ned. Jaarboeken» zijn bijeengebracht, en waarschijnlijk vertrouwen verdienen.

In 1758 had een gebeurtenis plaats die de, nog steeds ouder gewoonte zoo genoemde, Groote Visscherij had kunnen opwekken, zoo zij destijds nog eenige levenskracht bezeten had. Als belooning voor de streng in acht genomen neutraliteit der Republiek gedurende den zevenjarigen oorlog opende Frankrijk, dat sedert lang den invoer van Hollandschen haring ter bescherming van eigen visscherijen verboden had, zijne grenzen voor ons product. Maar evenmin als de neutraliteit der Republiek tot roem strekte

1) Gr. Pl. B., VII, 1593—94.

kon hare vrucht der haringvaart tot voordeel gedijen, getuige de snelle afneming van het buizental onmiddellijk na 1758. Het geschonken voordeel was intusschen te grooter, omdat Frankrijk voor Engelschen haring gesloten bleef; ja zoo sterk werd aan dit invoerverbod gehecht, dat de Fransche gezant in den Haag in 1758 er op aandrong, dat het uitvoeren van Engelschen haring naar Frankrijk, verpakt in Hollandsch fust, belet zou worden. Een opzettelijke vernieuwing van het verbod tegen het »zouten, wasschen, pakken en havenen” van vreemden haring, vooral Engelschen, was daarvan in 1759 het gevolg ¹⁾, en om voor de naleving van dit verbod aan Frankrijk een specialen waarborg te geven, schreven de Staten-Generaal voor, dat de naar Frankrijk uit te voeren haring voorzien zou moeten zijn van een bijzonder certificaat van oorsprong, door den schipper af te geven. Het verbod bestond reeds sinds bijna twee eeuwen; maar de Fransche regeering had, naar het schijnt, geen vertrouwen meer in de handhaving der wetten van de Republiek en vorderde daarom deze min of meer vernederende waarborgen, die haar niet beletten om in 1763, na het einde van den oorlog, de vergunning tot invoer van Hollandschen haring in te trekken. Wagenaar (Vad. Hist. XXII, blz. 456 en XXIII, blz. 77) en de Ned. Jaarboeken (1758, blz. 1045) geven van dit weinig eervolle moment in de geschiedenis onzer zeevisscherijen een uitvoerig verslag ²⁾.

Inmiddels nam de concurrentie in den vreemde steeds grooter afmetingen aan. Op de Hamburgsche markt bleef

1) Gr. Pl. B, VIII, 1261.

2) Zie ook, behalve het zooeven aangehaalde plakkaat der Staten-Generaal, Res. Holl., 1758, blzz. 601, 874, 988.

de Hollandsche haring nevens den Schotschen verschijnen, beide onder certificaat van niet vóór 24 Juni gevangen te zijn; immers zijn, naar het schijnt, omtrent onwettige concurrentie der Schotten geene klachten meer voorgekomen sedert voor tijdigen aanvoer van eenigen Hollandschen nieuwen haring gezorgd werd. In 1769 traden zelfs de gezanten van Engeland en de Republiek gezamenlijk te Hamburg op met een protest tegen het toelaten van Deenschen haring, die verkocht was met een certificaat, vermeldende niet den dag van de vangst, maar dien waarop de Deensche handelaar de waar aan boord had genomen ¹⁾. Een veel gevaarlijker mededinger trad vier jaar later op. Eene visscherij-compagnie, eenigen tijd te voren te Emden opgericht en door den koning van Pruisen geëtrooieerd, gaf tegen den aanvang der teelt van 1773 haar voornemen onbewimpeld te kennen, om haring te Hamburg aan te voeren minstens eene week vóór St. Jan; en de Pruisische *chargé d'affaires* verzekerde bij voorbaat, en zonder van de zaak een geheim te maken, dat de Hamburgers het niet zouden wagen Pruisischen haring van hunne markt te weren, om 't even wat hunne tractaten met derden behelzen mochten. 't Was te vroeg gesnoefd; want in 1773 werd aan een Emdensch haringschip, dat reeds op 18 Juni had gevischt, te Hamburg de vergunning tot lossen geweigerd, hoewel het een dag later binnenviel dan de eerste jager met Hollandschen haring, door certificaat gedekt. Dit was Frederik den Grooten te veel. Hij liet ten volgenden jare den Hamburgschen Senaat eenvoudig gelasten, den haring der Emdensche schepen toe te laten, onverschillig in welk jaargetijde; en op het nederig protest van Ham-

1) Res. Holl., 1769, blz. 701. Res. Staten-Generaal, 21 April 1769.

burg, dat zich op zijne verplichtingen jegens Engeland en de Republiek beriep, werd geen antwoord gegeven. Gehoorzaamheid te weigeren scheen ongeraden; en Hamburg gehoorzaamde, zich in den Haag verontschuldigend »als onbekwaam om een machtig Nabuur te weêrstaan», terwijl tegelijk opnieuw ernstig geklaagd werd over de qualiteit van den Hollandschen haring, niet den nieuwen, die rechtstreeks uit zee aangevoerd werd, maar den lateren, die in Holland gepakt, gekeurd en gebrand was. — Met Hamburg's toegeven aan het bevel van den »machtigen Nabuur» was door het »accoord» van 1609 feitelijk een streep gehaald; en meer dan ooit was het nu geraten, met de Emdeners te concurreeren in plaats van redding te zoeken in de observatie eener wet, die het concurreeren verbood. In dien zin had dan ook, reeds in 1770, onze Ambassadeur te Hamburg geadviseerd, er op wijzend, dat men tot elken prijs op de Hamburgsche markt alle anderen vóór moest wezen, daar de eerste haring, goed of slecht, Duitsch, Deensch, Hollandsch of Engelsch, er altijd tot fabelachtige prijzen werd verkocht. Doch ook nu vond deze opvatting geen toegang tot het brein van het Collegie, noch ook van 's Lands Vaderen, door het Collégie geïnspireerd. Hunne eenige bezorgdheid bleef, dat het zeilen der jagers uit zee naar Hamburg de dekmantel zou worden voor het vangen van haring vóór St. Jan; en zij drongen er bij den Hamburgschen Senaat enkel op aan, dat deze, als tot dusver, elken Hollandschen jager, éér hij lossen mocht, den eed op zijne certificaten zou blijven afnemen, iets waartegen Hamburg geen bezwaar maakte. Hoe vrijer de concurrenten zich gedroegen, hoe vaster men hier te lande zichzelf de handen bond; men achtte het beter, nà St. Jan haring te vangen en

dien slecht van de hand te zetten, dan vroeger te visschen en hooge prijzen te maken ¹⁾).

Geen wonder inderdaad, dat bij zulk eene politiek de Groote Visscherij haar concurrenten het hoofd niet bieden kon; te minder, naarmate dezen in aantal toenamen, en scherper maatregelen namen tot eigen bescherming. Dene-marken had in 1767 eene haringvisscherij-maatschappij gecharterd, en verbood in 1774 allen invoer van vreemden visch, doof blijvend, als te verwachten was, voor dezerzijdsche vertoogen. Oostenrijk ondersteunde zooveel doenlijk de visscherijen van Nieuwpoort en Ostende, Engeland hield vast aan het premiënstelsel; hoe Pruisen zijne visschers voorthielp, zagen wij zooeven, en het verbod bovendien, in 1775, den invoer van Hollandschen haring in de maanden Juli, Augustus en September van elk jaar ²⁾. Haringvisscherij en handel waren dan ook, zooals de reeds meermalen aangehaalde schrijver in »den Koopman» getuigt, »in weêrwil van alle onophoudelijke offeranden van »zugtende gebeden en eiverige hemel-*sollicitatien*, ja, in »weêrwil van alle openlyke smeekingen in de Hervormde »Kerken deezer Landen, door zooveele opgeheeven handen »en harten, van jaar tot jaar vervallen en verminderd, »'t welk ten aanzien van het ene te bewonderen, en van »het andere te beklagen is!» ³⁾ Er werd door haast alle reeders geld verloren; tot het doen herleven van het bedrijf ontbraken moed en kracht, en de vreemde markten waren grootendeels gesloten; wilde de »voorname goudmyne dezer landen» niet te niet gaan, dan moest zij

1) Res. Holl., 1770, blz. 1272; 1773, blz. 485; 1774, blz. 496; 1775, blz. 155, 293. Res. Staten-Generaal, 1775, blz. 419.

2) Res. Holl., 1775, blz. 445; 1777, blz. 326; Res. St.-Gen. 1775, blz. 277.

3) »Den Koopman», I, blz. 235.

's Lands kas tot hare instandhouding aanspreken. Van nu af aan is dan ook »premie» het wachtwoord van de, nog steeds zich noemende, Grootte Visscherij.

Met het verleen van geldpremiën was Zeeland Holland vóór geweest. Reeds in 1754 gaf Vlissingen premiën aan zijne trouwens uiterst weinig talrijke buizen; Burch volgde in 1758 het voorbeeld, en in 1759 werd het premiestelsel tot alle Zeeuwsche visschers uitgebreid ¹⁾. In Mei 1775 kwamen nu »geïnteresseerdens in den haringvaart van Delfs-»haven, Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Maassluis en »in het Noorderquartier van Enkhuizen, de Rijk en Noor-»dend, dus allen die in Holland en Westvriesland bij de »Grootte Visscherij waren betrokken» ²⁾ met een rekwest om subsidie tot de Staten van Holland. Zij vroegen eene premie van f 600 voor elke uitzeilende buis, benevens eene uitvoerpremie van f 1 per ton haring, en de ambtelijke aanbeveling aan Regenten van alle aalmoezeniers- en godshuizen, om tenminste tweemaal 's weeks haring te doen schaften. Het verzoek werd aan het Collegie voorgelegd, dat het, als te wachten was, ondersteunde »kunnende »de visscherij niet worden aan den gang gehouden zonder »merkelijke assistentie.» Bovendien, zoo werd betoogd, heeft de Grootte Visscherij in 1748 een aangeboden subsidie als onnoodig geweigerd; zij heeft er dus aanspraak op, nu zij er niet meer buiten kan. — Men zag over 't hoofd dat het in 1748 geweigerde eene som in ééns voor convooikosten ten bate van allen was, terwijl thans, in vol-

1) Ned. Jaarb. 1754, blz. 92. Notulen Staten v. Zeeland, 18, 20, 21, 24 Sept. 1759.

2) Delft, Hoorn en Brielle hadden dus (wanneer is mij onbekend) reeds vroeger het bedrijf opgegeven. Opmerkelijk is het, dat het hierbedoelde belangrijke rekwest niet werd gedaan door het Collegie, maar door de haringsteden gezamenlijk, waarvan ettelijke ook destijds nog geen zitting in het Collegie hadden.

len vreedestijd, de jaarlijksche betaling van zeker bedrag aan elken reeder werd gevraagd, en dat bovendien datgene, wat in 1748 werd afgeslagen, in vroeger jaren, als er convooi noodig was, zonder aarzeling was aanvaard. — Hoe dit zij, bij Plakkaat van 19 Mei 1775 ¹⁾ werd het verzoek door Holland gedeeltelijk toegestaan; men loofde nl., voor twee jaren, f 500 uit aan de reeders van elke buis die uit zou zeilen, terwijl de uitvoerpremie zoowel als de gevraagde aanbeveling aan godshuis-regenten geweigerd werd.

Men verwachtte aanvankelijk tengevolge der premiën het geheel herstel van het bedrijf, en inderdaad vertoont het aantal uitgezeilde buizen van 1775 op 1776 eene vrij aanzienlijke toename. Doch van nu af vischte men méér naar de premie dan naar haring; en toen na twee jaren de eerste tot f 400 werd verminderd om evenredig te zijn aan het bedrag dat aan de walvischvaarders werd toegestaan, hernam de vermindering van het aantal buizen, (zie bijlage A) de overhand. Reeds in 1780 was het gedaald tot 151, of minder dan in het jaar vóór de verleening van de premie.

De oorlog, door Engeland op 20 December 1780 aan de Republiek verklaard, was voor de haringvaart eene laatste en zware bezoeking. Weinig haperde er aan, of bij het begin van den oorlog was de haringvloot, toen nog niet uit de Noordzee terug, een prooi van den vijand geworden. Zoodra de oorlogsverklaring in den Haag bekend was, werd een snelzeilend vaartuig gezonden om de buizen te waarschuwen; en hieraan was het te danken dat deze, door Engelsche kruisers van nabij vervolgd, met

1) Res. Holl., 1775, blzz. 421, 464. Gr. Pl. B, IX, 1803.

moeite en nood het gevaar ontzeilden en veilig het vaderland bereikten, waar hare redding herdacht werd door een openbaren dank- en bededag en het slaan van een gedenkpenning ¹⁾. Maar de vreugde was van korten duur. 's Lands vloten konden ternauwernood de kust beveiligen; van convooi kon geen sprake zijn, en op 26 Januari 1781 trof een algemeen verbod van uitzeilen (dat men destijds *embargo* noemde) de koopvaardij- zoowel als de visschersvloot, zonder dat aan het dringende verzoeken van het Collegie om gedeeltelijke opheffing van het verbod gevolg werd gegeven. Onderhandelingen, door onzen gezant te Brussel met zijn Engelschen collega aldáár gevoerd omtrent wederzijdsch ongemoeid laten der visschers, leidden tot niets ²⁾, zooals bij de groote overmacht van Engeland ter zee te wachten was; en gedurende het jaar 1781 bleven alle takken onzer zeevisscherij volkomen stilstaan. Gedenkwaardig is dit tijdvak ook dáárdor, dat thans voor het eerst stellig blijkt van *invoer van vreemden pekeltaring voor consumptie* in de Republiek. De niet lang te voren opgerichte Deensche haringcompagnie had te Amsterdam een vertegenwoordiger, die, hoezeer te vergeefs, voor zijn artikel vrijdom van invoerrecht trachtte te verkrijgen ³⁾. Zóó ver was het gekomen met het verval der Groote Visscherij, dat de Staten-Generaal, ditmaal voor het eerst, het verkoopen van buizen aan vreemdelingen in beginsel moesten toestaan, mits op elke aanvraag daartoe strekkende het advies der Admiraliteit van de Maas werd ingewonnen, en de verkooper beloofde, zijn schip terug te koopen zoodra betere tijden zouden aangebroken zijn ⁴⁾.

1) Ned. Jaarb., 1781, blz. 250. 2) Res. St.-Gen., 1781, blz. 833.

3) Res. St.-Gen., 1781, blzz. 647, 734; Res. Holl., 1781, blz. 778.

4) Res. Holl. 1781, blz. 1286; 1782, blzz. 85, 121; Res. St.-Gen. 1782, blz. 1388.

In 1782 zijn, naar 't schijnt, enkele buizen uitgezeild en door de Engelschen met vrede gelaten ¹⁾; doch dit moet eene uitzondering zijn geweest, daar eerst in 1783, gedurende de onderhandelingen die op 28 Augustus van dat jaar tot de onderteekening van vredes-preliminairen leidden, paspoorten voor de wederzijdsche visschers uitgewisseld zijn ²⁾. De haringsteden vroegen niet minder dan 600 van die paspoorten aan, doch er zeilden slechts 120 buizen, behalve eenige bomschuiten van de kustvisscherij. In 1784 werd het bedrijf op iets grooter schaal hervat, vooralsnog echter zonder premie. Doch de geweken levensvatbaarheid was door tweejarigen gedwongen stilstand natuurlijk niet herwonnen, en in 1785 werd door »geconcerneerden in den haringvaart van Holland en Westvriesland» opnieuw eene premie aangevraagd ten bedrage van f 700 of f 800. Eerst in 1786 werd op dit verzoek gunstig beschikt, met bepaling der premie op f 700 voor elke buis, die ten vorigen jare was uitgezeild. In 1788 werd eindelijk het premiestelsel geregeld op (naar de bedoeling des wetgevers) duurzamen voet, en werd bij Publicatie der Staten van Holland, dd. 17 April, f 500 gedurende twaalf jaren uitgelooft voor elke haringbuis ³⁾; en, vermoedelijk dientengevolge, vertoonen de laatste jaren der Republiek eene geringe vermeerdering van het aantal haringschepen. Aan de haringwetten werd tot aan het einde zoo streng mogelijk de hand gehouden. Den 3^{den} Mei 1786 herhaalden de Staten het verbod om deel te nemen in vreemde visscherijen, naar aanleiding van eene poging, van Engelsche zijde aangewend om een Vlaardinger stuurman over te

1) Ned. Jaarb. 1782, blz. 566, 668; Vervolg op Wagenaar, blzz. 4, 376.

2) Res. St.-Gen. 1783, blzz. 546, 560.

3) Gr. Pl. B., IX, 1818.

halen om zich in Ierland neer te zetten ¹⁾; en eene renovatie van een ander plakkaat, verbiedende haring »naar de Weser en de Elbe» uit te voeren tenzij volgens de wet gepakt, gekeurd en gebrand (een plakkaat dat laatstelijk in 1715 was gerenoveerd naar aanleiding van de destijds aangevangen geschillen met Hamburg) sluit in 1789 de lange lijst der wetten, waaruit onder de Republiek de meeste gegevens voor de geschiedenis der Groote Visscherij te putten zijn.

HOOFDSTUK II.

Walvischvaart.

Hoewel reeds vroeger door de ontdekkingsreizen, die sommige der roemrijkste bladzijden van onze geschiedenis beslaan, met de Poolzee goed bekend, hebben de Nederlanders eerst na het begin der zeventiende eeuw, op het voetspoor der Engelschen, voor 't eerst hunne aandacht aan de walvischvangst geschonken. Het in 1601 uitgegeven journaal der beide IJzeereizen van Huygen van Linschoten (1594—95) vermeldt op blz. 7, dat met de walvischvaart goede zaken zouden zijn te maken, zoo men zich er mede wilde bezighouden. Volgens Zorgdrager ²⁾ is in 1611 voor het eerst in Nederland kapitaal bijeengebracht, om eene reis ter walvischvaart te ondernemen. Deze eerste tocht, in 1612 ondernomen, mislukte zoo goed als geheel. De Engelschen, die reeds toen elke onderneming ter zee, waar en door wien ook ondernomen, in den grond van

1) Res. Holl., 1786, blz. 2952. Gr. Pl. B., IX, 1315.

2) Bloeyende opkomst der aloude en hedendaagsche Groenlandsche Visscherij.

hun hart aanmerkten en dan ook bejegenden als eene inbreuk op een denkbeeldig privilege hunner natie, waren ons op de kusten van Spitsbergen (destijds de éénige plek in de Poolzee waar men walvisschen ving) vóór geweest, en lieten niet na, in 1612 onzen visschers het uitoefenen der vangst in de Spitsbergische wateren te verbieden. Nageleefd werd dit verbod natuurlijk niet, en in het jaar 1612 onthielden de Engelschen zich van feitelijkheden; doch niettegenstaande de Hollandsche expeditie een, reeds in de walvischvangst bedreven, Engelschen stuurman in dienst had, was het in dat jaar het gebrek aan oefening der onzen, dat hun tocht mislukken deed ¹⁾.

Hoe bekwaam ook in het vangen van haring en kabeljauw, en hoe ervaren reeds als ijsvaarders, moesten onze zeevaarders in den aanvang der zeventiende eeuw de moeielijke en gevaarvolle kunst nog leeren van den walvisch te dooden en te bemachtigen. Gelukkig ontbrak het, ook buiten Engeland, niet aan leermeesters. De Biscayers, die de walvischvangst sinds overoude tijden in hunne eigen zeeën schijnen te hebben uitgeoefend, waren in 1612 ook met de eigenaardigheden van dit bedrijf in de IJszee ten volle vertrouwd. Franschen uit St. Jean de Luz, en Baskische kustbewoners, werden na de mislukte reis van 1612 in dienst genomen als harpoeniers; en gedurende de eerste twintig jaren onzer walvischvaart dienden zij, hoewel in afnemenden getale, als zoodanig op onze schepen. Eerst na 1636 schijnt men hen geheel te hebben kunnen ontberen.

1) Zie mr. S. Muller Fzn's „Geschiedenis der Noordsche Compagnie" (bekroonde prijsverhandeling van het Prov. Utrechtsch Genootschap, Utr. 1874), aan welk uitvoerig en belangrijk werk schrijver dezes, voor de geschiedenis der walvischvaart over de eerste dertig jaren, veel verschuldigd is.

De leertijd onzer zeelieden in dit nieuwe bedrijf heeft dus betrekkelijk lang geduurd; maar er viel ook veel te leeren. Kennis van de IJszeeën, en van de gewoonten der walvisschen, was noodig om de dieren op te sporen. Ten tweede moest men zich er op verstaan, den walvisch met sloepen te omringen op zóó korten afstand, dat de harpoenen hem in 't lijf konden worden geslingerd; waarna het er op aankwam, de sloepen met aanwending van alle zeemanschap buiten gevaar te houden van door den gekwetsten visch te worden omgeworpen of verbrijzeld, en tegelijk te voorkomen dat deze de lijnen der harpoenen brak en met het kostbare tuig verloor. Wanneer de visch door bloedverlies ~~... raakte~~ raakte, moest hij, van zeer nabij, „stootlenzen” worden afgemaakt; daarna werd hij (immers in den eersten tijd, toen alléén onder de kust van Spitsbergen werd gevischt) naar den wal gesleept, en zoodra een begin van bederf het doode lichaam deed „rijzen”, werd met het „flenzen” of afsnijden van het spek en de baarden, door in het water staande matrozen, een begin gemaakt. Dit alles was aanvankelijk het werk der Biscayers, die een deel uitmaakten van de bemanning van elk ter walvischvaart uitgerust schip. Eén hunner, met den titel van „harpoenier” bekleed ¹⁾, had aanvankelijk de geheele leiding der visscherij, met inbegrip van de navigatie; hij nam, zoodra men in 't gezicht

1) Zorgdrager II. blz. 99. Elk schip moet méér harpoeniers gevoerd hebben, daar steeds meer dan ééne sloep tegelijk werd gebruikt. De persoon, dien Zorgdrager „harpoenier” noemt, was blijkbaar een opper- of eerste harpoenier; hij had, evenals de schipper, boven en behalve zijn gage aanspraak op een aandeel in de opbrengst der vangst (hij voer als *partenier*, terwijl de gewone matrozen enkel *maandgelders* heetten). De hooge financiële eischen, door de Biscayers aanvankelijk aan de reederijen gesteld, zullen er niet weinig toe bijgedragen hebben, dat onze eigen matrozen zich spoedig met het vak vertrouwd maakten.

der walvisschen kwam, feitelijk het bevel van den schipper of »commandeur» over.

De kusten van Spitsbergen waren aanvankelijk het tooneel der walvischvaart. Niet alléén toch schijnen de walvisschen daar in de kustwateren in bijzonder groot aantal voorhanden te zijn geweest; de gesteldheid der kust was ook bijzonder gunstig voor het veilig visschen en het gemakkelijk »flenzen» der gedoodde dieren, en bood ruime gelegenheid tot het koken van traan aan wal. Van dáár dat, niettegenstaande de Engelschen op een uitsluitend ~~tocht~~ tocht tot de visscherij daar ter plaatse aanspraak maakten, een tweede tocht ~~nam~~ wel door twee Hollandsche reederijen, ~~nam~~ ^{in 1613} ondernomen werd, die echter (ditmaal door gewelddadige handelingen der Engelsche walvischvloot), opnieuw ten eenenmale mislukte. Men zag thans in, dat men zonder aanéénsluiting en bescherming van overheidswege in dit nieuwe en veelbelovende bedrijf aan de Engelschen het hoofd niet bieden kon; en tevens was de risico der walvischvaart zóó groot gebleken, dat zij, die er hun kapitaal in waagden, ook tegen binnenlandsche concurrentie beschermd wilden wezen. Van dáár, dat de gezamenlijke walvischreeders in Januari 1614 aan de Staten-Generaal octrooi aanvroegen, om, met uitsluiting van alle anderen, tot de walvischvaart gerechtigd te zijn en die onder bescherming van 's lands oorlogsschepen uit te oefenen.

Het octrooi werd terstond verleend ¹⁾; doch niet, zooals

1) Gr. Pl. B., I, 670. Het stuk is in extenso afgedrukt bij Aitzema, Saacken v. Staat en Oorlog, II, blz. 356; Zorgdrager II, bl. 173; Wagenaar, dl. X, bl. 68. Reeds ten vorige jare was, bij Resolutie der Staten-Generaal van 23 Maart 1613, aan alle ingezetenen der Republiek verboden om in den vreemde ter walvischvangst dienst te nemen; een bewijs hoezeer men er prijs op stelde, spoedig van de diensten der Biscayers onafhankelijk te zijn.

gevraagd was, voor tien, maar voor drie jaren. Ook waakten Hun Hoogmogenden tegen geheele monopolisering van het bedrijf, door voor te schrijven dat de oprichting der geoctroyeerde »Noordsche Compagnie» bij »affixie van billieten» alom moest worden bekend gemaakt, teneinde in alle provinciën de gelegenheid tot deelneming open te stellen. Wat zijn inhoud betrof, schonk het octrooi aan de Compagnie het uitsluitend recht om uit de Vereenigde Nederlanden te mogen visschen en handeldrijven, op of tot de kusten der landen tusschen Nova Zembla en Fretum Davidis, includeerende Spitsbergen, Beeren-eiland, Groenland etc. Deelhebbers in de Compagnie zouden volgens het octrooi »niet alleen profiteren van haer gelt nae »advenant dat sy gheadventureert sullen hebben, maer ook »van alsulcke vordere voordeelen als daer sullen mogen »gheraecken te vallen binnen den voorschreven Tydt, soo »wel het bewindt van de voorschr. Compagnie ende Equipagie aengaende, als ander» — eene bepaling, waarvan de zin door geen der mij bekende schrijvers over de zaak wordt opgehelderd. Gelijk van zelf spreekt, sloot het octrooi alleen buiten de Compagnie staande Nederlanders, en niet vreemdelingen, van de walvischvaart uit.

Den 14^{den} April 1614, tegen den aanvang van het seizoen ter walvischvaart, besloten de Staten-Generaal, dat de schepen der Compagnie onder convooi zouden zeilen, en daarvoor lastgeld betalen, 't welk voor de walvischvaart een aan den lande verschuldigd invoerrecht was van $1\frac{1}{2}$ pCt. van de waarde der ingevoerde visscherijproducten, en niet, zooals bij de Groote Visscherij, een onderlinge omslag van buitengewone onkosten. In de volgende jaren was de »Groenlandsche vloot» dan ook steeds door één of meer van 's lands oorlogschepen vergezeld, en wel niet alléén

ter bescherming tegen vreemden, maar bepaaldelijk ook ter bevordering van de ontdekking en inbezitneming van onbekende streken, die in den aanvang een belangrijk nevendeel was van de uitrusting der Compagnie. Een »generaal octrooi'', op 27 Maart 1614 tegelijk met dat der Compagnie uitgegeven, gaf aan elk ontdekker van nieuw land voor zes reizen het monopolie van de vaart daarheen; en niemand was beter dan de Compagnie in staat, met een dergelijk monopolie zijn voordeel te doen. Van dáár haar geographische ijver, aan welken inderdaad de ontdekking van meer dan één eiland in de poolzeeën te danken is. Zelfs zocht de Compagnie terstond de Noordwestelijke doorvaart, en besloot zij in 1615, twee schepen langs dien weg naar »Cathay'' of China te zenden, met welk doel aan de Staten-Generaal vergunning werd gevraagd om, zoo men langs den Zuidelijken weg terug moest keeren, de schepen van victualie en drinkwater te mogen voorzien in de streken, die in het octrooi der O. I. Compagnie begrepen waren ¹⁾. In 1616 werd opnieuw, eveneens vruchteloos, door een schip der Compagnie naar de N. W. passage gezocht. Zoo ook vermeldt de Instructie, die op 29 April 1614 door de Staten-Generaal werd vastgesteld voor den bevelhebber der vloot van de Compagnie (die doorgaans met hare convooiers in Admiraalschap uitzeilde), als doel der expeditie niet alleen de walvischvangst, maar óók met name het ontdekken van nieuwe landen.

De Compagnie had in den aanvang, behalve met overlast van de Engelschen, te kampen met de aanspraken van Denemarken op het uitsluitend recht tot visschen onder de Groenlandsche kust (zie hoofdst. V). Hare vloten waren

1) Res. St.-Gen., 2 April 1615.

dan ook ten strijde toegerust; in 1616 gaven de Staten-Generaal haar niet minder dan vijf convooischepen mede, en leenden zij haar bovendien geschut tot wapening van de walvischvaarders ¹⁾. Niettegenstaande deze bezwaren, en hoewel in de eerste jaren de berichten over de vangst ongunstig zijn, nam het aantal der uitgezonden schepen eenigermate toe. In 1614 zeilden er elf naar Spitsbergen, behalve drie ter ontdekking, die in dat jaar Jan Mayeneiland vonden, 't welk later, vooral ook omdat er geen andere dan Nederlandsche schepen verschenen, het meest gewilde vischgebied voor de onzen werd. De kust van Spitsbergen was reeds vóór den aanvang onzer walvischvaart ten deele door vreemden in beslag genomen, die er inrichtingen tot het koken en bergen van traan enz. hadden gevestigd; in 1615 werd dit voorbeeld voor het eerst door de onzen gevolgd, doch het toen aan Bellsound opgerichte houten gebouw werd dadelijk weder door de Engelschen vernield en geplunderd. In 1618 werd de poging tot oprichting eener »loge'', op dezelfde plaats, hoezeer met hetzelfde slechte gevolg, herhaald; doch in dat jaar schijnt ook eene stilzwijgende — volgens anderen eene uitdrukkelijke — verdeeling der kust tusschen de walvischvaarders der verschillende natiën te zijn tot stand gekomen, waarbij den onzen een deel dier kust gelaten werd. Het hoofdpunt hunner vestiging was een eiland, in eene der baaien aan den Noordwestelijken uithoek van Spitsbergen gelegen en dat naar de Amsterdamsche Kamer, die er zich 't eerst gevestigd heeft, het Amsterdamsche eiland heette. Dáár was, reeds in 1623, eene vrij aanzienlijke kolonie voorhanden, uit loodsen tot berging van traan en gereedschap,

Res. St.-Gen. 13, 28 April, 11, 12 Mei, 2 Juni 1616.

hutten voor het met de traankokerij bezige volk, en gemetselde traanketels bestaande. Eerlang vestigden zich alle kamers der Compagnie op dit eiland, en hadden zij er, (hoezeer natuurlijk, overeenkomstig den geest van particularisme die de Compagnie beheerschte, op afzonderlijke kustterreinen) elk hare loodsen, woningen en traanketels. Zóó ontstond een dorp, dat eerlang als »Smeerenburg» vermaard werd, en waar enkele manschappen overwinterden, daar er 's winters steeds gereedschap en sloepen, en enkele malen ook traan werd achtergelaten. Omstreeks 1633 bezat Smeerenburg zelfs eene kerk en een fort tot verdediging tegen vreemde mededingers en zeeroovers. Gedurende het vischseizoen heerschte er groote bedrijvigheid, en schijnt het leven er redelijk aangenaam te zijn geweest; hoezeer dan de berichten van sommige schrijvers, die Smeerenburg als eene van alle gaven der Europeesche beschaving voorziene stad, met groote huizen, logementen, enz. beschrijven, stellig verregaand overdreven zijn. Met den val der Compagnie en de staking der »kustvisserij» is natuurlijk ook Smeerenburg te gronde gegaan; in 1650 was het geheel verlaten. Doch in 1768 toen de eerste periode onzer walvischvaart voorbij en vergeten was, waren van Smeerenburg nog bouwvallen aanwezig ¹⁾.

Wat hare wijze van werken betrof, gaf de Compagnie al spoedig blijk, dat zij in monopoliegeest voor hare voorgangster de Oost-Indische Compagnie, en voor het Collegie der Haringvisserij niet onderdeed. Het aantal schepen, dat uit zou zeilen, werd jaarlijks door de algemeene vergadering der deelhebbers vastgesteld, met bijzondere voorzorg tegen *te grooten* aanvoer van traan en baar-

1) Den Koopman, I, blz. 239; vgl. Zorgdrager, blz. 191.

den; terwijl tegen depreciatie van het product op nog meer afdoende wijs gewaakt werd door jaarlijksche vaststelling van den verkoopprijs, en reeds in 1617 — hoezeer dan te vergeefs — bij de Regeering werd aangedrongen op prohibitieve invoerrechten tegen traan, door vreemden gevangen ¹⁾. Ook werd, geheel in den geest der haringwetten, het verkoopen van traan in de IJszee en het rechtstreeks uitvoeren daarvan naar den vreemde door de Compagnie aan hare deelhebbers verboden ²⁾. Die deelhebbers, hoezeer aan nauwkeurige voor allen geldige reglementen gebonden, hadden overigens alles behalve één geest en ééne beurs. Van den aanvang af was de Compagnie in een aantal »kamers” verdeeld, die afzonderlijke provinciën of steden vertegenwoordigden en steeds, in alle gemeenschappelijke zaken, tot dwarsboomen bereid bleken. Het particularisme, dat de kanker der Republiek was, knaagde daardoor van den aanvang af ook aan den wortel der walvischvaart, en is nevens de bekrompen handelspolitiek der directie de voornaamste reden geweest van het spoedig verval der Noordsche Compagnie.

Hoe weinig eendrachtig de »kamers” samenwerkten, bleek al spoedig ter zake van de visscherij onder de kust van Jan Mayen-eiland, dat in 1614 door schepen der kamers van Amsterdam en Enkhuizen was ontdekt, en iets later door een schip der Delftsche kamer, buiten weten der andere, gevonden en onderzocht werd. Krachtens het »generaal octrooi” had, gelijk wij zagen, de ontdekker van een nieuw land, mits binnen veertien dagen na zijne thuiskomst daarvan aan de Staten-Generaal rapport doende, het recht, met uitsluiting van alle anderen, zes reizen

1) Zie Muller, *Geschiedenis der Noordsche Cie*, blz. 89. 2) *Ibid*, bl. 93.

naar het ontdekte land te doen. De Delvenaars, wier schip het eiland ontdekt had, wel verre van gebruik van dit hun recht te maken, hielden hunne ontdekking geheim en deden in 1615 in alle stilte een walvischtocht (den eersten, die rijke vangst gaf) naar het nieuw ontdekte eiland, dat zij in bezit namen en »Mauritius" doopten. Doch ook de Amsterdamsche kamer zond in 1615 een schip tot nader onderzoek derwaarts; en de door eenige Delftsche reeders (niet door de geheele Delftsche kamer) gepleegde ontduiking, zoo niet van de letter toch stellig van den geest van het octrooi der Compagnie, kwam daardoor aan het licht. Van dat oogenblik af was (alsof de IJszee en hare kusten voor allen geen ruimte boden) de visscherij op Mauritius tusschen de verschillende kamers eene bron van lange en bittere geschillen en processen ¹⁾, te dien effecte, dat in 1618 eene »cleyne Noordsche Compagnie", uit de afgescheiden Delftsche reeders bestaande, zelfstandig de zeer winstgevende en niet door de Engelschen gestoorde visscherij op Mauritius uitoefende, onder vigueur van eene overeenkomst met hare oudere zuster, krachtens welke beide elkaars schepen ongemoeid lieten. Toen echter in 1621 beide Compagnieën te gelijk verlenging van octrooi aanvroegen, bleek eerst, hoe scherp tusschen beide de naijver was, en kostte het de Staten-Generaal, steeds er op bedacht om tegenover vreemde concurrenten éénheid en samenwerking in het bedrijf te brengen, verbazend veel moeite, een vergelijk tot stand te brengen, dat eerst met het seizoen van 1622 in werking trad, en waarbij de kleine Compagnie in hare vangst tot Mauritius beperkt werd, en aan haar eene be-

1) Uitvoerig beschreven door Muller, II. hoofdst. IX.

paalde quote in de totale vangst der Nederlandsche walvischvaarders werd toegekend. Eerst in December 1622 kwam de definitieve samensmelting der beide mededingsters tot stand, waarbij de kleine Compagnie, als *tweede* Delftsche Kamer (de oorspronkelijke was inmiddels blijven bestaan) in al de rechten der Noordsche Compagnie een aandeel verkreeg.

Inmiddels had ook Zeeland met deze laatste getwist. De Staten dezer provincie hadden reeds in 1614 tegen het verleenen van het oorspronkelijke octrooi oppositie gemaakt; en toen dit zonder hunne medewerking was doorgezet, stond Zeeland aan eenige reeders van Vlissingen en Middelburg uitdrukkelijk toe, in weerwil van het octrooi vrijelijk nevens de participanten der Compagnie te visschen.

Eerst in 1616 werd daartoe overgegaan, met het gevolg, dat een Zeeuwsch schip in dat jaar door de vloot der Compagnie werd gearresteerd en opgebracht, niettegenstaande Hun Hoogmogenden den kommandant van het convooi gelast hadden, ook de Zeeuwen tegen buitenlandse concurrenten te beschermen.

Het octrooi der Compagnie stond in 1617 voor het eerst af te loopen, en tot bijlegging van het gerezen geschil lag het thans voor de hand, de Zeeuwen in dit lichaam op te nemen. Doch omtrent de voorwaarden dier opneming toonde de Compagnie aanvankelijk het tegendeel van toeschietelijkheid; en eerst na lange onderhandelingen en bemiddeling der Staten-Generaal kon de verlenging van het octrooi, in Januari 1617, ten name van de oorspronkelijke en de Zeeuwsche compagnieën geschieden, welke laatste, evenals de Hollandsche terstond in kamers verdeeld, bij overeenkomst met deze een vierde aandeel in het bedrijf verkreeg, doch van de vangst aan Mauritius bleef uitge-

sloten, die voorshands, krachtens het generaal octrooi, het privilege der ontdekkers, d. w. z. der Hollanders bleef.

In 1617 voor vier jaren verlengd, was het octrooi met het jaar 1621 opnieuw geëindigd. Eerst na dat jaar zijn de drie compagnieën ter walvischvaart (de oorspronkelijke, de »kleine" en de Zeeuwsche) tot een geheel vereenigd, waarvan elk lid met gelijke rechten was bedeed; den Zeeuwen werd toen, krachtens overeenkomst met de Hollanders, ook de vangst aan Mauritius toegestaan. Doch omtrent de verdeling van baten en lasten bij deze definitieve samensmelting viel weder veel gehaspel, en de tusschenkomst van eene commissie uit de Staten van Holland was noodig, om een vergelijk tusschen de drie vroegere mededingsters tot stand te brengen, krachtens 't welk de geheele vangst der nu vereenigde Compagnie op 21.000 quarteelen traan werd begroot, waarvan tienduizend aan de oude, zesduizend aan de »cleyne" Compagnie, en vijfduizend aan de Zeeuwsche kamers zouden ten goede komen ¹⁾. Eerst sedert 1622 heeft dus in Nederland eene éénige compagnie ter walvischvangst bestaan, die tevens, daar bij de verlenging van het octrooi ditmaal geen »affixie van billieten" was voorgeschreven, thans voor het eerst, in den volsten zin des woords, als monopoliehoudster optrad. De verlenging werd voor twaalf jaren verleend.

Het kenschetst den geest, die ook in dit tijdperk van bloei Hollands handel en nijverheid beheerschte, dat in

1) Deze cijfers zijn slechts factoren voor de verdeling der gezamenlijke vangst, geene vertrouwbare opgaven van hare hoegrootheid. Deze laatste is, evenmin als de aantallen der jaarlijks door de Compagnie uitgezonden schepen, door geen der mij bekende schrijvers vermeld. Mr. Muller geeft, II. p. 123, eene statistiek der schepen, die echter in de meeste jaren slechts uit vraagteekens bestaat; en op p. 125 eenige zeer onvolledige mededeelingen omtrent de *waarschijnlijke* vangsten. Hem zullen wel geene bronnen zijn ontgaan.

1621, toen de Noordsche Compagnie haar jaarlijksch onderzoek om convooi deed, in de Staten daartegen ernstige oppositie werd gemaakt op grond, dat nog moest blijken of de walvischvaart voor 't algemeen inderdaad voordeel zou afwerpen, terwijl elke maatregel, tot hare bescherming genomen, den ondergang moest verhaasten van de oude en respectabele neringen van 't slaan van raapolie, en den handel daarin! ¹⁾).

Schitterende zaken hadden de Compagnieën in de eerste jaren niet gemaakt; eerst circa 1619 schijnt voor haar een tijdperk van bloei te zijn angebroken. Zorgdrager althans geeft van het doen en laten der Compagnie omstreeks dezen tijd eene kleurvolle en smakelijke beschrijving. Men houde echter daarbij in 't oog dat zijn met zorg bewerkt en helder geschreven boek (dat in beide opzichten allervoordeeligt afsteekt bij het verwarde vlugschrift van Semeyns) ongeveer eene eeuw later verscheen en omstreeks 1720 werd geschreven, en voorts dat de schrijver een gewezen commandeur ter walvischvaart was, en, hoe uitnemend ook als deskundige, de grootheid van het voorgeslacht blijkbaar heeft geschilderd met de tot overdrijving overhellende voorliefde, die aan ouden van dagen en in 't bijzonder aan oud-zeelieden doorgaans niet vreemd is.

De visscherij onder de kust, of »kustvisscherij» was zoowel aan Spitsbergen als aan Mauritius circa 1620 nog de eenige, die werd uitgeoefend; want de walvissen waren nog niet van de kusten verjaagd. In het seizoen, zegt Zorgdrager, lagen de Hollandsche schepen in de baai van Smeerenburg zóó dicht aaneen, dat er ternauwernood ruimte overbleef om er met sloepen tusschen door te komen,

1) Res. Holl. 1621, blz. 403; St.-Gen. 28 en 30 April en 15 Mei 1621.

teneinde de vaten aan boord te slepen die aan den wal waren gekuipt en met traan gevuld. De schepen lagen op veilige reede, drie of vier mijlen van de open zee, met een anker zeewaarts, en landwaarts vastgemaakt aan groote walvischribben, die men als meerpalen gebruikte ¹⁾). De baai was vol walvisschen, zoodat men, om ter vangst te gaan, het anker niet behoefde te lichten; de sloepen vonden, vlak bij de reede, visschen in overvloed. De schepen hadden eene dubbele bemanning, waarvan ééne helft aanhoudend bezig was met het dooden en naar den wal slepen van visschen, de andere met het »flenzen'' of snijden van het spek en het koken van traan, waarna de vaten te water werden gerold en naar de schepen dreven of gesleept werden. Steeds lag er eene menigte vrachtschepen (zoogenaamde »naschepen'') voor rekening der verschillende kamers in lading, elk schip bij de traankokerijen van zijn eigen stad; de magazijnen op Smeerenburg bevatten voortdurend groote hoeveelheden traan, balein, en scheeps- en harpoeniers-benoodigdheden, terwijl er 's zomers een lustige handel werd gedreven in al wat het leven onder zoo hooge breedte veraangenamen kon. Elken morgen werd door hoornblazen bekend gemaakt, dat op het eiland Amsterdam, zoowel als in de moederstad, »warme bollen'' bij den bakker te krijgen waren!

Dat in deze beschrijving overdrijving schuilt, is buiten twijfel, zoo men haar vergelijkt met de klachten over achteruitgang van zaken, die, van de bewindhebbers zelven uitgegaan, reeds kort na 1620 in de historie der Compagnie schering en inslag zijn ²⁾). En al moge 't nu geraden wezen, ook van deze

1) Men bracht die ribben ook wel naar huis; hier en daar kan men er nog enkele als wrijfpalen voor het vee, in de weide zien staan.

2) Zie Muller, II. bl. 130—1.

klachten 't een en ander af te doen, het feit, dat jaarlijks eene of meerdere kamers der Compagnie werden ontbonden, getuigt stellig niet van grooten voorspoed, zij het dan, dat ook telkens weder nieuwe participanten toetraden en nieuw kapitaal in het bedrijf gestoken werd. In 1633 namen de chronische klachten den vorm eener bede om meer bescherming aan; op verzoek der Compagnie werd, dd. 11 Maart 1633, een verbod tegen het deelnemen in vreemde ondernemingen ter walvischvaart en tegen het verkoopen van schepen en tuig of het verhuren van matrozen in den vreemde gegeven, en werd voorts, daar »door »toedoen van eenige ongeruste Menschen, de welvaart »dezer Ver. Nederlanden benijdende'', zeelieden uit den dienst der Compagnie naar elders werden gelokt, haar monopolie aan alle belanghebbenden ingescherpt door een uitdrukkelijk verbod »dat geene ingezetenen der Vereenigde Nederlanden uit deze Provinciën of uit andere landen op de Walvischnering, ofte van andere Zeemonsters, zouden varen, anders dan in dienst der Compagnie.'' ¹⁾ Een verbod, dat, gelijk in hoofdstuk V zal blijken, eene bepaalde staatkundige nevenbedoeling had.

Het octrooi der Compagnie kwam in December 1633 opnieuw af te loopen. Niettegenstaande den achteruitgang harer zaken en de hooge kosten van de vaste etablissementen in de poolstreken — kosten, die der Compagnie aanleiding gaven te verklaren, dat zij met geene kortere verlenging van haar monopolie dan voor 24 jaren genoeg kon nemen — was inmiddels ter zake van de walvischvaart de concurrentie wakker geworden. Ondernemende Friezen hadden het oog op de walvischvaart gevestigd; en

1) Aitzema, deel II, bl. 356—361.

reeds in 1632 deden de Heeren van Friesland in de Staten-Generaal vruchteloos hun best, om eene verlenging van het monopolie te beletten. Friesland besloot daarop, zijn eigen weg te volgen; en den 22^{sten} November 1634 verleenden de Staten dier provincie op eigen gezag voor twintig jaren octrooi aan eene Friesche compagnie ter walvischvaart, waarin alle ingezetenen van het gewest, die het bedrijf wilden uitoefenen, deelhebbbers zouden moeten wezen. De considerans van dit, voor de kennis van het staatsrecht der Unie niet onbelangrijke besluit merkt het als onwettig en met de Unie strijdig aan, dat ééne provincie eene andere uitsluiten zou van »Negotien ende Trafycque" op de vrije zee, weshalve het octrooi der Noordsche Compagnie, als van geener waarde, werd ter zijde gesteld. Niettemin achtten de bestuurders der Friesche maatschappij het, ter voorkoming van misverstand en »datelyckheden" tusschen het zeevolk van beide lichamen, geraden de approbatie der Staten-Generaal op hun octrooi te vragen, en naar aanleiding daarvan werd, hoewel het octrooi der Noordsche Compagnie middelerwyl, op 25 October 1633, in afwezigheid der Friesche afgevaardigden voor acht jaren was verlengd, door Hun Hoogmogenden aan elk en een ieder verboden, de Friesche walvischvaarders te molesteeren. De aldus geschapen rechtstoestand was minstens genomen zonderling; en dat hij door partijen, beide steunend op een beweerd wettig monopolie, niet goedschiks werd aanvaard, kan niemand verwonderen. Feitelijke botsingen werden wel is waar voorkomen doordien de Friezen zich aanvankelijk bepaalden tot de visscherij in de open zee, die volgens het octrooi der Compagnie aan een ieder vrijstond; doch hunne uitsluiting van de toen nog voordeeligere kustvisscherij woog hun zwaar, en her-

haaldelijk wendden zij vergeefsche pogingen aan, om in de groote Compagnie te worden opgenomen. Ditmaal waren het de Staten van Holland (buiten wier voorkennis aan de Friesche maatschappij door de Generaliteit bescherming was verleend) die in den loop der jaren 1635 en 1636 bijeenkomsten deden houden tusschen afgevaardigden der twee compagnieën, waarvan, den 25^{sten} Juli 1636, een »*accord*» het uitvloeisel was. Dit »*accord*» (eene eenvoudige notarieele overeenkomst), gaf aan de Friesche compagnie een aandeel in het, thans wel bijzonder rekbaar gebleken, monopolie der walvischvaart, en het recht, om aan al de in dat monopolie begrepen kusten te visschen, en op die kusten vaste factorijen te hebben, mits de vestigingen van partijen op redelijken afstand van elkaar bleven. Ook zou Friesland deelhebben in de gemeene lasten en voordeelen, in verhouding als drie parten tegen vierentwintig voor Holland en Zeeland te zamen; en zou jaarlijks eene gecombineerde vergadering van aandeelhouders plaats hebben, waarin Holland zes stemmen zoude uitbrengen, Zeeland twee en Friesland ééne. Partijen verbonden zich, niet anders dan naar en van uit de Vereenigde Gewesten nering te doen, en alle ontdekkingen of uitvindingen, door ééne harer gedaan, geheim te houden en ten gemeenschappelijken bate te exploiteeren¹⁾. Iets later vestigden de Friezen inderdaad een eigen factory te Smeerenburg, naar welker overblijfselen een deel der kust van het eiland Amsterdam tot laat in de achttiende eeuw den naam van »*Harlinger traankokerij*» heeft gedragen. Harlingen en Stavoren waren de zetels van de beide kamers der

1) Zorgdrager, blz. 188; Aitzema, dl. II, blz. 359; Gr. Pl. Boek, II, 8018; Res. Holland in de aangehaalde jaren, passim. Verg. Muller II. blz. 886 vlgg.

Friesche Compagnie, onder welker eerste deelhebbers de namen voorkomen van den Harlinger burgemeester Hilbrand Dirksz., en van zekeren Wybe Jansz., oud-gezagvoerder in dienst van de kamer van Amsterdam der Noordsche Compagnie.

Niettegenstaande deze uitbreiding van het kapitaal en de werkkraft, in het bedrijf aangelegd, was zelfs de betrekkelijke voorspoed, door de Noordsche Compagnie in den aanvang genoten, voor de vereenigde Noordsche Compagnieën (ook wel Groenlandsche genoemd) niet weggelegd. Zij hadden te kampen met ongunstige seizoenen, en verloren ettelijke schepen in het ijs; maar Zorgdrager, ten deze zeer zeker een bevoegd oordeelaar, schrijft haar verval voornamelijk toe aan de tot dusver gevolgde, roekelooze wijs van visschen. Men had er op gerekend, dat de toevloed van walvisschen rondom Smeerenburg steeds dezelfde zou blijven, en daarom veel kapitaal gestoken in de, op gemakkelijke en onafgebroken vangst aangelegde, traankokerijen en verdere inrichtingen daar ter plaatse. Smeerenburg was als 't ware een mijn van traan en walvischbaarden, tot welker ontginning men veel vaste werken had gemaakt; doch de mijn was te sterk uitgegraven en raakte al spoedig uitgeput. De walvisch is niet, zooals de haring, in staat zijn geslacht duizend- en meervoudig te vermenigvuldigen; hij procreëert zeer langzaam en wordt dus licht uitgeroeid. Ook is hij schuw genoeg om op den duur te druk bevaren en bevischte wateren te mijden; en de visschen, in den aanvang als »onnoozele schepselen" beschreven die de schepen ter reede van Smeerenburg als 't ware uit nieuwsgierigheid omstuwden, verlieten dan ook gaandeweg die wateren, en trokken zich eerst in volle zee, later zelfs noordelijker in het ijs terug, zoodat de »zeevisscherij", die

allengs naast de »kustvisscherij» in zwang was gekomen, op hare beurt voor de »ijsvisscherij» al meer en meer moest plaatsmaken ¹⁾. Daardoor werd de vangst veel moeilijker en gevaarlijker, en werd het »flenzen» der gevangen visschen een bij uitstek zware arbeid, dien men bij slecht weder soms, met achterlating van veel kostbaar balein en spek, halverwege moest staken. Voorts verviel hierdoor de gelegenheid, om het buitgemaakte spek terstond tot traan te koken, en daarmee zoowel de vrachtvaart met vaten traan als het voordeel der onafgebroken visscherij. Vooral het eerste was een werkelijk nadeel; want de in Nederland gekookte traan schijnt altijd van mindere kwaliteit te zijn geweest, dan de terstond na het snijden van het spek vervaardigde. Men had wellicht in minder bevischte oorden nieuwe factorijen kunnen vestigen, nu van Smeerenburg al minder en minder gebruik werd gemaakt en het daarin gestoken kapitaal zijne waarde verloor; doch inmiddels hadden anderen, met name Engelschen en Denen, de voor de walvischvangst het gunstigst gelegen plekken in beslag genomen, en werden die plaatsen als het uitsluitend vischwater der bezitters beschouwd, waar, volgens Zorgdrager zelfs geen sloep van een vreemden bodem werd toegelaten tenzij »de harpoen vooraf uit de mik genomen was.»

De achteruitgang, die aan dit alles, maar niet het minst aan de kleingeestige beperkende handelspolitiek der Compagnie zelve te wijten was, had ten gevolge dat in 1642, nadat haar octrooi andermaal was afgelopen, over de vernieuwing daarvan wel veel werd getwist, doch zonder dat zij tot stand kwam. Trouwens in de laatste jaren

1) Zie Wagenaar, X, blz. 68.

hadden ettelijke uit de Compagnie geweerde steden, zich aan het octrooi niet storend, de walvischvaart ter hand genomen; en het monopolie der Compagnie »liep in 't laatst" gelijk Aitzema het uitdrukt »in 't wilde ende desert." Doch het had toch nog altijd zekere repressieve kracht tegenover derden; en zoodra die repressie in 1642 vervallen was, voer een nieuwe geest in het bedrijf. Geenszins afgeschrikt door de slechte uitkomsten der Compagnie, en beseffend dat wie weinig afzetten wil om den prijs op te houden, ook bezwaarlijk ernstig naar goede vangsten kan streven, toog men in verscheiden provinciën en steden, met verschen moed en versch kapitaal, aan het uitrusten van walvischvaarders ¹⁾. Niet, zooals de Compagnie, bezwaard met een kapitaal dat in nutteloos geworden vestigingen op Spitsbergen vastlag, zeilden velen uit Amsterdam, Zaandam, de Rijk en andere plaatsen op avontuur ter walvischvaart, doorgaans met goed gevolg. Ook op het dooden van walrussen en zeehonden, reeds vóór de walvischvangst een geliefkoosd bedrijf onzer zeelieden in de IJsee, begon men zich opnieuw toe te leggen. De Noordsche (of Groenlandsche) Compagnie kon deze concurrentie het hoofd niet bieden en werd eerlang ontbonden; en hoewel haar ondergang ten gevolge had, dat botsingen en vechtpartijen tusschen walvischvaarders uit de Zeven Provinciën in de eerste jaren van vrije concurrentie dikwijls voorkwamen ²⁾ zag men het bedrijf, van den band van het monopolie ontslagen, zich met tot dusver ongekende veerkracht verheffen, niettegenstaande het veel bezwaarlijker en gevaarlijker was geworden dan voorheen ³⁾.

1) Zorgdrager, bl. 195.

2) Res. Holl., 1644, blzz. 576—78; 1645, bl. 108; 1651, bl. 279.

3) Den Koopman, I, blz. 239.

»Oock heeft men'' schreef Pieter de la Court op blz. 81 zijner *Politique Gronden en Maximen*, »voor deesen de Walvisvangst met uytsluytinge van anderen onder eene besloten Compagnie gebracht, en hoe qualyck dat hetselfde voor Holland gedaen was blyckt, nu de selfde sedert de vrye vangst wel van 1—10 ja tot 15 in Holland is toegenomen."

Deze vernieuwde bloei — ten aanzien waarvan ik geen middel bezit, om de la Court's wellicht wat overdreven en in elk geval zeer vage opgave ter toets te brengen — was stellig geheel aan het vervallen van het monopoliestelsel te danken. Niet alléén toch beperkte de Compagnie stelselnatig de vangst; zij reglementeerde het geheele bedrijf, schreef aan elke harer kamers vischplaatsen vóór, buiten welke tredend ook Nederlanders elkanders vijanden werden; zij doofde den ondernemingsgeest, niet alleen van hare concurrenten maar ook van haar eigen commandeurs, door hare voorschriften en hare innerlijke geschillen uit. Eerst na den val van dit verderfelijke stelsel kwam de, gelukkig nog onverminderde, wakkerheid onzer vaderen ten deze tot haar recht. Men maakte betere zaken, zoodra het van het doorzicht en de bekwaamheid van reeders en commandeurs en niet van den wil der Heeren afhing, hoe de uitkomst zou wezen. Voorts had de walvischvaart het onschatbare voorrecht, dat na den val der Compagnie de wetgever haar vrijliet. Ook de walvischvaart werd door de overheid gesteund met voortdurend convooi, ja »beschermd" door verbod van uitvoer van voor het bedrijf geschikte schepen, tuig en werkkrachten; ook zij werd daarentegen af en toe getroffen door de verbodsbepalingen tegen het uitzeylen in oorlogstijd, en droeg haar deel in de financieele lasten der Republiek, die zelfs aanleiding gaven tot de

eenige beperkende bepaling die ooit van overheidswege op hare schouders is gelegd, te weten een plakkaat van 25 Mei 1652, waarbij, ter conservatie van de convooien en licenten, den walvischvaarders gelast werd, al hun traan en balein binnen de Republiek aan te brengen en te verkoo-
pen¹⁾. Maar algemeene voorschriften, hoe, wanneer en wáár te visschen, zijn den walvischvaarders na 1642 nooit gegeven. De Overheid heeft nooit beproefd, hun hun bedrijf te leeren; zij werden beschermd, niet geleid, en vonden hun weg zonder leiding, beter dan de onder strenge voorgedij geplaatste Groote Visscherij.

De reden, waarom men de reglementeerende en bemoeizieke staatkunde, die de haringvisscherij ten val bracht, op de walvischvaart niet toepaste, ligt in den aard van het bedrijf. Een der hoofddoeleinden van de haringwetten was, het vangen van »onrijpen» haring te voorkomen; de walvisch daarentegen leeft meer dan één jaar, en er is dus in geen seizoen gebrek aan walvisschen, oud genoeg voor eene voordeelige vangst. Bovendien leenen traan en balein zich niet tot een bijzonder veredelingsproces, zooals het kaken van haring; het product der Hollandsche walvischvaart kon men nooit voor beter verslijten dan dat der vreemde, zoodat er voor de traan geen »brand» bestond, dus ook geene der tallooze belemmerende bepalingen, die voor den haringhandel uit den brand voortvloeden. Eindelijk was het voorschrijven van een zeildag en zeilroute voor de haringbuizen doenlijk, daar de haring zich, jaar op jaar, ongeveer ter zelfder tijde op ééne plaats ophoudt; de walvisch daarentegen trekt en vlucht en moet worden vervolgd, nu hier, dan dáárheen, en geen reeder, veelmin

1) Gr. Pl. B., I, 683.

de Heeren in den Haag, konden na het verval der »kustvisscherij» den schippers voorschrijven, hoe en waar de dieren op te zoeken. Al deze redenen werkten er toe zamen dat de »Groenlandsche vaart» een vrij bedrijf bleef; en hare vrijheid maakte haar tot het toevluchtsoord der energie, die door den last der wetten en reglementen uit de Grootte Visscherij als 't ware werd uitgeperst.

Niet, dat de walvischvaart aan minder gevaar dan deze laatste was blootgesteld. Vooreerst dreigde den walvischvaarder het aanhoudende gevaar der Poolzeeën; en hoe groot dit was, blijkt uit eene lange reeks van relazen omtrent verongelukte schepen en niet teruggevonden, of als door een wonder geredde equipagiën, bevestigd door tal van plakATEN, waarbij de Staten van Holland aan elk en een iegelijk verbieden, zich iets toe te eigenen van of uit in 't ijs geabandonneerde schepen, welker reeders hoopten, hun eigendom in een volgend seizoen te kunnen terugvinden. De schrijvers, die over de walvischvaart in dit tijdperk spreken, zijn het er dan ook over eens, dat zij »eene loterij gelijk» was. De risico werd grooter, naarmate de walvissen, »noordkapers» enz. zich noordelijker verscholen. Met het aangename en gemakkelijke leven op Smeerenburg was het na den val der Noordsche Compagnie gedaan, en het bestaan van den walvischvaarder werd gevaarvol, spannend, en daardoor voor den echten zeeman aanlokkelijk. Nog langs een anderen weg werkte het gevaar van het bedrijf tot zijne verjonging mede. Oudtijds, in de dagen der Compagnie en der »kustvisscherij», had men veel, thans verloren kapitaal in de factorijen aan den wal gestoken, doch voor de gemakkelijke en niet gevaarlijke vaart bij voorkeur oude en uitgevaren schepen gebruikt of »gerisqueerd.» Nu de »zeevisscherij» voor de

»ijsvisscherij» plaats moest maken, nam het aantal ongelukken met de oude schepen toe; en daar ook met de ijsvisscherij ten slotte zaken werden gemaakt, begon men nieuwe schepen van bijzonder sterk model ¹⁾ voor de Groenlandsche vaart ²⁾ te bouwen, waardoor nieuw kapitaal in het bedrijf werd gebracht en diensgevolge nieuwe belangstelling gaande gemaakt.

Intusschen was het niet alleen het ijs, dat de Groenlandvaarders bedreigde. Niet alleen waagden de Duinkerkers, die voor niets terugdeinsden, zich op hunne strooptochten in oorlogstijd af en toe tot in de Poolzee; het waren vooral de Engelschen die dáár, sedert het eerste begin van het bedrijf, onze walvischvaarders belaagden ³⁾. De eerste Engelsche oorlog bracht dan ook der Groenlandsche visscherij een ernstigen slag toe. In April 1652, vóór de oorlogsverklaring, besloten de Staten van Holland het uitzeylen ter walvischvaart niet te verbieden, en zelfs maatregelen te beramen opdat het daartoe niet aan geoeffend zeevolk ontbreken mocht ⁴⁾. In Juli overwoog men ernstig het terugroepen der inmiddels uitgezeilde vloot uit hoofde van oorlogsgevaar, doch bepaalde er zich vooralsnog toe, het zeilen »in form van Admiraalschap» ernstig aan de commandeurs te doen aanbevelen ⁵⁾, terwijl in December gunstig geadviseerd werd op een verzoek van sommige walvischreeders, om restitutie der kosten van een door hen zelven uitgerust convooischip ⁶⁾. Doch voor het volgende jaar

1) Zorgdrager, blz. 204.

2) Reeds in den tijd toen Spitsbergen het voornaamste oponthoud der walvischvaarders was, werd de naam »Groenlandsche vaart of visscherij» doorgaans gebruikt. Men hield Spitsbergen aanvankelijk voor een deel van Groenland.

3) Over de moeilijkheden der Compagnie met de Engelschen, tengevolge van het aanvankelijk door dezen beweerde uitsluitende vischrecht aan Spitsbergen, zie hoofdst. V.

4) Res. Holl., 1652, blz. 172.

5) Id. 1652, blzz. 343, 387.

6) Id. 1652, blz. 659.

werd het uitzeilen, bij plakkaat van 25 Maart 1658, door de Staten-Generaal verboden ¹⁾, niet alléén om de schepen te beveiligen, maar vooral, omdat men de matrozen op 's Lands eskaders noodig had; terwijl het verbod, om op vreemde walvischvaarders dienst te nemen, tevens hernieuwd werd ²⁾. Reeds toen wist men de zeelieden, die hun werk in de Poolzee geleerd hadden, op dubbelen prijs te schatten.

Om dezelfde reden werd het verbod om naar Groenland te varen op 4 April 1659 herhaald, wegens den oorlog met Zweden, en den 2^{den} Mei daaraanvolgende slechts ingetrokken onder voorwaarde, dat de reeders en commandeurs gezamenlijk 1500 bekwame zeelieden ter beschikking der Admiraliteiten zouden stellen, of wel f 15 's maands voor elk ontbrekend man storten ³⁾.

Onder deze omstandigheden werden, gelijk te wachten was, nu en dan schepen ter walvischvaart bekwaam in den vreemde verkocht, of onder vreemde vlag uitgezonden. Dit was in 1633, ten bate der Noordsche Compagnie verboden; doch met het bestaan van dat lichaam was het verbod vervallen. Een nieuw verbod om Hollandsche bodems in vreemde walvischvaart te brengen, werd daarom op 10 Maart 1661 uitgevaardigd en op 14 December 1663 herhaald ⁴⁾. Hoe streng inmiddels ook aan het verbod van persoonlijk dienstnemen op vreemde walvischvaarders de hand werd gehouden, blijkt uit het geval van zekeren Klaas Dirks Meunsz, die als commandeur op een Emdener Groenlandsvaarder diende en deswege, in 1662, niettegenstaande de tusschenkomst van den magistraat van Emden strengelijk vervolgd werd, terwijl, bij eene renovatie der verbodsbepaling op 20 Maart 1663, uitdrukkelijk er aan

1) Gr. Pl. B., II, 505.

2) Gr. Pl. B., II, 302.

3) Gr. Pl. B., II, 507--10.

4) Gr. Pl. B., II, 2639, 3087.

herinnerd werd, dat Emden als eene vreemde stad was te beschouwen ¹⁾).

De Engelsche oorlog van 1665 bracht een nieuw verbod tot uitzeilen over de Groenlandsche vaart, vergezeld van eene herhaling van het verbod tegen het verkoopen van schepen aan buitenlanders en het uitvoeren van tuig ²⁾. De Britsche zeemacht was echter in dezen oorlog elders werkzaam, dan in de Groenlandsche wateren; en nadat de vloeten der Republiek hadden zee gekozen, bereidden ettelijke walvischvaarders zich hunnerzijds tot uitzeilen vóór, »denkende dat het verbod nu wel mocht worden opgeheven.” Doch niet zoozeer het gevaar voor de walvischvaarders als de behoefte aan bekwame matrozen was oorzaak van het verbod, en de tot uitzeilen gereeden werden dan ook in Maart 1665, bij een nieuw Plakkaat uitdrukkelijk daaraan herinnerd, welke herinnering in December 1665 en Maart 1666 werd herhaald; ja de Staten gingen zóóver van in April 1665 alle contracten tusschen reeders en zeelieden ter walvischvaart uitdrukkelijk van onwaarde te verklaren. Gedurende den oorlog schijnt dan ook de Groenlandsche visscherij geheel te hebben stilgestaan. Na den vrede (Juli 1667) werd zij terstond hervat; en om het inmiddels, niettegenstaande de wetten naar elders verloopende scheepsvolk weder herwaarts te lokken, moest in 1669 eene amnestie worden uitgevaardigd voor alle commandeurs en matrozen, die gedurende den oorlog, in strijd met de wet, bij buitenlandsche walvischreeders dienst hadden genomen. Bovendien — een stellig bewijs, dat de oorlog nadeelige gevolgen had gehad — voerde Holland in 1670 differentieele invoerrechten ten nadeele van buitenlandsche traan

1) Res. Holl., 1662, blz. 528; 1663, blz. 114.

2) Gr. Pl. B., III, 291—3.

en balein in ¹⁾ en volgden er, ook na de hervatting der vaart, nog ettelijke renovatiën van het verbod van uitvoer van tuig.

Het is voor de geschiedenis onzer zeevisscherijen zeer te betreuren, dat van de Groenlandsche evenmin als van de Groote Visscherij, in den bloeitijd van het bedrijf eene statistiek voorhanden is, en men zich dus, wat den omvang van beide bedrijven ten tijde hunner hoogste ontwikkeling betreft, tot gissingen moet bepalen. Het reeds aangehaalde werk van Zorgdrager bevat van 1670 af eene zorgvuldig bijgehouden opgaaf van het aantal schepen, de gevangen walvisschen en de aangebrachte kwarteelen traan, waaruit in bijlage B tot dit werkje het voornaamste is overgenomen en uit andere bronnen tot aan het eind der Republiek voortgezet. Na den tweeden Engelschen oorlog zeilden, blijktens deze tabel, 148 schepen naar Groenland, en vermeesterden 792 walvisschen. Hoogst waarschijnlijk zijn, in de eerste jaren na de ontbinding der Noordsche Compagnie beide cijfers grooter geweest; en althans in den bloeitijd van Smeerenburg zal ook het aantal gevangen visschen in verhouding tot dat der uitgezeilde schepen wel méér hebben bedragen. Eene vangst van vijf visschen wordt door Zorgdrager als voldoende aangemerkt voor eene winstgevende reis; en bij het bergingsreglement van 1677 (waarover straks) wordt een visch gemiddeld gerekend vijftig kwarteelen traan en 1600 pond baarden op te leveren. Van »traanschepen» of »naschepen» die de producten der vangst van de walvischvaarders overnamen, is in Zorgdragers tijd reeds lang geen sprake meer; deze, eenigermate met de haringjagerij vergelijkbare

1) Res. Holl., 1669, blz. 120; 1670, blzz. 434, 534, 552.

industrie is tegelijk met Smeerenburg te gronde gegaan. De traan werd ten tijde der »ijsvisscherij» uitsluitend hier te lande gekookt.

De oorlog van 1672 had opnieuw een verbod van de walvischvaart ten gevolge ¹⁾, dat gedurende den geheelen krijg onafgebroken gehandhaafd is, hoewel de andere visscherijen inmiddels gedurende eenigen tijd zijn opengesteld. De bijzondere bekwaamheid der aan ijsvaart gewende matrozen tot elken gevaarlijken zeedienst deed ook nu de Admiraliteiten er grooten prijs op stellen, dat juist voor deze zeelieden elke andere broodwinning dan 's Lands dienst zou gesloten zijn. Veel kwaad schijnt deze gedwongen stilstand echter niet aan de Groenlandsche visscherij te hebben gedaan; immers zij werd in 1675 met een ternauwernood verminderd aantal schepen hervat. Toch werden, ook na den oorlog, maatregelen ter beveiliging noodig geacht, die aanleiding gaven tot het eenige, trouwens zeer onschuldige, voorschrift omtrent de uitoefening van het bedrijf, dat ooit door den wetgever aan de walvischvaart is opgelegd. Men zeilde meest in het voorjaar naar Groenland, doch ook wel later. Om nu het verspreide uitzeilen tegen te gaan en het zeilen »in admiraalschap» te verzekeren, schreef Holland in 1675 en volgende jaren voor ²⁾, dat niemand na 28 April de reis naar het Noorden aanvaardden zou. Klachten over dit verbod, en overtredingen, zooals wij ze haast telken jare bij de haringwetten vonden, heb ik nergens gevonden. Trouwens het voorschrift is vooral belangrijk, omdat het genomen is op verzoek van een vertegenwoordigend lichaam van de walvischreedommers, dat hier voor 't eerst als eene georganiseerde en erkende corporatie optreedt.

1) Gr. Pl. B., III, 298.

2) Res. Holl., 4 April 1675; 27 Maart 1677; e. a.

Reeds eenige jaren te voren kwam het vóór, dat de gezamenlijke reeders enkelen hunner met eene bepaalde opdracht namens hen allen bekleedden. In 1665, staande het verbod der vaart, deden twee walvischreeders, Willem Bastiaansz. en A. den Hertog, »als geautoriseerden van de gemeene geïnteresseerden in de Groenlandsche vaart» aan de Staten van Holland een verzoek om opheffing van het verbod en vrijdom van impost voor alle benoodigdheden ter walvischvaart, onder aanbod van, zoo dit verzoek werd toegestaan, 1200 matrozen aan de Republiek te leveren ¹⁾. Zoowel het verzoek als het aanbod werden afgeslagen, en het verbod tot uitzeilen gehandhaafd; maar het gebeurde schijnt den stoot te hebben gegeven tot eene vaste organisatie der reeders en de instelling van een vertegenwoordigend lichaam, min of meer in den geest van het Collegie der Groote Visscherij. Immers de vaststelling van een zeildag door Holland had in 1675 plaats op verzoek van »de gemeene geïnteresseerden in de walvischvaart op en »omtrent Groenland», en niet van twee of meer personen als »geautoriseerden» van de reeders. — Hoe dit zij, eene macht, aan die van het Collegie der Groote Visscherij ook maar van verre nabijkomend, hebben de gecommitteerden der walvischvaart stellig nooit bezeten. Zij hadden geene wetten te handhaven, geene acten van consent af te geven noch schippers te beëdigen; eerst in den aanvang der achttiende eeuw werd hun de algemeene leiding van de bewegingen der Groenlandsche vloot toegekend. Behalve het indienen van verzoeken van algemeenen aard aan de bevoegde macht, zien wij hen slechts éénmaal als wetgevers van het bedrijf optreden. Een »ordre» omtrent de redding

1) Res. Holl., 1677, bl. 87; Gr. Pl. B., IV, 1355.

en berging van schipbreukelingen en in het ijs verloren schepen en goederen, door »Gecommitteerden van de Groenlandtsche Visscherye" in 1677 opgemaakt en in dat jaar op hun last gedrukt, werd immers in weerwil van het ontbreken der approbatie van de wetgevende macht, door de walvischvaarders dezer gewesten niet alléén, maar ook door die van Hamburg, Bremen en Emden nageleefd; en eerst in 1695 achtten de Gecommitteerden het raadzaam der Staten bekrachtiging op dit huishoudelijk reglement te vragen, omdat bij gebreke daarvan »soo nu en dan eenige moeyelykheden quamen te ontstaan". Het bedoelde stuk, waarvan de reeds gemelde Willem Bastiaansz., vermoedelijk als voorzitter der Gecommitteerden, de eerste ondertekenaar is, geeft eenig denkbeeld van de gevaren, waaraan de »ijsvisscherij" de walvischvaarders blootstelde. De hoofdinhoud is de volgende:

Wanneer een verongelukt schip door de bemanning verlaten wordt, moet het eerste schip dat deze ontmoet, de schipbreukelingen aan boord nemen, en is het op zijne beurt bevoegd, de helft hunner over te zetten in het eerstvolgende schip dat gepraaid wordt, en zoo vervolgens. Brengen de verongelukten victualie met zich, dan zullen zij die zelven verteren; zoo niet, dan moeten zij »uit »Christelyke liefde worden geassisteert, mits ook Werck doende als andere matrozen."

Wie een verlaten schip ontmoet, is bevoegd, lading en tuig er uit over te nemen, en bij thuiskomst gerechtigd tot de helft van het geborgene, zonder verder eenig bergloon, vracht of andere onkosten in rekening te mogen brengen. Wordt daarentegen het verongelukte schip niet verlaten, dan staat het aan den commandeur, zoolang hij bij schip en lading blijft, de hulp van bergers aan te nemen

of te weigeren. Het scheepsvolk, 't zij »maentgelders of parteniers" ¹⁾ heeft in geval van berging uit een verongelukt schip, door hen niet verlaten, aanspraak op loon ten bedrage van hoogstens één vierde van het geborgene goed; het loon der »parteniers" wordt in dit geval op twintig gulden 's maands gerekend, en het loon van allen, bij ongenoegzaamheid van het bedoelde vierdedeel, evenredig verminderd.

Een schip, welks volk een walvisch heeft gedood doch verhinderd is dien te bemachtigen, behoudt recht op den visch zoolang een van het volk daarbij blijft; een verlaten walvisch, al is hij aan eene ijsschots vastgemaakt, behoort aan den vinder, tenzij de visch, bij de kust gedood, aan een anker of dreg wordt vastgelegd of er eene boei op geplaatst is, in welk geval de eigendom behouden blijft.

Wie onder 't in admiraalschap naar Groenland zeilen, »bij 't defenderen" gewond of verminkt raakt, heeft aanspraak op schadevergoeding, ten bedrage als in redelijkheid door de Gecommitteerden van de Groenlandsche Visscherye te bepalen, en om te slaan over de gansche vloot. Alle geschillen omtrent bij dit reglement niet voorzien zaken zullen »bij goede mannen", dus door arbitrage worden beslecht.

Het tijdperk 1675—90 was, gelijk ook uit bijlage B ²⁾

1) Zie voor de beteekenis dezer woorden blz. 107, noot.

2) Deze tabel is nieuw, en ik mag dus niet nalaten de bronnen op te geven waaruit zij is samengesteld. Van 1670—1719 zijn de cijfers overgenomen uit *Zorgdrager*; de tienjarige totalen 1719—38 zijn ontleend aan de »*Geschiedkundige Beschouwing van de Walvisch-visscherij*" van den Heer Brandligt. De opgaven over 1737—50 zijn getrokken uit de »*Europische Mercur*" en het verdere uit bijl. XVI van het verslag der (nader te vermelden) Staatscommissie van 1854, die ook deze statistiek uit de »*Nederl. Jaarboeken*" trok, althans voor zooveel kan worden nagegaan. Ook in deel IV van den »*Koopman*" komt op blz. 195 eene statistiek voor over de jaren 1721—73. De tabel ver-

zal blijken, voor de Groenlandsche vaart een tijdvak van aanmerkelijken voorspoed, hoewel de wisselvalligheid der vangst ook hier in 't oog valt. Vooral trekt het in deze tabel de aandacht, dat jaren van voorspoedige vangst doorgaans gevolgd worden door aanzienlijke toename van 't aantal schepen. Er was, zooals een inzender in »den Koopman» getuigt, destijds »merckelyke yver voor Groenland»; het bedrijf was eene loterij, maar eene, waarin op den duur gewonnen werd in plaats van verloren. Stelt men, op autoriteit van Zorgdrager, dat met eene reis naar Groenland zaken werden gemaakt wanneer vijf of zes vischen werden gevangen, dan bewijst de statistiek, dat in deze »loterij» groote prijzen vielen; want dikwijls bedroeg de gemiddelde vangst aanmerkelijk méér. Zoo groot was de ijver voor het bedrijf, dat, toen in 1691 Hun Hoogmogenden, uithoofde van den oorlog met Frankrijk, het zeilen naar Groenland opnieuw verboden¹⁾, een paar Hollandsche walvischvaarders uit Hamburg en Bremen zeilden, en deze wetsontduiking in volgende jaren op veel grooter schaal herhaald werd, in weerwil van magere vangsten en van de uitdrukkelijke handhaving van het verbod gedurende zes jaren, waarbij op het uitzeilen uit vreemde havens in 't bijzonder zware straffen werden gesteld en alle dienst-

dient, naar ik meen, alle vertrouwen. Waar meer dan ééne der genoemde bronnen opgaven geven over één jaar, zijn die opgaven steeds volkomen of nagenoeg gelijklopend. Uit het oogpunt der statistiek was de walvischvaart trouwens bijzonder goed bedeed; een makelaar *v. Santen* schijnt in de 18e eeuw daarvan geregeld »lijsten» te hebben gepubliceerd, die ik niet mocht vinden doch die door ettelijke schrijvers worden aangehaald. Zulke bronnen zijn doorgaans niet de minst vertrouwbare. — Men struikelen niet over de cijfers, blijkens welke ook *gedeelten* van walvissen werden aangebracht doch herinnere zich, dat men veelal, wegens slecht weder, een deel van een gevangen visch abandonneeren moest.

1) Gr. Pl. B., IV, 286.

contracten van zeevolk ter walvischvaart »voor nul, egeen en van onwaarden" werden verklaard, »stellende alle de »voorsz. Matroozen en varende Luyden, geen uytgesondert, op hare vrye voeten, omme haer te begeven in den »dienst van den Lande" ¹⁾. Eerst op 1 April 1697 werd de vaart weder toegestaan, mits de schepen zouden zeilen in admiraalschap, en onder voldoende convooi, waarvan de kosten over de reeders zou worden omgeslagen ²⁾.

De Spaansche successie-oorlog deed opnieuw behoefte ontstaan aan bekwaam zeevolk op de vloten der Republiek, en opnieuw was de Groenlandsche vaart van die behoefte het slachtoffer. Op 31 Maart 1702 werd alle vaart uit de havens dezer gewesten verboden, en op 23 Juni (dus ten gunste der Groote Visscherij) weer toegestaan onder gelijke bepaling omtrent het leveren of uitkoopen van manschap aan de Admiraliteiten, als in 1659 ter zake van den Zweedschen oorlog was gemaakt ³⁾. Van deze zeer bezwarende conditie werd de Groote Visscherij vrijgesteld; de Groenlandsche vaart bleef er aan onderworpen; maar noch dit bezwaar, noch het verplichte convooi op eigen kosten, beletten in 1702 het uitzeilen van een bijzonder groot aantal schepen, die, uitgelokt door de buitengewone vangst van het seizoen 1701, echter hun ondernemen ditmaal slechts zeer schraal beloond zagen. Wat de aanvulling van het scheepsvolk betreft, waar de Admiraliteiten den vijfden man van eischten, zoo redde men zich reeds destijds door matrozen uit den vreemde, vooral Jutten, te huren; een zóó vastgeworteld gebruik, dat de Staten-Generaal op 3 Maart 1713 het verzoek van Gecommitteerden der Groen-

1) Gr. Pl. B., IV, bl. 240.

2) Res. St.-Gen. 1 April 1697; Res. Holl. 29 Maart 1697.

3) Gr. Pl. B., V, 377.

landsche Visscherij moesten toestaan om »als gewoonlijk» matrozen uit Jutland te ontbieden, hoewel dáár eene contagiëuse ziekte heerschende was ¹⁾. Méér bezwaar schijnt aanvankelijk het vereischte convooi op eigen kosten te hebben opgeleverd. Immers op 18 Augustus 1702 overwogen de Staten van Holland de requeste van »zekere personen zich noemende Gecommitteerden der Groenlandsche Visscherij», die, van de walvischreeters eene contributie van f 300 per schip vragend tot dekking der kosten van door hen Gecommitteerden uitgeruste convooischepen, tegenstand ontmoetten bij ettelijke reeders, die de bijdrage evenredig wilden zien aan 't aantal vaten spek of traan, door elk schip aangebracht ²⁾. Of en hoe dit geschil destijds beslecht is, bleek mij niet; eerst in 1738 blijkt uit eene resolutie van Holland, dat de omslag bepaald was op 2 stuivers *per quartel traan*. Doch de omslag werd in 1702 en 1703 zeer ongeregeld betaald, en in 1704 was er een aanzienlijke en ten deele onverhaalbare achterstand, zoodat de Staten van Holland, op 17 Juli van dat jaar, de Gecommitteerden bevoegd moesten verklaren tot invordering bij parate executie ³⁾. Uit deze geschillen bleek, dat het gezag der Gecommitteerden niet behoorlijk erkend werd, en bevestiging van hooger hand behoefde; naar aanleiding waarvan de Staten-Generaal, bij Resolutie van 24 Maart 1706 ⁴⁾ de Gecommitteerden van de Groenlandsche Visscherij »qualificeerden ende authoriseerden, tot het stellen »van de noodige Ordres over de Groenlandsche Vloot, »voor het aanstaande saysoen, en specialyck tot het doen »maaken van behoorlycke Admiraalschap, het beramen van »een zeyldagh, het verkiezen van een rendezvous, mitsga-

1) Gr. Pl. B., V, 1579.

2) Res. Holl., 1702, bl. 441.

3) Res. Holl., 1704, bl. 419.

4) Gr. Pl. B., V, 1564.

»ders tot het beramen van alle secreete Ordres, die tot »conservatie en welweesen van de Vloot, na tydts gelegentheit sullen noodigh bevonden werden”; welke ordres alle commandeurs zouden hebben na te leven, op straffe eener boete van f 300, uit hun verdiende gage en gereedste goederen te verhalen. Door de Staten-Generaal voor één jaar vastgesteld, werd deze beschikking door Holland, in de volgende jaren, telkens voor een jaar verlengd ¹⁾.

Uit deze en eenige andere ongeveer gelijktijdige resolutiën blijkt voor 't eerst, hoe de Groenlandsche vloot destijds opereerde. Men zeilde gezamenlijk naar de Poolzee, onder convooi, meest door de reeders bekostigd, maar soms ook versterkt door oorlogsschepen van den lande, die dan veelal terugkeerden zoodra de vloot hare eerste bestemming had bereikt. Dáár aangekomen gingen de schepen uiteen, en vervolgden de walvisschen elk voor zich, om ten vooraf bepaalden dage weer bijeen te komen op het door Gecommitteerden aangewezen »rendevous” en in Admiraalschap huiswaarts te keeren. Het samenkomen op dit rendez-vous was, omstreeks het tijdstip waarvan thans sprake is, van te meer belang, omdat de schepen destijds ook naar Straat Davis bestemd werden, terwijl tot dusver, sedert de uitputting of althans het verlaten der wateren van Spitsbergen, uitsluitend omtrent Groenland was gevischt.

Het jaar, waarin deze Straat Davis-visscherij voor 't eerst is beproefd, weet ik niet met juistheid op te geven. Zeker was er geen sprake van ten tijde der Noordsche Compagnie, van wier monopolie-gebied »Fretum Davidis” de westelijke grens was; zeker ook was het bezoek dier wateren in den aanvang der achttiende eeuw nog van weinig be-

1) Res. Holl. 23 Maart 1707; 18 Feb. 1708, enz.

lang, want Zorgdrager, met alle bijzonderheden van het bedrijf vertrouwd, maakt geene afzonderlijke melding van de visscherij in Straat Davis in zijn uitvoerig werk, dat in 1720 verscheen. Toch werd er in dat jaar reeds naar de Straat gevaren; want een vrijdom van lastgeld, in 1687 aan de Groenlandsche visscherij toegekend, werd in 1720 uitgestrekt tot hen die naar Straat Davis zeilden, werwaarts »een goed aantal der schepen jegenswoordigh »zyn geëquipeerd" ¹⁾. In »den Koopman", dl. I, blz. 239, wordt medegedeeld dat de Straat Davis-visscherij eerst na 1714 belangrijk is geworden; en eene afzonderlijke statistiek dier vaart, in het aangehaalde werkje van Brandligt medegedeeld, begint met het jaar 1719.

Was derhalve het varen naar de Straat in 1720 iets nieuws, het schijnt, dat onze landgenooten zich in dit nieuwe gebied, althans aanvankelijk, niet door hun optreden hebben onderscheiden. Immers eene Resolutie der Staten-Generaal van 18 November 1720 ²⁾ bedreigt strenge straffen tegen het plegen van geweld en roof jegens Eskimo's, aan Straat Davis woonachtig. »Alsoo wij geïnformeert werden", zoo heet het, »dat eenige yan het »Volck van de Scheepen, vaarende uyt deese Landen op »de Straat Davids, in de omleggende Gewesten, haar »seedert eenigen tydt niet hebben ontsien, sonder voor- »gaande quade ontmoetingh of beledigingh, de Bewoon- »ders en Naturellen van de selve Gewesten, vyandtlyck te »bejegenen, aan te vallen ende van haare Goederen te »berooven, ende selfs ongehoorde baldaadigheden en geweldenaryen tegens deselve te pleegen, soo dat daar uyt »ter wederzyden verscheyden gequets ende eenige doedt

1) Res. Holl., 1720, blzz. 197, 306; Res. St.-Gen., 1720, blz. 786.

2) Gr. Pl. B., V, 1581.

»gebleven zyn; Waardoor deselve Bewoonders en Naturel-
 »len (voor het toekomende) afkeerigh soudén kunnen wor-
 »den gemaakt van de Nederlandsche Natie, en bereyts
 »zoodanig verbittert zyn geworden, dat aan deselve ge-
 »duurende haare Visscherye en Walvisvanghst alle schaden
 »en beletselen hebben trachten toe te brengen; Al het-
 »welck strydigh zynde tegens alle Recht en reeden, ende
 »meer overeenkoomende met het doen van Roovers en
 »Barbaaren, als wel met dat van eenige gepoliceerde Na-
 »tie, bovendien oock het streckt tot merckelyck verhinder-
 »ende nadeel *van den handel* en Walvisvanghst deeser
 »Landen in de voorschreeven Gewesten; Soo Ist, dat Wy”
 enz. De bedreigde straf is de dood. »als Zeeroovers en pu-
 blicque Geweldenaars.” Men zij verzekerd dat de in deze
 bewoordingen omschreven feiten, door landgenooten aan-
 gebracht, in de considerans dezer Resolutie niet erger zijn
 voorgesteld dan zij waren; ook onder de Nederlandsche
 walvischvaarders schijnen omtrent het mijn en dijn, en
 omtrent de verplichtingen van den mensch jegens zijn
 medemensch, bijzondere begrippen te hebben bestaan.

De door mij gecursiveerde woorden »van den handel”
 zijn voorzooveel mij bekend het vroegste blijk, dat door
 walvischvaarders ook ruilhandel met de Eskimo's op vrij
 uitgebreide schaal werd gedreven. Wat er alzoo achter
 dezen handel school, en in welke moeielijkheden hij de
 Republiek tegenover den souverain van Groenland bracht,
 zal te zijner tijde blijken.

De volgende jaren leveren voor de geschiedenis der
 walvischvaart weinig belangrijks op. In 1724 werd aan
 eene walvisch-compagnie in Engeland octrooi verleend ¹⁾,

1) Europese Mercur, 1724, II, blz. 32.

zonder dat, blijkens de bestaande statistiek, hare concurrentie den onzen veel schaadde. In 1731 rapporteerde onze gezant te Londen over eene uitvinding om harpoenen te schieten uit een »mousqueton'', waardoor het werptuig vijftig voet, of driemaal zoo ver werd gebracht als de beste harpoenier het werpen kon, en zonder dat de snelheid van het projectiel de lijn deed in brand geraken. De gezant had op een Londensche werf het werktuig zien beproeven en gaf er hoog van op ¹⁾; doch het blijkt niet, dat eenig Hollandsch reeder er zich van bediend zou hebben, en het gebruik van geschut bij de walvischvangst bleef ten onzent voor eene volgende eeuw bewaard. De geschillen met Denemarken omstreeks 1739, waarover in een afzonderlijk hoofdstuk zal worden gehandeld, hebben blijkens de cijfers de walvischvaart althans niet ernstig aangetast, hoewel ettelijke schepen door de Denen zijn genomen en de vloot, tengevolge van deze moeielijkheden opnieuw onder convooi moest zeilen. Tengevolge van den oorlog met Frankrijk werd in 1747 voorgeschreven, dat van alle schepen de derde man der equipagie aan de Admiraliteiten moest worden geleverd, of »met eene gifte van veertig guldens geredimeerd''; doch — en dit feit bewijst hoe hoog de walvischvaart als bron van welvaart stond aangeschreven — op verzoek van »Geïnteresseerdens van de Groenlandsche en Straat Davids Visscheryen'' werden dezen van het redemptiegeld vrijgesteld, onder bepaling evenwel, dat zij de kosten van hun convooi voor 1748 »als in vroeger tyden geschied is'' zelf zouden dragen ²⁾.

1) Res. Holl., 1731, bl. 172.

2) Gr. Pl. B., VII, 515. — De last, van den derden man met f 40 te moeten redimeeren, wordt hier op f 560 per schip berekend; de bemanning van een walvischvaarder was dus destijds gemiddeld 42 koppen sterk.

Doch op verzoek der Gecommitteerden van de visscherij werden, nog vóór den aanvang van het seizoen van 1748¹⁾, ook de kosten van het convooi ten laste der Generaliteit gebracht, mits de reeders zelven de bemanning der convooischepen leverden.

Ook voor de Groenlandsche Visscherij brak, ook nog in andere opzichten, omstreeks dit tijdstip het tijdperk van rechtstreeksche bescherming aan. Evenals de Groote Visscherij, verkreeg zij in 1750 vrijdom of restitutie van impost voor alle victualie, wijn en sterken drank, aan boord geconsumeerd²⁾. Hoe vrijgevig de Staten ten deze waren, blijkt uit de bepaling, dat de restitutie, wat het brood betrof, zich niet tot het geconsumeerde zou bepalen, doch ook gegeven zou worden voor 't geen werd teruggebracht; eene gunst, die uitsluitend aan de walvischvaarders werd verleend. Vergis ik mij niet, dan schuilt achter deze bijzondere welwillendheid der Staten de bedoeling, om de Groenlandsche en Straat Davis-visscherij te gemoet te komen in een belangrijk nevenbedrijf, dat zij reeds destijds uitoefende en waarop reeds in het straks aangehaalde plakkaat van 1750 uitdrukkelijk werd gedoeld: den handel namelijk met de Eskimo's. In Hoofdstuk V zal worden uiteengezet, dat die handel eene der voornaamste aanleiding was tot de moeielijkheden met Denemarken; en het springt in het oog, dat het smokkelen, met name van gedistilleerd, binnen Deensch grondgebied en elders sterk werd aangemoedigd door de facilitéit, om dit en andere zwaarbelaste artikelen accijnsvrij aan boord te nemen, met de zekerheid, dat alléén voor 't geen men terug-

1) Gr. Pl. B., VII, 1591.

2) Res. Holl., 1750—52, *passim*. Gr. Pl. B., VIII, 1253.

bracht — en zelfs dáárvor niet, wat het brood betreft — impost verschuldigd zou zijn.

Deze bijzondere karaktertrek der Groenlandsche visscherij wordt in een eigenaardig daglicht gesteld door eene lezenswaardige polemieek, die daarover in »den Koopman» in de jaren 1772 en 1773 gevoerd is ¹⁾. Vooral verdient de aandacht, wat een openhartig schrijver, zich noemend »Lubertus Piscator» over de »lorredraaijerij» mededeelt, waaraan de Groenlandsche en Straat Davis-visscherij destijds volgens hem eigenlijk haar voortbestaan had te danken. Zijne mededeelingen komen er op neer, dat destijds met de eigenlijke walvischvaart geld werd verloren, maar dat het verlies gedekt werd door de winst, die gemaakt werd door impostvrij uitgevoerde goederen van allerlei aard aan de »naturellen» der poolgewesten van de hand te zetten. Uit de boeken der reederij bleek, volgens Lubertus, van dit bedrijf niets; de irreguliere winst verdween doorgaans in den buidel van den boekhouder en van enkele der voornaamste participanten, terwijl allen te zamen het verlies droegen, dat door de boeken uitgewezen werd, en de reederijen alléén in stand bleven omdat de meerderheid van stemmen in de vergadering bij het voortduren van het clandestine nevenbedrijf belang had. De onbescheiden mededeelingen van Lubertus werden weliswaar in hetzelfde tijdschrift door anderen tegengesproken; doch zij strooken wonder wél met het feit, dat de walvischvaar. na 1750 blijkens de statistiek slechts zeer langzaam afnam, niettegenstaande de vangsten doorgaans ver beneden het minimum van vijf of zes visschen bleven, dat door Zorgdrager voor eene rekening gevende reis werd gesteld.

1) Deel IV, blzz. 88, 90, 194, 199 enz.

Trouwens dat er door walvischvaarders wel clandestiene zaken werden gedaan, wordt door deze (allen anonieme) schrijvers evenmin ontkend, als dat de visscherij op zichzelf doorgaans verlies gaf; en het voortbestaan der reederijen in weerwil van dit laatste feit trachten zij dáárdoor te verklaren, dat de leveranciers van scheepsbehoeften doorgaans aandeel in de schepen hadden en in de reederijvergadering den doorslag gaven, terwijl zij op den prijs der victualie het verlies inhaalden, dat de rekening der reizen uitwees. Eigenaardig en kenschetsend voor de economische begrippen dier dagen is het, dat de bedoelde schrijvers verklaren, in dezen staat van zaken geen euvel hoegenaamd te zien. Met de walvischreis wordt geld overboord gezeild, zegt een hunner; maar dat geld wordt verdiend door de leveranciers, de commandeurs, en de bemanning; *het blijft dus in het land*, van verlies derhalve geen sprake, en al vangt men maar één walvisch, de opbrengst is altijd nog zuivere winst!

Om over dit alles een eigen oordeel te vormen zou de kennis noodig zijn van de prijzen van balein en traan en de uitrustingskosten der walvischvaarders op verschillende tijdstippen. Doch hetzij men geloof sla aan de bekentenissen van Lubertus, of zich hechte aan de weinig minder ongunstige mededeelingen zijner bestrijders, zeker is het, dat in de tweede helft der achttiende eeuw de gezonde voorspoed van vroeger dagen uit de walvischvaart geweken was, plaats makend voor verval en nog erger. Wie de cijfers van bijlage B vóór zich neemt, en de zooeven aangehaalde redeneeringen omtrent het bedrijf en het voordeel daarvan naar waarde weet te schatten, zal beseffen, waarom Gecommitteerden in 1775 niet achterbleven in den wedloop naar premiën uit de schatkist, waarin wij omstreeks

dat jaar alle takken onzer zeevisscherij met ijver zien deelnemen.

Veertig gulden per hoofd der bemanning van elk uitgezeild schip, benevens vrijdom van uitvoerrecht voor traan enz. meenden de Gecommitteerden als eene billijke en noodzakelijke ondersteuning te moeten aanvragen. Er was in den aanvang eenige oppositie tegen het verzoek. Het Comité uit de Staten van Holland, waaraan het ten fine van onderzoek werd voorgelegd, achtte 't algemeen zeer nuttig om eene nieuwe industrie tot bloei te brengen, maar twijfelde er aan of zij in staat zouden wezen, een bedrijf dat door oorzaken buiten des wetgevers macht en invloed achteruitging, voor geheel verval te behoeden. Tot het geven van eenigen onderstand aan het bedrijf was het Comité intusschen niet ongeneigd; en het adviseerde ten slotte tot eene premie van *f* 30 per hoofd der bemanningen van de walvischvaarders, maar alléén voor schepen die *schoon*, d. w. z. zonder vangst, van de reis zouden terugkomen. Er werden over deze zaak tusschen de Staten en Gecommitteerden der Groenlandsche Visscherij eene reeks van lange memoriën gewisseld (die als bijlagen van de Resolutiën der Staten bewaard zijn) en eerst dd. 18 Januari 1777 besloot Holland tot het verleenen eener premie van *f* 30 per hoofd der bemanning van alle uitgezeilde schepen, onverschillig hoe de vangst zou zijn uitgevallen; welke premie in de volgende jaren telkens opnieuw werd verleend. De gevraagde vrijdom van uitvoerrecht werd echter geweigerd ¹⁾.

De uitkomst leerde al dadelijk, dat de Heeren in het comité der Staten in hunne staathuishoudkundige overwe-

1) Res. Holl. 1775, bl. 607, 793, 990; 1776, bl. 38; 1777, bl. 73.

gingen niet mis hadden gezien. Bij de walvischvaart was de werking van het premiestelsel nog negatiever dan bij de Groote Visscherij; en in de eerste jaren na 1777 was de vermindering van het aantal schepen sneller dan ooit. Te vergeefs vroegen de Gecommitteerden in 1779 eene verhooging der premie tot f 80 per hoofd der bemanningen; de Staten hadden den moed verloren, en waren blijkbaar ongeezind, 's Lands middelen sterker aan te spreken voor een bedrijf dat zij verloren achtten, en dat dan ook destijds, sneller nog dan de Groote Visscherij, zijn ondergang tegemoet ijde. De Engelsche oorlog van 1781 maakte voor twee jaren aan alle walvischreizen een einde, en in die twee jaren werden vele schepen naar buitenslands verkocht, waartoe — een sterk bewijs van moedeloosheid — in 1782 door Holland, met derogatie aan de vroeger met alle macht gehandhaafde wet, vergunning verleend werd, onder voorwaarde dat tot elken verkoop een licentie van de bevoegde Admiraliteit zou zijn verkregen, en voorts met het zwakke voorbehoud, dat, zoo men het schip verkocht om ter koopvaardij te varen, het walvischtuig, sloepen, lijnen, harpoenen enz., niet mocht worden vernietigd, maar voor betere dagen bewaard moest blijven. Tegelijk werden de Admiraliteiten bevoegd verklaard, vergunningen te verleenen tot het verhuren van ter walvischvaart bekwame matrozen aan buitenlanders, onder cautie, dat zij na den oorlog naar de Republiek zouden worden teruggezonden ¹⁾. Men schijnt te hebben ingezien dat aan de Groenlandsche Visscherij niet veel meer te redden viel, althans men liet (en dat zegt véél) de van oudsher bekende bepalingen tot hare instandhouding los, en zorgde alléén nog, dat 's Lands

1) Res. Holl., 1782, blz. 138, 174; Res. St.-Gen. 1782, blz. 175, 232, 273, 289.

defensie toezicht hield op haar verloop, om van materieel en personeel te bewaren wat tegen den vijand bruikbaar was. In 1783, bij het hervatten der walvischvaart, waren dan ook van de 36 schepen, die vóór den oorlog nog naar Straat Davis voeren, negen overgebleven; en deze vaart kwam den oorlog niet te boven, terwijl de Groenlandsche een kwijnend bestaan bleef voortslepen. Tot aan den val der Republiek werden er premiën aan de walvischvaarders uitgekeerd; op 17 April 1788 ¹⁾ werden zij zelfs, voor *twaalf jaren*, door de Staten-Generaal op het vroeger bedrag van *f* 30 per hoofd vastgesteld, bij eene der beschikkingen, op dien dag tot behoud der verschillende zeevisscherijen genomen. Holland voegde er, op 3 October van datzelfde jaar, eene »premie van dedommagement” aan toe van *f* 50 voor elk kwartel traan minder dan honderd, dat door de schepen zou worden aangebracht; en om te voorkomen dat deze premie zou worden verdiend door slechts voor de leus ter walvischvangst te zeilen, werden zekere voorwaarden gesteld omtrent de tonnenmaat en uitrusting der schepen, de sterkte der bemanning, den duur der reis en de breedte, op welke gevischt moest worden. Deze resolutie, waarvan, blijkens bijlage B, de werking even negatief was als die van de reeds vroeger verleende premiën, sluit de reeks der mij bekende gegevens voor de geschiedenis der walvischvaart onder de Republiek. Haar toenmalig volkomen verval had zij met de andere zeevisscherijen gemeen; doch het is haar niet, gelijk aan deze, gegeven geweest, zich later van dat verval te herstellen.

1) Gr. Pl B., IX, 1818.

HOOFDSTUK III.

Hoekwantvisscherij.

Evenals thans, bestonden in vroeger eeuwen ettelijke min of meer uiteenlopende bedrijven, die kunnen worden samengevat onder den naam dien ik, niet zonder aarzeling, aan het hoofd van dit hoofdstuk plaats.

Kabeljauw en schelvisch zijn steeds het hoofdproduct geweest van de visscherij, die met aan lijnen bevestigde hoeken wordt gedreven. Doch ook andere vischsoorten worden en werden voorheen met dergelijk tuig gevangen; en in het tuig zelf bestaat, althans tegenwoordig, eene aanmerkelijke verscheidenheid, waarvan ik echter vóór 1795 geene stellige sporen heb aangetroffen. 't Zij men naar kabeljauw, schelvisch of platvisch, met beug of kollijn, naar IJsland of »ter Dogge» voer, met hoeken vischte men in al deze gevallen. Dit vooraf, *ad rubricam*.

Onder de Republiek was de verscheidenheid der met hoekwant uitgeoefende visscherijen overigens grooter dan thans. Toen bestond nog de »grootte of IJslandsche kabeljauwvisscherij», een afzonderlijk en belangrijk bedrijf, dat thans, evenals de walvischvaart, ten onzent tot het verleden behoort. Daarnevens bestond de, ook nu hiertelande uitgeoefende, beugwantvisscherij in de Noordzee, vooral op of omtrent de Doggersbank, door kielschepen; reeds toen was deze visscherij de toevlucht der haringschepen gedurende de maanden, die geen haring opleverden. De in de IJslandsche vaart gebezigde schepen heetten in 't bijzonder *hoekers*, en waren van anderen bouw dan de buizen; doch er voeren ook hoekers ter Dogge, en denkelijk werd, al naarmate de vangst veel of weinig opleverde, het eene of het andere vischwater gekozen. Ook werd reeds toen, in

gesloten haringtijd, door platbodemvaartuigen »van de Zijde» (d. w. z. van de kustdorpen) met hoekwant gevischt, zoowel als met netten. In dit hoofdstuk — en ook dáárom heb ik den titel niet zonder aarzeling gekozen — zal alléén behandeld worden de hoekwantvisscherij door kielschepen, m. a. w. de IJslandsche en Doggevaart.

De benaming »kleine visscherye» werd in de zeventiende en achttiende eeuw, in tegenstelling met de Groote of zoutharingvisscherij, vooral op de hoekwantvisscherij op Doggersbank toegepast. De niet zelden vernomen bewering, als zou daarmede de walvischvaart bedoeld zijn, heb ik slechts bij groote uitzondering bevestigd gevonden; een plakkaat van 1665 spreekt uitdrukkelijk van »de groote »en de kleine visscherij, waerdoor Wy verstaen de Ha»ringh-Vaert en de Dogge-Vaert.» Ook de »neeringhe van den versche» (waarover later) werd wel »kleine visscherij» genoemd; trouwens althans in de laatste jaren der Republiek werd schelvisch en kabeljauw, ter Dogge met hoekwant gevangen, ook versch aangebracht, en bij den niet altijd even helderen stijl der geschiedbronnen is het soms moeilijk, uit te maken of in bepaalde gevallen met »neeringhe van den versche» de hoek- dan wel de schrobnetvisscherij bedoeld wordt.

Dat de hoekwantvisscherij ten onzent zeer oud is, blijkt uit de partijnamen van Hoekschen en Kabeljauwschen; doch in het grafelijk tijdperk is dit dan ook, voorzooveel mij bekend, het éénige bewijs van haar bestaan. De vroegste oirconde, die een denkbeeld geeft van de wijze waarop de hoekwantvisscherij gedreven werd, is, voorzooveel mij bleek, een plakkaat van 1612¹⁾, waarbij aan de »Doggevaerders, en anderen, die

1) Art. 2 der haring-plakkaten van 1604—1682; Gr. Pl. B., I, 733.

om Kabeljau te vangen in Zee varen", wordt toegestaan haring te vangen vóór 24 Juni, ten gebruike als aas, en onder uitdrukkelijk verbod van zulken haring te zouten of te kaken, in tonnen te leggen, aan wal te brengen of op zee te verkoopen. Eene Resolutie van Holland van 1585 spreekt wel is waar van »alle visch, gevangen door visschers van de Zijde, *behalve kabeljauw en schelvisch*; doch blijkbaar was het destijds eene uitzondering, dat deze vischsoorten in bomschuiten werden aangebracht.

De Maassteden zijn ten alle tijde het middelpunt geweest, zoowel van de IJslandsche als van de Doggevaart; Vlaardingen en Maassluis waren zelfs met name voor de IJslandsche visscherij van veel belang, éér zij zich op de haringvangst toelegden en naar zetels in het Collegie der Groote Visscherij begonnen te dingen. Deze twee bedrijven waren trouwens, daar zij in hetzelfde seizoen doch in zeer verschillende wateren werden uitgeoefend, voor vereeniging niet vatbaar. De IJslandsche visscherij was steeds een geheel afzonderlijk bedrijf, ook dáárin wel van de Doggevaart te onderscheiden, dat de kabeljauw uit IJsland, wegens den grooten afstand, niet anders dan gezouten werd aangevoerd om hier te lande te worden bewerkt tot *stokvisch*, of wel als »*zoutevisch*» of »*abberdaan*» (het woord *labberdaan* is van later dagteekening) in den handel te komen. Ook ving men in de IJslandsche wateren uitsluitend kabeljauw, oudtijds »*bakkeljauw*» of »*baccalauw*» genaamd ¹⁾; de Doggevaarders daarentegen vingen ook schel-

1) Onder »*baccalauw*» werd af en toe ook gedroogde en gezouten kabeljauw, of stokvisch verstaan. Vandáár wellicht een taalkundig raadsel, dat voor de geschiedenis onzer zeevisscherijen niet zonder belang is en waarvan taalkundigen *ex professo* de oplossing zullen moeten geven. Gezouten of gedroogde kabeljauw heet in 't Spaansch *bacallao*, in 't Baskisch *bacallaoa*, in 't Italiaansch *baccalà*, in 't Portugeesch *bacalháo*. Deze vier woorden met het oud-hollandsche *bacca-*

visch, en legden zich er ook op toe, hunne vangst versch aan te brengen.

Litteratuur over dezen tak onzer zeevisscherijen onder de Republiek is mij niet bekend, en de registers der den lande besturende lichamen bevatten daaromtrent weinig, zoodat een aaneengeschalk geschiedverhaal bezwaarlijk te geven is. Reeds in de zestiende eeuw had de hoekwantvischerij in de Noordzee eenige beteekenis; want in 1589¹⁾ zond Holland twee oorlogsschepen »ter Dogge» tot bescherming van de hoekers, en ook in later tijden werd hun steeds convooi toegekend met eene mildheid, die oogenschijnlijk buiten verhouding stond tot den omvang van het bedrijf. Op 30 Januari 1597 gelastten de Staten van Holland zelfs de Admiraliteit van de Maze, *alle* beschikbare

lawu te vereenzelvigen, ligt zóó voor de hand, dat niemand er aan denken zal, de identiteit te ontkennen. De vraag is nu: is het woord uit de Romaansche talen in de onze overgenomen, of omgekeerd? De geschiedenis schijnt de tweede onderstelling te steunen, want de naam volgt het object, en Nederland zond in de 17e en 18e eeuw groote hoeveelheden *baccalawu* met name naar Spanje, terwijl ik van invoer van iets dergelijks uit de Zuidelijke landen herwaarts nergens gewag vind gemaakt. Trouwens katholieke landen exporteerden zelden visch, althans niet over zee en op groote schaal. — Aan de andere zijde durf ik niet uitmaken, of er eene Hollandsche afleiding van 't woord *baccalawu* te vinden is, die de vergelijking doorstaan kan met het beweren van hen, die, in de Romaansche talen, *bacallao* enz. met het latijnsche *baculum* in verband brengen (men denke aan *stokvisch*, welke naam op den gedroogden en gebeukten kabeljauw niet oneigenaardig is toegepast). Tegenover deze etymologische proeve staat overigens eene andere. Hierome Victor (*Tesoro de las tres linguas*, Esp.-Franc.-Ital.), teekent aan: *Bacalláo*, morue sèche, ainsi appelée, parce-qu'elle se pesche es mers de la terre de Bacallaos en Amérique. Volgens prof. de Vries (*Taal- en Letterbode*, I, bl. 278) zou „in allen gevalle” het Bas-kisch het voorbeeld zijn geweest, waaraan ons *bakeljauw* en bij omzetting *kabeljauw* ontleend werd. Dit moet (volgens prof. d. V.) al vroeg zijn geschied; in de 14e eeuw was reeds de tegenwoordige vorm de gewone. — Het *in allen gevalle* van prof. d. V. dwingt eerbied af; doch men moge in de 14e eeuw doorgaans „kabeljauw” gezegd hebben, de talrijke plakaten enz. uit den tijd der Republiek, die mij onder de oogen kwamen, spreken minstens even dikwijls van „*baccalawu*”.

1) Res. Holl., 1589, blzz. 14, 836, 840.

oorlogsschepen aan de »Doggevaarders» als convooi mede te geven. De omstandigheid, dat de visscherij op Doggersbank in den winter plaats had, dus in een seizoen waarin nòch de haring- nòch later de walvischvangst schepen voor convooi in beslag namen, is den »Doggers» (want ook zóó werden zij wel betiteld) steeds zeer te stade gekomen.

Toch hadden de hoekers, zoowel in de Noordzee als bij IJsland, te lijden van de vijanden der Republiek; want in 1622 sloten de bij het bedrijf betrokken reeders van de Maassteden eene overeenkomst tot onderlinge verzekering tegen zee- en oorlogsgevaar, die in 1623 door een »octroy» van de Staten van Holland werd bekrachtigd. Wat de juiste inhoud van dit stuk was, bleek mij niet; doch het was strijdig met het werkelijk of vermeend belang der stuurlieden van de hoekers, die in 1623 tot tweemaal toe het aanplakken en omroepen van het Octrooi verhinderden, en zelfs te Maassluis te dier gelegenheid een oproer bewerkten, dat met gewapende macht bedwongen moest worden. De rust werd toen hersteld door eene deputatie uit den Hove van Holland, die de oproerige zeelieden wist tevreden te stellen door eene nieuwe interpretatie van het contract, krachtens welke »de penningen van het tweede woord gelaten zouden worden onder de stuurlieden tot het einde der teelt, en dan te restitueren aan de Vennots, zoo geen schade en viele»¹⁾. Blijkbaar waren dus de stuurlieden op de eene of andere wijs geldelijk bij het assurantiecontract betrokken; vermoedelijk hadden zij ook deel in de opbrengst der visscherij, en zijn de Maassluische onlusten van 1623 een der oudste blijken van de schaduwzijden van het, ook toen in de zeevisscherij gebruikelijke,

1) Res. Holl., 1622, bl. 751; 1623, bl. 94, 206, 214.

participatiestelsel, dat, blijkens het in Hoofdstuk II medegedeelde omtrent »maandgelders en *parteniers*» destijds ook in de walvischvaart in zekere mate bestond.

Voor al de Duinkerkers deden aan de Doggevaart veel afbreuk, die daarom, doorgaans onder geleide van twee of meer oorlogschepen van den Lande, gewoon waren in Admiraalschap naar Doggersbank te zeilen. In 1628 werden de convooischepen door zeyen Duinkerker kapers buiten gevecht gesteld, waarop de geheele vloot der »kleyne visscherye», destijds 180 schepen sterk, vóór het einde van het seizoen eene veilige haven moest zoeken ¹⁾. Drie jaren later verkreeg »de groote Abberdaan-visscherye op de Maase» (stellig eene vereeniging van IJslandvaarders, wellicht voortgevloeid uit het zooeven besproken assurantiecontract), ten verzoeken van haar Comité van reeders en stuurlieden, zes oorlogsschepen als convooi ²⁾; een bewijs, niet alléén dat reeds destijds ook dit bedrijf eene eigene organisatie en vertegenwoordiging had, maar ook, dat de stuurlieden, denkelyk als geldelyk geïnteresseerden, in die vertegenwoordiging stem hadden. Wellicht is deze »groote Abberdaan-visscherye» hetzelfde lichaam als »de Schelvis visscherye» die in 1636, eveneens door hare gecommitteerden, convooi aanvroeg ³⁾; beide lichamen althans zetelden te Maassluis, dat, gelijk men zich herinnert, toen nog geene, of eene onbeduidende plaats onder de haringsteden innam.

In later jaren schijnen de »kleyne visschery» en de IJslandsche kabeljauwvaart elk eene afzonderlyke vertegenwoordiging te hebben gehad. De 8^{sten} Juli 1678, gedurende de langgerekte vredesonderhandelingen met Frankryk te

1) Res. Holl., 1628, bl. 444.

2) Id. 1631, bl. 171.

3) Id. 1636, bl. 394, 413.

Nijmegen, zien wij »Penningmeester en Gecommitteerden der cleyne visscherye tot Maassluis" bij de Staten van Holland aandringen op het verkrijgen van Fransche paspoorten voor de zeventig hoekers, die toen gereed lagen (het vroegste mij bekende voorbeeld van *zomervisscherij* met hoekwant in de Noordzee); en, daar de gevraagde documenten langs diplomatieken weg niet spoedig genoeg werden ontvangen, boden Gecommitteerden aan, ze zelf aan te vragen. Daarentegen werden, bij de Deensche troebelen in 1740 (waarover nader in hoofdst. V) de belangen der IJslandsche visscherij voorgestaan door »gezamenlijke ree- »ders en geïnteresseerdens in de cabeljauw visschery om- »trent IJsland, van Rotterdam, Delfshaven, Schiedam, »Vlaardingen en Maassluis."

Het vertegenwoordigend lichaam der kleine visscherij te Maassluis heeft in het eind der zeventiende eeuw, en later, eene administratieve bevoegdheid bezeten, die in sommige opzichten doet denken aan die van het Collegie voor de Groote Visscherij. Den 6^{den} September 1695 werden Penningmeester en Gecommitteerden van de visscherij te Maassluis door Holland bevoegd verklaard, om, bijwege van collecte of verpachting, eene belasting te heffen van een stuiver per ton zoutevisch, waaronder verstaan werd kabeljauw, schelvisch, leng, schol, en in 't gemeen »al wat tusschen twee bodems gezouten wordt." De belasting had niets gemeen met het lastgeld der Groote Visscherij; zij had het karakter van een plaatselijk markt- of stapelrecht, en werd denkelijk geheven tot dekking der kosten van voor de vischschepen of den vischhandel gemaakte werken of inrichtingen. Immers was er aan verbonden het recht tot heffing van den 40^{sten} penning van allen verschen visch, te Maassluis ter markt gebracht, en van »schipgelt"

ten bedrage van *f*12 van elke haringbuis en *f*8 van elken hoeker, 't zij naar IJsland of ten haring uitzeilende. Hetzelfde privilege werd den 17^{den} December 1706 voor twaalf jaren opnieuw verleend ¹⁾; ik meen er uit te mogen opmaken, dat de haringvaart eerst omtrent het eind der zeventiende eeuw te Maassluis van eenig belang werd, dat zij zich dáár uit de hoekwantvisscherij ontwikkeld heeft (hoekers toch voeren blijkens dit stuk *ten haring of naar IJsland*) en daarom aanvankelijk met deze door één en hetzelfde lichaam vertegenwoordigd werd. Ware zij destijds te Maassluis een geheel afzonderlijk bedrijf geweest, de Staten zouden den Penningmeester der kleine visscherij nooit hebben bevoegd verklaard om eene belasting van de haringschepen te heffen. Te Vlaardingen, dat evenals Maassluis eerst in de 18^{de} eeuw eene belangrijke »haringstad» werd, en waar voorheen alleen de hoekwantvisscherij bloeide, zal de opkomst der eerste denkelijk op eené dergelijke wijze begonnen zijn.

Uit deze verspreide aanwijzingen is het niet mogelijk, zich een denkbeeld te maken van den omvang, hetzij van de IJslandsche of van de Doggevaart, in den loop der zeventiende eeuw. Stelliger gegevens daaromtrent zijn mij echter niet bekend; tenzij men als zoodanig wil aanmerken de zooeven aangehaalde mededeeling dat in Juli 1678 70 hoekers ter Doggevaart gereed lagen, of de verzekering in 1740 door geïnteresseerden der IJslandsche visscherij aan de Staten van Holland gedaan, dat hun schepen, in vroeger jaren, »van tijd tot tijd geaccresceerd waren tot 100 en meer.» Evenmin ben ik er in geslaagd, omtrent den uitvoer van gezouten en gedroogden visch in dit tijd-

¹⁾ Gr. Pl. B., V, 736.

perk eenigszins aaneengeschakelde gegevens te vinden. Die uitvoer was niet onbelangrijk; in 1657 rees een geschil omtrent de lading van vier Hollandsche schepen met »bac-calauw», die te Cadiz waren binnengevallen, doch waarvan de Spaansche autoriteiten de lossing niet wilden toestaan wegens onvoldoende scheepspapieren ¹⁾; en uit de gevoerde onderhandelingen blijkt dat Spanje voor het product onzer kabeljauwvisscherijen een belangrijk afzetgebied was. Evenzoo andere katholieke landen. Vooral de Oostenrijksche Nederlanden waren als zoodanig belangrijk, want de kabeljauw en schelvisch van Doggersbank zoowel als schol, tong enz. konden dáár versch worden aangevoerd, als iets fijns voor de Vrijdagsche tafel. De hooge invoerrechten op visch, door de Oostenrijksche regeering als beschermingsmaatregel voor de Vlaamsche visscherijen vastgesteld, troffen dan ook in het bijzonder de hoekwantvisscherij en de verschvaart. In de eerste jaren der 18^{de} eeuw werd naar aanleiding daarvan, tusschen de Staten en de ambassadeurs der Republiek te Brussel, zeer uitvoerig gecorrespondeerd over de invoerrechten op stokvisch, zouten en verschen visch; doch geene dezerzijdsche poging, om verlagings-rechten te verkrijgen, had eenig gevolg, en het vermoeden is gewettigd, dat althans de IJslandsche vaart bepaaldelijk daaraan haar verval in de 18^{de} eeuw heeft te wijten. Ook de geschillen met Denemarken (waarover in Hoofdstuk V) zullen tot dat verval in meerdere of mindere mate hebben bijgedragen.

Een aaneengeschakeld overzicht van de lotgevallen der IJslandsche visscherij is intusschen niet over vroegere jaren te geven dan 1751, sedert welk jaar de »Nederlandsche

1) Res. Holl., 1657, bl. 180.

Jaarboeken" jaarlijks opgaven verstrekken omtrent het aantal der uitgezeilde schepen en de vangst; welke opgaven tot eene tabel vereenigd zijn in het verslag der Staatscommissie van 1854, en hier achter overgenomen in bijlage C. De tabel toont sterke afwisselingen in het aantal schepen aan, die, naar ik meen, dááaraan zijn toe te schrijven dat men, al naar den stand der markt voor verschen en voor gezouten visch, schepen uit de IJslandsche in de Doggevaart en de haringvangst overbracht, en omgekeerd. Hoe anders bv. te verklaren, dat 95 schepen in 1756 naar IJsland voeren en eene zéér slechte vangst hadden, en niettemin het aantal in het volgende jaar 111 bedroeg? All-een eene volledige statistiek van beide visscherijen en van de prijzen harer producten zou tot een recht begrip van dergelijke verschijnselen kunnen leiden.

Behalve de hoekers, die zoowel naar IJsland als ter Dogge, en soms ook ten haring voeren, waren er in 18^{de} eeuw schepen, die alléén bruikbaar waren voor het vangen, levend bewaren en snel aanbrengen van verschen visch. Wannéér deze »vishoekers met bunnën" in gebruik zijn gekomen, is mij niet gebleken; ongetwijfeld zijn zij zoo oud als de verschvaart op Doggersbank, die zonder dit hulpmiddel niet bestaan kon. Uitdrukkelijk vermeld vind ik intusschen deze vaartuigen voor het eerst in 1777, toen zekere Jongeneel, van Rotterdam, een hoeker met bun op buitenlandsche bestelling had gebouwd, doch de »Gecommitteerden der Kabeljauwvisscherij van Vlaardingen en Maassluis" de Staten van Holland verzochten, den uitvoer van dergelijke vaartuigen te verbieden. Terstond werd aan Rotterdam opgedragen, daartoe het noodige te doen; doch daar er voor vaartuigen van dezen aard geen wettelijk uitvoerverbod bestond, wendde Holland zich tegelijk

tot de Staten-Generaal met verzoek het uit te schrijven, aan welk verzoek bij plakkaat van 5 Januari 1778 werd voldaan, niettegenstaande de vertoogen van Jongeneel, die, bij den gedrukten toestand van de verschvaart in de Noordzee hier te lande, geen kans zag om zijn schip binnenslands te verkoopen. Een nieuw en sprekend voorbeeld van den geest van »bescherming" in dit rampzalig tijdvak! Vreemde visschers, meende men, waren niet in staat zichzelve van goede bunschepen te voorzien, of zonder zoodanige schepen zaken te maken; ook hier geloofde men aan een »monopolie" van Holland, hoewel de verschvaart hier ten val neigde niettegenstaande overvloed van goede schepen; en om dit gewaand monopolie te handhaven aarzelden men niet, voor de werven aan de Maas een misschien veelbelovend débouché te sluiten en eene ten hemel schreiende onbillijkheid te plegen jegens een bepaald persoon. De verbodsmaatregel werd overigens niet ten halve genomen; in het aan banden leggen van nering, bedrijf en vertier had onze wetgever zijne oude virtuositeit onverminderd bewaard. Verboden werd: het verkoopen of verhuren van bunschepen aan vreemden, het bouwen daarvan op bestelling van vreemden, het dienstnemen op vreemde werven tot zoodanigen scheepsbouw, en het plaatsen van bunnen in vreemde schepen op eene Hollandsche werf; en alle betrokken stuurlieden werden verplicht, zich onder eede tot strenge handhaving dezer wet te verbinden ¹⁾.

Het »embargo" van Januari 1781 bracht ook de hoekwantsvisserij twee jaren lang tot volkomen stilstand; en verscheidene verzoeken der Gecommitteerden te Vlaarding en Maassluis, om hetzij in de Noordzee of naar IJsland

1) Res. Holl., 1777, bl. 1229, 1414, 1443; Res. St.-Gen. 1777, bl. 866; Gr. Pl. B., IX, 1309

om kabeljauw te mogen varen, werden in die jaren afgewezen, bij gebrek aan middelen tot bescherming. Zoowel van »visch» als van haring was in die jaren de markt verdwenen. Haring werd, zooals wij zagen, thans voor 't eerst in de Republiek voor consumptie ingevoerd; en eenige handelaren in zoutevisch verzochten, dat artikel te mogen invoeren en na herpakking weder uitvoeren, een verzoek dat van de zijde der Gecommitteerden van Maassluis heftig verzet ontmoette, en op hun aandrang afgewezen werd. Het valt hieruit op te maken dat de Hollandsche zoutevisch zich destijds door eene bijzondere wijze van verpakking van vreemden onderscheidde; iets waaromtrent mij echter verder niets gebleken is. In 1781 werd bij wijze van proef, aan Gecommitteerden éénmaal het uitzeilen ter kabeljauwvaart toegestaan¹⁾; doch blijkbaar geschiedde dit met zeer slecht gevolg, want in hetzelfde jaar drongen Gecommitteerden aan op vergunning om, in strijd met het plakkaat van 1778, schepen naar buitenslands te verkoopen, 't welk dan ook, evenals voor andere vischschepen, door de Staten-Generaal werd toegestaan, voorbehoudens de vergunning der Admiraliteit van de Maze voor elk bijzonder geval, en onder voorwaarde, dat men na den oorlog de schepen terug zou koopen.

Hoe slecht deze voorwaarde is nageleefd, blijkt, althans voor de IJlandsche vaart, uit de vermindering van het aantal uitgezeilde hoekers van 63 tot 49, tusschen de jaren 1780 en 1784. Het treurig verhaal van het geheel te niet loopen der IJlandsche kabeljauwvisscherij nog vóór het einde der Republiek vindt men verder in de laatste cijfers der tabel bijlage C. Opmerkelijk is het, dat ook aan de IJlandsche

1) Res. St.-Gen. 1781, bl. 1054, 1182.

visscherij, den 9^{den} April 1789 ¹⁾), eene premie van f 500 werd toegekend voor elken hoeker die uit zou zeilen; en dat niettemin juist dat jaar het eerste is, waarin geen enkele hoeker naar IJsland voer. Zoomin als de walvischvangst, heeft dit bedrijf zich later uit zijn verval kunnen verheffen. De Doggevaart, die minder kapitaal vereischte en met de andere Noordzee-visscherijen op allerlei wijzen samenhang, heeft daarentegen de Republiek overleefd, hoewel mij omtrent haren omvang in de laatste jaren van dit tijdperk geene gegevens bekend zijn.

HOOFDSTUK IV.

Kustvisscherij.

Ook deze titel heeft eenige toelichting noodig. Daarmede wordt bedoeld, niet uitsluitend de visscherij die plaats heeft dicht bij de kust, maar alle visscherij door platboomde schepen, in de dorpen aan de Noordzeekust tehuis behorende. Tijdens de Republiek oefenden deze »bomschuiten" twee zeer verschillende visscherijen uit: die naar haring om tot bokking te worden gerookt, vooral des zomers in het zoogenaamde »Diepwater" ter hoogte van Yarmouth, en die naar verschen visch, in de geheele Noordzee, maar vooral op Doggersbank en onder de kust, meest met netten, maar ook wel met hoekwant. De laatstgenoemde visscherij heette in 't bijzonder »de neeringe van den Versche", hoewel ook de haring voor de bokkingrookerijen gevangen wel *verschharing* wordt genoemd. Dit laatste is intusschen eene zeer oneigenlijke benaming, want

1) Gr. Pl. B., IX, 1314.

deze haring werd en wordt thans nog, na de vangst, met zout bestrooid om bewaard te blijven tot bij aankomst in den »bokkinghang»; eene bewerking die vroeger, evenals nu »steuren» heette en, van het kaken geheel verschillend, aan den voor de rookerij bestemden haring zijn tegenwoordig meest gebruikelijken naam van *steurharing* geeft.

Behalve deze twee soorten van Noordzeevisscherij met bomschuiten, aan de kust op »de Zijde» tehuis behoorend, kan de Zuiderzeevisscherij, in haar geheelen omvang, het best bij de kustvisscherij behandeld worden, waarmede zij vele punten van overeenkomst heeft. Van drie zeer verschillende bedrijven bevat dus dit hoofdstuk een kort historisch overzicht tot aan het einde der Republiek: de *steurharingvisscherij*, de verschvaart uit de Noordzeedorpen, en de visscherijen op de Zuiderzee.

Wat in de eerste plaats de *steurharingvisscherij* betreft, daaraan namen van oudsher bomschuiten deel, tehuis behoorend in de dorpen ter Heide, Scheveningen, Katwijk, Noordwijk, Zandvoort, Wijk op Zee en Egmond. Oudtijds waren (vermoedelijk althans) deze bomschuiten niet sterk genoeg van bouw, om in de Schotsche wateren aan de haringvangst in den aanvang van het seizoen deel te nemen, en wellicht te zwak bemand, om zich met voordeel op het kaken te kunnen toelagen. Ik kan mij tenminste, bij gebrek aan stellige gegevens dienaangaande, geene andere reden denken, waarom zij, *hoewel het kaken in bomschuiten aanvankelijk niet verboden was*, deze veel voordeliger bewerking van den haring niet toepasten, die uitsluitend door buizen uitgeoefend werd, terwijl de bomschuiten *steurharing* bereidden, in dezelfde wateren en in hetzelfde seizoen (nl. langs de Engelsche kust en in den nazomer).

Er kan nog eene reden zijn geweest, waarom de ree-

ders en schippers der bomschuiten zich aanvankelijk van het kaken van haring, hoewel dit hun vrijstond, onthielden. Zij ontliepen nl. daardoor den dwang der haringwetten, althans grootendeels, en behielden eene vrijheid van handelen, die tegen de veel hooger prijzen, voor geaakten en vooral voor nieuwen haring te maken, min of meer kan hebben opgewogen. Zij waren vrij hun haring in het buitenland ter markt te brengen, en waren dan ook, blijkens eene aanteekening in v. d. Lely's Recueil (bl. 13) van oudsher gewoon, hem te Yarmouth van de hand te doen — iets belangrijks voor dit artikel, dat, weinig gezouten, bij warm zomerweêr de reis naar Holland niet altijd verdragen kon. Van brand van steurharing of »verschharing» is nooit sprake geweest; en van al de lasten, om des brands wille aan de Groote visscherij opgelegd, waren de bomschuiten dus vrij. Aan het verbod van vóór St. Jan te visschen waren zij gehouden; dit verbod werd, met name bij het placcaat van 1607 (Gr. Pl. B., I, 733) in zoo algemeen mogelijke bewoordingen voor alle haringvisscherij gegeven, en de eenige uitzondering, later daarop gemaakt, betrof het vangen van jongen haring door hoekwantschiers voor aas. Maar bij vroege vangst heeft de steurharingvisscherij geen belang; voor hem is er geen »nieuwe haring», en zelfs schijnt de vroege haring tot steuren en rooken minder geschikt te zijn. Voorts werd, voor 't eerst bij het groote haringplakkaat van 1656 (Gr. Pl. B., VIII, 1242, art. 3) ook aan de stuurlieden van de Zijde de verplichting opgelegd, zich te voorzien van acte van consent, die niet werd afgegeven dan nadat de stuurman gezworen had, geene vreemde netten te zullen gebruiken noch vreemden haring op zee te koopen.

De bijna onbeperkte macht, die het verbod om zonder

acte van consent te zeilen aan het lichaam gaf dat alléén bevoegd was die acten uit te reiken, werd door het Collegie reeds kort daarna tegenover de eigenaars van bom-schuiten gebruikt of misbruikt. Zoolang de visschers van de Zijde zich onthielden van haring te kaken, en dus met de »Heeren van de Groote Visscherye" in concurrentie te treden, was hun juk licht te dragen. Volgens v. d. Lely werden zij in 1663 »verdacht" van haring te hebben ge-kaakt (vroeger vind ik daaromtrent niets vermeld); en de eerste verdenking was voor het Collegie genoeg, om in het formulier van den eed der schippers van de Zijde de belofte in te lasschen, *dat zij niet zouden kaken*. Daarmede was het monopolie der Groote Visscherij, dat is van de reeders van kielschepen, voor het kaken van haring ge-vestigd, en was de haringvisscherij van overheidswege, gelijk voorheen reeds feitelijk, gesplitst in twee wel te onderscheiden bedrijven, de *zoutharing-* en de *steurharing-visscherij*, die eerst twee eeuwen later hereenigd zijn. Het is hier de plaats niet om na te gaan in hoever de bevoegdheid tot het stellen van voorwaarden voor de afgifte der acten van consent deze, *destijds op geen wet berustende* afscheiding wettigde. Doch reeds hier zij aangestipt, dat de bevoegd of onbevoegd genomen maatregel voor de geschiedenis onzer visscherijen van het grootste belang is, en ter zake harer verdere ontwikkeling ver reikende gevolgen heeft gehad.

Van oppositie tegen dezen maatregel bleek aanvanke-lijk niet, of weinig. Om welke reden dan ook, schijnen de visschers van de Zijde destijds de behoefte om te mogen kaken niet te hebben gevoeld. Eerst in 1735 en 1736 bleek opnieuw, dat in Katwijksche bomschuiten Diepwat-terharing was ge-kaakt; en de schuldigen, ter verantwoor-

ding geroepen, beriepen zich op eene zeer rijke vangst en een zeer warmen zomer, die het onmogelijk had gemaakt, al den gevangen haring »gesteurd” aan wal te brengen zonder gevaar voor bederf. Er werd, zoo betoogden zij, nooit ouder haring dan van twee dagen na vangst gerookt, en daaraan had de Hollandsche bokking zijne voorkeur boven den Engelschen te danken; hadden zij, in het onderhavige geval, het vroegst gevangen deel van hun haring niet gekaakt, dan zou die haring, tot schade van den goeden naam van het artikel, te laat ter rookerij zijn gebracht en slechten bokking hebben opgeleverd ¹⁾. Het liet zich verwachten, dat de Heeren van de Groote Vischerij met dit argument, ontleend aan een belang dat niet het hunne was, geen genoegen zouden nemen; en van stonden aan werd dan ook aan het verbod van kaken in bomschuiten met dubbele gestrengheid de hand gehouden.

Waarschijnlijk deed de behoefte om te kaken zich destijds bij de kustvischerij, althans te Katwijk, sterker voelen; wellicht begon men dáár destijds grooter bomschuiten te bouwen, die beter gelegenheid tot kaken boden; althans toen Prins Willem IV in 1751 een bezoek aan Katwijk bracht, gebruikten de dáár woonachtige visschers de gelegenheid om Zijn Hoogheid een rekwest aan te bieden, strekkende dat zij in hun aloude bevoegdheid tot kaken mochten worden hersteld. De steden der Groote Vischerij bleven natuurlijk met contra-rekwesten niet achter, en er volgde eene wisseling van memoriën en petitiën van wederzijde, waarvan de Ned. Jaarboeken van 1751 en 1752 het uitvoerig verslag behelzen. Het Collegie van de Groote

1) Ned. Jaarboeken, 1751, bl. 1034 vlgg.

Visscherye adviseerde, als vanzelf spreekt, krachtig tegen het Katwijksche verzoekschrift; en hoewel de visschers van de Zijde (in eene destijdsche resolutie van Holland *parlevinkers* genoemd)¹⁾, na 's Prinsen dood een nieuw rekwest aan de Prinses-Gouvernante indienden, (een bewijs van hoeveel belang de zaak destijds voor hen was), viel de beslissing ten hunnen nadeele uit.

Wat de kracht der aangevoerde redenen betreft, was de Groote Visscherij, in dezen strijd om het behoud van haar monopolie, tegen de kustvisscherij zeer zeker niet opgewassen. Eerstgenoemde had drie argumenten. Vooreerst, zeide zij, deugt de haring niet voor het kaken, dien men in bomschuiten vangt. Ten tweede zijn de kosten en de risico, verbonden aan 't uitrusten van een bomschuit, veel minder dan bij eene buis; bovendien genieten de bomschuiten reeds het voorrecht van haring ter zee of buitenslands te kunnen verkoopen; tegenover deze voordeelen heeft de Groote Visscherij, om te blijven bestaan, haar kaakmonopolie noodig. In de derde plaats: leggen de visschers van de Zijde zich op het kaken toe, dan gaan zeker de rookerijen te gronde en wordt de Hollandsche bokking door de Engelsche verdrongen. — Tegen het eerste werd door de kustvisschers aangevoerd, dat de »pinken" (want ook zóó werden de bomschuiten reeds destijds wel genoemd) naast en tusschen de buizen, in den nazomer in 't Diepwater vischten; dat zij haring van andere of mindere soort zouden vangen, was dus bezwaarlijk aan te nemen; trouwens zoo de haring der kustvisscherij niet deugde voor het kaken, had de Groote Visscherij ook niets van de concurrentie van dien haring te vreezen. Wat

1) Res. Holl., 1751, bl. 318.

de meerdere kosten en risico betreft, aan deze laatste verbonden, zoo vroeg Katwijk, wat dan méér in 't belang van den lande was: dat men veel zou verdienen met weinig, of kleine winsten maken met veel onkosten en gevaar? De vrijheid van buitenslands te verkoopen zou elk kustvischer natuurlijk, zoo hij haring kaakte, hebben moeten opgeven. Het derde argument der Groote Visscherij, gegrond op het belang der kleine, was het zwakste van allen: immers ging al de bereiding van en de handel in bokking te niet of achteruit, wat nood voor de dorpen van de Zijde, zoo een winstgevender bedrijf er voor in de plaats trad? En ten slotte wees Katwijk er op, dat de Groote Visscherij hier optrad als rechter in eigen zaak. Naïeve klacht tegen een lichaam, dat van den aanvang af de functiën van wetgever en rechter had vereenigd, en van welks oppermachtige, onbuigzame en bekrompen zelfzucht, slechts toenemend naarmate het bedrijf verviel, de onderhavige strijd waarlijk niet het eerste voorbeeld gaf.

Dat de kustvischerij voor de Groote Visscherij (immers zoo deze haar het kaken had toegestaan) eene geduchte mededingster had kunnen worden, is overigens niet te ontkennen. In 1751 zeilden alléén uit Scheveningen 120 pinken ¹⁾; dus méér, dan zelfs Vlaardingen buizen telde, en half zooveel, als het totaal dier schepen in dat jaar bedroeg. Doch het verbod van kaken, en tevens de rechten op visch in de Oostenrijksche Nederlanden (die zoowel den invoer van bokking als dien van verschen visch belemmerden) schijnt der kustvischerij in de tweede helft der achttiende eeuw veel kwaad te hebben gedaan. Nadat in 1775 de Groote Visscherij met premiën was begunstigd,

1) *Europische Mercurius*, 1754, I, p. 62.

vroegen de reeders van bomschuiten te Katwijk en Noordwijk in 1777 aan de Staten van Holland zoodanige »douceur» als Hun E. Grootmogenden zou goeddunken te bepalen; en tevens drongen zij er op aan, dat aan de buizen het aanbrengen van steur- en korfharing¹⁾ zou worden verboden. Dit verbod was inderdaad nooit uitgevaardigd, doch vóór 1775 blijkt niet, dat in buizen steurharing werd aangebracht; waarschijnlijk heeft de Groote Visscherij eerst in de dagen van haar verval dit nevenbedrijf ter hand genomen. Ook thans werd het gevraagde verbod niet gedaan, en evenmin vooralsnog aan de kustvisscherij eene premie toegestaan. Het verzoek hierom werd in November 1786 herhaald²⁾, en meer dan een jaar in overweging gehouden; eerst in April 1788 werd eene premie van f 200 beloofd aan de reeders of boekhouders van schuiten, uitgerust in de dorpen van de Noordzee, die tusschen Kruisdag en medio December, of daaromtrent, in de visscherij om »zoutharing of bokking» zouden worden gebezigd³⁾. De premie werd slechts voor drie jaren gegeven, doch in 1791 en 1794 is de belofte herhaald. Teneinde het wegens deze premiën verschuldigde bedrag te vernemen, werd aan het Collegie der Groote Visscherij gelast, jaarlijks opgave van het aantal uitgezeilde bomschuiten aan de Staten van Holland te doen; een bewijs, dat ook toen de kustvisschers nog acte van consent moesten nemen. Ook uit dezen hoofde moet ik het betreuren, dat het archief van het Collegie

1) De steurharing werd niet gepakt, maar in manden of korven geworpen en met zout bestrooid. — Een enkele maal werd de steurharing destijds ook *zoutharing* genoemd, in tegenstelling met den *pekelharing*; men wachte zich er echter zorgvuldig voor, dezen oudtijds zoogenaamden *zoutharing* met den *pekelharing* te verwarren, die thans *zoutharing* heet. Zie Res. Holl., 1777, blz. 928; 1778, bl. 880.

2) Res. Holl., 1786, blz. 4418.

3) Gr. Pl. B., IX, 1314.

verloren is gegaan of mij niet in handen kwam; want denkelijk heeft het opgaven omtrent den omvang ook der kustvisserij onder de Republiek bevat, die thans ontbreken.

De vangst van *verschen visch* moet reeds vroeg voor sommige onzer Noordzeedorpen niet onbelangrijk zijn geweest; immers blijkt uit eene resolutie van Holland dd. 7 December 1585, dat verse visch, door Scheveningsche visschers gevangen, toen in Londen ter markt kwam. Doch het bedrijf ontwikkelde zich niet, 't geen trouwens bij gebrek aan snelle vervoermiddelen niet is te verwonderen; en de visschers »van den verse» werden, zoolang de Republiek duurde, veelal »de *schamele* visschers van de Zijde» genoemd. In 1595 werd hun, uithoofde hunner armoede, veroorloofd ook op bededagen bij goed weder te visschen »mits dat het met goede discretie geschiedde» ¹⁾. In oorlogstijd zijn af en toe een of twee kleine oorlogschepen ter bescherming van de »schamele visschers» gezonden, terwijl in 1606, 1644, 1674, 1703 en 1707 overeenkomsten met »die van Duinkerken» zijn gesloten, (of daarover onderhandeld is) omtrent het ongemoeid laten van elkander onder de kust visschende vaartuigen. De verschvaart werd ten onzent grootendeels dicht bij de kust uitgeoefend; de schuiten konden dus, zoo zich een vijand vertoonde, het gevaar ontzeilen, en denkelijk is dit de reden, waarom de Duinkerkers zich, in het belang hunner eigen vischschuiten, lieten vinden tot eene schikking omtrent de verschvaart, terwijl zij ter zake van de in volle zee geschiedende haringvaart van niets dergelijks wilden hooren. Vermoedelijk is het aan deze zelfde omstan-

1) Res. Holl. 1595, bl. 531, 536.

digheid te wijten, dat »de neeringhe van den versche" ettelijke malen door de Staten is toegelaten, terwijl de andere visscherijen wegens oorlogsgevaar werden verboden ¹⁾).

Het belangrijkste, wat de geschiedenis der kustvisscherij om verschen visch onder de Republiek oplevert, zijn intusschen de geschillen omtrent den aard van het te gebruiken tuig.

Vergis ik mij niet, dan is het tusschen deskundigen nog niet tot aller genoegen uitgemaakt, of de zee, of althans sommige gedeelten harer, door roekeloos visschen kunnen worden ontvolkt of »doodgevischt". Voor de Zee-derzee is, gelijk nader zal blijken, deze vraag geene vraag meer; anders is het met de kustwateren der Noordzee, ten aanzien van welke over dit punt, op verschillende tijdstippen, de meest uiteenlopende gevoelens hebben gegolden, naarmate men meende, tijdelijke schaarschten van sommige vischsoorten aan het visschen of aan natuurlijke oorzaken te moeten toeschrijven. Buiten twijfel is het in elk geval, dat ook in de Noordzee, met sommige netten, soms verbazende hoeveelheden onvolwassen en onbruikbare visch worden opgehaald, hetgeen althans de strekking moet hebben, om den vischvoorraad te verminderen.

Dat dit ook voorheen geschiedde, blijkt voor het eerst in den jare 1676, uit een door de visschers uit al de dorpen aan de Noordzeekust ingediend rekwest om maatregelen tegen het verwoesten van onrijpen visch. Naar aanleiding van dit verzoekschrift namen de Staten van Holland, bij plakkaat van 10 September 1676, tegen zoodanige visscherij maatregelen ²⁾. »Het is altyd, en boven memorie »van menschen gebruikelijk geweest" zeggen de Staten »dat »niemandt en vischte met kleynder of naeuwer Wandt

1) Res. Holl., 1666, bl. 49, 621; 1667, bl. 101; enz.

2) Res. Holl., 1676, bl. 385; Gr. Pl. B., III, 1366.

»als Schol-wandt, zynde een soorte van Wandt ofte Net-
 »ten die gebreyt wierden op een Spaen, genaemt een
 »Acht- en twintigh, waer door dan de Visscherye behou-
 »den wiert in haer fleur, ende buyten Ruïne van de kleyne
 »en oneetbare Visschen; ende dat het nu eenige jaren
 »herwaerts hadde ghelust aan sommige baetsoeckende Men-
 »schen, op hoope van particulier Ghewin, te visschen met
 »veel naeuwer soorte van Netten, ja selfs met Schrob-
 »Netten, waerdoor in het korten niet alleen alle de Vis-
 »scherijen staan bedorven, ja al de Visch van de wal af-
 »gejaecht, of immers ontydig opgevischt, en vernietight
 »te worden, ghelyck die oock alreede voor het meeste
 »ghedeelte verdorven en geruineert is, vermidts selfs het
 »Zaet der Visschen daer door 't onbruyck werdt ghemaect.”
 Het visschen met nauwer netten dan »scholwant” gebreid
 op een span van (d. i. wijd van knoop tot knoop) een »volle
 acht-en-twintig” en het gebruik van schrobnetten wordt
 daarom bij dit plakkaat verboden. Gelyk uit de bewoor-
 dingen blijkt, is hier alléén sprake van de visscherij naar
 platvisch, dicht onder de kust, en is de gevreesde ruïne
 van »alle de Visscherijen” in dien beperkten zin op te
 vatten. Hoe groot de »acht-en twintig” is, kan ik niet
 mededeelen; doch stellig wordt met die maat bedoeld $\frac{1}{32}$
 van zekere standaardmaat, gelyk zoo aanstonds zal blij-
 ken. Het thans nog welbekende woord »schrobnnet”, is
 evenals het destijds meer gebruikelijke »corde” eene alge-
 meene benaming voor elk zakvormig net, dat aan de wijde
 zijde door een boom opengehouden, aan een reep of
koord (vandaár de oudtijds meer gebruikelijke naam) over
 den bodem van het water wordt voortgesleept¹⁾, en dus

1) Een plakkaat van 1583 omtrent de visscherij op de benedenrivieren en in

geschikt is tot het vangen vooral van in het zand liggenden platvisch; en de vraag, of het gebruik van zulke netten inderdaad »het Zaet» (de kuit) van zulke visschen uitroeit, is afhankelijk van de door de natuurwetenschap te beslissen kwestie, of deze kuit op den bodem ligt (in welk geval zij van de, den bodem als 't ware omploegende zware schrobnetten stellig veel moet lijden) dan wel dicht bij de oppervlakte in het water drijft. Dit tot toelichting van de eeuwenoude geschillen omtrent het »doodvisschen» der kustwateren door het schrobnets.

Het algemeene verbod van elk schrobnets, in 1676 uitgevaardigd, werd reeds op 22 Januari 1677¹⁾ verzacht, door het toelaten der garnalenvisscherij binnen de banken, met »een ligte sayingh of corde». De »sayingh» (thans *saayem* genoemd), is het garnalennets met zeer nauwe mazen waarmee nog heden, 't zij door in het water loopende personen of in kleine schuiten, dicht bij het strand wordt gevischt; dit nets is inderdaad door vorm en constructie niets anders dan een klein schrobnets. Ook de bepaling omtrent de wijdtte der mazen van het te bezigen drijfwant werd in 1677 verzacht, door de toelating van »tongewant» waarvan de maas, van knoop tot knoop, een *twee-en-der-tig*» moest meten; deze maat is dus kleiner dan de »acht-en twintig» van het scholnets, 'waaruit blijkt dat beide getallen onderdeelen van eene standaardmaat beduiden. Dat

de riviermonden (Gr. Pl. B., I, 1274) geeft eene uitvoerige omschrijving van de, ook in die wateren gebruikelijke, *corde*; daaruit blijkt, stelliger nog dan uit het spraakgebruik, dat *corde* en schrobnets twee woorden zijn voor ééne zaak. Ook nu wordt, meen ik, door sommige visschers nog wel van »corde» gesproken; ook de verschillende soorten van »*korren*», bij de binnenvisscherijen gebruikelijk, hebben een dergelijken vorm.

1) Gr. Pl. B., III, 1367.

deze standaardmaat de el was, wordt hoogstwaarschijnlijk, zoo men de hierbedoelde voorschriften vergelijkt met het straks te vermelden reglement op de Zuiderzeevisscherij, waarbij verboden werd, zegens te gebruiken met nauwer mazen dan van *veertien op een halve elle*. — Het gebruik van alle andere schrobnetten dan de bedoelde »sajnggh» werd in 1677 opnieuw uitdrukkelijk verboden, en zelfs straf bedreigd tegen het gebruik van het geoorloofde scholwant als schrobnet, door het met steenen te bezwaren en langs den bodem te slepen; eene wetsontduiking die men dadelijk na het verbod der »cordevisscherij» schijnt te hebben uitgedacht.

Hoewel op verzoek der visschers uit alle kustdorpen uitgevaardigd, werd het verbod der schrobnetvisscherij slecht nageleefd. Reeds den 29^{sten} Maart 1678 moesten de Staten de strenge tenuitvoerlegging daarvan aan hun politiebeambten op het hart drukken; en desniettemin rapporteerden de Heeren van Haarlem, in den zomer van dat jaar, in de Staten over ernstige onlusten, die door »schrobbers» te Wijk aan Zee waren veroorzaakt. Een deel der visschers van dat dorp bleef namelijk de »corde» gebruiken; een ander deel hield zich aan het geoorloofde »scholwant»; en tusschen de Wijker »schrobbers» en »scholders» bestond eene veete, die zich (als onder visschers ook elders en ook later gebruikelijk) openbaarde in het vernielen van elkaars netten, afgewisseld met bloedige vechtpartijen. De »schrobbers» (dus de overtreders der wet) waren bij een en ander blijkens de stukken de aanvallende partij, en hadden de plaatselijke overheid op hunne hand, die keer op keer de netten der »scholders», onder voorwendsel dat zij te nauw waren, in beslag nam en niet aan de eigenaars terug gaf dan nadat aan dezen, door gebrek aan tuig,

ernstig nadeel in hun bedrijf was toegebracht¹⁾. Ook in andere dorpen van de Zijde werd met het verbod van het schrobnets de hand gelicht, niettegenstaande de plakaten van 1676 en 1677 in de eerstvolgende jaren méér dan ééns werden gerenoveerd, en zelfs op 16 Maart 1680 een verzoek der visschers van de Zijde, om »cordens» te mogen gebruiken, 't zij $\frac{1}{32}$ of $\frac{1}{32}$ wijd, werd van de hand gewezen, met waarschuwing aan de betrokken ambtenaren, om op de naleving van dit verbod scherp toe te zien²⁾. Zelfs werd, bij eene nieuwe renovatie in September 1687³⁾, straf bedreigd tegen allen, in wier schuiten een schrobnets zou worden gevonden, al kon niet worden bewezen dat het was gebruikt. Doch het gebruik der »corde» drong desniettemin in de gewoonten der kustvisserij dóór, en was, denkelyk wegens conniventie der plaatselyke besturen, door geene wet te keeren. In Maart 1689 betoogden de »Corders» van Wijk op Zee aan de Staten, dat niettegenstaande de wet door inwoners van alle andere dorpen der Zijde met het schrobnets werd gevischt, en dat dit in oorlogstijd, wanneer men in 't gezicht der kust moest blijven, ook het eenige middel was om verschen visch te bemachtigen. Het verbod werd daarop ingetrokken, en het visschen met elk net, mits niet nauwer dan $\frac{1}{32}$, toegestaan⁴⁾; en onder de Republiek is de schrobnetsvisserij later niet meer verboden of belemmerd, zonder dat, zoooveel mij bekend, over het vernielen van kuit en jongen visch of het »doodvisschen» der kustwateren in dat tijdvak verdere klachten zijn vernomen.

De gegevens ontbreken, om de juistheid in bijzonderheden

1) Res. Holl., 1678, blz. 391. 2) Gr. Pl. B., III, 1368.

3) Gr. Pl. B., IV, 1365. 4) Res. Holl. 1689, bl. 230; Gr. Pl. B., IV, 1365.

na te gaan van de klachten over verval der verschvaart onder de kust, die bij de geschillen over het gebruik van het schrobnet, door de tegenstanders daarvan reeds vóór het eind der zeventiende eeuw dikwijls werden aangeheven. Zeker is het evenwel, dat de verschvaart, vooral tengevolge der tarieven in de Oostenrijksche Nederlanden, in de achttiende eeuw gestadig is achteruitgegaan. Het »embargo» bracht haar in 1781 een nieuwen slag toe; en bij de heropening der vaart in 1783 zeilden uit Scheveningen slechts tien pinken ter verschvaart uit. Een sprekend bewijs voor het verval van dezen tak onzer zeevisscherijen in de laatste jaren der Republiek meen ik vooral dáárin te moeten zoeken, dat de verschvaart de éénige visscherij is, die in de algemeene toepassing van het premiestelsel na 1775 niet heeft gedeeld en die toepassing zelfs niet heeft gevraagd. Immers zoo deze uitzondering aan een bijzonder bloeienden toestand van het bedrijf was toe te schrijven zou daarvan ongetwijfeld uit de gewone geschiedbronnen blijken, die integendeel, in dit tijdperk van verval, over de »neeringhe van den versche» ten eenenmale zwijgen. Ware het niet, dat eenige jaren na 1795 van dit bedrijf opnieuw melding wordt gemaakt, ik zou durven besluiten, dat de verschvaart in het eind der achttiende eeuw geheel in de steurharingvisscherij was opgegaan, die met dezelfde schepen en door dezelfde visschers werd gedreven.

De geschiedenis der *Zuiderzeevisscherijen* brengt ons, in menig opzicht, op van het tot dusver behandelde zeer verschillend terrein. De gesteldheid van het ondiepe en betrekkelijk weinig uitgestrekte vischwater, en de omstandigheid dat dáár vischsoorten voorkomen die in de Noordzee ontbreken of althans niet worden gevangen, brengt

mede, dat op de Zuiderzee met andere vaartuigen en ander vischtuig, ja ook wel zonder vaartuigen langs de dijken wordt gevischt. Voor den vijand zoo goed als ontoegankelijk, heeft de Zuiderzee hare visschers ten allen tijde beveiligd, zoodat convooi, bescherming en lastgeld dáár onbekende zaken zijn, en de oorlogen der Republiek er hun druk niet hebben doen gevoelen. Daarentegen had de Zuiderzee, althans onder de uit souvereine Provinciën bestaande Republiek, met de Noordzee dit gemeen, dat de bewoners der kuststreken elkaar veelal het vischrecht in sommige wateren betwistten; tusschen Hollanders en Gelderschen bestond in dit opzicht een rivaliteit, die in 't klein een beeld geeft van die tusschen Nederlanders en Engelschen, waarover in een volgend hoofdstuk zal gehandeld worden. Zoowel omtrent de Zuiderzee- als omtrent de Noordzeevisscherijen zijn dan ook herhaaldelijk bloedige conflicten gerezen en door tractaten uit den weg geruimd.

De vischsoorten in de Zuiderzee zijn talrijk. Haring, doch van een klein soort dat tot kaken nooit goed bruikbaar schijnt te zijn geweest; verscheiden platvisschen, vooral bot, tarbot en schol, en voorts ansjovis worden er in schepen gevangen; de laatstgenoemde visscherij schijnt echter van deze eeuw te dagteekenen, althans onder de Republiek vind ik haar niet uitdrukkelijk vermeld. Langs de dijken vindt men in de Zuiderzee, op vele plekken tallooze palingfuiken geplaatst, en ook dit bedrijf is zeer oud. In lang vervlogen tijden werden nog twee andere visschen in de Zuiderzee veel gevangen, nl. de zalm, die er thans niet meer, en de steur, die er zelden meer voorkomt. Ettelijke plaatsen aan de Zuiderzee voeren nog zalmen in haar wapen, en reeds in 1389 wordt vermeld, dat Kampen aan graaf Albrecht een geschenk

van zalm zou hebben gedaan. Sedert de zalm uit den IJssel geheel of genoegzaam verdween, is natuurlijk van zalmvangst in de Zuiderzee geen sprake meer.

De Zuiderzeeharing komt van elders en trekt dit water binnen in scholen; hij heeft zich dikwijls door verbazende talrijkheid onderscheiden, en voor zijne uitroeijing is men nooit ernstig beducht geweest. Niet aldus de platvisch, die in de Zuiderzee geboren wordt en hier, wegens den kleinen omvang en de geringe diepte van het water, méér dan in de Noordzee voor uitroeijing vatbaar is. Van oudsher tot heden zijn dan ook maatregelen aan de orde geweest tot voorkoming van het »doodvisschen” der Zuiderzee, immers wat schol, bot en tarbot betreft; en deze maatregelen dagteekenen zelfs van vóór de Republiek. Op 8 Januari 1546 bepaalde Keizer Karel V, bij publicatie, dat men op de Zuiderzee geen netten zou mogen gebruiken met kleiner mazen dan van »vijf gewone zeemansduimen.” De Hollandsche visschers waren gewoon, nauwer netten te gebruiken, en verkregen op 12 November 1547 de intrekking van het bedoelde verbod, in stede waarvan thans verboden werd het visschen met sleepnetten, onverschillig de wijde der mazen, (wegens de menigte onvolwassen visschen, die daardoor werden »versmoord”,) benevens het aan land brengen van gesmoorden jongen visch en de verkoop daarvan als voedsel voor varkens; met voorschrift dat alle gevangen onrijpe visch, ’t zij levend of dood, moest worden overboord geworpen. Met »sleepnet” en »slepend visschen” wordt hier en in alle volgende wetten, hoewel dit nergens uitdrukkelijk wordt gezegd, denklijk niet de zegen bedoeld, maar het zakvormige *kuilnet*, achter een of tusschen twee schepen door het water gesleept. Dit net, of liever de verschillende soorten van net-

ten, die onder de algemeene benaming van *kuilnetten* zijn begrepen, loopt aan de gesloten zijde uit in een nauwe spits of *kuil*; is deze ééns gevuld, 't zij met visch, met wier of met wat dan ook, dan trekt zijn gewicht bij het slepen de mazen van het net in steeds klimmende mate dicht, en wordt een groot deel van het net een zak gelijk, die, ongeacht de grootte der mazen, zelfs den kleinsten visch niet meer doorlaat.

Ook de regeling van 1547 stelde de Hollandsche visschers niet tevreden; zij bleven visschen met verboden tuig, terwijl die van de Geldersche en Overijsselsche havens de wet naleefden, en natuurlijk ook door de anderen verlangden nageleefd te zien. Bovendien maakten Gelderland en Overijssel destijds aanspraak op het uitsluitend vischrecht binnen zekeren afstand van hare kusten; eene pretensie, die vooral voor de fuikvisscherij van belang zal zijn geweest, doch die de Hollanders weigerden te erkennen. Uit een en ander vloeiden langdurige twisten tusschen de provinciën voort¹⁾ waaraan in 1555 werd te gemoet gekomen door een voorloopig edict, dat de minimum-wijdte der mazen van de te gebruiken netten op twee in plaats van vijf »zeemansduimen» bepaalde, terwijl, om ook aan de verlangens der Gelderschen en Overijsselaars te gemoet te komen, zekere grenzen werden vastgesteld, binnen welke geen Hollandsch visscher hunne kusten zou mogen naderen. Bij arrest van den Grooten Raad te Mechelen, van 29 April 1559, werden beide punten definitief in denzelfden geest geregeld. Doch ook nu bleven de Hollanders beide voorschriften der wet drier overtre-

1) Zie hierover een artikel in Nijhoff's Bijdragen voor Vaderl. Geschiedenis en Oudheidkunde, 1864, bl. 309.

den, en in hunne van bunnenvoorziene schuiten ¹⁾ werd veelal wapentuig en ammunitie gevoerd en aan de tegenpartij gewapenderhand afbreuk gedaan op eene wijze, die niet anders heeten mag dan zeeroof en sterk herinnert aan 'tgeen, destijds en later, op de Noordzee geschiedde.

De Unie van Utrecht maakte aan deze twisten en kleine oorlogen tusschen inwoners der verschillende provinciën geenszins een einde. Tallooze malen hebben de respectieve Staten aan wederzijdsche klachten over roofvisscherij, geweld en zeeroof gehoor moeten geven, zonder dat de naleving der regeling van 1559 verkregen werd. De verbittering, die tusschen de visschers bestond, werd trouwens door de Staten gedeeld. Nadat Gelderland en Overijssel in 1672 door den vijand bezet waren geweest, werd in de Staten van Holland ernstig beraadslaagd over een voorstel, om voor de readmissie dier provinciën tot de Unie de voorwaarde te stellen, dat de Hollandsche visschers nooit meer in de onbepaalde visscherij op de geheele Zuiderzee door Gelderland of Overijssel zouden worden belemmerd ²⁾. Het voorstel ging niet door; maar het kenschetst gezindheden en verhoudingen. In de volgende jaren liepen de twisten zóó hoog, dat Holland en Gelderland verscheidene van elkaars visschers wegens verboden visscherij gevangen zetten; tot eindelijk, op 17 December 1682, tusschen gedelegeerden van beide Provinciën eene conventie tot stand kwam, krachtens welke de gevangenen wederzijds werden in vrijheid gesteld, en op 21 Maart 1683 wederzijdsche

1) „Waterschepen”, een woord dat thans niet meer voorkomt. Onder de Republiek, doch *uitsluitend op de Zuiderzee*, is steeds van deze „waterschepen” sprake en gaven zij voortdurend reden tot klagen. Ik kan mij geene andere beteekenis van het woord denken, dan die van vaartuigen, met bunnenvoorzien.

2) Secreete Resol. Holland, 15 Feb. en 24 Maart 1674.

gecommitteerden in den Haag bijeenkwamen tot het vaststellen van een voor beide provinciën verbindend reglement op de Zuiderzeevisscherij. Dit reglement, op 10 April 1683 in Holland afgekondigd ¹⁾, behelst in hoofdzaak het volgende:

Het gebruik van zijden netten is verboden. Garen netten, 't zij »Set of Drijf-netten" ²⁾ mogen niet ondieper zijn dan drie voeten tusschen de »bollen of kulcken" en het lood, en geen nauwer mazen hebben dan »van twaalf overgangen in een elle".

De visscherij met staande of »Set-netten" langs de dijken en kusten is verboden in de drie eerste maanden van elk jaar; al zoodanige netten, kubben en fuiken, moeten van 't strand recht »zeewaards in worden geschoten" en niet evenwijdig aan 't strand uitgezet; zij moeten aan beide einden met palen worden vastgezet en door bakens aangeduid, opdat zeilende schepen ze kunnen vermijden, en tusschen de staande netten van verschillende visschers moet een afstand van minstens honderd vadem openblijven. De »Set-netten" mogen hoogstens tweehonderd vadem lang zijn; op elk $\frac{1}{10}$ der lengte moet eene opening van 25 vadem worden vrijgelaten tot passage voor zeilende schepen, welker schippers, zoo zij desniettemin behoorlijk geplaatste en uitgebakende netten stukzeilen, eene boete van f 100, buiten arbitrale correctie, verbeuren en de schade bovendien viervoudig moeten vergoeden.

Onvolwassen gevangen visch moet, 't zij levend of dood, worden overboord geworpen; de verkoop of koop, en

1) Gr. Pl. B., IV, 1358/9.

2) *Drijfnet* (van *sleeponetten* wèl te onderscheiden) heet elk net, dat, uitgezet zijnde, op kurken of boeien drijft, zonder gesleept te worden (dus met open mazen). Bijv. het groote haringnet is drijfwant.

zelfs het wegschenken en aanvaarden daarvan als mest, of »omme daarmede te voeden Eenden, Varckens of andere Beesten" is op zware boete verboden.

De visscherij met zegens¹⁾ is in April en Mei verboden; en geene zegens mogen ooit worden gebruikt, waarvan de mazen kleiner zijn dan »van veertien overgangen in een half elle"²⁾. Ook is verboden het gebruik van »seecker Vischtuygh, doorgaens genoemd de Elger"³⁾.

Ook deze wet had derhalve, evenals vorige, een dubbel doel, nl. den visschers zoowel het vernielen van elkanders tuig als het uitroeien van sommige vischsoorten te beletten. Doch tevreden waren de Hollandsche visschers ook nu in geen en deele. Reeds op 24 September 1683 werd het gebruik van zijden netten, op staken uitgezet, onder de Hollandsche kust toegelaten, op dringend verzoek der visschers van Monnickendam en eenige omliggende plaatsen⁴⁾. In 1685 hadden de Staten van Holland verscheidene rekes ten te onderzoeken, strekkende dat met nauwer netten dan van »twaalf overgangen" op de el zou mogen gevischt worden⁵⁾; en Holland ging er ten slotte toe over, de handhaving van het verbod daartegen tot 1 Juni 1688 te schorsen⁶⁾. In 1698 werd tusschen Holland en Overijssel

1) De zegen is een sleepnet *zonder* kuil, dat (althans in de Zuiderzee) aan beide einden gesleept wordt.

2) Verg. blz. 173.

3) De *elger*, die ook thans nog op de Zuiderzee wel eens gebezigd wordt, is voor zooveel ik weet nergens anders bekend. Dit zonderlinge vischtuig bestaat uit een stok, die rechtstandig benedenwaarts in het water, aan het vaartuig wordt vastgemaakt, en onder het zeilen veelal met het onder eind den bodem raakt en omwoelt. Dit schrikt de op den bodem huizende palingen op, die dan als 't ware gespietst blijven hangen aan de ijzeren pennen of haken, die in den stok gedreven zijn. Natuurlijk geschiedt het *elgeren* of "*palingzeilen*" alleen in zeer ondiep water, vooral langs de kusten, waar ook fuiken staan.

4) Gr. Pl. B., IV, 1361.

5) Res. Holl., 1685, bl. 88.

6) Id. 1688, bl. 265.

eene dergelijke overeenkomst gesloten als die van 1683 met Gelderland; en op 21 Januari 1699 werd aan eenentwintig Amsterdamsche visschers, die in »waterschepen» ter vischvangst in de Zuiderzee stonden uit te zeilen, door Burgemeesteren de eed afgenomen, dat zij deze overeenkomst niet zouden schenden. Doch reeds in 't volgende jaar klaagde Overijssel bij Holland over verboden visscherij door Hollanders¹⁾; in 1707 vind ik daarentegen eene klacht van Holland, dat Hoornsche visschers door Vollenhove-naars op de Zuiderzee waren aangetast en mishandeld. Ook dáár, waar geene overeenkomst de provinciën jegens elkander verbond, ontstonden geschillen over de verbindende kracht van de provinciale verordeningen voor vreemden; zoo bv. diende Friesland in 1728 vertoogen bij Holland in, omdat Hollanders vóór den 15^{den} April bot hadden gevischt, in strijd met een Friesch plakkaat²⁾. Neemt men in aanmerking dat de Zuiderzee omringd was door zelfstandige provinciën, en over hare geheele oppervlakte voor visschers uit al die provinciën toegankelijk was, dan is het inderdaad te verwonderen dat geschillen van dezen aard slechts betrekkelijk zelden worden vermeld. Eene regeling der Zuiderzeevisscherij vanwege de Generaliteit is, voor zooveel mij mocht blijken, nooit gemaakt.

De laatste provinciale verordeningen te dier zake betreffen een onderwerp, dat ook in onze dagen weder aan de orde van den dag is. Op 15 December 1786 werd door Holland, ten verzoeken van Markensche visschers een plakkaat uitgevaardigd tegen »het allerverderfelijkt sleepend visschen tusschen twee aaneengehechte botters» met netten die met groote snelheid werden gesleept, en, naar de be-

1) Res. Holl., 1700, blz. 386.

2) Id. 1728, blz. 430.

woordingen der verordening te oordeelen, iets dergelijks moeten geweest zijn als de thans zoo beruchte *wonderkuil*. Dergelijke netten werden ook wel door één schip gesleept; althans bij het aangehaalde plakkaat wordt alle sleepvischerij, 't zij met één of twee schepen, bij nacht geheel verboden. Opmerkelijk is het, dat deze bepalingen, blijkens den inhoud van het plakkaat en de daarover gehouden beraadslagingen, niet zoozeer tegen het uitroeien van platvisch als tegen het vernielen van staande netten waren gericht, waartoe de gesleepte kuilnetten opzettelijk werden gebezigd. Zelfs schijnt het destijds veel te zijn voorgekomen, dat men dreggen achter de schuiten sleepte, met het doel om staande netten te vernielen; immers ook dit werd bij de aangehaalde verordening streng verboden. Een bewijs, dat de Hollandsche Zuiderzeevisschers, destijds zoo- wel als nu, ook onderling verdeeld waren en elkaar niet spaarden; immers de verordening van 1786 is ten verzoeken van Markenaars gemaakt, die over het vernielen der onder de Hollandsche kust geplaatste staande netten door Hollanders klaagden ¹⁾.

Wat eindelijk de haringvisserij betreft, sedert wanner deze in de Zuiderzee wordt gedreven heb ik niet kunnen ontdekken, en evenmin zijn mij omtrent haar vroegeren omvang gegevens bekend. Wel wordt herhaaldelijk van Zuiderzeeharing als »yele haring» gesproken, en blijkt ondubbelzinnig dat hij nooit werd geakaat, maar versch, als »panharing» in de Zuiderzeesteden en vooral in Amsterdam ter markt gebracht, of — wat meer gebruikelijk was — in de rookerijen dier steden tot bokking gerookt.

1) Res. Holl., 1785, bl. 5119; 1786, bl. 2406; Gr. Pl. B., IX, 1312.

De wetten op de Groote Visscherij doelden niet op deze haringvisscherij, die dan ook, zelfs toen Enkhuizen nog bloeide, een geheel afzonderlijk bedrijf vormden, natuurlijk niet door buizen, maar door veel kleinere schepen uitgeoefend. Reeds ten tijde van Meynert Semeyns (1640) bloeide de Zuiderzeeharingvisscherij; immers hij vermeldt dat Enkhuizen, behalve zijne ter Noordzee varende buizen, »noch »wel 170 schepen» bezat, »die duysenden lasten Harinck »binnen de Zeegaten van Texel alléén comen te visschen». Op de grootspraak van dezen schrijver wees ik reeds vroeger.

Dat de bokkinghang vanouds de hoofdbestemming van de Zuiderzeeharing is geweest, blijkt duidelijk uit eene publicatie van Holland dd. 31 Mei 1752¹⁾ die, tot bekrachtiging van oude, doch niet nader omschreven »in disobservantie geraakte ordres» het in zee van de hand zetten van door de Hollanders op de Zuiderzee gevangen haring verbiedt, met voorschrift, dat al zulke haring in eene der besloten steden van Holland en Westfriesland aan den afslag moet worden gebracht, en zelfs daarna niet uit die steden mag worden vervoerd zonder een certificaat van den afslager, dat niet alleen aan alle politie-beambten, maar ook aan »de respective Buckingdroogers» moet worden vertoond. De blijkbare bedoeling is, te voorkomen dat Hollandsche visschers, door hun haring in andere provinciën of aan ingezetenen daarvan te verkoopen, de bokkingrookerijen van Edam, Monnickendam enz. benadeelen zouden. In dien geest werd ook op 9 Mei 1755²⁾, met wijziging van het oorspronkelijke verbod, toegelaten dat twee of drie (Hollandsche) visschers »in compagnie» zouden visschen, en in zee hunnen haring

1) Gr. Pl. B., VIII, 1255. 2) Gr. Pl. B., VIII, 1259. Zie ook ibid. IX, 1301.

aan één hunner overgeven die hem aan de (Hollandsche) markt zou brengen; eene soort van jagerij in het klein, die kon worden toegelaten zonder prejudicie van het doel, nl. »de Bukkingdroogery te maintineeren». In de week vóór Paschen, en voorts tot aan het einde der teelt, werd het verkoopen van haring op zee bij deze publicatie zelfs zonder eenige beperking toegelaten. Dat op de Zuiderzee iets in den geest der »ventjagery» bestaanbaar was, is aan andere oorzaken toe te schrijven dan diegene, waaraan dit bedrijf op de Noordzee zijn bestaan te danken had. Het thuis zeilen kostte ter Zuiderzee zooveel tijd niet, en evenmin deed »nieuwe» haring er opgeld. Maar het schijnt, dat dit water, van oude tijden her, af en toe bezocht werd door haringscholen van zóó verbazende talrijkheid, dat zij de zee als 't ware vulden en de schuiten in de op-eengedrongen haringen vastzeilden. Volgens het Verslag der Staatscommissie van 1854 werd in 1594 ter hoogte van Enkhuizen haring gevangen door de schuiten met manden uit het water vol te scheppen, en brachten in 1665 eenige schippers in diezelfde haven, in ééne maand, achthonderd last, of acht millioen haringen aan.

HOOFDSTUK V.

„Dominium Maris.”

Dat geene souvereiniteit over de open zee bestaanbaar is, en het dus een iegelijk vrijstaat, overal in die zee te visschen, is thans een dier weinige beginselen van volkenrecht, die men als boven alle aanranding verheven beschouwen mag. Doch het was niet altijd zóó; meer dan

ééne mogendheid heeft vroeger aanspraak gemaakt op het uitsluitend recht van visscherij in sommige, niet tot de kustwateren behorende zeeën, en die aanspraken gehandhaafd, door van vreemde visschers recognitiën te heffen of hun op andere wijze overlast aan te doen. De Republiek der Vereenigde Nederlanden had in hare groote scheepvaart en visscherij eene dringende reden, om al dergelijke pretensiën te betwisten en de leer der Vrije Zee te handhaven, waaraan de naam van haar onsterfelijken bepleiter, Hugo de Groot, voorgoed is verknocht. Daar vooral onze zeevisscherijen, op verscheidene tijdstippen, door de elders beweerde rechten op »Dominium maris" of heerschappij over de zee ernstig bedreigd en zelfs benadeeld werden, zou dit werk niet volledig zijn zonder een kort overzicht der geschillen en conflicten, waartoe dit vraagpunt aanleiding gaf. Engeland vooral, maar ook Denemarken hebben in dit opzicht vijandig tegenover de Republiek gestaan. Van de geschillen met Engeland vindt men in het uitstekend historisch werk van mr. S. Muller Fzn: *Mare Clausum* (Amsterdam, 1872) een uitvoerig verhaal, waarvan het volgende een zeer beknopt overzicht is; van de oneenigheden met Denemarken is, voor zooveel mij bekend, tot dusver geen geregeld geschiedverhaal verschenen.

Reeds in het eerste gedeelte van dit werk werd vermeld, dat Eduard I van Engeland in 1295 aan zijne onderdanen gelastte, de Hollanders, Zeeuwen en Friezen ongestoord onder de Engelsche kust te laten visschen; een belangrijk feit, daar hij tevens de eerste Engelsche koning was, die aanspraak maakte op souvereine rechten over de zee. In 1439 werd een tractaat, rakende de rechten der wederzijdsche visschers, gesloten tusschen Hendrik VI van Engeland en Isabella van Portugal, vertegenwoordigende

haren echtgenoot Philips van Bourgondië; en daarbij werd bepaald, dat visschers van beide partijen konden »*paisible-ment aler partout sur Mer, pour Peschier et Gaignier leur vivre, sans Empeschement ou Destourber de l'une Partie ne de l'Aultre*». Aanvankelijk waren, aan deze zijde van het Kanaal, alléén de Brabanders en Vlamingen tot het genot dezer bepaling gerechtigd; doch, na meer dan ééns hernieuwd te zijn, werd het in 1467 uitgestrekt tot »*toutz les aultres Pais et seigneuries*» van den toenmaligen hertog van Bourgondië, dus met inbegrip van Holland, Zeeland en Westfriesland, aan welker bewoners daardoor voor het eerst uitdrukkelijk het recht werd toegekend van overal in zee te visschen »*sans qu'il leur soit Besoigne sur ceo requirer ne opteiner ascune Licence Congie ou Sauf conducte*». Het tractaat werd ten slotte vervangen door het »Groot Intercours» of verdrag, te Londen op 24 Februari 1496 gesloten, waarbij eveneens, in de meest ondubbelzinnige bewoordingen, de vrije visscherij aan beide zijden bedongen en gewaarborgd werd.

Daar reeds zeer vroeg, gelijk wij zagen, door Hollanders bij de Schotsche kusten haring werd gevischt, was het voor de onzen van het grootste belang, zich tegenover de koningen van Schotland op dergelijke bepalingen te kunnen beroepen. De beide tractaten van Binche, in 1540 en 1550 door Karel V met Schotland gesloten, bedongen dan ook, dat de contracteerende souvereinen elkanders visschers tegen zeeroovers zouden beschermen en hun alle schaden doen vergoeden, die hun in vreedstijd door eigen onderdanen mocht worden toegebracht.

Tegen het einde der 16^{de} eeuw waren dus de visschers van deze gewesten tegen aanmatigingen en geweldenarijen zoowel van Engeland als van Schotland bij tractaat ge-

waarborgd. Maar, gelijk wij zagen, is ook eerst omtrent den tijd waarin de Vereenigde Provinciën zich als een nieuwe zelfstandige Staat in de rei der Europeesche mogenheden kwamen scharen, Hollands haringvisscherij tot haar grootsten bloei geraakt; en die bloei was eene der voornaamste redenen, waarom Engeland de jonge Republiek van den aanvang af met haat en nijd heeft gadegeslagen.

Reeds in 1580 verscheen in Engeland een pamflet, waarin op den grooten bloei onzer haringvaart gewezen werd, en voorgesteld, de Engelsche visscherij op dergelijken voet in te richten en op onze wijs haring te kaken. Onder Elizabeth werd door ettelijke Britsche schrijvers op onze haringvisschers gewezen als op gevaarlijke concurrenten niet alléén, maar als personen, die zonder recht of titel uit »de Zeeën Harer Britsche Majesteit" verbazende rijkdommen wisten op te halen. Toch werd, onder Elizabeth, aan onze visscherijen door Engeland geen overlast gedaan. De scherpziende Vorstin begreep te goed, dat het niet op haren weg lag, de jonge en reeds krachtige Republiek, haar natuurlijken bondgenoot tegen Spanje, in een levensbelang aan te tasten. Kort na de troonsbestijging van Jacobus I nam Engeland ten deze eene geheel andere houding aan. Hartstochtelijk gehecht aan alle werkelijke of onderstelde rechten zijner Kroon en met name aan zijne beweerde souvereiniteit over »the four seas of England", achtte deze vorst zich door het inmiddels verschenen boek van Grotius »Mare Liberum" persoonlijk beleedigd; en de handelingen van Hollandsche visschers tegenover Engelschen, die zij bij meer dan ééne gelegenheid mishandelden ¹⁾, gaven hem eene niet weg te cijferen reden

1) Zie Muller, *Mare Clausum*, bl. 47.

tot verbittering. Nu de Engelschen op de Noordzee onze visschers vele malen in aantal overtreffen, hoort men veelal klagen over hun overmoed en hunne daden van zeeroof en geweld. Doch men beelde zich niet in, dat alleen Engelschen misbruik van overmacht op hunne rekening hebben; de onzen bleven daarin althans niet achter, toen de overmacht aan hunne zijde was. Het gevolg van een en ander was de »Proclamation touching Fishing'', op 16 Mei 1609 door Jacobus I uitgevaardigd, waarbij, op grond zoowel van 's Konings souvereiniteit over de zoogenaamde Britsche zeeën als van de gewelddadigheden, door vreemde visschers aan Engelschen aangedaan, de visscherij in die zeeën aan alle vreemden werd verboden, tenzij zij daartoe gemachtigd waren bij eene »license'', tegen betaling van eene recognitie door 's Konings beambten af te geven. Het groote vraagpunt omtrent de vrijheid der zee, tot dusver alléén onderwerp van wetenschappelijke betoogen, was daardoor tot een feitelijk geschilpunt tusschen de twee Regeeringen gemaakt.

Aanvankelijk gaf dit geschilpunt geen aanleiding tot open strijd. Onder kleur van dankbetuiging voor Engeland's bemiddelend optreden bij de sluiting van het Twaalfjarig Bestand, zond de Republiek een gezantschap naar Londen, dat den 16^{den} Mei 1610 met 's Konings rechtsgeleerde raadgevers de kwestie van het vischrecht besprak. De onzen steunden hun beweren, niet op de vrijheid der zee, maar op de rechten, bij vroegere tractaten aan Nederlandsche visschers toegekend, en op de aanspraken, die voor dezen zouden voortvloeien uit de uitvinding van het kaken door een Nederlander. Zij hadden een sterker argument kunnen gebruiken, en werden dan ook geslagen met de uiteenzetting van 's Konings beweerde souvereiniteit over

de zee, die zij hadden moeten en kunnen weerleggen en ontzenuwen. Doch de moord van Hendrik IV van Frankrijk gaf Jacobus, juist in dit tijdsgewricht, opnieuw dringende aanleiding om de Republiek, als eventueelen bondgenoot tegen Spanje, niet van zich te vervreemden; en onder uitdrukkelijke reserve zijner souvereiniteitsrechten over de Britsche zeeën, stemde hij er in toe de uitvoering der »Proclamation» te schorsen en onze visschers met rust te laten.

Doch tusschen twee natiën, waarvan de jongste de oudste reeds destijds naar de kroon begon te steken, kon niet lang rust en vrede heerschen, waar hare visschers elkaâr in dezelfde wateren ontmoetten. De Poolzee werd het terrein van den strijd. De wateren van Spitsbergen waren door Jacobus I aan de (Engelsche) Moscovische Compagnie in »monopolie» afgestaan en in het beweerde »dominium maris» van Engeland begrepen, en, gelijk reeds in hoofdstuk II werd gezegd, werd dan ook, in 1612, de walvischvangst aan de kust van Spitsbergen door de daarmede bezige Engelschen aan de onzen, hoezeer te vergeefs, verboden, en kwamen onze walvischvaarders in het seizoen van 1613, geheel door de Engelschen uitgeplunderd, onverrichter zake terug. Ditmaal was Jacobus niet tot toegeeflijkheid te bewegen, hoewel zijn Staatssecretaris Winwood, kort te voren nog Britsch gezant in den Haag, op aanzoek der Staten voor onze belangen in de bres sprong, en Hun Hoogmogenden zelf eene memorie tot bestrijding van Engeland's beweerd uitsluitend recht op de Spitsbergensche wateren aan den Koning deden toekomen. Er bleef niet anders over, dan geweld met geweld te keeren; de Noordsche Compagnie maakte in 1614 haar tweeden tocht naar het Noorden onder behoorlijk convooi, en

in de jaren 1614 en 1615 heerschte in de Spitsbergensche wateren eene gewapende neutraliteit, daar Engelsche en Hollandsche walvischvaarders, beiden door oorlogsschepen gedeukt, elkander met rust lieten. In 1616 waren de Engelschen aan Spitsbergen den onzen te machtig, en werd eene botsing alleen voorkomen doordat onze walvischvaarders nagenoeg uitsluitend aan het, twee jaren te voren ontdekte, Jan Mayen- of Mauritius-eiland hun bedrijf uitoefenden; eene ten vorigen jare door de onzen op Spitsbergen opgerichte »loge», werd echter door de Engelschen uitgeplunderd en vernield. Dat deze toestand niet van langen duur zou zijn, was te voorzien. Alle pogingen, door de Staten-Generaal aangewend om den Engelschen monarch omtrent het vischrecht bij Spitsbergen tot rede te brengen — pogingen, waarbij Grotius als raadsman van Hun Hoogmogenden en steller hunner vertoogen optrad — bleven zonder eenig gevolg; en in 1617, toen de vloot der Noordsche Compagnie geen convooi had, sloegen de Engelschen hun slag, beletten den onzen het visschen en plunderden een schip uit Vlissingen, dat dit verbod overtreden had, volkomen uit. In het volgende jaar werd onzerzijds *revanche* genomen door de berooving van twee Engelsche schepen, waarvan de lading naar Holland werd opgebracht. Hoewel dit feit door bedreigingen der Engelschen rechtstreeks was geprovoceerd, had het ten gevolge, dat op 3 October 1618 eene scherpe en dreigende nota aan de Staten-Generaal werd overhandigd door den Engelschen ambassadeur, sir Dudley Carleton, wiens in 't Engelsch geschreven en in 't Fransch vertaalde »Lettres, Memoires et Negociations» over de geschillen tusschen Engeland en de Republiek nopens de vrije visscherij, in de jaren 1616—1620, veel licht verspreid hebben.

Ook in de Noordzee was het intusschen niet rustig. De bekende sir Walter Raleigh (door onze latere schrijvers over visscherijzaken meest »de Engelschman Rawleg" genoemd), en een anoniem schrijver die zich »Gentleman" noemt, gaven in hunne werken »Observations touching Trade and Commerce with the Hollanders", omstreeks 1610, en »England's Way to win Wealth", in 1614 verschenen, schromelijk overdreven voorstellingen van den omvang onzer haringvisscherij, en allerlei wenken en raadgevingen ten onzen nadeele ten beste. Een Engelsch wetenschappelijk bestrijder van onzen Grotius, Welwood, droeg er door zijne geschriften »Abridgement of all Sea Lawes" (1613) en »De Dominio Maris" (1616) niet weinig toe bij, om Koning en natie in Engeland in het besef der souvereiniteit over de zee te stijven. Zonder voorafgaande waarschuwing of hernieuwing der »Proclamation" van 1609, werd in Augustus 1616, toen onze haringvloot onder de Britsche kusten visschende was, op 's Konings last van onze visschers eene belasting of recognitie ingevorderd van een angelot, of wel een ton haring en twaalf kabeljauwen, per buis. De belasting was niet loodzwaar, en werd door de meeste stuurlieden betaald, tot de gezagvoerders van onze twee convooischepen tusschen beide kwamen en in den Haag verslag van het voorgevallene deden. Bittere, maar vruchteloze klachten en remonstrantiën van de Staten volgden te Londen; tot de heffing der belasting werd in 1617 opnieuw last gegeven. Doch ditmaal waren ook onzerzijds de noodige maatregelen genomen, en de Britsche beambte, tot de heffing uitgezonden, werd ontvangen door een der convooischepen, die uit naam van de geheele haringvloot betaling weigerde. Om geweld te gebruiken had de Engelschman geene orders;

en hij was op het punt van zijns weegs te gaan, toen Jan Albertsz, kapitein van een der convooischepen en een der gezagvoerders die ten vorigen jare met de Engelschen hadden gesproken, op grond van beweerde instructiën den Engelschman gevangen nam en naar Holland opbracht, waarop de Engelschen hunnerzijds twee onzer schippers als gijzelaars medevoerden. De onberaden daad van Albertsz werd door de Staten-Generaal en den Stadhouder onmiddellijk en volkomen gedesavoueerd; hij werd uit den dienst ontslagen, de gevangen Engelschman losgelaten, en aan den Koning verontschuldiging aangeboden. Deze echter was niet zonder verdere satisfactie te bevredigen, en de Hollandsche gijzelaars werden eerst losgelaten toen een der kapiteins van het Hollandsche convooi, die in Albertsz' daad de hand had gehad, naar Londen was gezonden (Albertsz zelf was door ziekte terug gehouden) om door den koning in persoon over het gebeurde scherpelijk te worden onderhouden en berispt.

Nauwelijks was deze boetedoening voleindigd, of in Londen werd geklaagd over mishandeling van Schotsche door Hollandsche haringvisschers, waarover de Britsche gezant in den Hage bij de Staten terstond ernstig beklag deed. Er werd een onderzoek ingesteld en ettelijke stuurlieden werden gehoord, natuurlijk zonder dat de schuldi- gen ontdekt werden; doch de zaak gaf aanleiding tot het uitvaardigen van het plakkaat van 5 Juni 1618¹⁾, waarbij de Staten-Generaal aan alle stuurlieden en matrozen van buizen of ventjagers, aan de gezagvoerders van convooischepen en alle andere ingezetenen dezer landen het plegen van geweld jegens onderdanen van zijne Britsche

1) Gr. Pl. B., I, 707.

Majesteit (met wien men »alle oprechte Vrientschap, Nae-
 »buerschap, ende goede Correspondentie" wenschte te on-
 derhouden) wèl expresselijk verboden, »op peyne van als
 »Zee-Roovers ende Geweldigens aan den lyve gestraft te
 »worden."

In 1619 zonden de Staten opnieuw een gezantschap naar Londen, om o. a. over de geschillen omtrent Spitsbergen te onderhandelen. Over de Noordzee werd in de instructie dezer gezanten niet gesproken; en daar de Koning vooral omtrent de Noordzee zijne beweerde rechten erkend wilde zien, was dit alléén voldoende, om alle toenadering onmogelijk te maken. Aan het »Dominium Maris" in de Spitsbergensche wateren werd dan ook van Engelsche zijde zoo streng mogelijk vastgehouden, hoewel de Koning, in eene den gezanten verleende audiëntie, verklaarde er in toe te stemmen dat de Hollanders gedurende drie jaren ter gewoner plaatse ter walvischvangst zouden opkomen. In 1621 en 1623 werden nog ettelijke gezantschappen door de Staten naar Londen afgevaardigd; en hoewel men er dezerzijds naar streefde, de zaken in statu quo te houden en over de geschillen ter zake der visscherij niet te spreken, bracht de Koning, middelerwijl oud en ziekelijk geworden en meer dan ooit aan zijne beweerde privilegiën en soevereiniteitsrechten gehecht, zijn »Dominium Maris" tegenover onze visscherij telkens in bittere bewoordingen ter sprake. Dezerzijds deed men het mogelijke, om, zonder in beginsel iets toe te geven, de geschillen te sussen. Overmoedige sommatiën der Engelschen tot het ontruimen der Spitsbergensche zeeën werden wel is waar door onze, met genoegzame macht aanwezige bevelhebbers in 1623 en 1624 met kracht teruggewezen, zoodat onze walvischvangst in die jaren alléén dank zij ons krachtig

optreden, ongestoorden voortgang had ¹⁾). Doch tevens werden vorderingen van Schotsche haringvisschers, die door de onzen beweerden geplunderd te zijn, in 't geheim op last der Staten voldaan; het reeds in hoofdstuk I vermelde, in 1620 door Holland gedane verbod »van haringh binnen de klippen van Yerlandt, Hitlandt, ofte Noorwegen te vangen» is aan deze zucht wellicht niet vreemd, hoewel als reden daarvoor de mindere qualiteit van den haring uit de »lochs» en »fjorden» werd aangevoerd; en bij resolutie der Staten-Generaal van 12 Juni 1623 werd zelfs aan de haringvloot voorgeschreven, de Engelsche kusten niet te dicht te naderen. Ook werd, in dit tijdperk, het plakkaat tegen 't plunderen en mishandelen der Schotten tweemaal hernieuwd. Immers niettegenstaande de alliantie met Engeland in 1625 gesloten, (die, met den dood van Jacobus I, het handhaven van het *status quo* in vischerijzaken mogelijk maakte,) kwamen nog telkens botsingen en vechtpartijen tusschen de wederzijdsche visschers voor, waartoe de onzen ongetwijfeld niet minder dan de Engelschen aanleiding hebben gegeven. Wat Spitsbergen betrof, kwam het in 1625 tot eene stilzwijgende schikking, waarbij een deel der kustwateren en der kust door de Engelschen onbetwist in handen werd gelaten van de Nederlanders, die trouwens reeds destijds in die wateren jaar op jaar de overmacht hadden. In 1627 werd deze schikking door de Engelsche regeering stilzwijgend bekrachtigd, en sedert is over Spitsbergen tusschen beide natiën geen geschil meer geweest.

Geheel anders omtrent de Noordzee. Pogingen tot opbeuring der Britsche zeemacht en zeevisscherij bekleedden

1) Zie hierover Muller, Gesch. d. Noordsche Compagnie, blz. 225 vlgg.

in het staatkundig programma van Karel I eene voorname plaats, getuige zijne, naar het model der onze ingerichte, wet op de haringvisserij, en de oprichting eener geotrooieerde Compagnie tot die visscherij in 1632. Doch de overmachtige concurrentie onzer Grootte Visscherye, die juist destijds op haar glanspunt stond, kon door deze maatregelen niet worden gebroken of aangetast. Die concurrentie, die zijne plannen dwarsboomde, ongemoeid te laten, lag niet in Karel's karakter. Op zijn last, en aan hem opgedragen, verscheen in December 1635, als voorbode van een nieuwen aanval op de Hollandsche haringvisschers, Selden's werk »Mare Clausum'', als tegenhanger en min of meer officieele weerlegging van de beginselen, door de Groot in zijn »Mare Liberum'' neergelegd. Reeds in April 1636 gaf de Koning den gezant der Republiek zijn voornemen te kennen, om van allen die in de »Britsche zeeën'' vischten, opnieuw eene belasting te heffen als recognitie van 's Konings souvereiniteitsrecht aldáár; en eene proclamatie te dien effecte, in hoofdzaak eene vernieuwing behelzend van die van 1609, werd dan ook in 1636 uitgevaardigd. Wel is waar verzekerde de Koning, op eene op 27 Juli 1636 verleende audiëntie, onzen gezant dat de bedoeling was, de Hollandsche visschers onder Engeland's bescherming te brengen tegenover Duinkerker kapers; maar het bleek terstond, hoe men die bescherming had op te vatten. Twaalf Britsche oorlogsschepen werden naar onze haringvloot gezonden, vonden de meeste buizen niet meer in het gewone vischwater, en vorderden van de overige de belasting in. Deze bedroeg twee shillings per last inhoudsmaat van elk schip voor het geheele jaar, en werd door de stuurlieden zonder weerstand betaald; doch niettemin werd de gezagvoerder van een der Hollandsche

convooischepen gevankelijk mede naar Londen gevoerd, en onze gezant, zich om redres tot den Koning wendend, afgewezen met de wèlbekende bewering van souvereiniteit ter zee, aan welke bewering onze visschers voet hadden gegeven door, zij 't dan ook onder den invloed eener overmachtige Britsche vloot, de gevergte recognitie te betalen.

Waren het dus de visschers zelven, wier gedrag onze zaak grootendeels bedorven had, zij beklagden zich er, tehuis gekomen, niet minder heftig om bij de Staten; en in Augustus 1636 werd een eskader van zeven en dertig oorlogsschepen, onder Admiraal van Dorp, naar de haringvloot gezonden, met order om deze verder te beschermen »tegen de Spanjaarden en *wie haar verder mocht willen molesteeren*. Doch van Dorp kwam te laat; een Engelsch eskader was reeds bij onze schepen en de belasting was door de meeste buizen opnieuw betaald. Voor dit onverwachte geval had van Dorp geene instructiën; en de admirals van beide Staten waren tegenover elkander in eene zonderlinge verhouding, daar zij, op de wederkeerige vraag naar de taak die zij bij onze haringvloot te vervullen hadden, geen antwoord meer konden geven dan »dat zij last hadden de visschers te beschermen" wien intusschen, daar het euvel reeds geschied was, niemand meer lastig viel. Beide eskaders zeilden dan ook kort daarna naar huis, terwijl de Engelschen ditmaal f 20.000, aan licentiegelden betaald, en daarmede de overtuiging medevoerden, dat de Britsche souvereiniteit ter zee nu inderdaad erkend was. Van Dorp's te laat verschijnen kostte hem in 't volgende jaar zijn admiraalstaf; doch de verkeerde indruk, door de zaak gemaakt, was niet meer uit te wisschen, tenzij door eene openlijke terugvordering van de ontvangen gelden,

waaruit allicht een *casus belli* zou zijn gegroeid. En voor eene oorlogsverklaring was voor geene der partijen alsnog het oogenblik gekomen.

Toen in October 1636 met Engeland over eene alliantie tegen Spanje werd onderhandeld, werd dan ook wèl, tegen zekere concessiën dezerzijds, 's Konings belofte gevraagd om onze visschers ongemoeid te laten, doch van het bestreden beginsel van »Dominium Maris" werd daarbij niet gesproken. Staande de lange en teedere onderhandelingen over een Engelsch-Fransch verbond had Karel goede redenen om de Republiek niet van zich te stooten, en daaraan had onze haringvloot het te danken, dat haar in 1637 geen licentiegeld werd gevraagd. Ook dezerzijds was men er zeer op gesteld, dit gevaarlijk geschilpunt te laten rusten; een boek ter weerlegging van Selden's »Mare Clausum", destijds op last der Staten door Dirk Graswinckel samengesteld, werd niet gedrukt; en van Grotius, na zijne vlucht uit het vaderland in Zweedschen Staatsdienst getreden, was geen geschrift over het vraagpunt der souveriniteit over de zee meer te wachten, daar, gelijk hij in 1636 in een brief aan zijn broeder liet doorschemeren, Zweden, zelf zeemogendheid en door de uitgestrektheid zijner zeekust bij de vraag rechtstreeks betrokken, ongaarne zou gezien hebben dat van de hand van zijn beroemden Staatsdienaar een nieuw betoog voor de vrijheid der zee verscheen.

Natuurlijk moest er aan dezen gedwongen toestand, waarbij wederzijds tegenstrijdige rechten zwijgend werden volgehouden doch niet openlijk gehandhaafd, op de eene of andere wijs een einde komen. De zeeslag van Duins (21 October 1639) waarin Tromp, bijna onder de Engelsche kust, de Spaansche vloot volkomen versloeg, niette-

genstaande Karel's Spaansche sympathiën, maakte aan de vraag omtrent »Dominium Maris'' feitelijk een eind. Sterker verkrachting van Karel's beweerde souvereiniteit ter zee was niet denkbaar; doch het wapenfeit toonde tevens aan, wat onze jonge Republiek ter zee vermocht, die dan ook reeds destijds, zonder stellige tegenspraak te ontmoeten, hare leus »Mare Liberum'', openlijk volhouden en handhaven kon. Terzelfder tijde ongeveer, waarop Tromp de Spaansche vloot sloeg en verjoeg, trachtte Karel I de Staten tot eene alliantie te lokken door vrije visscherij in het Kanaal te beloven, doch ontving ten antwoord, dat de Republiek die vrijheid, die haar recht was en feitelijk bestond, niet als eene gunst, van wien dan ook, verkoos te bedingen. Wat méér is, aan gewelddadigheden van Hollandsche visschers jegens Engelschen ontbrak het destijds niet¹⁾, zonder dat de ten val neigende koning, gelijk weleer, langs diplomatieken weg op hoogen toon voldoening vroeg. Na den val van het huis der Stuarts waren het nog grooter belangen dan dat der zeevisscherij, die de twee grootste zeemogendheden tegen elkaar in het harnas joegen; en hoezeer ook de Engelsche oorlogen, gelijk in hoofdstuk I werd aangetoond, onze visscherijen benadeelden, er is sedert 1636 geen licentiegeld of recognitie meer door Engeland van onze visschers gevorderd, noch tegenover hen aanspraak op de souvereiniteit over de zee gemaakt.

Ook Denemarken heeft, in vroeger en later tijden, dergelijke aanspraken doen gelden. Wel is waar stonden deze,

1) Den 26sten Mei 1638 onderzochten de Staten-Generaal de zaak van een Enkhuizer stuurman, die de driestheid zóóver had gedreven van aan de Iersche kust aan wal te gaan en het huis van een Engelsch onderdaan te plunderen en te vernielen.

wat haar belang voor onze visscherijen betreft, vèr ten achter bij de Engelsche pretensiën; want die van Denemarken raakten slechts de walvisch- en de IJslandsche vaart en niet de Groote Visscherij, en gingen uit van eene mogeheid, met welke de Republiek veel minder dan met Engeland had rekening te houden. Ook waren de Deensche aanspraken niet zoozeer op een beweerd »Dominium Maris" als op soevereiniteitsrechten te lande gegrond. Niettemin hing daarmede de aanspraak op zekere visscherijmonopoliën samen, en zijn onze visscherijen er rechtstreeks bij betrokken geweest. Eene korte vermelding der geschillen met Denemarken mag dus hier niet ontbreken.

Allereerst betroffen de Deensche pretensiën Spitsbergen, dat, in de eerste jaren na zijne ontdekking door de onzen in 1595, voor een vasteland, aan Groenland verbonden, werd gehouden, en waarop als zoodanig door Denemarken soevereiniteitsrechten werden beweerd. In 1615 werd, krachtens deze bewering, door drie Deensche oorlogsschepen eene recognitie van onze walvischvaarders gevorderd, doch geweigerd, omdat men geen grond voor de vordering kende of erkennen kon. In Februari 1616 opende de Deensche koning Christiaan IV, tot staving zijner pretensie, eene correspondentie met de Staten-Generaal, doch zag zijne bewering in beleefden vorm afgewezen; in de eerstvolgende jaren werd aan dit geschil geen verder gevolg gegeven, terwijl de Denen, op hunne beurt de walvischvaart aan Spitsbergen beproevend, zich van de door de onzen ingenomen vischplaatsen op het eiland Amsterdam verwijderd hielden en aan het, iets zuidelijk daarvan gelegen »Deensche eiland" vischten, zonder dat beide natiën elkander hinderden of benadeelden.

Eerst in 1623 rezen nieuwe geschillen. Een Deensch

koopman, door Christiaan IV voor de walvischvaart in de Spitsbergensche zee geoctrooieerd, had aan eenige Biscayers aandeel in zijne onderneming gegeven; doch toen deze laatsten, bij afwezigheid der Denen, en zonder behoorlijk bewijs van door dezen gemachtigd te zijn, zich in de Deensche vischplaatsen vertoonden, werd hun door de onzen de visscherij aldáár geweigerd. De Deensche reeder, door zijne regeering gesteund, eischte schadevergoeding, die hem echter, na eene langdurige procedure, in 1629 door het Hof van Holland werd ontzegd. De uitspraak gaf aanleiding tot lange en bittere vertoogen van den Deenschen koning, waarbij hij zijne beweerde souvereiniteit op Spitsbergen opnieuw ter sprake bracht, doch zijne daarop gegronde pretensiën steeds door de Staten-Generaal zag ontkennen. De Deensche politiek streefde er langs allerlei omwegen naar, die souvereiniteit door vreemden stilzwijgend erkend te zien; vandáár dat telkens weder van Deensche zijde werd toegelaten, dat Biscayers en Franschen aan Spitsbergen de walvischvangst uitoefenden onder bescherming van het Deensche octrooi, iets waartegen de Staten bij voortduring aan hunne convooi-bevelhebbers gelastten, zich te verzetten. Vandáár ook, dat Denemarken er steeds op uit was, Nederlandsche schepen, in Nederland uitgerust, voor Deensche rekening naar Spitsbergen ter walvischvaart te doen uitzeilen; en het in hoofdstuk II reeds aangehaalde plakkaat van 1633, dat het dienstnemen en het verhuren van schepen ter walvischvaart aan vreemdelingen verbood, had dan ook bepaaldelijk de strekking om te voorkomen, dat langs dezen weg de Deensche pretensiën op Spitsbergen ook maar in schijn zou worden erkend. In 1633 kwam het ten slotte tot eene schikking, waarbij Christiaan IV er in toestemde, dat de schepen

der Noordsche Compagnie vrijelijk hunne gewone visch-plaatsen zouden bezoeken, terwijl tevens aan het visschen door Biscayers en andere vreemdelingen onder Deensch octrooi een eind werd gemaakt.

Een geheel nieuwe toestand ontstond ten deze, toen omstreeks 1637 (gelijk in hoofdstuk II werd gezegd) *niet* tot de Noordsche Compagnie behorende schepen in weerwil van het »in desert rakende» octrooi dezer laatste, de walvischvaart in de wateren van Spitsbergen begonnen uit te oefenen. Het aantal der Nederlandsche schepen in die zeeën nam reeds destijds zoodanig toe, dat Christiaan IV bij de Staten-Generaal over te groote concurrentie begon te klagen, en in 1638 twee niet aan de Compagnie behorende Nederlandsche schepen, zoodra zij den wal van Spitsbergen naderden, krachtens zijn last door Deensche oorlogsvaartuigen werden gearresteerd. Opnieuw ontstond tengevolge hiervan een geding om schadevergoeding, waarin ditmaal de Denen als verweerders optraden en dat, deswege voor de Deensche admiraliteit te Kopenhagen gevoerd, ten nadeele der onzen werd uitgewezen. Intusschen hield Christiaan IV aanvankelijk zijn standpunt vol, van alléén schepen der Noordsche Compagnie aan de Spitsbergensche kust (door hem nog steeds de zijne genoemd) te willen toelaten; een standpunt dat, bij het reeds destijds stellig voorziene uiteinde der Compagnie na het verstrijken van haar octrooi, voor onze walvischvaarders eene zeer bedenkelijke zijde had. Eerst in 1641 gelukte het onzen diplomaten — zij het dan ook ten koste der onjuiste bewering, dat er reeds toen in de Republiek geene geoc-troieerde Noordsche Compagnie meer bestond, terwijl het octrooi eerst met ult. December 1642 stond af te loopen, en alleen feitelijk niet meer geëerbiedigd werd — van den

Deenschen koning eene schriftelijke toestemming in de vrije walvischvaart der onzen aan Spitsbergen te verkrijgen. Sedert zijn ter zake daarvan geene geschillen meer voorgekomen; trouwens met het verval der »kustvisserij» verloor de vraag omtrent de souvereiniteit op Spitsbergen meer en meer haar belang, en rechten op de open zee zijn, voor zooveel mij bekend, in dezen tijd door Denemarken niet beweerd geworden ¹⁾.

Eerst eene eeuw later, dus in zeer veranderde omstandigheden ook wat de macht der Republiek ter zee betreft, trad Denemarken opnieuw tegen onze visschers op. De aanleiding daartoe lag echter destijds niet zoozeer in een visserij- als wel in een handelsmonopolie.

In hoofdstuk II is aangetoond, dat onze walvischvaarders zich in de 18^e eeuw, behalve op hun eigenlijk bedrijf, ook op handel met de Eskimo's aan de Groenlandsche kusten toeleghden. Hiertegen werd, voor zooveel ik kan nagaan voor 't eerst in 1738, door Deensche oorlogsschepen verbod gedaan; 15 mijlen ter weerszijde van »zekere Deensche loge of hut» was de kust, naar den onzen werd medegedeeld, voor vreemden handel gesloten. In 1639 werd een onzer schepen, wegens overtreding van dit monopolie, door een Deensch oorlogsschip met »het cargasoen en de gehandelde waren» in beslag genomen, en kort daarna hadden vier onzer schepen een geregeld bombardement te verduren van drie Deensche schepen, welker bevelhebber niet alleen de schepen nam en opbracht, maar de barbaarschheid had, de bemanning in de sloepen aan haar lot over te laten, zoodat zij den hongerdood alléén

¹⁾ Uitvoerig is dit deel der geschillen met Denemarken beschreven in hoofdst. VII van Muller's „Geschiedenis der Noordsche Compagnie.”

ontkwam door eene toevallige ontmoeting met landgenooten.

Zoodra het gebeurde hier te lande bekend was, wendden de toenmalige Gecommitteerden der Groenlandsche Vischerij zich tot Hun Hoogmogenden om redres; en inmiddels verschaften de reeders der genomen Hollandsche schepen zichzelven recht, door op een te Amsterdam liggend Deensch koopvaardijschip (op welke civielrechtelijke gronden is mij niet duidelijk) beslag te leggen. Tegen dit laatste werd dadelijk door den Deenschen ambassadeur in den Haag geprotesteerd onder eisch van loslating van het Deensche vaartuig; daarbij verklaarde hij, dat de door Denemarken genomen maatregelen berustten op het aan een Deensch koopman verleende monopolie van den handel op een deel der Groenlandsche kust, waarin de baai van Disco, het tooneel der tegen de onzen gepleegde gewelddenarij, was begrepen. De Republiek was niet meer, wat zij als zeemacht geweest was; en hare houding in deze zaak tegenover eene kleine mogendheid getuigde van haar verval. De Staten betoogden den Deenschen gezant, dat de beslissing omtrent het te Amsterdam op een Deensch schip gelegde arrest tot de competentie van den rechter behoorde en dat arrest niet kon worden opgeheven door het politiek gezag; doch tegelijk werd, door pressie op den magistraat van Amsterdam en de betrokken reeders, het onmiddellijk ontslag van het schip bewerkt, en stelden de Staten dezen, (voor zooveel mij van de zaak bleek, uit een oogpunt van burgerlijk recht méér dan raadzamen) maatregel als een daad van *comitas gentium* vóór, waartegen men de vrijlating der opgebrachte Hollandsche schepen als wederkeerig blijk van welwillendheid verzocht. Wel verre van ook maar eenigszins in den geest van dit

verzoek te treden, tastte Denemarken daarop onze IJslandsche vloot (nl. die der kabeljauwvisschers) aan, die ten getale van circa honderd zeilen rondom IJsland vereenigd was. Na eenig jagen en beschieten werden vier dezer hoekers genomen en naar Denemarken gebracht; doch onderweg gelukte het aan de bemanning van één der genomen schepen, te ontkomen en een Deensch adelborst met drie matrozen, wien het opbrengen van het vaartuig was opgedragen, gevankelijk naar Holland te brengen. Het geschil, dat aanvankelijk over een handelsmonopolie had geloopt, werd door dit voorval op het terrein der visscherij overgebracht; en uit de diplomatieke briefwisseling, die door Denemarken ter zake van de gevangenneming van vier Deensche zeelieden werd geopend, bleek dat thans op niet minder werd aanspraak gemaakt dan *het uitsluitend recht van Deensche onderdanen op alle vaart en visscherij binnen vier mijlen uit de kusten der Deensche bezittingen in de noordelijke zeeën*. 't Zij het al of niet waar zij dat (zooals »de gemeene reeders der kabeljauwvisscherij omtrent IJsland» aan de Staten verzekerden) de Denen enkel onze hoekers hadden vervolgd en die van Frankrijk en Engeland opzettelijk ongemoeid gelaten, het in de Noordzee als 't ware door Engeland geabandonneerde »Dominium Maris» was door dezen eisch in de Poolzeeën in handen van Denemarken herleefd, en de zaak was, méér nog om die reden dan wegens gepleegd geweld en geleden schade, voor de Republiek van het uiterste gewicht geworden.

In den loop der jaren 1740 en 1741 werden dan ook door onzen gezant te Kopenhagen eene reeks van memoriën aan de Deensche regeering ingediend tegen de beweerde uitsluitende rechten op de kustwateren. Denemarken voerde daartegen aan, dat aan eene Deensche handelsven-

nootschap reeds in 1682 het monopolie van den handel op IJsland was toegekend, en dat, ter bescherming van dat monopolie, bij eene wet van 1733 de vaart binnen vier mijlen uit de IJslandsche kust aan alle vreemdelingen was verboden; dat dit verbod dáárom met strengheid op de Hollandsche kabeljauwvisschers werd toegepast, omdat zij, in strijd met het monopolie, met de IJslanders onwettigen handel dreven en daarvan hun hoofdbedrijf maakten. Onze gezant antwoordde, dat het bedoelde monopolie zoowel als de wet van 1733 niet alléén aan de Republiek tot dusver onbekend was gebleven, maar dat men, tot het jaar 1739 toe, zoowel de visscherij als den handel op de IJslandsche kust aan de Hollanders onverlet had gelaten; dat zij trouwens recht daarop hadden krachtens verscheidene oude tractaten, waarop geen eenzijdig vastgestelde wet of monopolie inbreuk kon maken; met name beriep hij zich op een tractaat van 1447, dat aan de vlag van Holland de vrije vaart verzekerde »*usque ad Boreæ oras*». Evenals vroeger bij de geschillen met Engeland, werd de historisch-volkenrechtelijke zijde van het vraagstuk van beide zijden verschillend voorgesteld, zonder dat men het ééns werd; ja het geschilpunt nam steeds bedenkelijker vormen aan, en nadat een jaar onder het wisselen van memoriën was verstreken, werd in Augustus 1741 van Deensche zijde »*la domination de la mer du Nord*» openlijk aangevoerd als bron en oorsprong van het recht, om vreemde vlaggen uit sommige deelen dier zee uit te sluiten. De Staten-Generaal stelden onmiddellijk tegenover dit beweren een zoo stellig mogelijke ontkenning; want, zoo overwogen zij, werd iets dergelijks toegegeven, dan zouden andere potentaten het voorbeeld van Denemarken kunnen volgen, »tot inestimable prejuditie van den han-

del dezer landen in 't algemeen." Denemarken zond daarop een eskader naar 't Noorden; aan onze walvisch- en kabeljauwvloeden werd behoorlijk convooi verleend, en het scheen in 1741, alsof het, zoo al niet tot oorlog, althans tot feitelijke gevechten zou komen. De Staten-Generaal hadden dit alles wellicht kunnen voorkomen, of althans beletten dat de houding van Denemarken zoo dreigend werd, zoo zij niet in den aanvang een daad van verregaande zwakheid hadden begaan, door ten verzoeken van den Deenschen gezant, in 1740 aan de Admiraliteit van Amsterdam de invrijheidstelling der vier gevangen Deensche zeelieden te gelasten, terwijl onze door Deensche oorlogsschepen genomen hoekers reeds voorheen door den Deenschen rechter goeden prijs waren verklaard en te Kopenhagen in het openbaar verkocht. Het ware, althans oogenschijnlijk, beter geweest in den aanvang krachtiger op te treden en met een toevallig verkregen feitelijk voordeel te woekeren, dan zich te verdiepen in rechtskundige vertoogen, waarvan de ruim eene eeuw te voren tegenover Engeland verkregen ondervinding het ijdele had kunnen doen voorzien.

Eigenaardig is het, dat ook in het geschil met Denemarken omtrent »Dominium Maris" of »Mare Liberum" de Republiek een rechtskundig adviseur had, die persoonlijk niet in den strijd optrad. De rol van Grotius werd in dezen lateren strijd vervuld door Mauricius, destijds gezant der Republiek te Hamburg en dus door zijn ambtelijke plichten niet in de zaak betrokken, 'tgeen hem niet belette, omtrent de historische en volkenrechtelijke zijde van het geschil een zeer uitgebreid en ernstig onderzoek in te stellen, waarvan hij den uitslag aan Hun Hoogmogenden mededeelde in den vorm eener reeks van nota's,

die de substantie leverden voor de memoriën, welke de Staten door hun gezant te Kopenhagen (Coymans) aan de Deensche regeering lieten inleveren. Deze nota's van Mauricius zijn door den druk bewaard, en vormen te zamen een stevig folio boekdeel, dat den lezer eerbied afdwingt voor de massa arbeid, door dezen geleerden en volijverigen diplomaat besteed aan eene zaak, waarin hij ambtshalve niet had op te treden, doch, evenals voorheen Hugo de Groot, de stof leverde voor de officieele stukken, waarin zijne Regeering haar standpunt staafde. De bundel van Mauricius is, met de Resolutiën van de Staten-Generaal en van Holland over de jaren 1739—41 en de Secreete Resolutiën van Holland over 1740 en 1742, tot heden de bron, waaruit de loop dezer niet onbelangrijke zaak kan worden nagegaan¹⁾. Wagenaar (Vad. Hist., dl. XIX, blz. 279) geeft van de zaak eene zeer onvolledige en onjuiste voorstelling; de stukken van Mauricius waren hem blijkbaar onbekend.

Tot een conflict is het te dezer zake tusschen de Republiek en Denemarken niet gekomen; door de interventie der gezanten van Groot-Brittannië en Frankrijk te Kopenhagen werd het geschil in dier voege bijgelegd, dat Denemarken zijn beweerde »domination de la mer du Nord" liet varen en de visscherij vrijliet, terwijl de Hollandsche visschers afzagen van het drijven van handel in de Deensche bezittingen in de Noordelijke zeeën, 'twelk later uitdrukkelijk verboden werd²⁾. De grens van vier mijlen uit de kust dier bezittingen, waarbinnen het Deensche monopoliegebied besloten lag, werd gehandhaafd; doch

1) Zie ook den „Europischen Mercurius", 1741, dl. I, bl. 313.

2) Zie Res. Holl., 1762, bl. 508.

zij werd zóó opgevat, dat het visschen binnen die grens niet verhinderd werd, en de bevelhebbers der Deensche oorlogsschepen hadden steeds bevel, de Hollandsche hoekers ongemoeid te laten onder de kusten van IJsland en Groenland, zoolang niet bleek, dat zij de kust opzochten met de bedoeling, om met de ingezetenen handel te drijven ¹⁾.

1) Res. Holl., 1761, blz. 974; 1762, blzz. 314, 650, 1774, blz. 494.

DERDE GEDEELTE.

De Nederlandsche Zeevisscherijen sedert het einde der Republiek.

HOOFDSTUK I.

1795—1813.

Aan de trapsgewijze hervormingen, die onder de Bataafsche Republiek aan de reeds lang onbruikbare oude staatsinstellingen een eind maakten, heeft de wetgeving omtrent de haringvisscherij, behoudens enkele nominale veranderingen, weerstand geboden.

Het »Collegie» werd in 1795 opgeruimd; doch alléén om plaats te maken voor een »Comité tot de zaken der Groote Visschery», benoemd bij decreet van het provisioneel wetgevend lichaam dd. 12 Mei, en dat zich van het oude Collegie niet door een vrijzinniger geest, maar door mindere zaak- en vakkennis onderscheidde. Althans het nieuwe Comité zag geen kans, om vóór St. Jan de noodige maatregelen tot het uitzeilen der buizen vast te stellen; en op zijn verzoek benoemden de representanten van Holland eenige deskundige haringreedomers, om onder den titel van »Provisioneel Comité ter Directie der Groote

Visscherij" te zorgen, dat op 24 Juni alles tot het uitzeylen der vloot zou in gereedheid zijn.

Het »Provisioneel Comité" vond, waarschijnlijk ter zake van de te nemen financiële maatregelen ten gezamenlijken behoeve van de vloot, aanleiding, om ook van de administratie van het vorig Collegie kennis te nemen. Dit bleek geen gemakkelijke taak. De laatste secretaris van het Collegie was eenigen tijd te voren overleden; de klerk, die hem verving, weigerde het belangrijkste deel van het archief en de boeken over te leggen; en uit hetgeen hij schoorvoetend en gedwongen overlegde, bleek van allerlei wanbeheer. Groote sommen waren uit de gemeene fondsen der visscherij besteed aan maaltijden voor de Heeren van het Collegie. De »presentharing" die destijds bij aankomst van den eersten jager aan verschillende autoriteiten aangeboden werd, was sedert jaren, tot veel te hooge prijzen, van enkele bevoorrechte reeders gekocht. De steden van het Zuiderkwartier, die in het Collegie vertegenwoordigd waren, hadden in 't laatst geen rekening meer gedaan van de door hare plaatselijke comité's ontvangen en bestede gelden, en de »buisconvoyer" of »hospitaalschip" ¹⁾, dien de leden van het Zuiderkwartier hadden te bekostigen, was twee jaren geleden door de Franschen genomen en niet door een ander schip vervangen. Om den weerspannigen klerk te dwingen zijne schrifturen in haar geheel bloot te leggen, was de tusschenkomst noodig van commissarissen uit de »Comité's" van Publiek Welzijn, Marine en Financiën; en de onderstelling schijnt niet gewaagd, dat bij deze gelegenheid het grooter deel van het archief van het Collegie, dat ongetwijfeld veel bevatte wat

1) Over deze vaartuigen straks nader.

voor de, door de nieuwe staatsregeling nagestreefde, publiciteit minder geschikt was, zal zijn te loor geraakt. Het bleek, in één woord, dat het bederf, sedert lange jaren in al de staatsinstellingen der voormalige Republiek geworteld, ook in de administratie der Groote Visscherij zijne teekens gelaten en zijne vruchten gedragen had ¹⁾).

Met de verschillende visscherijen, welker verval wij in een vorig hoofdstuk zagen, stond het in 1795 niet veel beter, dan met de boeken van het Collegie. De oorlog met Frankrijk had in 1794 een groot deel der haringvloot genoodzaakt, reeds in de eerste dagen van Juli eene veilige haven te zoeken, en in September d. a. v. hadden de Franschen de geheele vloot der kabeljauwvaart genomen ²⁾). Het nieuwe Comité ging er dan ook terstond toe over, tot herstel van zaken een beroep op de hulp der schatkist te doen, en verkreeg dadelijk de continuatie der belastingvrijdommen, die voorheen aan de haringvisscherij waren toegestaan. Subsidie, dat de oude Republiek in oorlogstijd steeds verleend had, werd uit hoofde van den uitgeputten toestand in 1795 niet gevraagd; doch het Comité verzuimde niet, er de aandacht der Regeering op te vestigen, dat de Groote Visscherij in het vervolg de vroeger verleende premiën niet zou kunnen missen ³⁾). Dat men voor 't oogenblik geen geld vroeg, had zijn natuurlijke reden dáárin, dat de langdurige oorlog met Engeland in de volgende jaren genoegzaam alle visscherij ter zee onmogelijk maakte; en zij heeft, gedurende het tijdperk dat thans behandeld wordt, inderdaad al zeer weinig te be-

1) Zie vervolg op Wagenaar, dl. XXXIV, blzz. 188 vlgg.

2) Nieuwe Jaarboeken, 1794, bl. 1218; *Gevers*, de magno sive halecum piscatu, bl. 61 sqq.

3) *Gevers*, II. bl. 63.

duiden gehad. Visschepen en matrozen werden niet zelden in 's Lands dienst geprest; op 4 Juli 1798 moest het Uitvoerend Lichaam eene publicatie uitvaardigen tegen hen, die de gepreste diensten weigerden. Op 20 November van datzelfde jaar werd het comité der Groote Visscherij gereorganiseerd, doch het behield den titel van *Provisio-neel Comité*; en de omvang der werkzaamheden schijnt dan ook destijds geen andere benaming te hebben gerechtvaardigd. Immers de eenige daad van wetgeving, waartoe dit lichaam in het eind der vorige eeuw het initiatief nam, levert het bewijs, dat de Groote Visscherij geheel of nagenoeg stilstond, en tevens, dat in den geest der leiders van het bedrijf niets was veranderd. De exporthandel in haring werd — op hoe geringe schaal valt licht te gissen — destijds gaande gehouden door vreemden haring te herpakken in Hollandsch fust, en Zuiderzeeharing te kaken; twee zaken, die bij de haringwetten verboden waren, welke wetten, bij publicatie van 20 November 1798, uitdrukkelijk in hare volle kracht waren gehandhaafd. In Juli 1799 drongen nu eenige haringhandelaars bij de Regeering op strikte handhaving dezer wetten aan, en het Provisioneel Comité der Groote Visscherij ondersteunde hun verzoek, naar aanleiding waarvan, op 30 Mei 1800, bij publicatie werd voorgeschreven dat alle van buitenslands ingevoerde haring, zonder verpakt, gemerkt of aan eenigerlei behandeling onderworpen te zijn, weer moest worden uitgevoerd, en dat men geen »panharing» uit de Zuiderzee mocht kaken. De overwegingen, waarop dit decreet gegrond is, geven een merkwaardig voorbeeld van den monopoliegeest, die zelfs het bedrijf overleeft, en alle concurrentie weert zelfs in een tijd, waarin de concurrenten alléén aan de markt zijn. Zuiderzeeharing, zegt

de publicatie, kan men niet zóó pakken, dat hij den smaak van Noordzeeharing verkrijgt; hij wordt nooit aan boord geakaakt, maar altijd aan wal, en vóór hij aan wal is wordt hij »als in zijne pap gaar gekookt» door de beweging van het vaartuig; hij wordt doorgaans in het voorjaar gevangen en kan dan tot zeer lage prijzen verkocht worden; en ten gevolge van een en ander worden de prijzen van den vroegen »Bataafschen» brandharing uit de Noordzee gedrukt, en gaat de goede naam van dit product verloren. Men vergat, dat juist het ontbreken van den »Bataafschen» brandharing tot het kaken van het mindere artikel aanleiding had gegeven, en achtte het blijkbaar beter, *geen* uitvoerhandel te drijven, dan uitvoerhandel in een product van mindere hoedanigheid.

Dat de Groote Visscherij destijds inderdaad stilstond, blijkt, niet alleen uit het kaken van Zuiderzeeharing, maar vooral ook uit eenige petitiën der »municipaliteit» van Katwijk, die in 1799 met aandrang subsidie vroeg voor het onderhoud hunner armen, »omdat de tijdsomstandigheden elke visscherij in de Noordzee onmogelijk maakten.» Zoo dit wáár was van *elke* visscherij, gold het in 't bijzonder voor de Groote Visscherij, welker vischwater als 't ware onder bereik lag van 's vijands kustgeschut! Katwijk was trouwens niet gelukkig met zijn verzoek, en moest den vollen last der kwade tijden dragen. Gevraagd was, voor elke bomschuit *f*40 en voor elke kleinere schuit *f*8 in de week; natuurlijk niet als premie op varen, maar als schadeloosstelling wegens niet varen. De Eerste Kamer deinsde er voor terug, de schatkist tot deze periodieke uitkeering voor onbepaalden tijd te verbinden, doch stónd eene tegemoetkoming toe van *f*2000 in eens, ten bate der Katwijksche armen, die echter evenzeer door

de Tweede Kamer geweigerd werd. De eenige visschers, die in dezen bangen tijd hun bedrijf konden uitoefenen, waren die van de Zuiderzee; en ook hun vond de wetgever goed te beletten om van de veilige ligging van hun vischwater, door hun haring te kaken, het meest mogelijke voordeel te trekken.

Te midden van dezen volkomen stilstand der Noordzeevisscherij bracht de wetgevende macht de langste en uitvoerigste wet op de Groote Visscherij tot stand, die hier te lande ooit bestaan heeft; de Publicatie nl. van 28 Juli 1801, welker voorbereiding een jaar geduurd heeft. Zij maakt den indruk, alsof de wetgever zich, bij wijze van troost voor den stilstand van het bedrijf, althans de weelde had willen gunnen van eene reglementeering, nauwkeuriger dan zij zelfs in den bloeitijd van het bedrijf was geweest. Hoewel deze wet slechts enkele jaren van kracht is geweest, en er onder hare werking al zeer weinig gevischt is, heeft zij voor de geschiedenis der haringvaart veel belangrijks. Zij bewijst, dat 's wetgevers opvattingen te dezer zake door de nieuwe richting, die de revolutie aan de begrippen omtrent Staat en maatschappij had gegeven, in geenen deele waren aangetast. Zij geeft de oude plakkaten getrouw en volkomen terug, met bijvoeging van veel nieuws, dat ongetwijfeld ontleend was aan reeds vroeger door het Collegie eigenmachtig gemaakte en door de visschers geëerbiedigde reglementen; zij geeft dus een beeld van hetgeen in zake reglementeering van de zoutharingvisscherij sedert ongeveer eene eeuw was tot stand gekomen.

De inrichting van het Collegie en zijne bevoegdheid tot het afgeven van acten van consent, het beëedigen van schippers en matrozen, en het heffen van lastgeld; de re-

gelen omtrent het begin en het einde der haringteelt en den jaagtijd, het kaken, sorteeren, pakken en branden van den haring; het verbod van dien rechtstreeks naar den vreemde te voeren, en de verdere bestanddeelen der in een vorig deel van dit werk besproken plakkatens, vindt men in de wet van 1801 als 't ware gecodificeerd, en grootendeels letterlijk terug. Doch er zijn ook bepalingen in die wet opgenomen, waarvan mij in een vroeger tijdvak niets bleek; die bepalingen komen neer op het volgende.

Geene buis mag uitzeilen zonder een volledige vleet van ten minste veertig netten (art. 2).

Gedurende den jaagtijd (24 Juni tot 15 Juli) mag geene buis naar huis zeilen of binnenvallen tenzij zij eene volle lading heeft, d.i. tenzij alle tonnen, die zij aan boord heeft, volgepakt zijn met volgens de wet geaakten en behandelde haring (art. 15). Deze zeer belangrijke bepaling, op welker gevolgen wij nader terugkomen, vormt de eerste wettelijke sanctie van het *jagerij-monopolie*, dat denkelijk reeds vroeger door het Collegie krachtens zijne feitelijke, zoo niet wettelijke albevoegdheid was ingesteld. Immers het is ongerijmd, te onderstellen dat eene dergelijke bepaling voor 't eerst zou gemaakt zijn in een tijd, waarin niet of zeer weinig gevischt werd en de uitvoerhandel bij gebrek aan haring stilstond. Vermoedelijk dagteekent deze belangrijke instelling van de tweede helft der achttiende eeuw; immers zij wordt niet vermeld in v. d. Lely's *Recueil* (1753) ¹⁾.

Bij de bepalingen omtrent het vervaardigen der haringtonnen en het toezicht daarop, voegt de wet van 1801

1) Zie blz. 52.

voorts een, eveneens denklijk aan oudere reglementen van het Collegie ontleend, samenstel van bepalingen omtrent het vervaardigen en de contrôle der *netten* (art. 67—73) ¹⁾. De grootte der netten en der mazen, en de soort van hennep, voor het garen te gebruiken, worden nauwkeurig vastgesteld. De hennep moet in Nederland zijn gegroeid, en vóór het garen wordt vervaardigd door keurmeesters worden onderzocht; en elk net moet vóór de aflevering voorgelegd worden aan een beëdigden *teller* of *telster*, die de mazen telt en over 't algemeen nagaat of het net aan de wet beantwoordt. Goedgekeurde netten worden door den teller met een lood voorzien, dat diens merk en dat van de stad zijner inwoning draagt; en zonder zoodanig lood mag geen net worden gebruikt.

Belangrijk zijn vooral de bepalingen, waardoor de rechten der twee takken van Noordzee-haringvisserij in 1801 voor het eerst wettelijk zijn geregeld.

Tegenover het kaakmonopolie der Groote Visscherij werd namelijk aan de kustvisserij het monopolie van steuren toegekend, en deze bewerking aan de stuurlieden der buizen slechts in twee gevallen veróórloofd; wanneer nl. slecht weder het kaken onmogelijk maakte, of alle voorhanden tonnen, ten gevolge eener buitengewone vangst, reeds met gekaakten haring gevuld waren. Indien in eene dezer omstandigheden aan boord eener buis haring was gesteuurd, moesten de schipper en twee man van zijn scheepsvolk bij terugkomst speciaal beëdigen, dat daardoor de wet niet overtreden was (art. 19).

¹⁾ Vooral deze bepalingen zijn in opvallend verouderde bewoordingen vervat en stellig niet in 1800 of 1801 voor 't eerst ontworpen. V. d. Lely vermeldt alléén eene „ordre” omtrent het breien van haringnetten, van anno 1579, doch geeft geene inlichtingen omtrent haar inhoud.

Aldus met het monopolie van steuren begiftigd, werden de reeders en schippers der Kustvisserij evenals die der Groote Visserij aan wettelijke regeling van hun bedrijf onderworpen. Het verbod van haring te kaken, onder de Republiek door het Collegie eigenmachtig aan de kustvisserij opgelegd, werd natuurlijk in de meest stellige bewoordingen herhaald (art. 93), en ter betere verzekering van de naleving van dit verbod werd de steur- of verschharingvisserij verboden vóór 20 September, en het uitzelen daartoe vóór 14 September van elk jaar (art. 91), niettegenstaande, gelijk wij zagen, althans een vijftigtal jaren vroeger dit bedrijf reeds in den zomer werd uitgeoefend. Ook nu werden de verschharingvischers tot het nemen van acten van consent van de Groote Visserij en het afleggen der van oudsher gebruikelijke eeden verplicht (art. 88, 89) en aan lastgeld onderworpen ten bedrage van f 3 per 12000 aangebrachte steurharingen, zijnde hetzelfde bedrag, dat de Groote Visserij voor het last van 14 ton pekelharing betaalde (art. 17, 99). Eene telling der aangebrachte steurharingen, bij aankomst, door daartoe aangestelde beambten, werd ter verzekering van het lastgeld voorgeschreven; eene formaliteit die, wegens de verplichte keur, voor de pekelharingvisserij onnoodig was.

In de derde plaats regelde de wet van 1801 de bevoegdheid der kabeljauwvischers tot het kaken van haring (art. 21, 22). Zij mochten, als voorheen, ten allen tijde haring vangen voor aas; doch zoo zij vóór 15 Juli (het einde van den jaagtijd) uitzelden, mochten zij daartoe niet méér dan acht haringnetten aan boord hebben, en twaalf zoo zij later zee kozen. In het eerste geval was het hun verboden, eenigen haring anders dan voor aas te zouten of

te kaken, of gezouten haring te verkoopen of van de hand te zetten; wat zij méér vingen dan voor aas noodig was, moest worden weggeworpen. Na 15 Juli uitgezeild, mochten zij dit overschot als pekelharing verkoopen, doch niet anders dan in open tonnen, als »ongezonderden» haring, en na onderzoek door den keurmeester, om te voorkomen dat bedorven haring als »ongezonderd» in den handel kwam. De concurrentie der kabeljauwvisschers met de Groote Visscherij werd dus gedurende den jaagtijd geheel, en later genoegzaam onmogelijk gemaakt, — ten koste van niet te schatten hoeveelheden deugdelijken vroegen haring, die men belet werd te vangen of genoodzaakt was, na de vangst overboord te werpen!

Evenals het groote plakkaat van 1656, had ook deze wet een langen nasleep van eedsformulieren en instructiën. Twee van deze laatste zijn voor ons van belang, daar zij licht over den toestand en de organisatie van het bedrijf verspreiden; nl. de instructie voor het »Comité der Groote Visscherij van de Bataafsche Republiek» en het model der »commissie» voor de gezagvoerders der »buisconvoyers» of »hospitaalschepen».

Volgens eerstgemeld stuk bleef het »Comité» met het toezicht op en de leiding van de geheele haringvisscherij belast, onder het oppertoezicht van het Uitvoerend Bewind. Het Comité bestond uit negen leden, *die allen persoonlijk bij de haringvaart moesten betrokken zijn*, en onder goedkeuring der Regeering benoemd werden door de boekhouders der reederijen in de belangrijkste haringsteden, te weten: vier door Vlaardingen (dat, zooals wij zagen, eerst in de 18^{de} eeuw eene eerste plaats in het bedrijf innam), twee door Maassluis, twee door Enkhuizen, één door de Rijp. Elke stad of dorp, waar zich later haringreederijen

vestigden, zou voor elke 15 buizen één lid in het Comité mogen benoemen. Het oude Collegie had steeds te Delft zijn zetel gehad, het Comité kwam in den Haag bijeen. Het benoemde jaarlijks zijn voorzitter, en stelde beambten en ontvangers van het lastgeld aan, wier bezoldiging en borgstellingen het, onder goedkeuring der Regeering, bepaalde. De leden zouden jaarlijks, na met de reeders in de haringsteden en kustdorpen te hebben geconfereerd, hunne eerste en tweede bijeenkomsten houden op de eerste Maandagen in Maart en Mei. Jaarlijks moest het Comité, in eene voor alle reeders toegankelijke zitting, aan een door de Regeering aan te wijzen beambte rekening afleggen van zijn geldelijk beheer, en de verantwoording moest door »Commissarissen der Nationaale Rekeningen" (de destijdsche Algemeene Rekenkamer) finaal worden opgenomen en goedgekeurd. Tegen misbruiken van den aard diergene, die in 1795 aan het licht waren gekomen, werd dus voor het vervolg een dubbele waarborg gegeven. Ook zouden de leden van het Comité, buiten reiskosten, op geene belooning aanspraak hebben, en een ambtseed afleggen in handen der Regeering. Het administratief beheer van het Comité werd niet in bijzonderheden omschreven, en zijne macht bleef grootendeels onbepaald. Wat het geldelijk beheer betrof, dit zou omvatten: als ontvangsten, het lastgeld en c. q. Regeeringssubsidiën: als uitgaven, de uitrusting van »hospitaalschepen", de bezoldiging van beambten en ontvangers, en andere algemeene uitgaven ten bate der visscherij.

Deze *hospitaalschepen*, of »buisconvoyers" worden in het formulier der »commissie" voor hunne gezagvoerders voor het eerst eenigszins uitvoerig omschreven. Het schijnt, dat de oude »directieschepen" of door het Collegie uitgeruste

oorlogsschepen tot convooi, zich gaandeweg tot de »hospitaalschepen» hebben vervormd, in tijden toen men, wanneer er oorlog was, gewoon was de vaart te verbieden. Onder de Republiek gingen, *in vreedestijd*, reeds voorheen »hospitaalschepen» met de haringvloot in zee. Althans in v. d. Lely's Recueil worden de kosten van uitrusting van twee dezer vaartuigen vermeld voor 1714 en volgende jaren, dus voor het eerst na den vrede van Utrecht, doch zonder dat blijkt, wat eigenlijk hunne taak was, en in hoever zij nevens de door den naam aangeduide bestemming, iets van het militaire karakter der oudere »directieschepen» hadden behouden. Hoe dit zij, het »hospitaalschip» der wet van 1801 heeft dat karakter genoegzaam geheel verloren. De kapiteins waren wel is waar gehouden, goede zeemanschap *en krijgsmanschap* te gebruiken; doch hunne verdere verplichtingen waren van dien aard, dat »krijgsmanschap» althans niet hunne hoofdtak kan zijn geweest. Het hospitaalschip was, blijkens de instructie van 1801, destijds in de eerste plaats, zooals de naam aanduidt, een drijvend lazaret, bestemd om alle zieken van de vloot aan boord te nemen en voor elken zieke, zoo mogelijk, een bekwaam matroos in ruil te geven. Voorts moesten zij heelmeesters en timmerlieden ter beschikking van de buizen hebben, deze, bij avarij, voorzien van nieuw tuig en want, en ook victualie in voorraad houden. Zij dienden, in 't algemeen, om te voorkomen dat eenige buis, door tegenspoed of zeegevaar, ontijdig naar huis zou moeten zeilen, en te dien einde moesten de hospitaalschepen steeds langs en rondom de vloot kruisen, signalen voerend, om door de stuurlieden van hulpbehoevende buizen te worden herkend. In den regel waren er twee dergelijke schepen; namers de instructie der kapiteins noemt gevallen op,

waarin elk hunner overleg moet plegen met dien van »het andere hospitaalschip”.

De vrede van Amiens (1802) schiep de mogelijkheid, dat onder de werking dezer wet van 1801 de visscherij herleven zou. Zij werd dan ook in den zomer van 1802 terstond hervat. Doch de vroegere organisatie van het bedrijf, krachtens welke alle maatregelen van gezamenlijk belang tijdig plachten te worden genomen, bestond nog slechts op papier, en het pas ingestelde Comité moest beginnen met krachtig op premie en subsidie aan te dringen, zonder welke den reeders de moed, en den leiders de geldmiddelen, tot het aanvangen hunner taak ontbraken. Aan beide verzoeken werd voldaan. Het subsidie voor generale onkosten, op 15 Januari 1802 ten bedrage van f 3000 toegestaan, werd op 21 Mei d. a. v., door bijtelling van de ordinaris subsidiën die gedurende den oorlog waren ingehouden, tot f 12.800 verhoogd, en op 27 April loofde het Wetgevend Lichaam eene premie van f 700 uit voor elke uitgezeilde buis. De overige zeevisscherijen bleven in het vragen van geldelijken steun ook nu niet achter. Commissarissen der Groenlandsche Visscherij (dit lichaam toch schijnt den stilstand van het bedrijf zonder tusschenkomst van Regeering of wetgever te hebben doorleefd) vroegen f 3000 's jaars als premie voor elk schip, ter walvischvaart uitgerust met 40 koppen en 7 sloepen, benevens f 5000 als schadeloosstelling voor elk der 29 walvischvaarders, die in 1798 door de Engelschen waren genomen; zij moesten zich echter, uit hoofde der beperkte krachten van 's lands schatkist, tevreden stellen met f 2000 als vaste premie, benevens de »premie van dedommagement” van f 50 voor elk kwartel traan minder dan honderd, dat zou

worden thuis gebracht, overeenkomstig het plakkaat van 3 October 1788. Aan de, eveneens nog bestaande, Commissarissen der »kleine of IJslandsche ¹⁾ kabeljauwvisserij te Vlaardingen en Maassluis" werd f 700 voor elken uitgezeilden hoeker, aan de kustvisschers f 200 voor elke bom-schuit beloofd ²⁾; en dat men algemeen een krachtig herleven, niet alléén van de visscherijen maar ook van de daarvan afhankelijke bedrijven verwachtte, blijkt uit eene publicatie van 22 April 1802, waarbij het in 1778 uitgevaardigde verbod tegen uitvoer van hoekerschepen met bunnen werd herhaald.

Hoever de herleving der zeevisscherijen in 1802 gegaan is, bleek mij niet stellig; doch dat zij niet uitbleef, bleek uit het feit dat alleen ter pekelharingvisserij 168 buizen uitzielden. Van beteekenis is ten deze ook het feit, dat in 1802, onder den naam van »Zuidzee Walvisch Compagnie", eene maatschappij werd opgericht voor de vangst eener kleine soort van walvissen, die, naar destijds werd medegedeeld, in grooten getale omstreeks de Kaap de Goede Hoop te vinden waren. Deze Maatschappij, tot welker kapitaal in korten tijd f 790.000 werd ingeschreven, verkreeg een monopolie voor twintig jaren, evenals voorheen de Noordsche Compagnie. Het Staatsbewind achtte wel is waar alle monopolieën »hatelijk" en strijdig met de »gelijkheid" aller burgers die tot de grondbeginselen van het Bataafsche staatsrecht behoorde; doch door eene behendige redactie van het octrooi werd niettemin het mo-

1) Voorheen heette de IJslandsche visserij zoo niet (zie blz. 150) en waren de »kleine" en IJslandsche visserij elk afzonderlijk door Commissarissen vertegenwoordigd (blz. 154—5). Eerst in de achttiende eeuw schijnen beide bedrijven gecombineerd te zijn onder »Gecommitteerden der kabeljauwvisserij van Vlaardingen en Maassluis" die de Dogge- en de IJslandsche vaart vertegenwoordigden (zie blz. 158—160).

2) Zie voor dit alles *Notulen v. h. Staatsbewind*, Nov. 1801—Juni 1802, *passim*.

nopolie met deze gelijkheid in overeenstemming gebracht. Om te voorkomen dat de nieuwe walvischvaart de oude (Groenlandsche) zou verdrukken, en dus om de »gelijkheid» te handhaven, werd nl. aan de nieuwe Compagnie de verplichting opgelegd, voor $\frac{1}{3}$ aandeel te nemen in elk schip dat naar Groenland zou worden uitgerust, indien de reederij van zulk een schip het mocht verlangen; en wel hoogstens ten beloope van $\frac{1}{4}$ van het gestorte kapitaal der nieuwe maatschappij ¹⁾.

Reeds in 1803 sloeg de verbreking van den vrede van Amiens aan al deze, naar 't schijnt vrij hoog gespannen verwachtingen den bodem in. De slag was te zwaarder, daar in het voorjaar, onder den prikkel der in 1803 voor elf jaren uitgeloofde premiën voor buizen en hoekers (ten bedrage van *f* 700 en *f* 500 respectievelijk), veel kapitaal in vischschepen was gestoken. Het Comité der Groote Visscherij trachtte, om hiervan iets te redden, het Staatsbewind te bewegen om paspoorten voor de visschers aan Engeland te vragen; doch het verzoek werd geweigerd, en op 6 Juni ontving het Comité den uitdrukkelijken last, te zorgen dat geene enkele buis zoude zeilen. Ettelijke reeders vroegen daarop vergunning om hunne schepen in zee te zenden onder Pruissische vlag; doch ook dit werd ten strengste verboden. De kustvisscherij, die ditmaal zoo wel als tijdens de oorlogen der Republiek wellicht in de kustwateren had kunnen worden uitgeoefend, werd niet minder streng behandeld. Daartoe bestond trouwens eene bijzondere aanleiding. Napoleon's plannen tot eene landing in Engeland waren destijds zóó ver gerijpt en zóó ruchtbaar, dat Engeland's zeemacht zich met bijzonderen ijver toe-

1) Vervolg op Wagenaar, XLV, blzz. 54, 327.

legde op het vernielen of opbrengen van alle platboomde vaartuigen, toebehoorend aan Frankrijk of aan onder Franschen invloed staande Staten, en tot het overvoeren van troepen en oorlogsmaterieel geschikt. In den aanvang van den oorlog werden dan ook vele Bataafsche bomschuiten een prooi der Engelschen; en zóózeer vreesde men hun geschut, dat een verbod van uitzeilen ter kustvisserij, in Juni 1803 uitgevaardigd, iets later werd opgevolgd door het merkwaardige bevel, dat al deze schuiten van het strand *over de duinen* moesten worden gesleept en dáár aan 's vijands gezicht en brandkogels onttrokken!

Met hoeveel kosten en schade dit gepaard ging, kan een ieder zich denken die met de gesteldheid onzer kust bekend is, en de reeders van Scheveningen, Katwijk en Noordwijk verzetten zich dan ook langen tijd tegen den maatregel, die ten slotte, wat Scheveningen betreft, door krachtige tusschenkomst van het stedelijk bestuur van den Haag moest worden ten uitvoer gelegd. Eenige Noordwijksche reeders trachtten het verbod van uitzeilen te ontduiken, door aan te voeren dat hunne schuiten aan Pruissische onderdanen waren verkocht en dus niet meer aan de Bataafsche wetten onderworpen; doch niets mocht baten. Méér nog dan de vrees voor de schuiten zelve, speelde de vrees voor den toorn van den machtigen bondgenoot te Parijs eene hoofdrol in de gestrengheid, die het Staatsbewind ten deze betoonde. Napoleon stelde hoogen prijs op elk visschersvaartuig, dat voor zijne landingsplannen dienen kon; en het bericht, dat een dier kostbare vaartuigen genomen of vernield of zelfs daaraan blootgesteld was, zou met zijne ongenade zijn vergolden geworden ¹⁾.

1) Vervolg op Wagenaar, XLV, bl. 249 vlgg. Notulen van het Staatsbewind, Juni—Dec. 1803, en Jan. 1804, passim.

Een tijdperk van volkomen stilstand brak dus opnieuw voor al onze zeevisscherijen aan. Te vergeefs trachtten vele haringreedomers in 1803 eene premie als schadeloosstelling voor vergeefs gemaakte uitrustingskosten te verkrijgen¹⁾, en enkelen beproefden ten slotte de visscherij op Doggersbank, en verkregen zelfs, om het welslagen dier zwakke pogingen te bevorderen, dispensatie van de beperkingen, die door de wet van 1801 aan de haringvisscherij door kabeljauwschepen waren opgelegd²⁾. De in 1803 uitgeloopte premien zijn in de volgende jaren voor zeer enkele schepen uitbetaald; maar de vrees voor de Engelschen was doorgaans sterker, dan de hoop op de, toch licht te verdienen, premie. Het werd er natuurlijk niet beter op, toen onder koning Lodewijk het Koninkrijk Holland feitelijk aan den wil van Napoleon I was onderworpen, die zijn geliefkoosd landingsplan nog altijd niet had vaarwel gezegd en alle kustvaartuigen in zekeren zin als zijn kostbaar eigendom liet behandelen. In 1809 wordt van de oprichting eener »Hollandsche Haringcompagnie" te Londen gewag gemaakt, die door de Engelschen gevangen genomen Hollandsche matrozen voor het kaken naar Hollandsche wijze gebruikte, doch geen duurzaam bestaan schijnt te hebben gehad.

Het tijdperk der aanhechting aan Frankrijk (1810—1813) bracht in den algemeenen toestand der visscherijen natuurlijk evenmin verbetering. Niettemin is dit tijdvak voor de geschiedenis onzer haringvisscherij van veel belang; want door de annexatie *was de haringwet van 1801 opgeheven*, en enkele moedige kustvisschers maakten van deze tijdelijke vrijheid gebruik, om den haring, dien zij dicht bij de

1) Notulen Staatsbewind 1803, *passim*.

2) Idem 22 en 25 Mei 1803; 22 April 1805.

kust konden en dorsten vangen, te kaken. En zie! spijt het aloude vooroordeel, bleek deze pekelharing van de Kust zóó goed van kwaliteit, dat de handelaren van Vlaardingen en Maassluis, bij den volkomen stilstand der Groote Visscherij in de Engelsche wateren, zich niet ontzagen, hem op te koopen, te doen keuren en branden, en er hun handel althans eenigszins mede gaande te houden. Het is te betreuren, dat men deze dure, door nood en drang gegeven les, na 1813 terstond weder vergeten heeft.

Het Fransche bestuur kende geene visscherijwetten in den ten onzent gebruikelijken geest. Bij Keizerlijk Decreet van 25 April 1812 (Bull. des Lois de l'Empire, 4^{me} série, vol. XVI, p. 373) werden alle zeevisscherijen vrijgelaten, doch onder zoodanige bepalingen, dat alle vischschepen in zeer korten tijd konden worden teruggeroepen om voor 's Keizers oorlogzuchtige doeleinden te worden gebruikt. De schepen mochten slechts korten tijd uitblijven, en geen andere haven dan hun eigene aandoen, waar zij, op een bepaald signaal, zich terstond moesten verzamelen; de bemanningen zoowel als de schepen werden aan geregelde inspectie onderworpen. In de plaats van het Comité traden »*prud'hommes pêcheurs*», collegiën van notabelen onder de visschers, die in elke haven en in elk kustdorp aan de half militaire organisatie der visscherij de hand moesten houden. De leiding der visscherij, voor zoover van deze iets overbleef, was overgegaan in handen der ministers van marine en van oorlog; en het bedrijf werd alleen in zóóver van eenig belang geacht, als er een mogelijk werktuig in den oorlog tegen Engeland in kon worden gezien. Dit alles intusschen, volgens art. 12 van het Decreet van 1812, uit louter zorg voor de belangen der visscherij, en »*voulant dégager ceux de Nos sujets qui s'adonnent à la*

»pêche de toutes les entraves qui gênent leur industrie, et les éclairer des leçons de l'expérience.» Het liberalisme van Napoleon ten opzichte onzer zeevisscherijen was niet barmhartiger, dan het landsgebruikelijk stelsel van reglementering was geweest.

HOOFDSTUK II.

De beschermingspolitiek op haar toppunt.

Met het volste recht kan, althans in zake van zeevisscherijwetgeving, van het herstelde Oranjebestuur in Nederland worden gezegd wat men aan de herstelde Bourbons in Frankrijk n^o 1813 in 't algemeen verweet: dat zij nl. niets geleerd, en niets vergeten hadden. Ternauwernood als opperhoofd des Staats erkend, herstelde de Souvereine Vorst, bij Besluit van 10 Januari 1814 (Stbl. n^o. 6) de haringwet van 1801 in hare volle kracht, met intrekking natuurlijk van alle Fransche wetten en decreten tot de zeevisscherijen betrekkelijk.

In de eerstvolgende jaren werd het oude stelsel van bescherming ook, voor zoover het niet in de wet van 1801 lag opgesloten, steen voor steen herbouwd. Premiën werden uitgelooft ten bedrage van f 500 voor elke haringbuis, voor elken hoeker ter winterbeugvisscherij in de Noordzee, en voor elke reis naar IJsland ter kabeljauwvangst; van f 200 voor elk bomship ter steur- of »verschharing"-vangst, en van f 4000 voor elk der 12 eerste walvischvaarders die zouden uitzeilen. Opnieuw werd tevens, voor deze laatsten, de »premie van dedommagement" uitgelooft zooals die in 1788 en 1802 was bepaald; te dien effecte dat een walvischvaarder, die »schoon" of zonder eenige vangst naar huis

keerde, op niet minder dan f 9000 aan premiën aanspraak had ¹⁾. In 1815 werd ook de vergunning, om enkele haringjagers rechtstreeks van de vloot naar Duitschland te zenden, opnieuw gegeven (Stbl. 1815 n°. 34); en wel voor één jaar, met latere jaarlijksche herhaling, d. w. z. met instandhouding van de reeds in de laatste jaren der Republiek door de feiten gelogenstrafte fictie, dat deze uitzondering op de wet een tijdelijk karakter had. De wet op den zoutaccijns van 15 September 1816 (Stbl. n°. 36) verleende voorts opnieuw accijnsvrijdom voor alle haringen en kabeljauwvisserij; en het Besluit van 30 Mei 1817 (Bijv. tot het Stbl., bl. 220) dat het genot van dezen vrijdom door eene bijzondere regeling van het accijnscrediet gemakkelijk maakte, loofde eene speciale premie van f 3.— uit voor elk aan te brengen last zoutevisch, benevens eene algemeene *uitvoerpremie* voor gezouten kabeljauw en haring, terwijl bij Besluit van 31 Juli 1817 (Bijv. Stbl. bl. 236) dergelijke faciliteiten werden gegund voor het ruw zout, vrij van accijns te gebruiken bij de steurharingvisserij. Dus aangemoedigd, en met de thans vrije zee ter beschikking, bereikten de verschillende Noordzeevisscherijen al spoedig eene dergelijke hoogte, als waarop zij in de laatste jaren der Republiek hadden gestaan.

Minder gelukkig vielen de pogingen uit, om ook de walvischvaart te doen herleven; deze, eens zoo bloeiende, tak onzer zeevisscherijen heeft het in de eerste helft dezer eeuw niet verder gebracht, dan tot een schijnbestaan, of zoo men wil een treurig voortkwijnen, om ten slotte geheel te gronde te gaan. Van de in 1802 opgerichte Zuidzee-Walvischcompagnie is in latere geschiedbronnen geen

1) *Staatsblad*, 1815, nos. 2, 27; 1816, n°. 6; 1817, n°. 3; 1818, nos. 13, 42, 43. Bijvoegsel op het Stbl., 1818, blz. 892.

spoor meer te vinden; de oorlogen van 1803—1813 zijn ongetwijfeld haar dood geweest. In 1824 werd te Harlingen eene maatschappij op aandeelen opgericht ter walvischvaart; de Koning zelf was een der voornaamste aandeelhouders ¹⁾; en omstreeks ter zelfder tijde wordt vermeld, dat eene dergelijke vennootschap te Rotterdam is opgericht. Het eenige bericht omtrent de lotgevallen dezer ondernemingen, dat ter mijner kennis kwam, is te vinden in den »Nederl. Hermes" van December 1826, en vermeldt een ongunstigen loop van zaken. Zonder de premiën zou buiten allen twijfel, reeds in dit tijdperk het laatste overblijfsel der walvischvaart verdwenen zijn.

Niet tevreden met herstel van het oude, vonden Koning Willem I en zijne staatsdienaren al spoedig nieuwe maatregelen noodig tot verdere reglementeering van de haringvaart. Bij Koninklijk Besluit van 16 Juni 1815 (Stbl. n^o. 39) werd aan het Collegie voor de Groote Visscherij (waartoe het, bij de herstelling der wet van 1801 mede herstellde, »Comité" herdoopt werd) verboden acte van consent te geven voor buizen, minder metende dan 24 last of varende minder dan 13 koppen. Ditzelfde Besluit bevat eene merkwaardige bepaling, die van de conservatieve beginselen der toenmalige Regeering (altijd in zake van zeevisscherijwetgeving) een sprekend getuigenis aflegt. Alle onder vroegere Regeeringsvormen uitgevaardigde wetten, strekkende tot behoud van den roem van den Hollandschen haring, werden zonder nadere aanduiding, nevens de wet van 1801, voortdurend van kracht verklaard, tenzij zij uitdrukkelijk mochten zijn ingetrokken; en wel met bepaling eener algemeene boete tot een maximum van f100

1) Zie Bijv. Stbl. 1824, bl. 612.

op alle contraventien tegen eenig deel dier wetten, waarop nog geene straf mocht zijn bedreigd! De lezer, wien in het tweede gedeelte van dit werk alléén het hoofdzakelijke van die verwarde en ingewikkelde wetgeving is medegedeeld, kan zich voorstellen tot hoe groote onzekerheid en verwarring zulk eene bepaling aanleiding moest geven, en hoe het Collegie daardoor feitelijk was gemaakt tot een autocratisch bestuur, zonder behoorlijk omschreven competentie. Eene duidelijke aanwijzing van 'tgeen den reeder, visscher en handelaar al of niet vrijstond, was dringend noodig; en te dien einde werd dan ook, op 20 Februari 1818, een wetsontwerp ingediend, waarin alleen de algemeene beginselen der wetgeving waren neergelegd, terwijl het vaststellen van de bijzondere voorschriften, onder goedkeuring der Regeering, aan de Staten der betrokken Provinciën werd overgelaten. De uit dit ontwerp voortgevloeide wet van 12 Maart 1818 (Stbl. n°. 15) is, tot in 1857, het brandpunt geweest van den strijd tusschen de voor- en tegenstanders der beschermings- en reglementeeringspolitiek. Kennis van hare bepalingen is onmisbaar tot recht verstand van den langen strijd, waaruit na veertig jaren de vrije visscherij is voortgekomen. Om deze redenen is de wet, in haar geheel, als bijlage D bij dit werkje afgedrukt.

Behalve de hoofdzakelijke herhaling der oude plakkaten en der wet van 1801, die men in de wet van 1818 zal vinden, bevat zij ééne belangrijke nieuwe bepaling: het *volstreckte verbod van invoer van haring*, van welke soort dan ook. Voorheen was de handel in vreemden haring (mits hij slechts niet als Hollandsche werd verpakt) altijd geoorloofd geweest; en zelfs het algemeene tarief van 1816 liet, hoezeer dan ook tegen zware invoerrechten, vreemden

haring in consumptie toe. Eerst nu ging de wetgever er toe over, één tak van den haringhandel (die tusschen 1795 en 1813 denkelijk niet onbelangrijk zal geworden zijn) met één slag geheel te vernietigen, om de herleving der Groote Visscherij te bespoedigen.

De wet kwam niet zonder veel oppositie tot stand. Gijsbert Karel van Hogendorp, hoewel over 't algemeen een aanhanger van het stelsel der wet, vond in het verbod van invoer van vreemden haring een zóó overwegend bezwaar, dat hij enkel wegens art. 6 tegen de wet stemde ¹⁾. Het brandpunt der oppositie was echter art. 16, waarbij het kaakmonopolie dergenen, die in buizen vischten, met uitsluiting van alle kustvisschers opnieuw bestendigd werd ²⁾. De Groote Visscherij bleef in dat monopolie haar bolwerk zien; de kustvisschers daarentegen waagden, ter gelegenheid van de indiening van het wetsvoorstel van 1818, een nieuw petitionnement daartegen, en verzuimden niet, zich nevens de in 1751 door hunne voorgangers voor dezelfde zaak aangevoerde argumenten, te beroepen op de graagte, waarmede de in bomschepen gevangen gekaakte haring onder het Fransche bestuur te Maassluis en Vlaardingen was aangenomen, gebrand en als Hollandsche pekelharing in den handel gebracht.

Dit adres ³⁾, (ingediend door de visschers van Scheveningen, Katwijk, Noordwijk, Egmond en Zantvoort, daar ter Heide en Wijk aan Zee middelerwijl naar 't schijnt de haring-

1) Zie Hogendorp's advies in zijne „Bijdragen tot de Huishouding van Staat“, dl. II, bl. 249. Het geheele debat over de wet is opgenomen in Noordziek's Verslag van de Handelingen der Staten-Generaal, 1817—18, bl. 288.

2) Dit monopolie, het zwaartepunt der visscherijbescherming, was trouwens reeds bij wet van 25 November 1814 (Stbl. n°. 108) uitdrukkelijk met „ampliatie“ van art. 93 der wet van 1801 ingescherpt.

3) Overgedrukt als bijlage XIX van het Verslag der (straks te vermelden) Staatscommissie van 1854.

visscherij hadden vaarwel gezegd) bleef niet zonder weerklank. Vier van de vijf afdeelingen der Tweede Kamer vroegen, blijkens het verslag der Centrale Sectie (Bijvoegsel tot het Staatsblad 1818, bl. 1006), nadere inlichtingen omtrent art. 16 van het ontwerp. De argumenten, die de Regeering tot antwoord gaf, waren de volgende. Vooreerst, zoo werd beweerd, wordt de haring die den eigenlijken roem van den Hollandschen brand vestigt, alléén in 't begin der teelt in de noordelijke wateren van de Shetlands gevangen, waarheen geene bomschuit zeilen kan. Eene bewering, die met het oog op den even aanmerkelijken uitvoer van later en zuidelijker gevangen haring, stellig onjuist was, en zeker in lijnrechten strijd met hetgeen de kustvisschers (terecht of ten onrechte, dit is thans moeilijk meer te beslissen) in hun adres aanvoerden: dat nl. de bedoelde vroege haring minder tot uitvoer geschikt was. Vervolgens, zoo redeneerde de Regeering, moet al de gevangen haring terstond na de vangst worden geëkaakt; en op de bomschuiten met hare kleine bemanning is dit ondoenlijk. Hiertegen had kunnen aangevoerd worden dat deze kleine en zwak bemande schepen ook naar evenredigheid minder netten schoten en dus minder haring tegelijk in één nacht te kaken hadden. In de derde plaats beriep de Minister zich op het verbod om gedurende den jaagtijd met minder dan eene volle lading naar huis te zeilen; iets wat de bomschuiten, die veel vroeger dan de buizen eene volle lading hadden, in de gelegenheid zou hebben gesteld, de markt te bereiken vóór de buizen. De voortrekking van het belang der Groote Visscherij boven dat der kustvisscherij, die de ware oorzaak der handhaving van het monopolie was, trad in dit argument in al hare hardvochtigheid aan 't licht; doch bovendien werd daarbij over 't hoofd

gezien dat, dank zij de jagerij, de buisvisschers in elk geval hun eerste vangst even vroeg als de bomschuitvisschers ter markt hadden kunnen brengen, ook al ware dezen laatsten het kaken toegestaan. De zwakste van al de voor het monopolie gegeven gronden was intusschen de laatste: dat nl. de bomschuitvisschers, zoo men hun het kaken toestond, het »geheim" der kunst ongetwijfeld in vreemde havens, vooral te Yarmouth, zouden bekend maken. Alsof ook de buizen geen vreemde havens konden aandoen al was het hun verboden er haring te verkoopen; alsof geen matrozen afwisselend op buizen en bomschuiten voeren en het »geheim" dus aan de bemanningen dezer laatste (gelijk zij trouwens in 1812—13 overtuigend hadden bewezen) niet even goed bekend was; alsof eindelijk niet, voorheen en op het thans besproken tijdstip, vele vreemdelingen, vooral Duitschers, juist op de buizen als matrozen voeren en daar het kaken leerden, terwijl de kustvisserij, die niet door hooge loonen den vreemdeling kon lokken, juist uitsluitend met Hollandsche matrozen gedreven werd! De zaak, waarvoor men zulke argumenten zocht en met zulke argumenten rekende te slagen, moest inderdaad op zichzelf al zéér onhoudbaar, doch uit kracht der vooroordeelen en tijdsomstandigheden van haar welslagen al zéér zeker zijn.

Zoowel het een als het ander bleek bij de beraadslagingen nader. Kemper, die zoowel voor het kaakmonopolie als voor het invoerverbod met alle kracht in 't strijdperk trad, bracht ten gunste van het eerste nog een staaltje van protectionistische logica in 't vuur, dat, na al het reeds gezegde en geschrevene, slechts den schijn kon hebben als werd met de kustvisschers en hunne belangen ten slotte nog den draak gestoken. Het kaakmonopolie der Grooten

Visscherij, zoo redeneerde hij, *is* geen monopolie; laat men te Scheveningen, Katwijk enz. buizen uitrusten, en men zal al de voordeelen van het kaken genieten. De gevierde staatsman schijnt, hoewel in den Haag woonachtig, verzuimd te hebben zich door een bezoek te Scheveningen van de gesteldheid der kust te overtuigen, die een kiel-schip slechts op aanmerkelijken afstand naderen kan; immers het is niet aan te nemen dat hij, de zwakte en armoede kennende waarin de kustvisscherij door den eeuwenlangen druk van het door hem verdedigde monopolie was vervallen of gehouden, aan de mogelijkheid geloofde, dat *destijds* een Scheveningsch reeder zijn in pinken aangelegd kapitaal kon prijsgeven, en kielschepen laten bouwen of koopen te Vlaardingen of Maassluis ¹⁾. Zooals de kustvisschers het in hunne »Memorie» van 1818 reeds kernachtig genoeg hadden gezegd: de vrijheid tot het uitrusten van buizen, die zij genoten, stond gelijk met de vrijheid, een koopman gelaten om in zekere goederen te handelen, onder voorwaarde dat hij de deuren van zijn pakhuis te klein zou bouwen om de balen door te laten, waarin die goederen werden verpakt.

Nog op een ander punt van het wetsontwerp werd bij de beraadslaging een eigenaardig licht geworpen: nl. de bij art. 16 den Koning voorbehouden bevoegdheid, om dispensatie te verleen van het verbod van kaken, aan de kustvisschers opgelegd. Blijkbaar was met deze bepaling niets anders bedoeld, dan een middel om de oppositie tot

1) *In de laatste jaren* is dit veelvuldig geschied; maar, men vergete het niet, *met nieuw kapitaal*, dat de Scheveningsche reeders, dank zij de rijke vruchten van het gebruik, dat zij gemaakt hebben van het hun thans sedert bijna 30 jaren toegekende recht tot kaken, hebben kunnen overwinnen of tot zich trekken.

zwijgen te brengen. Zij, die in onze staatkundige geschiedenis niet vreemd zijn, weten wat het destijds zeggen wilde, tegen een Regeeringsontwerp oppositie te maken of te stemmen; althans, hoe men daartoe slechts overging, wanneer het geweten op geenerlei wijs tot toestemmen en berusten vrijheid liet. Het kwam er dus op aan, een uitweg te vinden, die aan tegenstanders eene, altijd min of meer gewenschte, gelegenheid tot vóórstemmen openen kon; en als zoodanig was het voorbehoud, om bij Koninklijk Besluit een hoofdbeginsel der wet buiten werking te kunnen stellen, een meesterstuk van vindingrijkheid. Een lid der Kamer gaf in stellige bewoordingen zijn voornemen te kennen om vóór te stemmen, in de hoop dat de Koning van deze Hem voorbehouden bevoegdheid een ruim gebruik zou maken; in elk geval, zoo redeneerde dit lid, is het beter deze wet aan te nemen die althans de mogelijkheid van eene bres in het kaakmonopolie openstelt, dan haar af te stemmen en daardoor de wet van 1801 in kracht te laten, die elke uitzondering op dat monopolie uitsluit. Vermoedelijk zijn méér stemmen vóór de wet door deze redeneering gewonnen, hoewel het stellig niet in de bedoeling der Regeering lag, het kaken aan kustvischers toe te staan. 's Ministers rede tot verdediging der wet is ongelukkig niet bewaard gebleven; maar zonder twijfel sprak Kemper in den zin des Konings, toen hij zeide, geene toepassing van het gemaakte voorbehoud te verwachten en reeds uit dien hoofde dat voorbehoud liever te willen zien vervallen. Toen de wet met 51 tegen 16 stemmen was aangenomen, konden de kustvischers elke illusie ter zake van de vrijheid tot kaken gerust vaarwelzeggen; die vrijheid is dan ook, zoolang Koning Willem I regeerde, in geen enkel der op de wet gegronde provinciale regle-

menten gegeven, en de kustvischers moesten er zich, als tot dusver, mede tevreden stellen, haring als steurharing aan te brengen, die, in gelijke hoeveelheid en hoedanigheid gevangen doch geakaakt, soms het vijfvoud zou zijn waard geweest.

De technische details, waarvan de wet van 1818 de regeling aan de provinciale besturen overliet, en die dáár, onbestemd genoeg, als »inwendige politie» der haringvaart waren omschreven, bleven vier jaren lang achterwege. Eerst op 31 December 1822 werd de Koninklijke goedkeuring verleend op de reglementen, die Provinciale Staten van Holland inmiddels, na langdurig beraad, ter zake van de haringvischerij van Holland hadden opge maakt ¹⁾.

Die reglementen betroffen de pekelharing- en de steurharingvischerij, elk afzonderlijk. Zij waren in hoofdzaak eene nog omslachtiger geredigeerde herhaling van diegene der bepalingen van de wet van 1801, die niet in die van 1818 waren overgenomen. Er werd weinig bij den zakelijken inhoud der bestaande regelingen gevoegd; en dat weinige strekte om het netwerk van dwingende en beperkende bepalingen nog knellender te maken. In 1815 was een minimum van tonnenmaat voor de buizen bepaald; het reglement van 1822 voegde er bij, dat zij razeilen moesten voeren. Elke buis moest, volgens de wet van 1801, eene vleet voeren van veertig netten; in 1822 schreef men, voor elke reis afzonderlijk, de grootte der netten voor. De wet liet, in enkele dringende gevallen, het steuren van haring aan boord der buizen toe; het reglement verbood dit volstrekt, en schreef voor, den haring dien

1) Bijvoegeel op het Staatsblad, 1822, bl. 1018 sqq., 1358 sqq.

men, om welke reden dan ook, niet kaken kon, overboord te werpen. Behalve verzwaringen der oude ketens, behelzen de reglementen ééne belangrijke nieuwigheid: de instelling nl. van twee afzonderlijke Colleges, één voor pekelharing- en één voor de verschharingvisscherij. Het eerste dezer lichamen moest in den Haag vergaderen, met gelijke bevoegdheid als het voormalig Collegie; het laatste kwam te Katwijk bijeen, en had — belangrijke uitbreiding van het contrôlestelsel — het toezicht over de geheele kustvisscherij van Holland, die der Zuiderzee incluis, die tot dusver geheel vrij was. Het toezicht strekte zich uit tot de bevoegdheid, om reglementen op al deze verschillende visscherijen ter goedkeuring aan Provinciale Staten voor te dragen. Beide Collegiën zouden lastgeld heffen, onder dergelijke bepalingen als tot dusver voor het Collegie der Groote Visscherij hadden bestaan.

Het Reglement van 1822 onderscheidt zich ook in zóóver van vroegere wetten, dat het, voor het eerst, eene omschrijving geeft van de drie, thans wereldbekende, soorten van pekelharing: *vollen*, *maatjes*, en *ijlen*. Wij zagen deze benamingen reeds in den aanvang der zestiende eeuw in gebruik ¹⁾; doch vroeger dan 1822 is mij nergens eene bepaalde omschrijving harer beteekenis onder 't oog gekomen. »Vollen” is haring met de kuit of hom; »ijlen”, haring die kuit of hom heeft geschoten, en mager is. »Maatjes” wordt in 1822 omschreven als haring zonder kuit of hom, maar vet en zeer smakelijk, doch niet bijzonder duurzaam. De »gording”, op zee in de tonnen gemerkt, waarmede reeds in de zestiende eeuw ²⁾ werd voorgeschreven den maatjesharing te teekenen en die sedert

1) Zie blzz. 11, 49.

2) Zie blz. 49.

ook voor »ijlen'' schijnt in zwang te zijn gekomen, werd in 1822 vervangen door een afzonderlijken *brand*, bij 't keuren aan de voor uitvoer bestemde ton te geven, welke laatste dus, nevens de overoude brandmerken ter onderscheiding van den tijd der vangst (Jacobi, Bartolomaei enz.), voortaan door haar brandteeken ook de *soort* van den haring zou aanduiden.

Nevens deze reglementen verdient het Koninklijk Besluit van 4 April 1824 (Stbl. n°. 28) vermelding, dat het reeds bestaande verbod, om tusschen de klippen van Schotland, »Hitland'', en Noorwegen te visschen, uitbreidde tot een verbod om te visschen, of zelfs zonder dringende reden te varen, binnen twee uren gaans (van twintig op een graad) uit 'de Engelsche kust. Het hoofddoel dezer bepaling schijnt geweest te zijn, aan de smokkelarij door Hollandsche visschers op de Engelsche kust een eind te maken; maar daar de zoutharingvisscherij omtrent »Hitland'', Fairhill en Yarmouth, en alle verschharingvisscherij, uitdrukkelijk van het verbod werden vrijgesteld, is het niet duidelijk, hoe het aanvankelijk kan hebben gewerkt. Een nieuw reglement op de zoutharingvisscherij, in 1826 door Provinciale Staten van Holland vastgesteld en bij K. B. van 5 Juni 1827 (Staatsert. 1827, n°. 278, bijvoegsel) bevestigd, hief trouwens deze uitzonderingen op.

Zoover de wetgeving de haringvisscherijen kon reglementeeren, liet die reglementeering thans niets meer te wenschen over. Niets was meer overgelaten aan den ondernemingsgeest en het initiatief der visschers; haarfijn was hun voorgeschreven, hoe te visschen en hoe hun visch te behandelen. Concurrentie van vreemden op de binnenlandsche markt was volstrekt uitgesloten; het concurreeren op de buitenlandsche markt daarentegen werd (wij zagen het duide-

lijk in de Hamburgsche aangelegenheden der 18^{de} eeuw) onzen visschers, door het keurslijf waarin zij gesloten waren, bij uitstek moeielijk gemaakt. Mits de kwaliteit van den visch onberispelijk was, of juist, mits zorgvuldig werd voldaan aan de talloze bepalingen waardoor de wetgever zich inbeeldde, die onberispelijkheid te kunnen waarborgen, scheen er niets aan gelegen, of aan vreemden op de vreemde markt de voortred werd gelaten. De begrippen van *visscherij* en van *vrijheid* achtte men meer dan ooit onverenigbaar. De oorlog had de Groote Visscherij reeds in de 17^{de} eeuw geknakt; zelfs de duurzame vrede der 19^{de} kon haar niet tot den ouden bloei doen herleven, omdat haar de vrijheid ontbrak. Tot dusver echter was alléén de visscherij aan banden gelegd; thans moest ook de haringhandel de weldaden van het reglementeeringsstelsel deelachtig worden. Alvorens dit punt nader wordt uiteengezet, is een korte terugblik noodig op den loop van het bedrijf sedert 1814.

In dat jaar zeilden ongeveer honderd buizen uit, en, dank zij ook de hooge premiën, werden groote winsten gemaakt. Doch ook buiten de premie besomde eene buis soms f 10.000 in één seizoen ¹⁾. Gedurende dit met 1814 aangebroken tijdperk van voorspoed ontstond de gewoonte, dat de gezamenlijke haringreedomers jaarlijks voor gemeene rekening ventjagers uitrustten, aan welke elke buis, tot een vooraf bepaalden prijs, haar vroegen haring overdeed; de veel hooger prijzen, voor jaagharing ter markt gemaakt, werden daarna onder de reedomers verdeeld naarmate van het aantal tonnen, dat elk aan de jagers had verkocht, en een comité van reedomers, leden dezer (jaarlijks vernieuwde) *Jagerij-vereeniging*, regelde den aanvoer zóó, dat geene over-

1) Zie eene Memorie omtrent eene Haring-vereeniging, in 1828 opgesteld en voorkomende in de gedrukte Notulen van Prov. St. v. Holl., 1829, bl. 211.

voering der markt te vreezen was¹⁾. Tot 1817, in welk jaar het aantal buizen 160 bedroeg, bleef bij deze organisatie de voorspoed bestendig. Daarop deed eene reeks van buitengewoon ongunstige jaren met slechte vangst, waarbij de meeste buizen, niettegenstaande de premie en redelijke prijzen, »geld overboord zeilden», haar aantal tot 145 in 1821 slinken; doch niettemin bracht eene groote te Emden gevestigde reederij, in gemeld jaar, haar zetel en haar vloot van 25 buizen naar Enkhuizen over, waardoor het totaal der Hollandsche buizen plotseling tot 170 steeg. In 1821 was de opbrengst der visscherij eene rijke; doch de concurrentie van den Schotschen haring had middelerwjl de prijzen op de Duitsche markten zeer doen dalen en ettelijke reederijen liepen gevaar. Toen vatte het denkbeeld voet, niet om door scherper concurrentie den Schotschen haring het hoofd te bieden, maar om de prijzen kunstmatig op te houden, zelfs ten koste van datgene, wat bij zulk eene politiek onvermijdelijk was, nl. verminderd debiet. In het voorjaar van 1822 stelde een Amsterdamsch haringhandelaar (in geen reeders- of visschersbrein is het denkbeeld ontsproten) een maatregel voor, die in gemeld jaar door de voornaamste reeders aan de Maas aangenomen en uitgevoerd, inderdaad tot eenig herstel der prijzen leidde. Zij kwamen nl. overeen, vóór 15 October geen haring beneden f17 per ton te verkoopen; ten vorigen jare was f10 betaald. Het handelscomité der Jagerij-vereeniging was nooit zóó ver gegaan; want deze vereeniging hield met den jaagtijd (doorgaans dus met 15 Juli), op te bestaan en liet, later in het seizoen, den

1) Na de invoering der stoomvaart stelde de Regeering aanvankelijk jaarlijks een stoomschip, als eersten jager, ter beschikking van deze Jagerij-vereeniging. Het is merkwaardig, dat *thans* geene stoomjagerij meer bestaat.

aanvoer en den afzet vrij. De nieuwe maatregel werd in 1823 opnieuw toegepast, met het onvermijdelijk gevolg, dat de prijzen in de Hollandsche markten (de vreemde waren natuurlijk niet te dwingen) wel is waar boven *f* 17 bleven, maar dat 300 last¹⁾ haring in den winter van 1823 nog onverkocht waren, en vóór de teelt van 1824 voor gemiddeld *f* 8 op de markt moesten worden geworpen. In 1824 werd eene »*Amsterdamsche Haringreederij*» opgericht en van octrooi voorzien, met het doel om van de vastheid van prijzen, die in de twee vorige jaren door de samenwerking van alle reeders was verkregen, voor meerdere vangst partij te trekken. Dáárgelaten of dit bij meerderen aanvoer mogelijk zou zijn geweest, de in 1822 en 1823 gesloten overeenkomst kwam in 1824 niet opnieuw tot stand, daar men inzag dat zij ten slotte geen voordeel gaf, en er bovendien omtrent hare trouwe naleving door sommige reeders twijfel was gerezen. De prijzen daalden dan ook opnieuw; niettegenstaande de premie van *f* 500 voor elke buis in 1825 tot *f* 750 werd verhoogd, leden vele reeders, en de nieuwe Amsterdamsche reederij niet het minst, in dat jaar ernstige verliezen. Dat men de reden daarvan niet inzag, is inderdaad opmerkelijk. Op de markten van Europa hadden de Schotsche, de Duitsche en de Noorsche haring, tijdens den stilstand onzer vischerij, de overhand verkregen. In sommige landen was de haring, door zijne goedkoopheid bij sterk toegenomen aanvoer, een vrij algemeen verspreid voedingsartikel geworden. Om veel haring te verkoopen moest men thans lage prijzen stellen en goedkoop visschen; en het geheele stelsel onzer haringwetten was er integendeel op ingericht

1) Het last telde destijds (en sedert) 14 ton. In vroeger eeuwen afwisselend 12, 13 en 14 ton.

om, overeenkomstig het nu twee eeuwen oude, en sedert lang tot vooroordeel geworden denkbeeld, onzen haring te handhaven als een keurige, maar dure lekkernij. Die wetten waren gemaakt in een tijd, toen Holland nagenoeg het feitelijke monopolie der vangst had, en bij groote vraag naar zijn product ook den prijs in het buitenland kon beheerschen. Sedert ruim twee eeuwen waren de begrippen van *haringvangst* en *monopolie*, die wij bij Semeyns onafscheidelijk verbonden zagen, helaas even onafscheidelijk verknocht gebleven; en men bleef ze samen koppelen en weigerde halsstarrig de bakens te verzetten, niettegenstaande het getij ten volle verlopen was en de vreemdeling de markt thans evenzeer beheerschte, als Holland voorheen. Men had dit in de achttiende eeuw niet willen inzien, en toen tevens met de sluiting van ettelijke buitenlandsche markten te kampen gehad; en het bedrijf was, zoowel dientengevolge als door de reeks van zeeoorlogen der Republiek, verlopen. In de negentiende eeuw was het vrede, en waren de markten heropend; maar nog heerschten de oude wetten en handelsbegrippen, en de vreemde markten werden niet herwonnen, terwijl de binnenlandsche markt, *wegens de kunstmatig hoog gehouden prijzen*, evenmin voor uitbreiding vatbaar was. Het beschermend stelsel, op het visscherijbedrijf toegepast, bracht zijne bittere straf van-zelve mede; en toch zag niemand in 1825 in dat het verloren moeite is, te strijden tegen de maatschappelijke wet, die bij vrije mededinging elk, die *duur* verkoopen wil, onverbiddelijk veroordeelt om *weinig* te verkoopen.

Hoe blind men voor deze waarheid was, en hoe vast men aan de mogelijkheid geloofde, om de prijzen te dwingen en toch de markt te behouden, blijkt overtuigend uit eene petitie, in 1828 door de reeds genoemde »Amster-

damsche Haringreederij" aan den Koning ingediend, en die, hoewel niet ten volle ingewilligd, tot een maatregel leidde, die ons het beschermings- en reglementeeringsstelsel in zijn volle kracht vertoont. Wat men vroeg, was het volgende: Afschaffing van art. 46 van het provinciale reglement op de haringvisserij, d. w. z. vrijheid voor elke buis, om gedurende de geheele teelt haring in elke andere over te zetten; en in verband daarmede, de gedwongen toetreding van alle reeders tot eene groote Vereeniging, welker Comité ten allen tijde den minimum-prijs van haring, en tevens de te verkoopen hoeveelheden zou bepalen. Als dwangmaatregel tot toetreding vroeg men onthouding der premiën aan hen, die niet zouden toetreden, en verdeling van het hun onthoudene bedrag over de anderen, wier premie daardoor het vaste bedrag met eene veranderlijke som overschrijden zou.

Voor dit plan voerde men het volgende aan. Volgens het Reglement van 1827 mocht alléén vóór 15 Juli haring door de schippers aan de jagers worden overgegeven; en niettegenstaande het verbod aan de buizen om gedurende den jaagtijd zelf thuis te zeilen tenzij met volle lading, was {tengevolge van deze bepaling de aanvoer van »jaagharing soms zóó groot, dat hij de prijzen tot een peil drukte, den edelen »nieuwen" haring onwaardig. Na jaagtijd daarentegen ontstond er soms schaarschte; want elk moest zijne lading dan zelf aanvoeren, en zonder volle lading voer geen schipper uit de Engelsche wateren naar huis, om tijd en kosten te sparen. Het gevolg was, dat na jaagtijd vele lasten uitstekenden haring soms zeilende bleven en de eerste frischheid verloren, terwijl spoedeischede orders van vreemde handelaars, bij gebrek aan aanvoer, onuitgevoerd moesten blijven. De schipper, ver van huis

visschende, kende den stand der markt niet en kon dus daarnaar zijne reizen niet regelen, zoodat gedrukte prijzen gedurende den jaagtijd dikwijls door gebrek nà jaagtijd werden achtervolgd. Zeker bleek hieruit, dat het jaagmonopolie geen gelukkige maatregel mocht heeten, en de reeders in de bepaling van den aanvoer liever ten allen tijde vrij moesten zijn. Doch wat de Amsterdammers vroegen, was zeker niet beter dan het bestaande jaagmonopolie. Zij wilden, ja, de jagerij ten allen tijde toestaan; doch niet om vrijen aanvoer in te voeren, maar integendeel om dien *gedurende het geheele seizoen* uit te sluiten. De wet beperkte de pekelharingvisserij tot weinige schepen; de bedoeling van het adres was, de vangst en den aanvoer van die schepen, die tot dusver althans nà 15 Juli geheel vrij was, permanent te beperken tot zoodanige hoeveelheden als zou worden bepaald door een comité van reeders, wien het om hooge prijzen te doen was, en die daarbij de belangen van den afzet geheel uit het oog verloren. *Beperking* van het bedrijf, welks bloei men verlangde en heette te bevorderen, was de in geenen deele ontveinsde strekking van den maatregel.

Er is over dit plan geweldig veel schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling gevoerd. Gedeputeerde Staten van Holland, wier advies daarover werd gevraagd, belegden te Lisse eene vergadering van alle belanghebbenden, en werden, zoo vóór als nà die vergadering, met memoriën vóór en tegen als 't ware bestormd. Het Collegie der Groote Visserij in Holland was destijds (hoewel Zuid- en Noord-Holland slechts ééne provincie uitmaakten) evenals onder de Republiek in twee »Departementen" verdeeld, één voor Amsterdam en de haringsteden van Noord-Holland en één voor de Maassteden. De rollen waren echter

thans omgekeerd; het Noorderkwartier, dat, naar wij bij Semeyns zagen, oudtijds alle »nieuwigheden” bestreed, ondersteunde het plan der Amsterdamsche haringreederij, waartegen de Maas zich met alle kracht verzette. De Maasvisschers in het Collegie waren in dit langdurig debat de éénigen, die verder zagen dan de kwestie der prijzen; zij alléén stelden voorop dat niet in hooge prijzen maar in overvloedige vangst, het middel tot herstel der Grootte Visscherij te zoeken was. Zelfs zij waren echter niet consequent; want een hunner bezwaren tegen het Amsterdamsche plan was ontleend aan de vrees dat, zoo met het jaagmonopolie werd gebroken, de prijzen reeds bij den aanvang der teelt, door grooten aanvoer, geweldig zouden lijden.

Er zijn, gelijk reeds werd opgemerkt, boekdeelen vol memoriën over deze zaak geschreven¹⁾. De numerieke meerderheid der adressen was tegen het plan; want alle Maasvisschers steunden het Zuidelijk departement van het Collegie. Provinciale Staten, aldus met tegenstrijdige raadgevingen overstelpt, kozen in hun advies aan den Koning den middenweg, in casu den allerslechtsten. Op hunne voordracht werd, bij Kon. Besluit van 5 Mei 1829 (Bijvoegsel t. h. Staatsblad, dl. XVI, p. 14) art. 46 van het reglement, en daarmede het jaagmonopolie in den bestaanden zin gehandhaafd, doch met machtiging aan Prov. Staten om de sluiting van den jaagtijd tot een lateren dag dan 15 Juli te verschuiven. En daarnevens werd in zóóver aan het adres der Amsterdamsche Haringreederij gehoor gegeven, dat de premie ontnomen werd (hoewel zon-

1) Te vinden in de gedrukte Notulen der Prov. Staten van Holland, 1828 bl. 102 sqq., en 1829, bl. 180 sqq. De stukken beslaan ongeveer honderd folio bladzijden druks.

der accrès voor de anderen) aan alle haringreedomers, die geen lid zouden worden van een op te richten algemeene vereeniging tot instandhouding der prijzen, welke kort daarna inderdaad in 't leven trad en zich, onder den naam van » *Vereeniging der Zoutharingreedomerijen* » eene treurige vermaardheid verworven heeft. De statuten dezer Vereeniging, door een comité van reedomers en handelaars ontworpen en door Prov. Staten goedgekeurd ¹⁾, behelsden in hoofdzak het volgende. Vier plaatselijke commissiën, zetelend te Vlaardingen, Maassluis, Amsterdam en Enkhuizen, werden door de reedomers benoemd, waarbij elke reedomerij evenveel stemmen uitbracht als zij buizen bezat. Deze commissiën zouden *allen* gebranden haring, door de leden der vereeniging aangevoerd, opkopen en weder verkoopen, tot de prijzen, die elken dag zouden worden vastgesteld door een te Vlaardingen zetelend centraal Comité, 't welk daarbij » de belangen der reedomers zou bevorderen door noodeloos lage prijzen te voorkomen, en tegelijk de prijzen » zóó zou matigen, dat geen haring *noodeloos* onverkocht » bleef. » Hoewel deze Commissie feitelijk als ééning groot-handelaar optrad, mocht zij niet rechtstreeks exporteeren, doch alléén aan de binnenlandsche tweede hand verkoopen; en de voorraad, dien zij op 1 April van elk jaar nog onverkocht had, moest tot elken prijs worden opgeruimd. Daar nu zoutharing, tot 1 April van het op de vangst volgende jaar opgelegd, het grooter deel van zijne waarde heeft verloren, stonden deze bepalingen er ongeveer medegelijk, dat men een deel van den gevangen haring wegwerp om den prijs van het overige te steunen. Juist het omgekeerde had moeten geschieden. Opheffing van het

1) Bijvoegsel op het Staatsblad, dl. XVI, bl. 16.

jaagmonopolie, vrijheid van aanvoer, was het éénige middel om de reeders te dwingen, genoeg te nemen met lagere prijzen en tot die prijzen, door uitbreiding der vangst, hun voordeel te zoeken, welk voordeel dan — de loop der gebeurtenissen na 1857 heeft het bewezen — met de ontwikkeling van het bedrijf zou zijn begonnen en met herstel der prijzen geeindigd, ten voordeele van de reeders en handelaars niet alléén, maar van allen, wier broodwinning van den omvang van het bedrijf afhankelijk was. In stede daarvan was thans een toestand in 't leven geroepen, waarin, van den geringsten matroos of nettenbreier tot den grootsten reeder of handelaar, elks lot van het goeddunken der te Vlaardingen zetelende commissarissen afhankelijk was. Geen spoor van vrijheid was er meer in het geheele bedrijf te vinden. De visscher was — trouwens reeds voorheen — tot een werktuig verlaagd; hem was voorgescreven met welke schepen en welke netten, op welk tijdstip, hoe en wáár hij moest visschen; hoe hij zijn haring behandelen moest, wanneer en in welke schepen hij hem moest aanvoeren. Kennis van zijn bedrijf, ijver om het te verbeteren, was voor hem niet alleen onnoodig maar gevaarlijk, want elke poging tot het invoeren van de geringste nieuwigheid zou hem aan zware boeten hebben blootgesteld. Om als haringreeder op te treden, behoefde men eigenlijk reeds sedert lang niet anders meer, dan kennis van de wetten en reglementen. En ook den handelaar werd nu de leiding van zijn bedrijf uit handen genomen. Of hij haring kon koopen, en hoeveel en tot welken prijs — de Heeren te Vlaardingen zouden het voor hem beslissen. Als erkend einddoel van dit alles stond *beperking en bekrimping* van het bedrijf als 't ware aan de spits. De Honggi-tochten der oude Oost-Indische compag-

nie werden door dit samenstel van regelingen, in gewijzigden vorm, na eeuwen opnieuw ten tooneele gevoerd. Het onderscheid tusschen beide zaken ligt alleen dáárin, dat de O. I. Compagnie inderdaad een monopolie bezat en dus inderdaad de prijzen kòn dwingen, terwijl Nederlands Groote Visscherij haar monopolie sinds lang verloren had; en voorts, dat de Compagnie den consument alleen het genot van een weelde-artikel onthield, terwijl de beschermingsmaatregelen, die wij thans tot het hoogste top-punt zien opgevoerd, een *voedingsartikel* aan de wereldconsumptie en den wereldhandel onttrokken.

Trouwens ook die takken onzer zeevisscherijen, waarvan het product destijds in den buitenlandschen handel onbekend was, deelden in de herleving van den reglementeeringengeest, waardoor de regeering van Willem I zich op dit gebied onderscheidde. De bepalingen tegen het gebruik van het schrobnet door kustvisschers, die men, gelijk in een vorig deel van dit overzicht vermeld werd, in 1676 had vastgesteld doch reeds in 1689 als noodelooze en niet te handhaven vexatiën ingetrokken, herleefden, in eenigszins milderen vorm, in het Kon. Besluit van 12 Januari 1820 (Stbl. n°. 2) dat het visschen met het schrobnet in 't gezicht der kust (in de wateren, die thans door visschers »*de binnenlek*» worden genoemd) in November, December en Januari verbod, en ten allen tijde, voor de mazen der schrobnetten zoowel als van alle ander bij de kustvisscherij te gebruiken want, de oude maat van »een volle acht-en-twintig» (thans bepaald op 3.9 Nederl. duimen) als minimum voorschreef. Tot betere handhaving van deze bepaling werd voorts, bij Besluit van 15 November 1825 (Stbl. n°. 75) voorgeschreven dat de spanen, waarop men zulke netten breide, van koper moesten zijn, en aan ijking

door keurmeesters onderworpen. Dit laatste Besluit wijzigde tevens de bepalingen omtrent den open tijd der schrobnetvisscherij; het verbood het schrobnet ten allen tijde voor de panharingvisscherij langs de kust, en voor andere visscherijen tusschen 15 November en 15 Februari, welke laatste datum in 1837 weder in 1 Februari veranderd is. Bij dit Besluit van 1825 deed zich een verschijnsel vóór, dat voorheen onder de Republiek geene zeldzaamheid was. Het gold nl. alléén voor de visschers uit de provincie Holland, welke Staten er toe hadden geadviseerd, terwijl Zeeland, Antwerpen en Westvlaanderen, welke inwoners eveneens de Noordzeekust van het Rijk bevischten, weigerden de beperking der schrobnetvisscherij op hare ingezetenen te laten uitbreiden, en de vrijheid dier visscherij zelfs met een aanzienlijke opoffering kochten. Eene premie van f 250, bij het Besluit van 1825 uitgelooft als compensatie voor de sluiting der schrobnetvisscherij, voor elke schuit uit Holland die tusschen 15 November en 15 Februari onafgebroken met beugwant in de Noordzee zou visschen, ging nl. voor de Zuidelijke provinciën verloren door haren onwil, om de bepalingen van het Besluit ook ten harent bij provinciale verordening geldig te verklaren.

Deze premie voor de winterbeugvisscherij was als schadeloosstelling voor de sluiting der schrobnetvisscherij geenszins overbodig. In den laten winter, na afloop der steurharingvangst, schoot bij 't verbod tegen het schrobnet, tot onderhoud der visschers buiten de ook nu vrijgelaten garnalenvangst met de »saayem", niet anders dan het hoekwant over. Doch hoewel de beugvisscherij dikwijls voordeelig was en dezelfde kostbare vischsoorten, die men met het schrobnet van den bodem der zee ophaalde, ook aan de hoeken gevangen werden, schijnt het visschen met

deze laatste méér kapitaal te hebben vereischt dan dat met het schrobnet. De visscher was, en is nog thans, voor winterbeugvisscherij afhankelijk van het daarvoor gebruikelijke aas, een kleine vischsoort, *geep* genaamd, die dikwijls schaarsch en duur was; want vroege haring, oudtijds het gewone aas der beugvisschers, kon alléén in het voorjaar gevangen worden en is trouwens, naar het schijnt, in deze eeuw niet meer in gebruik geweest. Vandaár de armoede, die onder de »schamele visschers van de Zijde» van oudsher 's winters dikwijls voorkwam en tot welker leniging wij hun reeds allerlei kleine voordeelen zagen toekennen, van welke voordeelen de hier vermelde premie van f 250 voor winterbeugvisscherij als 't ware het vervolg uitmaakt. Te laag was de premie intusschen niet; want zij had spoedig een sterken aanwas der winterbeugvisscherij ten gevolge, en leidde ten slotte tot een verschijnsel, dat onder de vindingrijkheid van het »beschermend» stelsel eene eervolle vermelding verdient. De verscharingvisschers, die slechts f 200 's jaars premie genoten, lieten hun bedrijf 's winters voor de sterker »beschermd» beugvisscherij in den steek, met het gevolg dat de bokkingrookers in de kustdorpen over gebrek aan steurharing begonnen te klagen. Daarop werd, bij Besluit van 11 Juli 1835, de premie voor de steurharingvisscherij tot f 300 verhoogd, waarop terstond een ommekeer plaats vond, en de beugvisschers de steurharingvangst ter hand namen op zoodanige schaal, dat het stedelijk bestuur van den Haag over gebrek aan aanvoer van verschen visch uit Scheveningen aan de Haagsche vischmarkt klaagde. Men had, om consequent te blijven, daarop de beugvisschers op f 350 kunnen brengen en in dien geest doorgaan, doch het belang der schatkist verzet zich veelal tegen consequentie in

»bescherming". Bij Besluit van 6 Nov. 1840 (Stbl. 71) werd nu ten slotte het stelsel der »échelle mobile" op de premiën van beide visscherijen toegepast, in dien zin, dat aan diegene, die in eenig jaar de meeste schuiten in zee had gehad, voor het volgende jaar jaarlijks f 250 als premie werd beloofd, tegen f 300 aan de andere. De wetgever, die het schaalrecht op granen invoerde, verloochende ook tegenover de visscherij zijne scherpzinnigheid niet.

Ten slotte verdient hier nog, bij de beschrijving van het toppunt der visscherij-reglementeering, een maatregel vermelding, die evenals het verbod der schrobnetsvisscherij in de wintermaanden de bescherming niet der visschers, maar der visschen beoogde. Men herinnert zich dat de plakaten der 17^{de} eeuw, die het schrobnets verboden, eene uitzondering maakten voor de garnalenvisscherij met »een ligte *sayngh* of corde" binnen de banken. Ook de Besluiten van 1820 en volgende jaren hadden de »saayem" (zooals dit miniatuur-schrobnets thans heette) ongemoeid gelaten; men was nl. overtuigd dat het zaad van schol, bot enz., wél dieper in zee, doch niet vlak aan het strand zich op den bodem der zee ontwikkelde, en dat er dus geen gevaar was voor vernieling van dat zaad door het kleine garnalen-schrobnets. Doch nu bleek het, dat af en toe zeer jonge en onrijpe platvisch, in verbazende scholen, zich tot vlak bij het strand wangde en de netten der garnalenvisschers soms vol van dit »nest" (zooals het thans in de Zuiderzee heet) werden opgehaald. Teneinde te voorkomen dat langs dezen weg de platvisch zou worden doodgevischt, werd bij K. B. van 7 Januari 1842 (Stbl. n^o. 2) voorgescreven, dat zoodra een garnalenvisscher zijn net voor méér dan $\frac{1}{3}$ vol onrijpen platvisch vond, hij dit aan het naastbijwonend lid van het Collegie voor de Kustvis-

schelij, of aan het plaatselijk bestuur moest rapporteeren, waarop de garnalenvisscherij, in de betrokken gemeente, terstond voor acht dagen zou worden gesloten. De bepaling werd slechts enkele malen toegepast, en daar hare toepassing afhankelijk was van rapporten, door visschers in strijd met hun eigenbelang te maken, kan dit niemand verwonderen. Het besluit is overigens in 1857 ingetrokken, tegelijk met de overige bepalingen omtrent de zeevisscherijen.

HOOFDSTUK III.

Het einde der Bescherming.

Na de in het vorig hoofdstuk vervatte uiteenzetting van het samenstel der bepalingen, waarin de bescherming en reglementeering der zeevisscherijen, toen zij haar hoogtepunt bereikt had, was vervat, zijn wij genaderd tot het keerpunt, dat elk »beschermend" stelsel beleefd heeft of beleven zal: het oogenblik nl., waarop de al te tastbare nadeelige gevolgen van het stelsel voor zijne fouten de oog en als met geweld doen opengaan, en men gedwongen wordt, het af te breken. Alvorens de trapsgewijze afbraak van ons stelsel in herinnering te brengen (want velen zal die ommekeer nog levendig in 't geheugen zijn gegrift) is het wellicht niet overbodig, tot recht begrip dezer uiterst belangrijke wetgevings-periode de hoofdtrekken der oude visscherij-wetgeving in enkele woorden te resumeeren.

In de pekelharing-, of zooals zij nu en later doorgaans heet, de *zoutharing*-visscherij (de oude Groote Visscherij) bestonden drie verschillende monopolieën.

Vooreerst, het *monopolie van kaken*, toegekend aan de

bezitters van kielschepen met razeilen. Door het *kaakmonopolie* bevoorrecht, was het dezen verboden dit bedrijf vóór 24 Juni of nà 1 Januari uit te oefenen of hun haring naar vreemde havens te voeren, terwijl haring, tonnen, en alle vischtuig, aan strikte keuring onderworpen waren en aan voorgeschreven wettelijke vereischten moesten beantwoorden.

Ten tweede, het *monopolie van aanvoer*, krachtens 'twelk alléén vóór 15 Juli haring in zee aan de jagers mocht worden overgegeven en vóór dien dag geene buis, tenzij met volle lading, naar huis mocht zeilen. Dientengevolge had de Haringjagerij-vereeniging, waartoe jaarlijks alle of genoegzaam alle reeders van buizen toetraden, de beperking van den aanvoer van zoutharing in de drie eerste weken der »teelt» in handen.

Ten derde, het *monopolie van den verkoop*, dat allen, of genoegzaam allen aangebrachten zoutharing, gedurende het geheele jaar, in handen bracht van eene tot eerstehands-verkoop opgerichte »Vereeniging der Zoutharing-reederijen», waartoe alle reeders door bedreiging met verlies van premie gedwongen werden toe te treden. Deze Vereeniging regelde dus den geheelen haringhandel en bepaalde van dag tot dag hoeveel zou worden aangeboden, en tot welke minimum-prijzen.

Tegenover het kaakmonopolie der buizen stond het, eveneens absolute, monopolie der bomschuiten, voor het *steuren* van haring voor de bokkingrookerij. Dit bedrijf mocht echter eerst aanvangen, wanneer het vroegste en voordeeligste deel van het seizoen der zoutharing-visscherij verstreken was.

Alle takken der haringvisscherij, die naar verschen of »panharing» incluis, waren beschermd door een volstrekt verbod van invoering van vreemden haring.

Alle zeevisscherijen, d. w. z. behalve de voorgaande ook de walvischvaart, de hoekwantvisscherij en de kustvisscherij werden aangemoedigd door premiën tot verschillende, maar niet onaanzienlijke bedragen.

Wat ook de gebreken van dit stelsel mogen geweest zijn, in den vorm, dien het tegen het einde der eerste helft van deze eeuw bereikt had, was het een logisch samenhangend, volkomen en afgerond geheel. Alle onderdeelen van het systeem sloten zóó ineen, dat geen steen uit het gebouw kon worden weggenomen zonder het geheel onhoudbaar te maken. De beide monopolieën van de twee takken der haringvisscherij, tot kaken en steuren, maakten het verbod van invoer van haring onmisbaar; want het ging niet aan, den vreemdeling een artikel te laten invoeren waarvan de productie aan sommige ingezetenen verboden was. Het invoerverbod maakte op zijne beurt de verplichte keuring van den haring tot eene noodzakelijkheid; want den invoer van vreemden haring had men niet kunnen tegengaan zoo men den Hollandschen visscher had toegestaan hem op zee te koopen, 'tgeen alleen te beletten was door de keuring, die in dit geval ontdekking, zooal niet zeker, toch hoogst waarschijnlijk had gemaakt. Daar voorts al deze bepalingen den Nederlandschen visscher elke poging, om op alle markten snel en scherp te concurreeren met den Brit, den Schot en den Noor, onmogelijk maakten, zag die visscher zich de vreemde markten ontgaan en kon hij zonder premiën niet bestaan. Ten slotte: het geheele stelsel was er op aangelegd, om den van Hollandschen brand voorzienen haring als fijne en *dure* lekkernij te handhaven; en men kon, bij 't verloren gaan der vreemde markten, de begeerde hooge prijzen niet anders instandhouden, dan door het aanbod, dus de vis-

schering, te beperken. Zóó hing alles aan elkaar. Had het stelsel goed gewerkt, men had het in zijn geheel kunnen behouden; maar zag men zich verplicht, het op één punt aan te tasten, dan moest onvermijdelijk het geheele voegwerk inéénstorten en te gronde gaan.

Het stelsel nu werkte slecht, en bleek onhoudbaar. Dit aan te toonen, is thans mijne taak.

Ik veroorloof mij, daartoe de cijfers te laten spreken, en den lezer (die thans, naar ik onderstellen durf, de verhouding tusschen de verschillende haringvisscherijen kent) te verwijzen naar de bij dit werk gevoegde Bijlagen, tabellen E, F, G, H en I. Uit de eerste drie blijkt: *dat de pekelharingvisscherij, aan welker vermeend belang de andere haringvisscherijen werden opgeofferd, kwijnde en achteruitging onder tot op het uiterste gedreven bescherming en reglementering, terwijl de steurharingvisscherij, op haar wettelijk beperkt terrein vrij in doen en laten, bloeide en zich vrij snel ontwikkelde, niettegenstaande de beperking van haar vischseizoen en het verbod om haar product tot zijne grootste waarde te bewerken.*

Voorts blijkt uit tabel G, *dat een zeer aanzienlijk, ja na 1845 het grooter deel van den door Nederlanders gevangen haring, niet geakaakt, d. w. z. op de voordeeligste wijs bereid mocht worden, om de prijzen van het andere deel niet te drukken.*

Wat den uitvoer van haring betreft, de statistische gegevens daaromtrent zijn te vinden in bijlagen XXII en XXIII van het Verslag der natemelden Staatscommissie van 1854. Ik heb die tabellen niet overgenomen, om den statistischen aanhang van dit werkje niet noodeloos te vergrooten, doch teeken daaruit aan, dat de uitvoer van zoutharing in de jaren 1846—52 ongeveer stationnair bleef,

terwijl die van bokking toenam, doch niet in verhouding tot de vermeerdering van den aanvoer van steurharing. Beiden hadden, op de buitenlandsche markten, de overmachtige vreemde concurrentie tegen zich; doch de bokking kon althans, daar hij niet kunstmatig op prijs werd gehouden, op de binnenlandsche markt toenemenden afzet vinden en meer en meer als volksvoedsel optreden.

Wat de »*Vereeniging van Zoutharingreederijen*» betreft, deze werkte op twee wijzen de ontwikkeling der haringvangst tegen. Vooréerst, door den afzet ter wille van de prijzen te beperken, maar ook, en niet het minst wellicht, door den kostenden eerstehandsprijs op te drijven. De pakhuishuren, administratiekosten enz. die de Vereeniging aan hare gedwongen deelgenooten in rekening bracht, waren zóó hoog, dat zij niet zelden tegen het genot der premie opwogen en deze verslonden, zoodat het, niettegenstaande den van Regeeringswege uitgeoefenden dwang, in het belang van sommige reeders bleek te zijn, buiten de Vereeniging te blijven. Dat de meesten zich aan haar bleven aansluiten, schijnt voornamelijk dáárin zijn grond te hebben gehad, dat de Vereeniging gaandeweg niet alleen als agent maar ook als geldschietster voor de reeders optrad, en zich in credietoperatiën begaf, die aan hare oorspronkelijke taak volkomen vreemd waren ¹⁾.

Van de overige takken onzer zeevisserij valt, gedurende het thans besproken tijdperk, weinig mede te deelen. Van de walvischvaart was genoegzaam niets meer overgebleven. De »*Afrikaansche Walvischcompagnie*» was lang vergeten; en verschillende maatschappijen ter walvischvaart, die kort na 1815 onder den prikkel der weder

1) Zie blz. 199 Verslag Stc^e. 1854.

ingestelde premiën in 't leven traden, waren reeds spoedig geliquideerd. Een harer, waarin Koning Willem I een voor-naam aandeelhouder was, bleef tot een later tijdstip twee zeer oude vaartuigen in de vaart houden; maar ook deze zaak dreef zóózeer op de premiën, dat, naar Thorbecke in een debat over het premiestelsel, op 21 December 1850, in de zitting der Tweede Kamer mededeelde, het bedrag der uitgekeerde premiën ongeveer vier vijfde van de bruto opbrengst van het aangevoerde spek en balein bedroeg! Een natuurlijk gevolg trouwens van het stelsel der »premiën van dedommagement”, die den visscher beloonden, niet voor 't geen hij ving, maar voor 't geen hij verzuimde te vangen; een stelsel, bij uitnemendheid geschikt om een bedrijf ten algemeenen laste te doen voortkwijnen, lang nadat de laatste zweem van levenskracht er uit verdwenen was. — Ook de IJslandsche kabeljauwvisscherij (zie bijlage H) was reeds in 1844 zoo goed als geheel uitgestorven.

De hoekwantvisscherij in de Noordzee daarentegen, omtrent welker toestand en organisatie in vroeger tijden het mij niet gelukt is, volledige en samenhangende gegevens te vinden, was omtrent het einde der eerste helft van deze eeuw een belangrijk bedrijf, dat tusschen de verschillende andere visscherijen als 't ware een punt van aanraking vormde, en een min of meer universeel karakter droeg. Men vischte kabeljauw, schelvisch, platvisch enz. met hoekwant in de Noordzee, in haringbuizen, hoekers, sloepen en bomschuiten, en in alle seizoenen. De meeste haringbuizen maakten, vóór den aanvang der teelt, in het voorjaar en tot de eerste dagen van Juni eene zoogenaamde »kolreis”, d. w. z. eene reis ter hoekwantvisscherij met een bijzonder kort vischtuig, dat, van de lange beuglijnen wél te onderscheiden, naar de bijzondere hennepsoort waaruit het daartoe gebezigde

touw werd vervaardigd, als *kolwant* bekend stond. Ook in den winter, na de haringteelt, vischten sommige buizen en vele hoekers en bomschuiten in de Noordzee met het *beugwant*, d. w. z. de van ouds gebruikelijke, mijlenlange, op *joonen* drijvende en van afstand tot afstand met hoeken voorziene lijnen. Daar er velerlei visch aan de hoeken gevangen werd, was deze visscherij minder dan andere afhankelijk van den meerderen of minderen overvloed, waarin de meeste vischsoorten in verschillende jaren voorkomen ¹⁾. Dat de winterbeugvaart op deze wijze, als bijkomende tak van bedrijf, haar belang voor allerlei andere visschers kon behouden, is te danken aan de omstandigheid *dat zij niet was gereglementeerd*, behalve voorzoover de beugvisscher in de vangst van vroegen haring beperkt was. En zelfs dit verbod had ten gevolge, dat het nadeelige der haringwetten bij sommige gelegenheden in een levendig daglicht werd gesteld. Men herinnert zich, dat de hoekwantvisschers den door hen gevangen haring na 15 *Juli* ook mochten kaken, doch dat zoodanige pekelharing, van een bijzonderen brand voorzien, als »ongezonderd" en in open vaten moest worden verkocht ²⁾. Spijt al deze bepalingen, werd omstreeks 1850 dergelijke kerfharing, door Katwijksche kustvisschers ter markt gebracht, volgens het Verslag der Staatscommissie van 1854 tot de-

1) Zie, in bijlage I, eenige cijfers omtrent den omvang der Noordzee-winterbeugvisscherij in de jaren 1844—53.

2) Zie blz. 219. Het bijzonder merk, waarmede deze haring (hoewel door even bekwame visschers, als die aan boord der buizen, tegelijkertijd als andere zoutharing gevangen en gekaakt) als 't ware werd geschandmerkt, bestond in het woord *kerf*. *Kervers* (oudtijds *korvers*) was een gewone naam voor de hoekwantvisschers, die het grooter deel hunner gewone vangst (schelvisch, platvisch enz.) inderdaad kerfden. Vandaar denklijk het woord *kerfharing*, hoewel deze haring zelf, voorzooveel ik kan nagaan, niet als schelvisch, doch evenals de gewone pekelharing behandeld werd.

zelfde prijzen verkocht, die tegelijkertijd voor brandharing werden besteed. Beter bewijs, dat de in bomschuiten gevangen haring met dien der buizen, ook in geschiktheid tot kaken, volkomen gelijkstond, kon niet worden geleverd.

Wat eindelijk de verschvaart betreft, van deze wordt in het thans behandelde tijdperk weinig melding gemaakt. Zij werd, behalve door bomschuiten, uitgeoefend door eene menigte kleinere vaartuigen, in de Noord- en Zuiderzeeën, en op de Zeeuwsche stroomen; in de Noordzee hoofdzakelijk met het schrobnet, in de maanden waarin dit niet verboden was. De vangst van *ansjovis*, die ik in vroeger eeuwen nergens stellig vermeld vond, schijnt zich in de eerste helft dezer eeuw in de Zuiderzee sterk ontwikkeld te hebben ¹⁾, en gewoonlijk te zijn uitgeoefend met het tusschen twee schepen gesleepte kuilnet, dat wij in de laatste jaren der Republiek zagen verbieden. De ansjovisvisserij is altijd een uiterst wisselvallig bedrijf geweest, en gaf juist daarom dikwijls aanleiding tot roekeloze speculatiën ter zake van toekomstige vangsten. Zoo bv. werd in de jaren 1847—53 gemiddeld omstreeks 40 millioen stuks ansjovis te Monnikendam aan de markt gebracht; maar in 1851 was het cijfer 68 millioen, in 1852 ternauwernood 1 millioen.

Na dit overzicht van den toestand in de laatste jaren van de eerste helft dezer eeuw, heb ik uiteen te zetten, hoe en waarom, in den aanvang der tweede helft, met het stelsel der visscherijwetten werd gebroken.

De hoofdoorzaak daarvan was, dat destijds rationeele

1) De heer Westerhoff deelde op 7 Maart 1857 in de Tweede Kamer mede, dat deze visserij „vóór 25 à 30 jaren” begonnen was. Ik vond dit nergens stellig bevestigd, doch ook nergens iets, dat met de mededeeling in strijd is.

economische begrippen voor 't eerst algemeen begonnen veld te winnen. Het vrijhandelsstelsel werd in de periode 1830—50 de basis onzer handelspolitiek; en niets kon sterker in strijd met dat stelsel zijn, dan de haringwetten. Door bekwame schrijvers voorgelicht, begon het publiek te beseffen dat het dwaas was een bedrijf, ten koste van 't algemeen, door monopolieën en premieën te steunen, terwijl men het tegelijk aan eene reglementeering onderwierp die zijne ontwikkeling maakte tot eene onmogelijkheid. Dat de nieuwere begrippen in visscherijzaken later doordrongen dan in de handelspolitiek, is, naar 't mij voorkomt, vooral dááaraan te wijten dat het publiek nog te zeer doordrongen was van het besef der lang vervlogen grootheid onzer haringvaart. Men sprak en schreef nog met voorliefde van »de Groote Visscherij, aloude goudmijn van Holland», en wist niet algemeen wat er van die goudmijn gaandeweg geworden was. Wat erger is, men bleef zich bij gebreke van historische kennis inbeelden dat de fabelachtige bloei, dien het bedrijf ééns had genoten, aan het monopolie- en reglementeeringsstelsel te danken was, terwijl, naar ik heb trachten aan te toonen, *de meest knellende en belemmerende bepalingen van dat stelsel dagteekenen uit een tijd, toen het met de grootheid van het bedrijf reeds gedaan was.* Het rijk der protectionistische illusiën heeft, dank zij ten deele ook de onbekendheid der geschiedenis, in de visscherij-literatuur hier te lande langer geduurd, dan op ander economisch gebied. Semeyns werd nog steeds aangehaald; Semeyns, wiens boekje vol onbewezen snoeverijen twee eeuwen lang zooveel er toe heeft bijgedragen, dat dweeperij en overdrijving het gemoed benevelde van al wie zich met visscherijbelangen bezig hield. Conservatieve woordvoerders riepen, vooral op dit gebied, met

voorliefde: Tracht toch niet wijzer te zijn dan uwe vaderen, en ziet hoe zij het maakten. Zij beriepen zich dan op Semeyns om aan te toonen hoe groot de haringvaart ééns was geweest, en zochten den bron dier grootheid in de kaak- en jagerij-monopoliën, die lang na Semeyns zijn ontstaan, en waarvan hij althans het laatste als opposant tegen alle »nieuwigheden", zoo men het in zijn tijd had voorgesteld, met hand en tand zou bestreden hebben.

Voor al in 1842 ging over het geheele onderwerp veel licht op. België verhoogde in dat jaar, ten nadeele onzer visscherijen, zijne invoerrechten op visch; en terstond riepen de reeders eenstemmig om meer bescherming dan zij genoten. Die meerdere bescherming nu kon, daar reeds een absoluut invoerverbod bestond, niet anders dan in hooger premiën bestaan. Doch het publiek, welks aandacht door de klachten der visschers op de zaak als met geweld werd gevestigd, begon toen naar cijfers te vragen, en het kwam aan 't licht: 1^e. dat de schatkist geene hoogere premiën betalen kon; 2^e. dat juist bij de meest »beschermden' visscherijen de kwijning het grootst was. Dergelijke feiten hebben doorgaans meer vat op de publieke opinie, dan de uitvoerigste redeneeringen. Hoewel dan ook de Belgische rechtenverhooging niet van langen duur is geweest, is het jaar 1842 het eigenlijke uitgangspunt van de hervormingsperiode, die thans ook voor de visscherijwetgeving was aangebroken. Ook anderen dan visschers dachten en schreven over de zaak, en onderzochten haar, met het onvermijdelijk gevolg, dat de eeuwenoude vooroordeelen verbleekten en verdwenen.

Toch werd eerst in 1846 eene eerste bres in het stelsel gemaakt, en zelfs toen nog niet in een belangrijk onderdeel daarvan. Het Collegie der Groote Visscherij in Holland

had namelijk gerapporteerd, dat in 1845, eenigen tijd vóór St. Jan, volkomen rijpe haring door de Schotten was gevangen, ten nadeele der onzen, wien dergelijke gebeurtenissen de reeds zoo verzwaarde concurrentie op de vreemde markt nog moeilijker maakten. Zonder oppositie verleenden daarop de Staten-Generaal aan een wetsontwerp hunne bekrachtiging, waarbij de Regeering gemachtigd werd, de opening der teelt met hoogstens veertien dagen te vervroegen. De machtiging werd aanvankelijk voor twee jaren verleend, doch in 1848 voor drie jaren verlengd; en in 1851 en 1854 werd de toegestane facultatieve vervroeging zelfs tot 23 dagen uitgebreid. Uit kracht dezer wetten werd de openingsdag door de Regeering, van 1846—50, op 10 Juni, en van 1851—55 op 1 Juni jaarlijks bepaald ¹⁾. Stellige gunstige gevolgen hadden deze maatregelen niet. In den aanvang werd de vervroegde visserij met goed gevolg uitgeoefend; doch de reeders kwamen gaandeweg terug tot den alouden regel van St. Jan, voornamelijk omdat de opbrengst van den vroegen haring de kosten der vroegere uitrusting niet dekten, noch opwogen tegen het nadeel dat men de juist in Meidoorgaans zeer voordeelige *kolvaart*, ter voorbereiding voor de vervroegde eerste haringreis, ontijdig moest staken. Er was in deze jaren veel verschil van gevoelen over de vroege haringvisserij. Die haar voorstonden, waren de handelaars, terwijl de reeders er geen heil bij vonden. De handelaars nu waren zoowel in het Collegie als in de Vereeniging voor Zoutharingreederijen vertegenwoordigd, doch in de

1) Wetten van 9 Mei 1846 (Stbl. 35); 18 Mei 1848 (Stbl. 21); 2 Mei 1851 (Stbl. 23) en 10 April 1854 (Stbl. 21). Besluiten van 12 Mei 1846 (Stbl. 41), 19 Mei 1848 (Stbl. 24), 8 Mei 1851 (Stbl. 51), 3 Mei 1852 (Stbl. 21), 28 April 1853 (Stbl. 24) en 22 April 1854 (Stbl. 70).

minderheid; vandaár, dat het Collegie, na enkele jaren, terugkwam op zijn in 1846 gegeven advies ten gunste der vroege vangst, en men de daartoe gegeven vrijheid ongebruikt liet. Vooral het belang der Jagerij-vereeniging (die steeds jaarlijks tot stand kwam) verzette zich tegen vroeg uitzeylen; want, zoolang slechts enkele reeders daartoe overgingen, gaf het geene rekening, ter wille van de buizen dier enkelen een jager vóór St. Jan uit te rusten en in zee te zenden. Men had méér kans gehad van met de vroege vangst goede zaken te maken, zoo het jagerijmonopolie niet bestaan had, en de buizen, hoe vroeg dan ook in het seizoen, elkander den haring hadden kunnen overgeven, en met of zonder volle lading naar huis zeilen; een vroege jager, van welke het altijd onzeker was of hij zijne kosten zou dekken, ware dan overbodig geweest. Vandaár, dat de geschillen over de vervroegde visscherij de oogen min of meer voor het nadeel van het jagerijmonopolie deden opengaan; en vandaár het belang, dat de toelating dier visscherij voor de geschiedenis van het bedrijf oplevert. Op zichzelf was die toelating, gelijk reeds gezegd werd, geene bres van groot belang in het stelsel, dat de herleving der visscherij onmogelijk maakte.

Het kwetsbare deel, waarin aan het stelsel de eerste wond werd toegebracht, waren de *premiën*.

Ik toonde reeds aan, dat de haringvisscherij zonder deze niet kon bestaan, en dat zij, niettegenstaande de premiën, steeds achteruitging. Reeds werd, toen tusschen 1830 en 1850 in de Tweede Kamer de strijd tegen het beschermend stelsel veld won, menige aanval op de zeevisscherijpremiën gehoord; bij de debatten over de begroting voor 1850 vooral werd onomwonden op de afschaffing daarvan aangedrongen. De aan premiën uitbetaalde som-

men beliepen destijds ongeveer *f* 200.000 's jaars; sommen die, naar men begon te gevoelen, aan het water deden denken dat in het vat der Danaïden geschept werd. De leus van »bezuiniging door vereenvoudiging" was destijds in haar bloeitijd; de geldelijke last was inderdaad niet onbelangrijk, en Thorbecke, onder wiens departement de zaken der zeevisscherijen ressorteerden, besepte reeds destijds ten volle, dat de premiën moesten verdwijnen, en de haringwetten haar lot, zij het dan later, moesten deelen. Geleidelijker had de hervorming kunnen geschieden, zoo men met de afschaffing der wetten begonnen was; doch om daaromtrent te beslissen bezat de Regeering de noodige detailkennis niet. Het geheele onderwerp der haringvisscherij was vol van duistere bijzonderheden, waarin alléén licht was te verkrijgen door opheldering te vragen aan reeders en visschers, die, bij oude vooroordeelen grootgebracht en natuurlijk tegen de afschaffing der premiën gekant, maar al te weinig vatbaar waren om verder te zien dan het onmiddellijk belang hunner beurs. Doch de geldnood drong, en Thorbecke tastte door. Bij besluit van 27 Februari 1851 (Stcrt. n^o. 52) werden de premiën voor alle zeevisscherijen met $\frac{1}{10}$ verminderd, onder uitdrukkelijke vermelding, in den considerans, dat hare geheele afschaffing het einddoel was. Daarmede was de hervorming begonnen; en een elk begreep, dat zij of ongedaan moest worden gemaakt, of eindigen zou in de afschaffing der haringwetten zelve.

Dat er hevige oppositie tegen de vermindering der premiën onstond, behoeft wel geene vermelding. Belanghebbers bij de visscherij, wien de maatregel rechtstreeksche schade toebracht zonder hun vooralsnog de vrijheid als equivalent te bieden, kwamen als één man op tegen het

aantasten der bescherming uit 's Rijks schatkist, den eenigen steun, zoo 't hun voorkwam, die hun bedrijf in leven kon houden. De Kamer was, gelijk vanzelf spreekt, vooraf geraadpleegd; zij had de met circa $\frac{1}{10}$ verlaagde raming der premiën in de begrooting voor 1851 goedgekeurd, na een gedenkwaardig debat, in de nachtzitting van 21 December 1850, waarin mr. Wintgens, als amendement, had voorgesteld de raming tot het cijfer van het vorige jaar op te voeren.

Niet voor het premiestelsel op zichzelf trok de toen reeds vermaarde conservatieve spreker ten strijde; evenmin als menig later protectionist, betwistte hij in theorie de juistheid der ook tegen deze bescherming pleitende argumenten; maar hij drong aan op omzichtigheid, die, volgens hem, zelfs met eene verlaging der premiën tot op $\frac{9}{10}$ niet was overeen te brengen. Van één uur tot over drieën 's nachts — een, voor zooveel mij bekend, éénig feit in onze parlementaire geschiedenis — duurde de discussie, waarbij het beschermend stelsel en de visscherijbelangen, beide in hun geheel, te berde kwamen. Maar datgene waar het op aankwam — dat nl. *het premiestelsel de visscherij kon redden* — werd door niemand bewezen; zelfs werd het bewijs daarvan op historische gronden, het eenige mogelijke bewijs eener dergelijke stelling (en niet zonder goede reden) onbeproefd gelaten. Het eenige historische argument dat in het debat werd aangevoerd, strekte ten voordeele der afschaffing: het feit nl. dat de Britsche haringvisscherij sterk was toegenomen sedert men, in 1830, aan de overzijde van het Kanaal, de premiën ingetrokken had. De verwerping van het amendement-Wintgens met 45 stemmen tegen 16, die den strijd besloot en bekroonde, bewees de gezindheid van de groote meerderheid der Ka-

mer ter zake van de geheele visscherijzaak, en bezegelde, als 't ware, bij voorbaat, de intrekking der visscherijwetten.

Zoo was de hervorming begonnen; de vraag was nu, hoe ver, maar vooral hoe snel zij gaan zou. De Regeering was reeds sedert jaren met het onderzoeken der visscherij-aangelegenheden bezig; doch de vele aan den dag liggende en verborgen moeielijkheden van het onderwerp maakten het onmogelijk, gehoor te geven aan den sedert 1851 bij elke voorkomende gelegenheid uitgesproken wensch van de meerderheid der Kamer, om zonder uitstel de geheele visbescherming los te laten, en alle reglementeerende bepalingen af te schaffen. Er waren onderdeelen der kwestie, zooals de bepalingen tot voorkoming van het »doodvisschen» der Noordzee, waaromtrent alléén kenners der natuurlijke historie konden beslissen. Doch de voornaamste moeielijkheid lag, voor de Regeering, in den strijd der bij de geheele zaak betrokken onmiddellijke belangen, die zich voortdurend lucht gaf in onderling strijdige adviezen van belanghebbenden, de eenigen, bij wie op dat tijdstip genoegzame zaakkennis kon worden gezocht. Zoo bijvoorbeeld ijverden de reeders van buizen vóór, die van bomschuiten tegen afschaffing van het kaakmonopolie, en stonden dezelfde partijen ter zake van het monopolie der steurharingvisscherij omgekeerd, maar even stellig tegenover elkaar; en wie kon de Regeering raadplegen, tenzij reeders van de Maas of van de Kust? Er waren destijds drie zeevisscherij-Collegiën, die der groote en kleine haringvaart en van de IJlandsche kabeljauwvisscherij; en nòch over de verschillende monopoliën, nòch over de bevoegdheid der hoekwantvisschers tot kaken, bestond tusschen deze lichamen een zweem van eenstemmigheid. Vandáár de lange duur

van het voorloopig onderzoek, waarbij de Regeering aanvankelijk besloten was, geheel op eigen kracht te vertrouwen. Mr. Wintgens stelde in 1852 voor, de destijds nieuwe instelling der parlementaire enquête tot het verspreiden van licht over de zeevisscherijkwestiën te gebruiken. Doch de Kamer was daarvoor huiverig, onder den invloed van het (door den voorsteller der enquête overigens met klem afgewezen) vermoeden, dat het herstel der premiën en de bestendinging van den bestaanden toestand het einddoel van het voorstel was. Thorbecke's verzekering, dat het onderzoek der Regeering ten einde spoedde en een voorstel ter zake eerlang te wachten was, deed Mr. Wintgens tot intrekking van zijn voorstel besluiten.

De politieke gebeurtenissen, die in het voorjaar van 1853 het kabinet-Thorbecke tot heengaan noopten, waren den afloop van het Regeeringsonderzoek omtrent de zeevisscherijen vóór. Doch nog vóór zijn heengaan had de Minister van Binnenlandsche Zaken de zeevisscherijpremiën in 1852 tot 75 % en in 1853 tot 50 % van het aanvankelijk bedrag gereduceerd ¹⁾, en een eind gemaakt aan het verbod tegen het gebruik van het schrobnet in den winter, dat in Januari 1853 werd opgeheven, nadat, in 1852, de »gesloten tijd" voor het schrobnet verkort was ²⁾. Bij de opheffing van het verbod was tevens het Besluit van 15 November 1825 in zijn geheel ingetrokken, waardoor het toezicht op de netten bij de kustvisscherij in gebruik, en de premiën voor de hoekwantvisscherij tijdens het schrobnet verboden was, tegelijk met het verbod kwamen te vervallen. De kustvisscherij (de steurharingvangst uitge-

1) Besluiten van 10 Januari 1852 en 5 Januari 1853.

2) Besluiten van 24 November 1852 (Stbl. 202) en 29 Januari 1853 (Stbl. 8).

zonderd) was dus thans vrij; want de onbeduidende en bijna niet toepasbare beperking van het gebruik van het garnalennet kon bezwaarlijk gelden als eene belemmering van eenig aanbelang.

De Kabinetsverandering bracht natuurlijk eene verandering in den gang der hervorming ter zake van de zeevischerijen mede. De Minister Van Reenen had tijd noodig, om zich over de bij uitnemendheid ingewikkelde en netelige kwestie der premiën en der haringwetten eene meening te vormen, en liet, in afwachting daarvan, de premiën voor 1854, zonder verdere vermindering, op het bedrag van het vorige jaar (Besluit van 9 Januari 1854, Stbl. 9). Doch bijna had de Kamer, in haar voortvarende vrijhandelsgezindheid, eene andere gedragslijn aangewezen. Toen de Minister, bij de aanbidding der begroting voor 1854 mededeelde, dat hij vooralsnog verdere vermindering der premiën roekeloos achtte tenzij vergezeld van de intrekking der visscherijreglementeering, (tot welken maatregel de Regeering zich door de ingewonnen berichten nog niet genoegzaam voorbereid en gerechtigd achtte), werd een amendement, om *desniettemin* met de vermindering der premiën reeds in 1854 voort te gaan, met slechts ééne stem meerderheid verworpen ¹⁾. Ongetwijfeld verloor de minderheid der Kamer hier de bedachtzaamheid uit het oog; doch hare besliste houding tegenover de visscherijbescherming noopte de Regeering, zich uit hare moeilijke positie te redden door de benoeming eener Staatscommissie, met opdracht te onderzoeken »of de bestaande wetten en »verordeningen omtrent de zeevisscherijen geheel konden »worden ingetrokken, dan wel of het in het algemeen be-

1) Handelingen Tweede Kamer 1853—54, blz. 288 sqq.

»lang en in dat der visscherijen noodig was, eenige voorschriften omtrent de uitoefening van dien tak van nijverheid te behouden of opnieuw vast te stellen" ¹⁾). Niettegenstaande de hartstochtelijke betoogen van visschers en andere conservatieven, waartoe Semeyns, en Kemper's rede vóór de wet van 1818, grootendeels den tekst moesten leveren, en waarbij »de principale goudmijne dezer landen" steeds als stopwoord dienst deed, was dus, reeds door de instructie der Staatscommissie, in den geest van vrijheid der visscherij besloten.

Trouwens reeds in den aanvang van het nieuwe Regeeringstijdperk werd het stelsel der visscherijwetten verder afgebroken. Provinciale Staten van Noord- en Zuid-Holland ²⁾), die, zooals men zich herinnert, de »inwendige politie" der haringvisscherij onder 's Konings goedkeuring bij provinciale verordening hadden te regelen, brachten, op verzoek van het Collegie voor de Verschharing- en Kustvisscherij, in het reglement op die visscherij twee gewichtige veranderingen. Zij schaften nl. het lastgeld af, dat nog altijd door het genoemde Collegie van de reeders der bomschuiten werd geheven, en vervroegden de opening der steurharingvisscherij van 20 September tot 20 Augustus ³⁾). Vooral de goedkeuring van dit laatste punt toonde eene vrijgevege gezindheid der Regeering; want op 20 Augustus was de pekelharingvisscherij langs de Engelsche kusten nog in vollen gang, terwijl de vroegere regeling

1) Besluit van 9 Februari 1854 n°. 57.

2) Eerst acht jaren na de splitsing der oude provincie Holland in de twee tegenwoordige provinciën, was het oude provinciale reglement van Holland van 31 Dec. 1822, bij Besluiten van 22 Augustus 1848 (Stbl. n°. 36 en 37) door twee ongeveer gelijkkluidende vervangen, voor de twee nieuwe provinciën geldig.

3) Goedgekeurd bij K. B. 7 Aug. 1854 (Stbl. n°. 109, 110).

er juist op berekend was om zoolang die duurde de pin-ken geheel uit de haringvaart te weren. Eene maand later deden de Staten van Zuid-Holland een nog veel gewichtiger stap in de richting der vrijheid, door *het kaken toe te laten* van allen haring, die nà 10 October in bomschuiten zou gevangen worden. Het Collegie voor de Verschharing- en Kustvisserij had reeds ten vorigen jare sterk op dezen maatregel aangedrongen, die toen, *in de provincie waar de pekelharingvisserij den meesten invloed had*, niet uitbleef wegens onwil bij het provinciaal bestuur, maar enkel (immers naar 'tgeen het Kamerlid Gevers van Endegeest op 3 December 1853 in eene rede over de premiënkwestie verklaarde) omdat het verzoek te laat was ingediend, dan dat Provinciale Staten er in hunne zomervergadering op hadden kunnen beslissen. Van 's Konings op blz. 235 vermelde bevoegdheid tot het toelaten van uitzonderingen op het kaakmonopolie der buizen, gegeven bij art. 16 der wet van 1818, werd *voor het eerst* gebruik gemaakt, toen de hier bedoelde provinciale verordening van Zuid-Holland bij Besluit van 5 September 1854 (Stbl. n^o. 132) werd bekrachtigd. Voor het eerst, op een oogenblik waarop aan de spoedige afschaffing van het geheele monopolie door de meerderheid der belanghebbenden en belangstellenden moeielijk meer kon worden getwijfeld. Een vroeger gebruik van dit Koninklijk recht, om de hoofdbepaling der wet onschadelijk te maken, had wellicht het verval der haringvaart gestuit.

Den 29^{sten} September 1854, juist veertien dagen na den datum van het belangrijke Besluit dat de eerste bres in het kaakmonopolie maakte, bracht de in Februari benoemde Staatscommissie haar Verslag aan den Minister van Binnenlandsche Zaken uit. Zoo er nog bij iemand

twijfel bestond omtrent de wenschelijkheid, ja de urgentie der afschaffing van de zeevisscherijwetgeving, was dit alerbelangrijkste stuk geschikt om dien twijfel te verdrijven. Het berustte op een even onpartijdig als volledig onderzoek; en dadelijk gepubliceerd, legde het, in heldere en korte omtrekken, het stelsel der wetgeving, hare fouten en hare gevolgen, voor de oogen van het omtrent dit alles tot dusver alles behalve voldoende ingelichte publiek. De leden der Commissie, vier in aantal, waren uit Gedeputeerde Staten van Zuid- en Noord-Holland gekozen, en hadden dus in hun dagelijkschen amtskring gelegenheid gehad, de visscherijzaken van alle kanten te bezien. De secretaris, mr. J. T. Buys, heeft als zoodanig voor het eerst blijk gegeven van de groote kennis van en de warme belangstelling in visscherijzaken, die hem in de eenendertig jaren sedert hij het verslag der commissie stelde, te midden van zijn uitgebreiden verderen werkkring tot voortdurende toewijding aan dezen tak onzer volksnijverheid hebben genoopt. Met zooveel ijver en zaakkennis ontworpen en opgesteld, was het Verslag voor de minder wel ingelichten als 't ware een *vademecum*, bij zoo moeilijk en ingewikkeld een onderwerp niet overbodig, zelfs voor hen, wien ook zonder dat de oogen reeds voor de nadeelen van bescherming en reglementeering waren opengegaan.

Den inhoud van het Verslag der Staatscommissie in het breede te bespreken is hier onnoodig. Het historisch overzicht onzer zeevisscherijen, dat er aan voorafgaat, is uiterst beknopt en zeer ver van volledig; het daarin medegedeelde vindt de lezer, in de voorafgaande bladzijden, breeder en meer overeenkomstig de bronnen uiteengezet. Wat het adviseerend deel van het Verslag bevatte en welk gevolg daaraan gegeven werd, zal hierna te zijner tijde blijken.

Alléén verdient hier speciale vermelding het proces-verbaal van het verhoor der talrijke getuigen, wier voorlichting de Staatscommissie inriep en verkreeg. Die getuigenverhooren toch geven, beter dan iets anders, een maatstaf voor de onjuistheid en de onderlinge tegenstrijdigheid der begrippen, die omtrent de haringwetten destijds nog bij belanghebbenden en deskundigen in zwang waren. Reederen ter zoutharingvangst hielden voor de Staatscommissie standvastig vol, dat alléén verplichte keuring van overheidswege een waarborg voor de qualiteit van den pekelharing kòn geven en dien dan ook werkelijk gaf; terwijl twee groote handelaars in visch verklaarden dat de keuring geen waarborg hoegenaamd opleverde. Van den kant der zoutharingreederen werd opnieuw volgehouden dat geen behoorlijke pekelharing aan boord van eene bomschuit kon worden bereid; de reederen van bomschuiten hielden het tegendeel staande, en dat zij niet sterk op de intrekking van het kaakmonopolie der buizen aandrongen, was kenmerkend alleen dáaraan te wijten, dat zij, zoo dat monopolie verdween, ook de opheffing van hun eigen monopolie der steurharingvaart duchtten. Een handelaar betoogde, dat de Vereeniging van Zoutharingreederijen den haringhandel te gronde richtte door het aanbod te beperken; een ander handelaar (tevens reeder) hield het werk dier Vereeniging *in de gegeven omstandigheden* voor nuttig, doch voegde er bij, dat alléén van *geheele vrijheid van het bedrijf* het behoud der visscherij te wachten was, terwijl gedelegeerden van het Collegie voor de zoutharingvisscherij ten sterkste op de handhaving der wetten aandrongen, en één Enkhuizer reeder, die de statistiek van zijn vak zijne aandacht onwaardig schijnt te hebben gekeurd, zoo ver ging van vol te houden, dat onder vigueur dier wetten sedert twin-

tig jaren geen spoor van achteruitgang in de haringvischerij was aan te wijzen.

Den uitslag van de door haar gehouden enquête in verband met het van elders bekende opsommend, kwam de Staatscommissie tot een eindvoorstel, dat als volgt kan worden geresumeerd:

Het doel der visscherijwetten en van den aankleve van dien is, den haring duur te houden. Wil men hem duur houden, dan kan men slechts weinig verkoopen, terwijl alleen van uitbreiding van het afzetgebied herstel van het bedrijf te wachten is. Men schaffe derhalve de wetten en koninklijke besluiten omtrent de haringvaart af, en doe ter bevordering van dat bedrijf, wat daartoe zonder Staatsinmenging gedaan kan worden. Men blijve nl. den visschers vrijdom van zoutaccijns toekennen, doch regele dien vrijdom in verband met den nieuwen toestand die uit de vrijheid zal voortvloeien; zende jaarlijks twee Rijksstoomschepen en een hospitaalschip met de haringvloot mede, en trachte van andere landen verlaging te verkrijgen van de dáár geheven rechten op visch. Daartoe schaffe men in de eerste plaats alle belemmeringen van den invoer van vreemden visch hier te lande af.

In de plaats van de in te trekken wet van 1818 had de Commissie een wetsontwerp opgemaakt, waarvan de hoofdinhoud is als volgt:

Alle zeevisscherij is vrij; een ieder mag visschen wáár, hoe en wanneer hij verkiest; bij invoer van vreemden zeevisch worden geene rechten geheven.

De keuring van den haring is facultatief; de Regeering zorgt voor het daartoe noodige personeel, dat desverlangd de tonnen merkt met een teeken, aanduidende de kwaliteit van den daarin gepakten haring. Namaak van den

brand, alsook het leggen van haring van mindere soort in als betere soort gebrande tonnen, is strafbaar.

Ter bevordering van de belangen der visscherijen wordt een Collegie voor de Zeevisscherijen ingesteld, van welks leden ten minste de helft *niet* persoonlijk bij de belangen der zeevisscherijen betrokken zijn. Dit Collegie heeft geene administratieve bevoegdheid hoegenaamd over de visscherij zelve; het benoemt de keurmeesters en treedt verder enkel als *adviseerend* lichaam tegenover de Regeering op in alle aangelegenheden, de zeevisscherijen rakende.

Eéne uitzondering maakte de Commissie op de door haar voorgestelde vrijheid der visscherijen; zij stelde namelijk voor, het verbod der schrobnetvisscherij des winters in de kustwateren weder in te voeren en de bepalingen omtrent de garnalenvisscherij met de *saayem* te handhaven. De meesten der door de Commissie gehoorde visschers geloofden — te recht of ten onrechte — aan de mogelijkheid, dat het onbeperkt gebruik van het schrobnet in ondiep water den platvisch uitroeien kon.

De zaak was nu voldoende en afdoend onderzocht. Elk had er het zijne van gezegd, en elk was in staat, te oordeelen. Eene beslissing werd dringend noodig; want de toestand van onzekerheid omtrent de naaste toekomst, waarin de visscherijen verkeerden sinds met de inkorting der premiën een begin was gemaakt; versnelde natuurlijk den achteruitgang van het bedrijf niet weinig. Toch duurde het nog meer dan een jaar, eer eene beslissing aan de Staten-Generaal gevraagd werd, en deed de Regeering in 1855 niets verder, dan binnen de grenzen harer eigen bevoegdheid zoowel premiën als monopolieën verder in te korten. Bij Besluit van 9 Januari 1855 (Stbl. n°. 10) werden

de premiën voor alle zeevisscherijen van 50 tot 25 % van het oorspronkelijk bedrag teruggebracht; en in 't volgend jaar werden zij niet meer uitbetaald. Voorts werd, bij Besluit van 2 Augustus 1855 (Bijvoegsel op het Staatsblad bl. 347) in het monopolie der steurharingvisscherij eene dergelijke bres gemaakt als ten vorigen jare in het kaakmonopolie; het steuren werd nl., nà 20 Augustus (den openingsdag der steurharingvaart) ook aan boord van buizen geoorloofd verklaard. Beide takken van visscherij waren zodoende voor concurrentie geopend.

Doch om ook verder met het geheele monopoliestelsel te breken, den invoer van visch vrij te laten, de regeling der jagerij op te heffen en den handel van alle banden te ontslaan, was eene wet van noode. Op 4 en 7 December 1855 diende de Minister Van Reenen de twee daartoe strekkende wetsontwerpen in, die het eeuwenoude gebouw der visscherijbescherming tot een historisch gedenkstuk stonden te maken.

Een dier ontwerpen, de zeevisscherijen zelf behandelend, was behoudens enkele wijzigingen aan het ontwerp der Commissie gelijk. Het andere, handelend over de invoerrechten op zeevisch, bepaalde die rechten op bedragen, gerekend naar 10 % ad valorem van haring en „rommeling”, door vreemden gevangen, en stelde alle andere vischsoorten, schelp- en schaaldieren incluis, van invoerrecht vrij. Het recht op haring was enkel als een overgangsmaatregel bedoeld; ook voor deze vischsoort werd de geheele vrijstelling van invoerrecht in de naaste toekomst aangekondigd. Het volstreekte verbod van invoer, vervat in de wet van 1818, was trouwens reeds eenigermate verzacht. Zooals het tarief van invoerrechten in 1855 luidde, was alléén van pekelharing de invoer verboden, doch die van bokking

ten allen tijde, die van ongekaakten gezouten haring van November tot Mei geoorloofd, tegen invoerrechten ad negentig cents per 1000 stuks bokking, en f 3 per 100 pond haring.

Dat het nog anderhalf jaar duren moest eer deze ontwerpen tot wetten werden, was enkel te wijten aan eene reeks van ministerie-wisselingen, niet aan onwil der Kamer, welker meerderheid destijds het »laisser faire, laisser passer" in strengen zin opvatte en huldigde. De geschiedenis der ontwerpen laat zich in enkele woorden samenvatten: de Regeering gaf nagenoeg onbeperkten *free trade*, de Kamer wilde dien zonder eenige beperking. De oppositie was, ook onder het publiek, nagenoeg beperkt tot een deel der belanghebbenden bij de visscherij; slechts enkele organen der pers, en slechts enkele afgevaardigden op het Binnenhof, bleven destijds openlijk het beschermend stelsel huldigen. Het Voorloopig Verslag over de ontwerpen ving aan met de verklaring, dat het daarin nedergelegde beginsel nagenoeg algemeene instemming vond. Alléén tegen datgene had men bezwaar, wat naar eene uitzondering op dat beginsel zweemde. Vele leden wilden de wet tot één artikel beperkt zien, dat niets anders zou inhouden dan intrekking van alle bestaande bepalingen omtrent de zeevisscherijen, van welken aard dan ook; van facultatieve keuring, van maatregelen tegen het »doodvisschen" der zee, zelfs van een adviseerend Collegie wilden zij niet weten. De keuring, zoo meenden zij, is volslagen onnut voor haar doel, en dient tot niet anders, dan om de verzending van vroegen haring te vertragen. De beperkingen van het gebruik van het schrobnet en het garnalennet berustten, volgens deze leden, op een minstens genomen onzekeren grondslag. Zij toonden aan, dat nòch de vis-

schers, nòch de dierkundigen het er over eens waren of de kuit van platvisch op den bodem der zee dan weldicht bij de oppervlakte te zoeken was, van welke voorvraag het moest afhangen of langs den bodem gesleepte netten die kuit al dan niet vernielden; evenmin wist men destijds zeker, in welk tijdvak de jonge visch ongestoord moet blijven om tot verdere ontwikkeling te geraken, ja in welk tijdvak schol, tong enz. bezwangerd zijn. Een sterk argument tegen de bepalingen in kwestie (dat zij nl. alléén in de jaren 1676—89 en 1825—53 bestaan hadden, zonder dat de Noordzee in die tusschenliggende tijdvakken was doodgevischt) werd, bij gebrek aan historische kennis, *niet* aangevoerd; daarentegen beriep men zich op de Zuiderzee, waar schol, bot en tarbot destijds de meest volstreckte vrijheid van visschen weerstonden. Zeer ter snede werd voorts aangevoerd, dat de verschillende verbodsbepalingen de vreemde visschers niet bonden, en het toch, zooals een geestig publicist het uitdrukte, »indien de zee dan al kòn worden doodgevischt, niet meer dan billijk was, dat Nederland zijn aandeel in het lijkmaal zou hebben.” Wat de beperking der garnalenvisscherij betreft, had men er groot bezwaar tegen, dat ééne visscherij ten behoeve eener andere zou moeten stilstaan; en bovendien werd beweerd dat platvisch, op onze kust geboren, naar de kusten van andere landen trekt, eer hij volwassen is, zoodat de beperking alléén ten bate zou komen van Belgen, Franschen en Duitschers, die ten deze geene reciprociteit in 't oog hielden. Tegen het Collegie had men eigenlijk niets, dan den schrik voor het vele kwaad, dat sinds eeuwen door Collegiën — zij het dan met geheel verschillende ambtsbevoegdheid toegerust — was gesticht.

De al te consequente aanhangers van het »laissez faire”

zagen echter ten slotte hunne opvattingen niet zegevieren. Den 7den Maart 1857, toen de visscherijwet in behandeling kwam, bleek de meerderheid der Kamer zoowel de facultatieve keur als de instelling van het Collegie goed te keuren en werden beide aangenomen. Eene lange redevoering van den heer Westerhoff, die zich bijzonder op de natuurhistorische kwestie der voortteling van platvisch had toegelegd, besliste daarentegen over het lot der beperkingen van het gebruik van schrobnet en saayem, die bij amendement uit de wet werden gelicht. Behoudens dit punt, werd de wet met groote meerderheid aangenomen overeenkomstig het ontwerp ¹⁾. Het wetsontwerp houdende bepaling der invoerrechten op visch had méér lotgevallen. Een amendement, strekkende om terstond al die invoerrechten geheel af te schaffen, werd door de Tweede Kamer aangenomen met eene meerderheid van ééne stem; de Eerste Kamer verwierp daarop het ontwerp met eene kleine meerderheid. In September 1857 werd het opnieuw in zijn oorspronkelijken vorm ingediend, en bij die gelegenheid werd een nieuw conflict voorkomen door een amendement, dat de rechten op zoutharing tot de helft van het voorgestelde bedrag verminderde. Hunne finale afschaffing had twee jaren later plaats ²⁾.

Kort daarna werden de verschillende provinciale reglementen op de haringvangst, als met de nieuwe wet strijdig, ingetrokken. Eene nieuwe wet tot regeling der grondslagen voor de verleening van vrijdom van zoutaccijns ten behoeve der zeevisscherijen werd tegelijk met de nieuwe tariefwet op zeevisch afgekondigd (wet van 11 Dec. 1857

1) Wet van 13 Juni 1857 (Stbl. 86). Bij wet van 13 Augustus d. a. v. (Stbl. no. 102) is eene fout in den officieelen tekst hersteld.

2) Wetten van 11 Dec. 1857* (Stbl. 122) en 23 Dec. 1859 (Stbl. 136).

Stbl. n°. 123), met het doel, om de contrôle tegen misbruik van dien vrijdom zoo min mogelijk drukkend en hinderlijk voor de visscherij te maken. Eerst later werd intusschen op dit punt aan alle billijke eischen voldaan.

Intijds vóór de opening der haringteelt van 1858 werd een nieuw reglement op het keuren en branden van haring vastgesteld (K. B. van 11 Januari 1858, Stbl. 2) waarbij, behoudens 'tgeen noodig werd geacht om den haringhandel te vrijwaren voor de gevolgen van plotselinge verandering in het uiterlijk voorkomen van het verpakte artikel, zooveel mogelijk naar vereenvoudiging van alle formaliteiten werd gestreefd. De aloude haringssoorten »vollen», »maatjes» en »ylen», elke dezer soorten al of niet »wrak», werden gehandhaafd; een nieuw merk voor »overnachten» of niet terstond na de vangst geaakten haring, werd er bij gevoegd. Eene belangrijke nieuwe onderscheiding werd voorts gemaakt naarmate van de plaats waar de haring gevangen was; de onderscheiding nl. in *volzee*-, *kust*- en *Zuiderzeeharing*, voor elke van welke soorten een nieuw merk werd ingevoerd, zijnde het kaken der twee laatste haringssoorten vroeger niet geoorloofd geweest. Elke ton gekeurden haring moest dus voortaan twee merken dragen, waarvan het ééne de kwaliteit, het tweede de plaats der vangst zou aanwijzen. Het eerste merk, dat vroeger den Nederlandschen leeuw vertoonde, werd in eene kroon veranderd; eene wijziging waarvan in het volgende hoofdstuk de na-deelige gevolgen zullen worden aangetoond. Den keurmeesters, welker benoeming aan het Collegie stond, werd voorgescreven allen haring, die hun zou worden aangeboden, na onderzoek en naar bevind van zaken te branden, tenzij het fust onvoldoende of niet van het merkteeken des eigenaars voorzien was, of wel de ton niet van onder

tot boven met haring van ééne soort was volgepakt. Wie echter ongebranden haring in den handel verkoos te brengen, werd daartoe ten volle vrijgelaten.

- Zoo was de zeevisserij van alle banden ontslagen. Aan de gevolgen dier vrijheid zal een laatste hoofdstuk van dit overzicht worden gewijd.

HOOFDSTUK IV.

„Een nieuw leven.”

Dat de Nederlandsche haringvisserij in de laatste jaren zich met groote snelheid en kracht ontwikkeld heeft, is thans, naar ik meen, op alle haringmarkten van Europa bekend. De aangename taak, die krachtige ontwikkeling in korte trekken te schetsen, wordt gemakkelijk gemaakt door de uitnemende verslagen, die het Collegie voor de Zeevisserijen sedert zijne oprichting in 1857 jaarlijks heeft uitgebracht, en die, over dit tijdperk van herleving¹ eene systematisch geordende bron van kennis van het bedrijf opleveren, even aaneengeschakeld en volledig, als de berichten uit vroeger tijden schaarsch en onsamenhangend zijn. Een overzicht van het »nieuwe leven”¹⁾ waartoe dit geschiedverhaal thans genaderd is, vindt de lezer het gemakkelijkst in de, aan de Verslagen van het Collegie ontleende tabellen K, L en M. Wat nevens die sprekende cijfers nog valt aan te toonen, is, dat de nieuwe bloei het rechtstreeksch gevolg van de in 1857 verleende vrijheid is.

1) Het woord is ontleend aan een artikel in den Gids, waarin mr. Buys, van den aanvang af secretaris van het Collegie, de eerste gunstige symptomen voor het groote publiek heeft blootgelegd.

Voor al bij de haringvisserij (zie tabel K) valt die nieuwe bloei bijzonder in het oog. Uit de in die tabel door mij verzamelde cijfers wensch ik op het volgende in het bijzonder de aandacht te vestigen:

1°. Gedurende ongeveer tien jaren na de afschaffing van het kaakmonopolie der buizen, maakten de schippers van bomschuiten slechts weinig gebruik van hun recht tot kaken.

2°. De haring dien zij kaaften, werd echter gemiddeld tot slechts zeer weinig lager prijzen verkocht, dan de in buizen gekaakte haring.

3°. Toen omstreeks 1866 met het kaken in bomschuiten op belangrijke schaal begonnen werd, ging tegelijk de totale productie van gekaakten haring en het aantal der voor de haringvangst gebezigde schepen, opvallend sterk vooruit; en tegelijk werd in de prijzen (zie de *laagste* prijzen in de laatste kolom der tabel) eene geringe daling merkbaar, die echter de ontwikkeling van het bedrijf niet tegenhield.

Zoo bevestigt, sedert twintig jaren, de althans hier voor geene weerlegging vatbare taal der cijfers de waarheid, die in 1829 slechts door één der bij het bedrijf betrokken lichamen werd ingezien en voor den wetgever tot 1857 in 't duister is gebleven: *dat nl. in overvloedige vangst, en niet in kunstmatig ophouden der prijzen, het middel tot opbeuring der haringvangst te zoeken was.*

Overvloedige vangst nu kon — afgezien van de wisselvalligheid der seizoenen — alléén worden verkregen, en werd dan ook verkregen, door *technische verbeteringen* in de visserij. De gang dezer verbeteringen laat zich als volgt samenvatten. Het net van hennepgaren werd vervangen door het katoenen net; het gebruik van het katoe-

nen net leidde tot dat van lichter vaartuigen dan de buizen van het oude model; en het nieuwe tuig en de nieuwe schepen deden, in vijftien jaren, de vangst tot het vijfvoud toenemen. De stoot tot dit alles werd gegeven door het katoenen net; en *het gebruik van dit net was bij de afgeschafte wetten en reglementen verboden*, die hennep, en wel Nederlandschen hennep, als eenig materiaal voor haringnetten voorschreven, met strenge keur als waarborg tegen gebruik van ander materiaal.

De eer van de eerste katoenen netten op Nederlandsche haringschepen te hebben gebruikt komt toe aan een bij uitstek ondernemend reeder, den heer A. E. Maas, van Scheveningen, die reeds omtrent 1857, en wel in den aanvang alléén met bomschuiten, proeven nam met katoenen want, dat destijds in Engeland reeds gebruikelijk was en alleen dáár werd vervaardigd. Het belang van de zaak lag dáárin, dat de katoenen netten, als zijnde veel lichter dan die van hennepgaren, in grooteren getale tot ééne vleet konden vereenigd worden, zoodat men tegelijk méér oppervlakte besloeg en dus met één haal meer haring kon vangen. De grootere lichtheid dezer netten had nog een ander gunstig gevolg: men kon ze dieper maken zonder dat de zwaarte van het net de bovenste mazen (d. w. z. de mazen die het dichtst bij het oppervlak der zee zijn tijdens de vleet overboord is) dichttrok, door welk dichttrekken natuurlijk een deel van het net geen haring ving. Met andere woorden: niet alléén in de lengte, maar ook in de diepte kon men met eene katoenen vleet meer water beslaan, en dus meer visch bemachtigen. Daarentegen waren de katoenen netten minder sterk dan die der vaderen; en het duurde eenige jaren, eer de heer Maas er, na eene reeks van proefnemingen, in geslaagd was, het katoen zóó

te tanen, dat het aan geene te groote slijtage meer onderhevig was. De hooge katoenprijzen, die de burgeroorlog in Noord-Amerika meêbracht, droegen er daarna toe bij, dat eerst in 1865 het gebruik van katoenen netten onder de haringreedomers algemeen begon te worden.

Nog andere oorzaken werkten intusschen tot de vertering van het herleven der haringvaart mede. Reedomers en handelaars waren groot gebragt bij de oude wijze van visschen en van zaken doen; éér zij zich de verkregen vrijheid ten nutte wisten te maken, hadden zij veel af- en veel aan te leeren. Van oudsher, sedert de dagen van Semeyns en nog vroeger, waren, gelijk wij reeds meer dan ééns zagen, alle »nieuwigheden" den haringvisscher een gruwel geweest, en was het invoeren daarvan hem, zoo hij er al neiging toe mocht voelen, onder strenge straffen verboden geweest. Geen wonder dus, dat men, ééns vrij geworden, met de oude sleur niet zoo spoedig wist te breken. Een persoon, die zijn leven lang in ketenen is gesmeed geweest, zal, zoo men hem losmaakt, eerst na geruimen tijd zijne ledematen weten te gebruiken. Ook hielden, in de eerste jaren na 1857, allerlei uiterlijke omstandigheden de hervorming der haringvisscherij tegen. Het heeft jaren geduurd, eer de administratie der accijnsen er in slaagde, den vrijdom van zoutaccijns zóódanig te regelen, dat de visscher niet door de daarbij voorgeschreven formaliteiten belemmerd werd. De jaren 1857—61 leverden over 't algemeen ongunstige vangsten. Ook was er in de laatste tientallen van jaren veel kapitaal uit het bedrijf teruggetrokken. Vooral in de jaren van onzekerheid tusschen 1850 en 1857, toen de trapsgewijze opheffing der premiën niet door vrijheid werd opgewogen en niemand de toekomst met vertrouwen te gemoet kon gaan, waren de buiten dienst ge-

raakte schepen niet door nieuwe vervangen. Op de groote buitenlandsche markten was, voor onzen haring, van krachtige mededinging met de verbazend uitgebreide Schotsche visscherijen reeds sedert menschengeheugen geen sprake meer. De tarieven van verscheidene vreemde Staten weerden onzen visch; in 1858, na afloop van het destijdsche handelstractaat met België, werden dáár de invoerrechten op visch verhoogd in eene mate, waarvan het nadeel voor ons niet opgewogen werd door de afschaffing (in 1859) der differentieele rechten tegen invoer van onzen visch in Rusland. Er waren dus omstandigheden te over, die het herstel van den ééns verloopenden tak van nijverheid — op zichzelf altijd eene moeilijke zaak — als met geweld belemmerden.

Doch misschien zijn het de Hollandsche haringhandelaars, die den Hollandschen haring op de vreemde markten in den aanvang het meeste kwaad hebben gedaan. De beste merken van onzen haring bedongen destijds nog beter prijzen dan de Schotsche; en zoodra nu de invoer van haring hier te lande was toegelaten, haastten ettelijke handelaars zich, om slechten en goedkoopden Schotschen haring te importeerden en hier te lande te verpakken in oude Hollandsche fusten, niet met den nieuwen brand — dien men voor vreemden en slechten visch immers niet zoo gemakkelijk zou verkregen hebben — doch met den ouden, afgeschaften brand gemerkt. Het bleek nu, dat onze Regeering niet genoeg gezorgd had voor algemeene en uitdrukkelijke bekendmaking op buitenlandsche markten van de wijziging der brandteekens; en de koopers in den vreemde ontdekten dus doorgaans te laat, dat zij het slachtoffer waren van eene handeling, die ternauwernood een anderen naam dan die van bedrog verdiende, doch die niet strafbaar was,

daar wèl het namaken van den nieuwen, doch niet het gebruik van den ouden brand was verboden. Natuurlijkleden de bedoelde handelaars op den duur zelf de schade van het misbruik, dat zij van de gebreken der nieuwe wet wisten te maken; doch even natuurlijk moest de visscherij een deel dier schade dragen. Ook de wijziging der voorschriften omtrent de keuring, die in 1858 was ingevoerd, hielp in 't eerst de markt bederven. Onder vigueur der reglementen van 1827 had zich de aloude gewoonte gehandhaafd, dat de haring, zoodra hij aan wal was gebracht, in de los gepakte *zeetonnen* of »*tonnen zeestuks*» voorloopig, doch vrij nauwkeurig door de keurmeesters werd onderzocht, waarna die ton (die men aan boord wegens tijdsgebrek niet met groote zorg kon pakken) van een voorloopigen keurstempel werd voorzien, en door den eersten kooper of groothandelaar aan de *pakkers* werd overgegeven, die den visch vaster verpakten in tonnen van de voorgeschreven afmetingen, op welke, voor den kleinhandel en den uitvoer bestemde, tonnen daarna de officieele brand werd geplaatst. Deze pakkers nu waren voorheen, evenals de keurmeesters zelf, beëdigde landsbeambten ¹⁾, zoodat men vertrouwen kon, dat haring, die in de zeeton, »op lossen pak» was goedgekeurd, onder het overbrengen in de voor de markt bestemde fusten niet zou worden vervalscht of met haring van mindere kwaliteit vermengd, en de tonnen, door de pakkers afgeleverd, dan ook doorgaans zonder nieuw onderzoek door de keurmeesters werden gebrand. Het Reglement van 1858, door het Collegie ontworpen (en welks gebreken later door het Collegie ruiterlijk zijn erkend), had de beëdigde pakkers afgeschaft, zoodat de

1) Zie blz. 41.

taak der keurmeesters thans eene dubbele werd: zij moesten nl., om den eerstehandshandel tegen bedrog door de visschers te beschermen, eerst de »ton zeestuks» onderzoeken en branden, en daarna opnieuw de voor de markt bestemde fusten openen en den inhoud keuren, om te zorgen, dat de handelaar den binnen- of buitenlandschen kooper geene waar leverde die niet aan het merk beantwoordde. Hoe ijverig en eerlijk nu de keurmeesters ook waren (en nergens blijkt, dat iemand hen ooit van het tegendeel zou hebben verdacht), dit *dubbele* onderzoek van allen aangebrachten haring ging, in den vroegen jaagtijd, waarneer groote hoeveelheden werden aangebracht en elk reeder en koopman op haast maken aandrong, hunne krachten te boven. De tweede keuring (op vasten pak) had niet nauwkeurig genoeg plaats, hoewel zij juist de belangrijkste was, daar na deze keuring de kroonbrand verleend werd die den haring buitenslands de markten moest openen; en allengs werd er Schotsche haring van inferieure kwaliteit naar het buitenland verzonden in tonnen, die niet alleen den ouden maar ook den nieuwen (kroon-) brand droegen. Tevergeefs trachtte men, bij twee achtereenvolgende herzieningen van het besluit van 1858 ¹⁾, dit euvel te keeren; het naar buitenslands verhandelen van Schotschen haring in gebrand Hollandsch fust werd een afzonderlijke tak van bedrijf, in dier voege dat die haring, hier als »Schotsch in Hollandsch fust» verkocht voor prijzen boven die van Schotschen en beneden die van Hollandschen vroegen haring, in Duitschland als Hollandsche haring in consumptie werd gebracht en er natuurlijk veel toe bijdroeg, dáár de vraag naar dat artikel te deprimeeren en

1) Besluiten van 4 Maart 1860 (Stbl. 11) en 24 Febr. 1861 (Stbl. 13).

de concurrentie met Schotland nog zwaarder te maken. Men verkocht, als 't ware, nevens den slechten haring den sub- en obreptief verkregen brand; de importeur en de exporteur van Schotschen haring werkten samen om den consument te bedriegen en deelden de aldus verkregen winsten. Natuurlijk kwam aan dit bedrijf vanzelf een einde, toen de prijzen van Hollandschen vroegen haring tot het peil van den Schotschen waren gedaald; maar de onmogelijkheid eener voldoende keuring was toen bij onze handelaren zóó algemeen bekend geworden, dat men er dikwijls in slaagde voor haring van inferieure kwaliteit den brand der betere soorten te verkrijgen.

Deze waren de voornaamste redenen, die de ontwikkeling der haringvisserij tegenhielden in de eerste jaren nadat, door de verleende vrijheid, de hoofdvoorwaarde voor hare ontwikkeling eindelijk vervuld was. Die redenen lagen, gelijk uit het voorgaande zal zijn gebleken, voor een niet gering deel in de nawerking van de afgeschafte bescherming en reglementeering; eensdeels, doordien de visschers de hun van oudtijds ingescherpte gewoonten niet spoedig verlieten; ten andere, omdat het denkbeeld, dat de Staat de deugdelijkheid van den haring kon waarborgen, nog voortwoekerde en thans, méér nog dan vroeger, tot misbruik aanleiding gaf. — Keeren wij thans terug tot de oorzaken van herleving der haringvaart.

Gelijk reeds gezegd werd, waren omstreeks 1857 voor het eerst, en wel op bomschuiten, katoenen netten gebezigd; in 1861 gebruikte voor 't eerst een kielvaartuig zulk een net, en omstreeks 1865 waren in de vleten van ongeveer $\frac{1}{3}$ der haringschepen katoenen netten te vinden. Doch eene geheele katoenen vleet kon geen der oude buizen (hoekers en sloepen) gebruiken; want de lichtheid van

het net, die zijne vangst vergrootte, verminderde zijne geschiktheid om het schip als 't ware tot anker te dienen tijdens de vleet overboord was. De zware en onhandelbare schepen van het bestaande model werden door eene zware vleet van hennepgaren voldoende tegengehouden en gesteund; bezigde men veel katoen in de vleet, dan dreef, bij eenigszins ruw weder en zoodra een deel der netten was binnengehaald, het schip lichtelijk over de nog te water zijnde netten heen, tot niet geringe schade aan vleet en vangst. Daar men nu de vleet, die door de bemanning van een schip moet worden behandeld, natuurlijk niet *ad libitum* vergrooten kan en de lichtheid der katoenen netten dus niet door evenredige vergrooting van hun aantal kon worden onschadelijk gemaakt, moest een lichter model van schepen in gebruik komen, eer van het katoenen net ten volle partij kon worden getrokken. Men beproefde het aanvankelijk met bomschuiten; de heer Maas zond in 1862 de eerste bomschuit naar de wateren van Shetland; doch de mindere zeewaardigheid dier schepen, gevoegd bij hunne geringere laadruimte, schijnt aanvankelijk ten gevolge te hebben gehad, dat zóó verre reizen voor bomschuiten uitzondering bleven, m. a. w. dat zij van de bij uitstek voordelige vroege noordelijke haringvangst bleven uitgesloten. Het op te lossen vraagstuk was: een schip te vinden, licht genoeg om eene geheel katoenen vleet te gebruiken, groot genoeg om de geheele vangst dier vleet te bergen, en zeewaardig en snelzeilend genoeg om met voordeel de reis naar Schotland te maken.

Het was alweder de heer Maas, die dit vraagstuk tot oplossing bracht, door in 1866 een te Boulogne naar Fransch model gebouwden logger in de haringvaart te brengen. Grootter en handelbaarder dan de oude hoekers,

buizen en sloepen, had dit vaartuig aanvankelijk nog meer hennip dan katoen in zijne vleeten; het was met zijne eerste vangsten niet gelukkig, en kwam drie weken te laat in de vaart, waardoor het groote voordeel der jaagprijzen verloren ging. Niettegenstaande al deze nadelen maakte het schip, door zijn ondernemenden eigenaar de *Scheveningen* gedoopt, in zes reizen het totaal zijner kosten van bouw en uitrusting goed, met inbegrip van twee volledige vleten, en bracht het in het eerste jaar een netto winst op van 35 %. Daardoor was de richting aangewezen, die de haringvisserij had te volgen om in den volsten zin des woords tot »een nieuw leven" te geraken. In 1866 zeilden reeds vier loggers; in de eerstvolgende jaren nam hun aantal en dat der *kotters*, eveneens schepen van nieuw model die dezelfde voordeelen opleverden, zóó snel toe, dat de werven aan de Maas niet aan de vraag konden voldoen en, zooals uit onderstaand staatje kan blijken, in enkele jaren het totaal der kielschepen temidden van den bloei van het bedrijf eenigszins achteruitging, enkel doordien de oude schepen, als te onvoordeelig aangemerkt, sneller werden verkocht of gesloopt dan men nieuwe kon bouwen.

Jaren.	Hoekers en sloepen.	Loggers en kotters.	Totaal kielschepen.
1867	85	4	89
1868	80	11	91
1869	79	28	107
1870	69	51	120
1871	58	64	122
1872	44	64 ¹⁾	108

1) De stilstand in den aanbouw van loggers in 1872 is slechts schijnbaar. Eene te Emden kort te voren opgerichte haringreederij kocht in dat jaar zes Nederlandsche loggers, welker reeder als directeur der Duitsche maatschappij

Jaren. .	Hoekers en sloepen.	Loggers en kotters.	Totaal kielschepen.
1873	34	68	102
1874	31	83	114
1875	25	90	115
1876	17	92	109
1877	19	94	113
1878	18	109	127
1879	14	114	128
1880	12	121	133
1881	11	127	138
1882	10	135	145
1883	10	144	154

Niet alléén wat de netten en de schepen betreft ging de Nederlandsche haringvisserij in dit gelukkig tijdperk onafgebroken vooruit. Zeevisscherij-tentoonstellingen kwamen destijds bijna jaarlijks vóór; en op elke dier tentoonstellingen toonde Nederland, dat het in het technische van dit bedrijf sedert 1857 geleerd had, zichzelf van jaar tot jaar te overtreffen en met andere natiën gelijken tred te houden. Vischtuigen, die men in 1861 te Amsterdam, en in 1865 te Bergen in Noorwegen als nieuwigheden bewonderd

optrad. Doch evenmin als in vroeger eeuwen (zie blz. 98) was men thans te Emden met de haringvangst gelukkig. Hoewel met Nederlandsche schepen onder directie van een Nederlander uitgeoefend en door de bekende hooge Duitse invoerrechten op visch op de Duitse markten bevoorrecht, heeft de Emdensche maatschappij jaren lang subsidiën van hare regeering noodig gehad om te kunnen bestaan, en had zij in 1883 (zie blz. 19 van het verslag van het Nederl. Collegie voor de Zeevisscherijen over dat jaar) al hare overwinst nog noodig tot aflossing van oude schulden, zoodat zij geen dividend heeft kunnen uitkeeren. Het schijnt aanvankelijk, alsof Semeyns' bewering, dat de Voorzienigheid Holland het monopolie der haringvaart had toebedeeld, na gedurende twee en een halve eeuw onafgebroken door de feiten te zijn gelogenstraft, ten slotte nu door één geval gestaafd zou worden.

had, bleken in 1867 in den Haag reeds verouderd. Op de eerste dezer drie tentoonstellingen sloeg men met verbazing, en niet zonder wantrouwen, katoenen garens voor haringnetten gade die in Engeland waren vervaardigd; op de laatste werden katoenen garens, en daaruit machinaal vervaardigde netten bekroond, beide van Nederlandsch fabrikaat, en voor sommige onzer fabrieken reeds een belangrijken tak van productie opleverend. En het is opmerkenswaardig, dat deze krachtige en gestadige herleving van de visscherij tot stand werd gebracht zonder eenige ondersteuning hoe genaamd van Rijkswege. Tot 1861 droeg de Regeering nog bij in de kosten van een hospitaalschip; doch ook dit laatste overblijfsel der vroegere staatshulp werd gaandeweg verminderd en in 1861 door de reeders van de hand gegeven. Sinds dat jaar heeft, voor zooveel mij bekend, de vloot geen hospitaalschepen meer gebezigd.

Ook de organisatie van het reederijbedrijf ter haringvangst onderging, in verband met de ingevoerde technische verbeteringen, in het thans behandelde tijdstip aanmerkelijke wijzigingen. Voor de nieuwe schepen was veel kapitaal noodig, en de groote winsten die zij afwierpen lokten kapitaal in overvloed, ook buiten den kring der eigenlijke visschers. Naast de oude reederijen namen naamlooze vennootschappen ter haringvangst gaandeweg eene plaats in, welker directiën als het ware het »nieuwe bloed» in het bedrijf vertegenwoordigden. Ook de jagerij veranderde eenigszins van aard. Ook nadat de wet van 1857 het jaagmonopolie had afgeschaft en aan elk haringschip, met of zonder volle lading, op elk tijdstip het thuiszeilen vrijstond, was jaarlijks eene »jagerij-vereeniging» tot stand gekomen, die den eersten haring, door de schepen der deelhebbers gevangen, voor gezamenlijke rekening aan-

voerde en verkocht. Doch terwijl, onder het monopolie, geen reeder buiten die vereeniging kon blijven op straffe van te moeten wachten tot zijn schip een volle lading had en dus de vroege markt, zeer tot zijn schade, te verzuimen, bleven thans meer en meer schepen buiten de jagerij. Ééne reederij hield er, van de opheffing van het monopolie af, al hare schepen buiten; anderen namen voor sommige hunner schepen aan de jagerij-vereeniging deel, om althans een deel van hun haring als jaagharing ter markt te zien komen, maar lieten de overige zelfstandig varen, om een niet te groot deel te dragen van de hooge onkostenrekening, waarmede de boeken der vereeniging, evenals oudtijds die der Vereeniging van Zoutharingreederijen, jaarlijks werden bezwaard. De jagerij-vereeniging kwam dus tegenover concurrentie te staan, die voorheen feitelijk was uitgesloten; en ook zij kwam er dientengevolge toe, in hare wijze van handelen verandering te brengen. In den aanvang had zij namelijk aan de bepaling vastgehouden, dat de verkoop van den jaagharing tegen vooraf vastgestelde minimum-prijzen plaats had, met ophouding van 'tgeen dien prijs niet kon bedingen. Met dit laatste overblijfsel van den vroegeren werkring der Vereeniging van Zoutharingreederijen, en in 't algemeen van het oude stelsel dat aan prijshoudendheid boven afzet de voorkeur gaf, werd thans gebroken, en de jaagharing, zoodra hij aangevoerd en gekeurd was, in openbare veiling verkocht. De jagerij verloor daardoor het karakter van zelfstandig tusschenpersoon in den handel, dat zij in den loop der tijden had verkregen, en werd weder, wat zij (immers voor zooveel ik heb kunnen nagaan) in den aanvang was, en altijd had moeten blijven: een eenvoudig contract tot transport voor gemeene rekening. Als zooda-

nig komt zij nog altijd jaarlijks tot stand, onder deelneming van de meeste reederijen. Van het oude jaagmonopolie is thans alléén dit ééne spoor nog over, dat de deelnemers in de jagerij zich jaarlijks verbinden, hunne ingeschreven schepen niet vóór het einde van den jaagtijd thuis te laten zeilen tenzij met eene ongemeen groote lading waarvan de grootte jaarlijks wordt bepaald. Ook de jaagtijd is in de laatste jaren door de deelhebbers in de vereeniging verschillend bepaald. In 1883 zeilden de jagers (drie in getal, tegen vijf voorheen) den 4^{den} Juni uit, en werd bepaald, dat na 2 Juli geen haring door in de vereeniging deelnemende schepen in zee zou mogen worden overgezet, terwijl zoodanige schepen niet vóór 9 Juli zouden mogen binnenloopen, tenzij met eene lading aan boord, die voor loggers 140 en voor bomschuiten 100 gepakte tonnen bedragen moest.

Wat nu ten slotte de innovatiën in de eigenlijke haringvisserij betreft, is de meest kenschetsende karaktertrek van het herlevingstijdperk de vermenging van de, vroeger streng gescheiden, pekel- en steurharingvisserijen. Omstreeks 1869 begonnen de stuurlieden der kielschepen hunne overvloedige vangst, wanneer de tijd tot kaken van al den gevangen haring ontbrak, te steuren, en ook wel soms, bij ongunstige vangst in de Schotsche en Engelsche wateren, de kustvisserij uit te oefenen en tijdelijk alléén van het steuren van haring hun werk te maken. Het kaken aan boord van bomschuiten, dat in de eerste jaren na 1857 slechts op zeer kleine schaal geschiedde, nam na 1866 met reuzenschreden toe; elk verschil tussen de beide soorten van schepen (hun bouw daargelaten) was dus thans niet alléén wettelijk maar ook feitelijk vervallen, en zij oefenden geregeld tegelijk hetzelfde

bedrijf uit in dezelfde wateren, zonder dat — gelijk uit bijlage K blijkt — enig spoor zich vertoonde van de na-deelige gevolgen, die van deze vermenging voorheen waren voorspeld. Eenige daling in de prijzen van den pekelharing valt wel is waar waar te nemen omtrent den tijd waarin de beide bedrijven werden inééngesmolten; doch voor een goed deel moet deze daling aan de zooeven beschreven, min of meer frauduleuze handelingen worden toegeschreven waartoe de handhaving van den officiëlen brand aanleiding gaf, en de prijzen van steurharing en bokking vertoonden omstreeks ditzelfde tijdstip eenige rijzing, terwijl (wat al het andere overweegt) de sterke toeneming der totaalcijfers van den gevangen haring, blijkend uit bijlage K, onbetwistbaar het zegenrijk gevolg der vrije vischerij is.

Het éenige, wat aanvankelijk eene zwarte schaduw over het bedrijf bleef werpen, is, zooals reeds gezegd werd, het misbruik, dat van het nieuwe stelsel der officiële keuring en stempeling werd gemaakt. Met eene korte uiteenzetting der omstandigheden waaronder ook aan dit stelsel een eind kwam, en van de gevolgen zijner einde-lijke afschaffing, kan de geschiedenis der haringvischerij in de Noordzee worden besloten.

Naarmate de logger- en de bomschuitvischerij meer tot één bedrijf werden vereenigd, werd de keuring en branding, zooals zij door de reeds besproken Besluiten van 1860 en 1861 was geregeld, meer en meer onhoudbaar. De merken, waaruit blijken moest wáár de haring gevangen was (V. Z. V. voor in volle zee, en K. V. voor onder onze kust gevangen haring) verloren alle beteekenis, daar de loggers, toen zij ook onder de kust begonnen te visschen, ook den dáár gevangen haring als in »volle zee”

gevangen ter keur brachten, en contrôle daaromtrent ondoenlijk was. De visschers van de kust daarentegen begonnen, toen éénmaal het kaken ook voor hen een dagelijksch bedrijf geworden was, gevangen haring aan wal te kaken evenals de Schotten, en leverden daardoor soms een product van inferieure hoedanigheid. Ware eene afdoende keuring mogelijk geweest, dan zou dit alles geen bezwaar hebben opgeleverd; doch met hoeveelheden van den aangebrachten haring nam ook de moeielijkheid van een streng en afdoend onderzoek toe, met het gevolg dat, al méér en méér, haring van slechte hoedanigheid de beste merken verkreeg. Eene nieuwe regeling, bij Besluit van 11 Mei 1868 (Stbl. 66) ingevoerd, bleek onmachtig om hierin verandering te brengen, al ging men dan ook bij die regeling van het juiste beginsel uit, dat het minder op de plaats der vangst aankwam dan op de kwaliteit van den haring, weshalve in 1868, voor elke der drie soorten van Nederlandschen pekelharing (*vollen*, *maatjes* en *ylen*), drie afzonderlijke merken werden ingevoerd (1A, 2A en 3A) die de *hoedanigheid* van den inhoud der tonnen moesten aanduiden. De brand »1A" dekte maar al te dikwijls eene waar, die dien brand niet verdiende, en aan den afzet buitenslands bleven de gevolgen daarvan merkbaar.

Er was slechts één middel, om aan dezen vicieusen toestand een eind te maken; de *afschaffing* nl. der keuring van Rijkswege. Zoolang de Staat de hoedanigheid van den naar buitenslands verzonden haring door een van Rijkswege gegeven keurmerk bleef garandeeren, en die haring door de buitenlandsche koopers in vertrouwen op die garantie aangenomen werd, was het streven der visschers, *hun haring voor beter te doen doorgaan dan hij was*; een streven, dat geene keuring van Staatswege kon verijdelen.

Werd daarentegen de reeds facultatief gestelde keuring van overheidswege geheel gestaakt, dan werd het keurmerk in elk opzicht met een gewoon handels- of fabriekmerk gelijkgesteld, de buitenlandsche handelaar tot eigen onderzoek der geleverde waar genoodzaakt, en een toestand in 't leven geroepen waarbij elke aflevering van minwaardige waar, niet zooals tot dusver voor allen met hetzelfde Rijksmerk voorzienen haring, doch uitsluitend voor den afleveraar zijne nadeelige gevolgen moest hebben; een toestand dus, waarbij het eigenbelang der reeders niet meer het doen goedkeuren van slechten, doch het afleveren van zoo goed mogelijken haring meebrengen zou. Doch het Collegie voor de Zeevisscherijen, hoezeer van deze waarheid overtuigd, dorst aanvankelijk niet tot afschaffing der officiële keur adviseeren, omdat Engeland dit stelsel nog aanhield, en volgens de berichten der buitenlandsche groot-handelaars, de consument of de kleinhandel, zoolang er Schotsche haring met officiëlen brand ter markt kwam, voor allen haring, ook den Nederlandschen, een zoodanigen brand bleef verlangen. Onderhandelingen met de Britsche regeering over de gelijktijdige afschaffing van de Rijkskeur in beide landen geopend, bleven zonder gevolg; en daar men, zoolang de officiële brand in Nederland bestond, geen ongebranden haring wilde exporteeren, en ook de pekelharing der bomschuiten genoegzaam zonder uitzondering te Vlaardingen ter keuring aangeboden werd, bleef de toestand bestaan, krachtens welken elke klacht, over ééne bezending met 1A gebranden haring in het buitenland aangeheven, al den met dat merk voorzienen haring schaden moest. De brand, oudtijds (zij het dan ook reeds toen veelal ten onrechte) als *palladium* en levensvoorwaarde van onzen haringhandel beschouwd, was

thans inderdaad het struikelblok, dat het herstel van dien handel tot zijne vroegere grootte belette.

In 1875 werd (bij Besluit van 27 Maart Stbl. 31) eene laatste poging tot verbetering van het bestaande gewaagd, door de merken 1A, 2A en 3A weder af te schaffen en tot de vóór 1868 gebruikelijke brandteekens terug te keeren. De poging bleek ook ditmaal ijdel; en na vele groote reeders en handelaars te hebben geraadpleegd, ging het Collegie er in zijn Verslag over het jaar 1875 toe over, te adviseeren tot afschaffing van de officiële keuring, zonder te wachten op de medewerking van Engeland. Het was hoog tijd, gelijk het Collegie terecht betoogde, dat de Regeering zou ophouden met het afleggen van ambtettelijke verklaringen omtrent de hoedanigheid van een handelsartikel waarvan hare ambtenaren zich onmogelijk konden verzekeren. De raad van het Collegie werd opgevolgd, en een wetsontwerp, dat met wijziging der wet van 1857 de afschaffing van het officiële karakter der keuring beoogde, werd in Juni 1877 aan de Staten-Generaal voorgelegd. Eene politieke crisis, die men nog niet vergeten is, hield ook van dezen nuttigen, ja noodigen maatregel de uitvoering tegen; eerst op 7 Mei 1878 werd het ontwerp tot wet (Stbl. 37) en het was toen te laat, om vóór de aanvangst der haringteelt van 1878 dezen gewichtigen maatregel ter kennis van alle buitenlandsche handelaars te doen brengen, iets waarvan het overwegend belang bij vorige gelegenheden gebleken was. Eerst met ingang van 1 Juni 1879 is daarom de wet in werking getreden en heeft de Nederlandsche brand het karakter van een Regeeringscertificaat van hoedanigheid verloren. Sedert dezen gewichtigen dag benoemt het Collegie nog steeds keurmeesters waar die noodig zijn, en wordt bijna al de te

Vlaardingen en Maassluis aangebrachte pekelharing (waaronder het grooter deel van 't geen door bomschuiten van de Kust gevangen is) door hen onderzocht; doch geen Rijksstempel wordt meer op de tonnen geplaatst, en de keurmeester is niet anders meer dan een *expert*, zooals zij in den handel ook van andere artikelen voorkomen. Voorzooover haringtonnen gebrand worden, is de brand een handelsmerk als elk ander, dat den eersten verkooper van den haring aan den kooper kenbaar maakt, en waarvoor dus handelaars en reeders zelven, door groote zorg voor de hoedanigheid van 't geen zij afleveren, op de buitenlandsche markt een positie hebben te veroveren. Dat zij hierin ten volle zijn geslaagd, bewijst de uitvoer van pekelharing, die, juist sedert 1879, door de cijfers van bijlage K. wordt aangewezen. Eerst sedert ook dit laatste overblijfsel der Staatsbemoeiing met de haringvisserij verdween, en die visserij dus in elk opzicht een *geheel vrij en zelfstandig* bedrijf is geworden, vertoont zij tevens dien in elk opzicht gezonden, geheel uit eigen kracht en inspanning voortkomenden bloei, waardoor zij, op het oogenblik, te midden van de kwijning van haast al onze vaderlandsche takken van nijverheid eene heugelijke, ja roemrijke uitzondering maakt.

Hoe krachtig zij is, moge nog uit enkele mededeelingen, behalve de cijfers van tabel K, den lezer blijken. Men had in 1878 voor zeer algemeene kennisgeving der afschaffing van de Rijkskeur op alle buitenlandsche markten gezorgd; en hoewel de facultatieve Rijkskeur en de daaraan verbonden Rijksbrand voor den Schotschen haring nog steeds gehandhaafd wordt, is van den aanvang af van wantrouwen in den niet officieel gebranden Hollandschen haring niets bemerkt, of zijn daarvan althans geene na-

deelige gevolgen ondervonden. De prijzen, die onder het stelsel der facultatieve Rijkskeur gemiddeld tot beneden die van den Schotschen haring waren gevallen, zijn thans weder met dezen ongeveer op ééne hoogte, niettegenstaande ons product in geweldig toenemende hoeveelheden ter markt wordt gebracht. Het laatste verslag van het Collegie (over 1883) vermeldt, dat de prijzen van onzen haring op de Zuid-Duitsche markten zich in dit jaar tot laat in het seizoen op een voordeelig standpunt handhaafden, en dat, toen zij op het einde van September, door buitengewoon grooten aanvoer te Vlaardingen, eenigszins terugliepen, de vraag in Zuid-Duitschland terstond zóó toenam, dat de prijs zich ten volle herstelde en door een tot dusver ongekenden afzet niet werd gedrukt. Doch niet alleen naar Zuid-Duitschland, dat steeds (en niettegenstaande de invoerrechten op visch!) onzen haring getrouw bleef, richt zich thans onze haringhandel. De groote Noord-Duitsche markten, die wij in deel II, hoofdstuk I van dit werk, grootendeels door onze eigen schuld, gaandeweg zagen verloren gaan, worden thans als 't ware stormenderhand heroverd. Te Stettin (om slechts één voorbeeld te noemen, hoewel het moeite kost, in dit heugelijk deel onzer geschiedenis te groote uitvoerigheid in verhouding tot vroegere deelen te vermijden) werd, tot het jaar 1875, bijna geen Hollandsche haring meer gezien; de klachten, die wij oudtijds door »die van Oudstetyn" aangeheven zagen, hadden in den loop der tijden hare nawerking niet gemist. In de laatste jaren zijn de volgende hoeveelheden Hollandschen haring te Stettin aangebracht en opgeruimd:

Jaren.		Tonnen.
1875	———	302
1876	———	530

Jaren.		Tonnen.
1877	—	848
1878	—	1446
1879	—	3663
1880	—	13584
1881	—	5915
1882	—	10851
1883	—	19107

Ook de uitvoer naar België is in de laatste jaren zeer toegenomen; die naar de Vereenigde Staten wordt méér en méér van belang. In één woord, sedert onze haringvisscherij vrij is, heeft zij opnieuw geleerd wat zij onder de verst gedreven reglementeering genoegzaam had vergeeten: de kunst, om op alle markten aan alle vreemdelingen met goed gevolg concurrentie aan te doen.

Evenals in dit geheele werk, is ook in dit hoofdstuk de haringvisscherij bijzonder uitvoerig behandeld; eensdeels omdat zij verreweg de grootste onzer zeevisscherijen is; ten andere omdat alleen bij haar het verband tusschen wetten en feiten bestaat waarin het belang dezer geschiedenis voornamelijk is te zoeken. Een kort overzicht van den toestand der andere takken van zeevisscherij sedert 1857 zij hier nog bijgevoegd.

De *hoekwantvisscherij* is nog altijd als 't ware de toevlucht der loggers en sloepen gedurende den winter, wanneer geen haring gevangen wordt. Zij werd tot voor korten tijd uitsluitend in de Noordzee uitgeoefend, en haar product wordt grootendeels aan boord gezouten, daar de meesten dezer schepen er niet toe zijn ingericht, om den visch versch aan wal te brengen. Te oordeelen naar den uitvoer van stokvisch en zoutevisch (zie bijlage L) gaat

de hoekwantvisscherij over 't algemeen achteruit, en de reden, waarom haringschepen 's winters in de beugvaart worden gehouden, is dan ook veelal niet zoozeer verwachte winst, als wel de begeerte, om het verloop der bemanningen te voorkomen en tegen de haringteelt geen gebrek aan volk te hebben. De *kolvaart* wordt in het voorjaar nog door eenige loggers en bomschuiten uitgeoefend, en soms wordt de eerste haringreis met eene »kolreis" gecombineerd. Ook varen een twintigtal sloepen van Middelharnis het geheele jaar dóór uitsluitend ter beugvaart, die echter gaandeweg door de vaart om verschen visch verdrongen worden. Hooge prijzen der *geep* en der *prikken* (het aas voor het beugwant) behooren sedert jaren onder de voornaamste redenen van het kwijnen der beugvaart. Intusschen vertoont de *IJslandsche* visscherij, die sedert jaren niet meer bestond, in den allerlaatsten tijd teekenen van herleving; in 1883 zeilden voor 't eerst weder drie loggers naar IJsland, en maakten eene goede besomming. Wellicht zien wij eerlang dezen, oudstijds zoo belangrijken, tak onzer zeevisscherijen evenzeer als de haringvaart tot nieuwen bloei geraken.

Ook *versche visch* wordt, hoewel in kleine en niet juist bekende hoeveelheden, van de beug- en kolvaart thuisgebracht; doch het schrobnet begint, bij de bloeiende en reeds thans belangrijke verschvaart, meer en meer het hoekwant te verdringen. Ook van den omvang der verschvaart is het moeielijk, een nauwkeurig statistisch overzicht te geven, daar zij uit alle aan zee gelegen provinciën, met allerlei vaartuigen, wordt uitgeoefend; en ook hare lotgevallen sedert 1857 vindt men het best weergegeven in de uitvoercijfers van verschen zeevisch, die in bijlage M zijn bijeengebracht en een vrij gestadigen aanwas aan-

toonen. De aanleiding tot dezen aanwas ligt voor de hand: zij is te zoeken in de verbetering van het spoorwegverkeer met de voornaamste landen van Europa, die voor de uitbreiding van het afzetgebied dezer visscherij eene eerste levensvoorwaarde is, en in verband met welke de maatregelen ter bevordering van het snelle transport van visch in verpakking met ijs in den laatsten tijd overal eene groote uitbreiding hebben verkregen. Hoewel deze beide onmisbare hulpmiddelen ter bevordering van onze verschvaart nog lang niet tot volle ontwikkeling zijn gebracht en bv. ver ten achter staan bij hetgeen op dit gebied in Engeland is en wordt verricht, hebben wij het aan de verbetering der transportwegen en transportmiddelen te danken, dat vooral het Katholieke België voor onzen verschen visch een belangrijk afzetgebied geworden is en deze zich krachtig heeft kunnen ontwikkelen. Nieuwediep, in het centrum der Noord- en der Zuiderzeevisscherij gelegen en waar twee visscherij-maatschappijen zich voornamelijk op de verschvaart toeleggen, is in den laatsten tijd vooral daardoor eene zeer belangrijke vischmarkt geworden. Ook IJmuiden heeft, indien het althans eene rechtstreeksche aansluiting aan het Europeesche spoorwegnet verkrijgt, als zoodanig eene schoone toekomst; Vlaarding en Maas-sluis, waar thans de haringvisscherij en de beugvaart bijna het eenige visscherijbedrijf uitmaken, hebben eveneens, als toekomstige markten ook van verschen visch, alles van de volmaking onzer spoorwegcommunicatiën te hopen.

De schrobnetvisscherij wordt thans niet alleen in bom-schuiten, maar ook in kielschepen van verschillend model uitgeoefend; en de *»neeringhe van den versche»*, weleer het geminacht bedrijf van *»schamele visschers»*, is reeds thans een voorname tak onzer zeevisscherijen en gaat eene schoone

toekomst te ontmoet. Over die toekomst hangt echter een schaduw; men begint nl. in de laatste jaren (zie voor het eerst het Verslag van het Collegie over 1878) over verminderde vangst te klagen, en schrijft die, evenals voorheen, op rekening van het *doodvisschen der Noordzee*, vooral van hare Nederlandsche kustwateren. Het visschen met het schrobnet in de »binnenlek» d. w. z. in 't gezicht der kust, zou, naar het oordeel van verschillende deskundigen en met name van de Kamer van koophandel en fabrieken te Katwijk, door de groote vernieling van jongen visch die het medebrengt, in niet geringe mate medewerken tot de schaarschte van platvisch, waarvan de schrobnetvisschers de nadeelige gevolgen ondervinden. De aandacht van het Collegie voor de Zeevisscherijen is, ook naar aanleiding van een onderzoek, dat omtrent dergelijke klachten in Engeland wordt ingesteld, op deze zaak gevestigd; tot het vaststellen van een minimum-afmeting voor de mazen der te gebruiken netten is echter tot dusver geen voorstel gedaan, en niet alle belanghebbenden wenschen ook deze beperking van de vrije visscherij. Wellicht zal men, zoo daartoe te eeniger tijd voorstellen mochten worden gedaan en overwogen, zich uit de voorgaande bladzijden het misschien minder algemeen bekende feit herinneren, dat ruim twee eeuwen geleden niet alleen de wijdte der mazen voor de Noordzee-kustvisscherij geregeld, maar zelfs het gebruik van het schrobnet verboden is, en dat men beide maatregelen, als niet te handhaven vexatiën, na enkele jaren heeft moeten buiten werking stellen zonder dat, gedurende ruim eene eeuw, van verdere kwade gevolgen der vrije kustvisscherij iets bleek. Dat er, evenals destijds, tusschen »schrobbers» en voorstanders van beperking wel eens conflicten zouden kunnen ontstaan, schijnt

niet onmogelijk, daar ook nu weder, blijkens het Verslag van het Collegie over 1883, deskundigen te Katwijk en te Scheveningen omtrent deze aangelegenheid van meening verschillen.

Ook het gebeurde ter *Zuiderzee* in de laatste jaren kan ten deze tot voorbeeld strekken. Dat men, in dit kleine en ondiepe water, reeds voorheen maatregelen tegen het »doodvisschen» heeft genomen en met kracht doorgezet, omdat hier noodig scheen, wat in de Noordzee kon worden gemist, zal uit een vroeger deel dezer geschiedenis zijn gebleken; doch tevens, dat alle bepalingen tot beperking van de visscherij met sommige vischtuigen en op sommige plaatsen, tusschen de visschers steeds aanleiding hebben gegeven tot bloedige conflicten. Ook in dit opzicht is er niets nieuws onder de zon. Nadat de wet van 1857 alle visscherij-beperkingen had afgeschaft, rezen meermalen klachten over gebrek aan visch in de *Zuiderzee*, dat aan het roekeloos gebruik van kuilnetten met nauwe mazen en aan het doden van groote hoeveelheden »nest» of jongen visch werd toegeschreven¹⁾. Omstreeks het jaar 1878 werden deze klachten luide en alom vernomen; en uit een onderzoek, door gedelegeerden van het Collegie in dat jaar ingesteld, bleek ten stelligste dat de *Zuiderzee*haring door de nauwe netten kon worden uitgeroeid, en dat vooral het gebruik der zeer nauwe kuilnetten, die tusschen twee

1) In bijlage N. zijn eenige statistische gegevens omtrent de *Zuiderzee*visscherij sedert 1857 opgenomen. Volledig zijn deze cijfers niet; want slechts een deel van den gevangen panharing komt te Monnickendam aan den afslag, en groote, doch onbekende hoeveelheden worden door de visschers rechtstreeks naar binnenslands vervoerd. Van de zeer belangrijke paling- en botvisscherijen op de *Zuiderzee* is het niet mogelijk, eenigszins volledige cijfers over eene reeks van jaren te geven, daar de opbrengst dier visscherijen nooit volledig bekend wordt, en men enkel weet, hoeveel in sommige visschersplaatsen is aangevoerd.

schepen of achter één schip met groote snelheid worden gesleept, verderfelijk voor de haringvangst waren. Groote hoeveelheden »nest" werden, naar in 1878 bleek, in deze netten gevangen, ja vele visschers maakten er soms hun bedrijf van zoodanig »nest" uit de Zuiderzee op te halen en als meststof te verkoopen. Het gebruik der schadelijke kuilnetten (*kwakkuil* en *wonderkuil*, de laatste aldus genaamd wegens de verbazende hoeveelheden kleinen visch die hij soms oplevert) geheel te verbieden, ging echter uithoofde van het belang der ansjovis-visscherij niet aan; doch het scheen mogelijk, alle belangen tegelijk te eerbiedigen, daar de haringvangst in de Zuiderzee van October tot Mei, de ansjovisvangst daarentegen in den zomer wordt uitgeoefend. Bij de wet van 21 Juni 1881 (Stbl. 76), op welke wet wij nog terugkomen, werd daarom het gebruik van kuilnetten tusschen twee vaartuigen gespannen en van den »kwakkuil" verboden, behalve tusschen 15 Mei en 15 Juli van elk jaar, en werd voorts straf bedreigd tegen het aanvoeren, verkoopen, koopen, vervoeren, voorhanden hebben of gebruiken van haring, bot en spiering beneden zekere minimum-afmetingen. Het heeft niet lang geduurd of deze wet gaf tot dergelijke bewegingen onder de Zuiderzeevisschers aanleiding, als wij voorheen uit het monopoliseeren der visscherij in de kustwateren van elke provincie zagen ontstaan. In vroeger eeuwen waren het voornamelijk de visschers van Holland, die alle reglementen van dien aard als voor zich niet geschreven aanmerkten en zich tegen de handhaving daarvan steeds met geweld verzetten, ook nu weder hebben de Hollanders, en met name de Volendammers, van den aanvang af met de wet van 1881 als 't ware den spot gedreven en van de verboden kuilnetten een kwistig gebruik gemaakt, niette-

genstaande eene Rijksstoomboot voor het politietoezicht op Zuiderzee is uitgerust en tal van bekeuringen door vervolgingen werden gevolgd. Het Collegie zag zich reeds in 1883 door dit driest verzet tegen de wet genoopt, te onderzoeken in hoever deze wijziging behoefde. Het onderzoek werd op vernuftige wijs ingesteld. Door de Volendammers werd nl. beweerd, dat voor hunne groote schepen alléén de verboden »kwakkuil» een bruikbaar vischtuig is; de visschers van Huizen, Harderwijk en Marken daarentegen hielden vol, dat de niet verboden »dwarskuil» ook in deze schepen met vrucht kan worden gebezigd. Het collegie huurde nu in den zomer van 1883 twee Volendammer schepen voor proefvisscherijen af, bemande het ééne met Volendammers en liet dezen, ter staving van hun beweren, met de kwakkuil visschen, terwijl het andere schip aan visschers uit Huizen, Harderwijk en Marken werd toevertrouwd, die thans door daden konden bewijzen dat een Volendammer botter ook met den dwarsduil goede resultaten kon verkrijgen. Eenige weken lang vischten beide partijen, onder scherp toezicht, elk met het tuig waaraan zij de voorkeur gaf; en de uitkomst dezer belangwekkende proef bewees, dat de Volendammers niet zonder grond den dwarskuil als voor hunne vaartuigen ongeschikt verwierpen. Het Collegie adviseerde op grond daarvan tot eene wijziging der wet van 1881 in dien zin, dat de kwakkuil opnieuw ten allen tijde zou worden toegelaten en alléén de tusschen twee vaartuigen gespannen kuilnetten (waaronder de beruchte *wonderkuil*) tusschen 15 Mei en 15 Juli van elk jaar verboden zou blijven. Bij wet van 7 October 1884 (Stbl. 211) is inderdaad, in dezen zin, ten deele op den maatregel van 1881 teruggekomen; doch zonder dat eene (reeds oudstijds zoo bij uitstek moeielijk

gebleken) pacificatie der gemoederen ter Zuiderzee werd bereikt. De Volendammers blijven op geheele vrijstelling van den wonderkuil aandringen; zij hebben, bij wijze van protest, in het voorjaar van 1885 weken lang *alle* vischerij gestaakt en voor hun onderhoud zijn talrijke beroepen op de openbare liefdadigheid gedaan. Eene nieuwe proefvischerij, in Februari en Maart 1885 ten uitvoer gelegd, gaf aan het Collegie geene aanleiding om tot wijziging der wet van 1884 te adviseeren. De kwestie van den *wonderkuil* brengt, terwijl deze bladzijden worden gedrukt, de gemoederen nog sterk in beweging; een afgevaardigde ter Tweede Kamer diende zelfs dezer dagen een wetsontwerp tot vrijlating van den wonderkuil in. Den afloop der kwestie te vermelden, is des lateren geschiedschrijvers taak.

De reeds aangehaalde wet van 21 Juni 1881 bevat meerdere bepalingen, onderwerpen rakende die aan het slot dezer geschiedenis van de Nederlandsche Zeevischerijen behooren te worden vermeld.

Zij machtigt o. a. de Regeering, op zekere tijden den *robbenslag*, in sommige Noordelijke zeeën, aan Nederlanders te verbieden. De bepaling was reeds bij wet van 31 December 1876 (Stbl. 289) gemaakt en bij Besluit van 15 Februari 1877 (Stbl. 19) het daarbedoelde verbod uitgevaardigd; de eenige reden waarom de machtiging in de wet van 1881 werd herhaald, lag in den wensch des wetgevers, om alle op de zeevischerij betrekkelijke bepalingen in die wet bijeen te brengen, 'tgeen dan ook, met intrekking van alle vroegere wetten en herhaling van hare nog in kracht zijnde bepalingen, geschied is. Wat nu de beperking van den robbenslag in de Noordelijke zeeën betreft, deze is op uitnoodiging der Britsche regeering ge-

maakt en is voor onze visschers volkomen onverschillig, daar de robbenslag in de Noordelijke zeeën, op zichzelf steeds een onbeduidend bedrijf, nà 1875 niet meer door Nederlanders uitgeoefend is. Zoo dit bedrijf hier vermelding verdient, is het alléén, omdat het min of meer als het laatste treurige overblijfsel onzer oude *walvischvaart* was aan te merken. In een vorig hoofdstuk werd medege-deeld, dat deze laatste, onder den spoorslag der premiën, nog lang in deze eeuw, doch genoegzaam voor de leus, werd uitgeoefend met twee oude schepen, te Harlingen tehuis behoorend. De laatste reizen dezer schepen zijn in 1851 en 1852 gemaakt, en in elk van deze jaren is één enkele walvisch gevangen; sedert werden af en toe nog enkele tochten ter vangst van walrussen en robben ondernomen, doch steeds zonder voldoende winsten af te werpen. Toch was in 1852 de laatste vonk van den kloeken ondernemingsgeest niet voor goed uitgedoofd, die weleer onze voorvaderen den walvisch in de Poolzeeën deed opzoeken. Een ondernemend en ervaren zeeman, de heer Bottemanne ¹⁾, haalde in 1869 eenige Rotterdamsche kapitalisten over tot het vormen eener maatschappij ter walvischvaart, die zich ten doel stelde, de visschen op bij de Amerikanen gebruikelijke wijs te bemachtigen door middel van eene stoomboot, op welke aan eene lijn bevestigde en

1) Wie eene *volledige* geschiedenis onzer zeevisscherijen in de tweede helft dezer eeuw ontwerpt, zal van deze belangwekkende persoonlijkheid dikwijls melding hebben te maken. De heer Bottemanne heeft voor de zee de liefde van een zeeman, en stelt, als ervaren zoöloog, belang in alle in zee levende schepselen. Voorheen gezagvoerder ter koopvaardij, sinds dien onze laatste walvischvaarder, is hij thans Hoofdopzichter der visscherij op de Schelde en Zeeuwsche Stroomen, en door zijne groote ichthyologische kennis, zijne zeemanschap en zijn warmen dienstijver en practischen zin een hooggeschat landsdienaar en Regeeringsadviseur over allerlei aangelegenheden, verschillende takken van visscherij betreffend.

van weerhaken voorziene projectielen uit een klein stuk geschut zouden worden geschoten¹⁾. De heer Bottemanne maakte in 1870 zijne eerste reis als »Commandeur" in deze nieuwe »Groenlandsche visscherye", doch bracht slechts één visch aan, voornamelijk tengevolge van gebrek aan oefening in de behandeling van het voor zijne bemanning evenals voor hem zelven nieuwe vischtuig. In 1871 werden bij een tweede reis 26 walvisschen gedood, doch de helft der dieren ging door het breken der lijnen en andere ongevallen met het tuig verloren. Ook in 1872 werden geen gunstige resultaten verkregen, en de laatste Nederlandsche walvischvaart-onderneming moest eerlang tot liquidatie overgaan. In 1875 mislukte een tweede poging tot oprichting eener dergelijke maatschappij, en sedert is nog geen sprake geweest van de herleving der walvischvaart, die voorheen voor Holland een voorname bron van rijkdom was. Het voorbeeld der haringvaart verbiedt ons echter, zelfs nu geheel aan de »Groenlandsche Visscherye" te wanhopen, die immers door ingezetenen van andere landen nog met vrucht gedreven wordt.

Alvorens dit beknopt geschiedverhaal te sluiten, dient volledigheidshalve nog een onderwerp te worden aangeroerd, waarin thans misschien het voornaamste bezwaar voor de verdere ontwikkeling onzer zeevisscherijen gelegen is. In andere takken van bedrijf lijdt het werkvolk onder gebrek aan werk; de zeevisscherijen daarentegen lijden aan gebrek aan werkvolk, en in verband daarmee aan misdragingen van het beschikbare werkvolk.

¹ Zie omtrent vroegere pogingen tot het schieten van walvisschen met een „mousqueton", blz. 142.

Dit is een pijnlijk onderwerp, al levert het feit op zichzelf een nieuw en krachtig bewijs van den bloei van het bedrijf. Sedert de zeevisscherijen, en met name de haringvaart, zich snel begonnen te ontwikkelen en daardoor groote vraag naar geoefende matrozen ontstond, hebben deze laatsten niet alléén rechtmatige aanspraken doen gelden op een aandeel in de stijgende winsten van het bedrijf, maar ook in talloze gevallen zich tegenover de reeders op eene wijze gedragen, waarbij op den duur geen enkele nijverheid zich ontwikkelen kan. Verbreking van dienstcontracten door desertie was bij de zeevisscherijen sedert jaren aan de orde van den dag; en menige reis waarvoor de uitrustingskosten gemaakt waren is, met groote schade, uitgesteld omdat de gehuurde matrozen op het laatste oogenblik zich aan de nakoming hunner dienstverbindtenis onttrokken en elders voordeeliger plaatsing zochten, of wel aan het verteren van vroegere hooge verdiensten boven verderen arbeid de voorkeur gaven. In hoever het participatie-stelsel, dat in bijna alle takken van zeevisscherij ten onzent, in allerlei ingewikkelde vormen, van oudsher zijne toepassing vindt, de rechtsbegrippen der zeelieden omtrent het mijn en dijn en omtrent de verbindende kracht eener aangegane overeenkomst helpt verduisterten, kan hier niet worden nagegaan; zeker is het dat, sedert eene reeks van jaren, de reeders veelal door de matrozen worden behandeld op eene wijs, waarover zij zich ernstig en terecht beklagen, en die geen hoogen dunk geeft van de maatschappelijke en zedelijke ontwikkeling van een groot deel der zeelieden, van wier houding de verdere toekomst onzer zeevisscherijen thans grootendeels afhankelijk is. De wetgever is op dit gebied, aanvankelijk niet zonder goed gevolg, reeds tusschenbeide

getreden. In afwachting van de invoering van het nieuwe Strafwetboek en ter aanvulling van de leemte, ontstaan door de niet-toepasselijkheid der wet van 7 Mei 1856 (Stbl. 32) op visschersvaartuigen, zijn bij wet van 28 Juni 1881 (Stbl. 98) straffen tegen desertie door visscherijmatrozen bepaald. Elk belangstellende herinnert zich nog, hoe de in werking treding dezer wet, en van het daarmee verband houdende stelsel van aanmonstering der bemanningen voor de waterschouten, vooral te Scheveningen tot hoog loopende onlusten onder de visschersbevolking aanleiding gaf, die deze inbreuk op hare feitelijke vrijheid tot contractbreuk met gewelddadigheden tegen sommige reeders meende te moeten wreken. Nu men éénmaal aan de aanmonstering gewend is, werkt de wet, blijkens het Verslag van het Collegie over 1883, uitmuntend; het in 1882 niet onbelangrijke aantal bekeuringen wegens desertie was in 1883 reeds tot een onbeduidend cijfer gedaald. Doch tevens constateert dit Verslag — en bij de reeds besproken jaarlijksche uitbreiding der zeevisscherijen was niet anders te verwachten — dat de vraag naar de diensten der matrozen uiterst levendig is, en de reeders door hooge handgelden elkaar het scheepsvolk als 't ware betwisten. De scherpe tegenstelling tusschen dezen toestand en het gebrek aan werk, dat in tallooze andere takken van bedrijf thans heerscht, doet de vraag rijzen: of hier voor den Nederlandschen werkman niet een aangewezen middel is, om gedurende de crisis, die sedert jaren ten onzent haar verderfelijke werking voelen doet, aan brood te komen. Natuurlijk kan niemand verwachten, dat werkvolk uit de steden voetstoots tot bekwame visscherijmatrozen zou zijn om te scheppen, of zelfs, dat de reeders hunne schepen en hun visch aan bemanningen,

uit zoodanig werkvolk samengesteld, zouden willen toevertrouwen. Niettemin zal het toch voor krachtige arbeiders, die tegen de ontberingen en gevaren van het visschersleven niet opzien, wel niet onmogelijk zijn, ook dit bedrijf in betrekkelijk korten tijd te leeren en zich daardoor eene welbezorgde toekomst te verzekeren; en is het de vraag, of het belang der reeders niet zou medebrengen, den toevloed van werkvolk uit andere bedrijven te lokken, door zich, voor de bekwaaming van geschikt personeel tot de visscherij, zelfs vrij aanzienlijke offers te getroosten. Terwijl, in alle groote steden, jaarlijks tonnen gouds door de openbare liefdadigheid moeten worden besteed aan het onderhoud van werklieden, van wie althans een deel tot zwaren arbeid bekwaam en bereid is, en men tegelijk in de Maassteden en de kustdorpen over toenemend gebrek aan matrozen klaagt, schijnt deze vraag althans ernstige overweging te verdienen.

Nog twee andere onderwerpen, de belangen onze visscherijen van nabij rakende, dienen aan het slot van dit werkje te worden vermeld: de internationale visscherijpolitie op de Noordzee en het gebrek aan visscherijhavens.

Wij zagen, dat van alle oude tijden her de Noordzee het tooneel is geweest van daden van geweld en zeeroof tusschen visschers van verschillende nationaliteiten. Het moedwillig beschadigen en veelal het rooven van elkan- ders haringnetten en beugwant is sedert het eind der middeleeuwen onder visschers geene zeldzaamheid; en naarmate, tengevolge van de ontwikkeling der visscherijen in de verschillende door de Noordzee bespoelde Staten, eenerzijds het aantal der visschersschepen welke die zee bevaren steeds toenam, en anderzijds de lengte der vleeten

en lijnen steeds grooter, en de positie der met die tuigen visschende schepen dus tegenover kwaadwilligen steeds hulpeloozer werd, is voor het voeren van den »oorlog van allen tegen allen" dien wij reeds in den aanvang der zestiende eeuw op de Noordzee in vollen gang zagen, de gelegenheid bij voortduring schooner geworden. Met name het schrobnet is een zeer geschikt werktuig tot vernieling der vleeten van anderen; doch er zijn (of er waren althans kort geleden) visschers, die uitsluitend daartoe ingerichte werktuigen aan boord hadden. Een scherp voorwerp, dat Belgische sloepen niet zelden te dien einde aan haar voorsteven voerden en dat door de Engelschen de »Belgian Devil" wordt genoemd, is op de Noordzee in korten tijd berucht geworden. Klachten over geweldenarij en roof, door vreemde visschers gepleegd, waren dan ook sedert eene reeks van jaren in alle Noordzeekuststaten aan de orde van den dag; doch het bewijs der feiten waarover men zich beklagde was zelden of nooit te leveren, en het aanwijzen der schuldigen bijna altijd onmogelijk. Een eerste middel om hierin te voorzien lag in de invoering van verplichte onderscheidingsteekenen, aanduidende door letters de haven van herkomst, en door nummers den naam van reeder en schip, welke onderscheidingsteekenen door alle visschersschepen steeds op zichtbare wijs zouden moeten gevoerd worden. Op advies van het Collegie voor de Zeevisscherijen en naar aanleiding van door de Britsche regeering ingediende verzoeken, werd dan ook reeds bij de meermalen genoemde wet van 21 Juni 1881 het voeren van zoodanige onderscheidingsteekenen, op het voorbeeld van andere Staten, voor alle Nederlandsche de zee bevarende visschersvaartuigen zonder onderscheid verplichtend gesteld. Doch met deze eenzijdige

bepaling, al was zij dan ook in meerdere Staten op ongeveer gelijken voet gemaakt, was nog niet al het noodige gedaan. Eene internationale overeenkomst bleek meer en meer dringend noodig, bij welke de verschillende bij de Noordzeevisscherij betrokken Staten onderling het politietoezicht op alle die visscherij uitoefenende vaartuigen zouden regelen. De zaak was vol bezwaren, daar het niet meer of minder gold, dan de bevoegdheid tot repressief optreden aan oorlogsvaartuigen van elk der Noordzeestaten toe te kennen tegenover onderdanen van alle andere. Ge-delegeerden van Engeland, Frankrijk, Duitschland, Denemarken, België en Nederland, in October 1881 te 's Gravenhage in conferentie vereenigd, slaagden er echter in, de aan dit teedere punt verbonden moeilijkheden uit den weg te ruimen, en ontwierpen eene overeenkomst, die op 6 Mei 1882 bij conventie bekrachtigd, sedert door al de betrokken mogenheden geratificeerd, en voor Nederland bij wetten van 15 Juni 1883 (Stbl. 73) en 7 December 1883 (Stbl. 202) van kracht verklaard en met onze eigen wetgeving in overeenstemming gebracht is. De hoofdinhoud van deze bij uitstek belangrijke conventie is als volgt:

Binnen drie geographische mijlen uit de kust van elk der contracteerende Staten hebben de onderdanen van dien Staat het uitsluitend recht tot de zeevisscherij.

Het voeren van onderscheidingsteekenen als boven vermeld is voor de visschersschepen van al de contracteerende Staten verplicht. Die onderscheidingsteekenen worden in registers ingeschreven, die de regeeringen der betrokken Staten aan elkander mededeelen.

Uitvoerige voorschriften van technischen aard worden voorts bij de conventie vastgesteld, om te voorkomen dat visschersschepen, met de verschillende in de Noordzee

gebruikelijke tuigen en vleeten visschend, elkanders vischtuig beschadigen, en om, voor het geval dat dergelijke beschadiging door overmacht niettemin plaats heeft, de wederzijdsche rechten en verplichtingen der eigenaars te regelen. Het aan boord hebben van werktuigen, uitsluitend geschikt tot het vernielen van vischtuig van anderen, is verboden. De bevelhebbers van de vaartuigen der oorlogsmarine, die elk der contracteerende Staten tot het uitoefenen van politietoezicht op de Noordzee doet kruisen, zijn bevoegd, tegen visschers van alle contracterende Staten proces-verbaal op te maken wegens overtreding der voorschriften, in het tractaat vervat; de processen-verbaal worden aan de Regeeringen, welker onderdanen de overtredders zijn, ter vervolging opgezonden. De bevelhebbers der kruisers zijn echter ook bevoegd, zoo mogelijk, op zee de voorkomende geschillen tusschen visschers over de in het tractaat behandelde geschilpunten in der minne bijteleggen, en met toestemming der partijen de te betalen schadevergoedingen te bepalen. Verzet tegen een der kruisers, om het even van welken der contracteerende Staten hij de vlag voert, wordt in het land van den overtredder als rebellie tegen de dáár gestelde overheden berecht.

De conventie is eerst sedert 15 Mei 1884 in alle betrokken Staten in werking getreden. Reeds nu komt haar dus, in de geschiedenis onzer zeevisscherijen, eene belangrijke plaats toe; hare werking te schetsen is echter eene taak, die voor latere voortzetters van dit geschiedverhaal bewaard moet blijven.

Een enkel woord eindelijk over de kwestie der visscherijhavens. Dat deze haast overal in den lande ontoereikend

worden om de zich uitbreidende visschersvloten te herbergen, is op zichzelf een verblijdend feit, al wordt dan ook bij enkele havens ook over verondieping en achteruitgang der werken geklaagd. Doch in het bijzonder voor de bomschuitvisserij der kustdorpen is de havenkwestie meer en meer op weg, om eene levenskwestie te worden. Na elke reis op het strand gezet, zijn de platgebodemde bommen natuurlijk aan veel sneller slijtage onderhevig, dan schepen die in eene haven binnenvallen; de loggervisserij is ook uit dien hoofde voordeelijker, en reeds uit de laatste cijfers van bijlage K. zal den lezer blijken, dat de vloot van bomschepen in de laatste drie jaren, niettegenstaande den bloei der haringvaart, feitelijk in sterkte vermindert, tegenover den snellen aanwas der loggervloot. Reeds op dit oogenblik varen een dertigtal loggers voor rekening van Scheveningsche reeders uit de havens in de Maas; de overgang van de bomschuitvisserij tot die in kielschepen, in 1818 op slechte gronden door Kemper aanbevolen, is sedert eenige jaren, doch onder den drang van zeer veranderde omstandigheden, metterdaad begonnen. Een bewijs van *algemeenen* achteruitgang is dit nu wel in geenen deele; doch niettemin springt het in het oog, dat zoo de visserij van »de Zijde» voortgaat met zich naar de Maas te verleggen, onze thans bloeiende kustdorpen hun ondergang te gemoet gaan. Reeds is dan ook het stoute plan geopperd, om IJmuiden als haven van Katwijk, met gemeenschap binnendóór, te gebruiken. Veel méér verdienen ten deze de ontwerpen voor eene visscherijhaven te Scheveningen de aandacht, waarmede vooral het publiek der residentie reeds sedert eene reeks van jaren af en toe wordt bezig gehouden. Het laatste dier plannen — dat van Jhr. Hora Siccama te 's Gravenhage — is reeds sedert eenigen tijd aan de beoordee-

ling van deskundigen en autoriteiten onderworpen, en verdient op dit oogenblik en te dezer plaatse eene belangstellende vermelding, al behoort het dan ook, nòch als afgekeurd nòch als uitgevoerd ontwerp, tot dusver tot de geschiedenis, die reeds eene lange reeks van dergelijke, doch onuitgevoerd gebleven plannen te vermelden heeft.

Bijlage A.**OVERZICHT DER „GROOTE VISSCHERIJ”
VAN 1750 TOT 1794.**

Jaren	Aantal buizen, thuisbehoorende in													Totaal.	Ventjagers.
	Maassluis.	Vlaardingen.	Enkhuizen.	Amsterdam.	De Rijp.	Zwartewaal.	Delfshaven.	Rotterdam.	Schiedam.	Den Briel.	Delft.	Graft.	Egmond aan Zee.		
1750	22	111	56	—	16	—	12	13	5	—	—	—	—	235	27
1751	20	113	57	—	17	—	14	13	5	—	—	—	—	239	26
1752	22	118	55	—	17	—	16	12	8	1	—	—	—	249	28
1753	23	111	57	—	16	—	17	12	9	1	—	—	—	246	30
1754	22	101	58	—	16	—	17	10	10	—	—	—	—	234	31
1755	20	102	58	—	16	—	18	10	10	—	—	—	—	234	26
1756	20	99	58	—	16	—	17	8	10	—	—	—	—	228	24
1757	16	90	59	—	16	—	17	8	10	—	—	—	—	216	24
1758	15	80	56	—	14	—	17	5	6	—	—	—	—	193	17
1759	12	68	44	—	14	—	12	6	7	—	—	—	—	163	15
1760	10	63	43	—	14	—	11	6	7	—	—	—	—	154	13
1761	7	59	40	—	14	—	5	5	4	—	—	—	—	134	15
1762	7	59	39	—	14	—	5	6	5	—	—	—	—	135	15
1763	7	64	40	—	14	—	7	7	5	—	—	—	—	144	15
1764	14	71	40	—	14	—	9	6	6	—	—	—	—	160	17
1765	15	69	40	—	14	—	9	6	7	—	—	—	—	160	17
1766	14	60	40	—	14	—	8	2	11	—	—	—	—	149	17
1767	14	58	40	—	16	—	7	2	11	—	—	—	—	148	17
1768	12	61	41	—	15	—	7	2	10	—	—	—	—	148	17
1769	12	64	41	—	14	—	7	2	9	—	—	—	—	149	20
1770	14	62	41	—	14	—	7	3	8	—	—	—	—	149	20
1771	14	64	41	—	14	—	7	5	7	—	1	—	—	153	20
1772	15	68	42	—	13	—	7	7	7	—	—	1	—	160	23
1773	18	76	44	—	13	—	7	7	5	—	—	1	—	171	20
1774	18	74	44	—	14	—	7	6	2	—	—	1	—	166	20
1775	17	66	41	—	16	—	6	6	2	—	—	2	1	158	20
1776	21	84	41	—	16	—	6	6	2	—	—	2	1	179	22
1777	23	76	41	—	15	—	6	4	2	—	—	2	1	170	22
1778	20	71	41	—	15	—	6	4	1	—	—	2	—	160	18
1779	17	75	41	—	16	—	6	4	1	—	—	2	1	163	21
1780	16	67	40	—	15	—	6	4	1	—	—	2	—	151	20
1781	Stilstand wegens oorlog.														
1782															
1783	—	60	43	—	17	—	—	—	—	—	—	—	—	120	—
1784	25	74	43	—	18	—	3	2	1	—	—	—	—	166	15
1785	23	74	45	4	18	—	3	2	1	—	—	—	—	170	15
1786	24	77	44	5	17	—	4	2	1	—	—	—	—	174	15
1787	24	81	44	6	17	—	4	2	1	—	—	—	—	179	15
1788	25	84	45	6	17	—	2	1	1	—	—	—	—	181	15
1789	27	82	44	6	17	—	2	1	—	—	—	—	—	180	15
1790	29	85	44	4	17	—	3	1	—	—	—	—	—	183	15
1791	28	93	44	4	17	—	2	1	—	—	—	—	—	189	15
1792	30	103	44	1	18	—	2	1	—	—	—	—	—	199	15
1793	31	104	44	1	11	2	1	—	—	—	—	—	—	194	15
1794	35	96	44	1	17	1	2	—	—	—	—	—	—	196	11

Bijlage B.

OVERZICHT DER WALVISCHVAART,
1670—1794.

Jaren	Schepen, uitgezeild naar Groenland.	Walvisschen, gevangen bij Groenland	Schepen, uitgezeild naar straat Davis.	Walvisschen, gevangen in Straat Davis.
1670	148	792		
1671	155	630 $\frac{1}{2}$		
1672	De vaart verboden wegens oorlog.			
1673				
1674				
1675	148	881 $\frac{1}{2}$		
1676	145	808 $\frac{3}{4}$		
1677	149	686		
1678	110	1118 $\frac{2}{3}$		
1679	126	831		
1680	148	1373		
1681	172	889		
1682	186	1470		
1683	242	1343		
1684	246	1185		
1685	212	1383 $\frac{1}{2}$		
1686	189	639		
1687	194	617		
1688	214	345		
1689	163	243		
1690	117	818 $\frac{1}{2}$		
1691	2	Uit Hamburg en Bremen uitgezeild, daar de vaart in de Republiek verboden was.		
1692	32	62		
1693	89	175		
1694	62	156 $\frac{1}{2}$		
1695	96	201		
1696	100	380		
1697	111	1274 $\frac{1}{2}$		
1698	140	1488 $\frac{1}{2}$		
1699	151	775 $\frac{1}{2}$		
1700	173	907		
1701	207	2071 $\frac{2}{3}$		
1702	225	697 $\frac{2}{3}$		
1703	208	646 $\frac{1}{2}$		
1704	130	651 $\frac{1}{2}$		
1705	157	1664 $\frac{1}{2}$		

Jaren.	Schepen, uitgezeild naar Groenland.	Walvissen, gevangen bij Groenland.	Schepen, uitgezeild naar Straat Davis.	Walvissen, gevangen in Straat Davis.
1706	149	452½		
1707	131	128		
1708	121	525½		
1709	127	190½		
1710	137	62		
1711	117	630½		
1712	108	370½		
1713	94	256		
1714	108	1234		
1715	134	696½		
1716	153	519		
1717	180	391		
1718	194	281½		
1719	182	308		
1719—1728	1504	3439	748	1251
1729—1738	858	2198	975	1929
1737	88	149	106	355
1738	74	113	112	360
1739	58	51½	133	676½
1740	—	—	—	—
1741	—	—	—	—
1742	48	50	125	508½
1743	49	74½	137	850½
1744	39	182½	148	1311
1745	31	206½	153	362½
1746	40	341	130	820
1747	37	135½	128	820
1748	—	—	93	217
1749	116	470½	41	206
1750	112	533½	46	62½
1751	117	264½	45	65½
1752	117	498½	42	107½
1753	118	539½	48	100
1754	135	654½	36	18
1755	152	685½	29	31
1756	160	529½	26	39
1757	159	413½	20	10
1758	151	—	7	—
1759	133	425	22	39
1760	139	376½	15	78
1761	138	287½	23	70
1762	139	124	26	65½
1763	127	565	35	132
1764	126	193	38	31
1765	180	394	35	82
1766	135	156½	31	32
1767	132	102½	33	83

Bijlage B.
OVERZICHT DER WALVISCHVAART,
(vervolg).

Jaren.	Schepen, uitgezeild naar Groenland.	Walvissen, gevangen bij Groenland.	Schepen, uitgezeild naar Straat Davis.	Walvissen, gevangen in Straat Davis.
1768	124	392	36	207 $\frac{1}{2}$
1769	111	684	43	154 $\frac{1}{2}$
1770	105	434 $\frac{1}{2}$	45	85 $\frac{1}{2}$
1771	110	105 $\frac{1}{2}$	40	38
1772	93	546 $\frac{1}{2}$	38	239 $\frac{1}{2}$
1773	91	193 $\frac{1}{2}$	43	247 $\frac{1}{2}$
1774	72	281	48	179
1775	88	86	41	19
1776	84	364 $\frac{1}{2}$	39	153 $\frac{1}{2}$
1777	75	350 $\frac{1}{2}$	42	177 $\frac{1}{2}$
1778	64	252	47	54 $\frac{1}{2}$
1779	59	132 $\frac{1}{2}$	45	36
1780	46	383 $\frac{1}{2}$	36	91
1781	{ Geen vaart, wegens oorlog.			
1782				
1783	46	325 $\frac{1}{2}$	9	2
1784	57	163 $\frac{1}{2}$	4	8
1785	65	328	1	5
1786	?	—	?	—
1787	60	198 $\frac{1}{2}$	7	41
1788	58	167	11	21
1789	53	481 $\frac{1}{2}$	8	23
1790	52	103 $\frac{1}{2}$	14	10
1791	49	61 $\frac{1}{2}$	13	17 $\frac{1}{2}$
1792	47	200	14	2
1793	31	72	1	—
1794	55	92 $\frac{1}{2}$	3	13 $\frac{1}{2}$

Bijlage C.

IJSLANDSCHE KABELJAUWVAART
1751—1790.

Jaren.	Aantal Schepen.	Gemiddeld aantal lasten, door elk schip aangebracht.	Jaren.	Aantal Schepen.	Gemiddeld aantal lasten, door elk schip aangebracht.
1751	73	12	1772	121	7
1752	64	7	1773	107	5
1753	56	20	1774	83	8
1754	95	11	1775	78	5
1755	76	15	1776	36	9
1756	95	2, 3, à 4	1777	22	16
1757	111	enkele lasten	1778	24	} nog beter dan in 1777.
1758	94	—	1779	61	
1759	124	—	1780	63	20
1760	—	15	1781	Stilstand wegens oorlog.	
1761	123	20	1782		
1762	142	—	1783	—	zeer slecht. ongunstig.
1763	148	—	1784	49	
1764	113	—	1785	52	„
1765	140	—	1786	58	—
1766	155	10	1787	2	—
1767	157	—	1788	1	—
1768	160	5	1789	Geene	—
1769	137	8	1790	„	—
1770	126	14			—
1771	145	6			—

Bijlage D.

WET van den 12 Maart 1818, Stbl. n^o. 15, op de
uitoefening der GROOTE VISSCHERIJ.

WIJ WILLEM, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN,
PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG enz.,
enz., enz.

Allen die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:
Alzoo Wij in overweging genomen hebben dat de groote of haring-
visscherij van dit Rijk een voortdurend voorwerp is geweest van de
bezorgdheid en bescherming van het Gouvernement;

Dat er, in onderscheiden tijden maatregelen zijn genomen ter
voorkoming der nadeelige gevolgen van alle handelingen en kwade
praktijken, welke voor den roem der door de visscherijen van dit
Koningrijk gevangen en geakaakt wordende haring, schadelijk en
verderfelijk zoude kunnen zijn;

Dat het gelukkig gevolg dezer maatregelen een bestendig bewijs
oplevert van derzelver doelmatigheid, en dat er derhalve alle reden
is om dezelve krachtdadig te handhaven;

Overwegende alverder, dat voorz. visscherij in zeker opzicht niet
in alle provinciën van dit Rijk op dezelfde wijze wordt uitgeoefend,
en dat het van belang is, om voor te komen, dat, door de be-
scherming der beide visscherijen, niet de eene en de andere voor
elkander nadeelig worden, en om te zorgen dat integendeel beide
medewerken ter bevordering van den groei en bloei van dezen tak
van algemeene inwendige nijverheid;

ZOO IS HET, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met
gemeen overleg van de Staten-Generaal, hebben goedgevonden en
verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Algemeene bepalingen.

Art. 1. De haringvisscherij onder de Nederlandsche vlag vermag
alleen te worden uitgeoefend voor rekening van inwoners des Koning-
rijks, en met schepen aan dezelve toebehoorende.

2. Niemand mag aan eenen vreemdeling in de uitrusting voor
de haringvaart eenig aandeel geven, of hem zijnen naam daartoe
leenen, op eene boete van twee duizend guldens.

3. Op dezelfde boete is het aan alle inwoners van het Rijk ver-
boden, zelfs indirectelijk, deel te nemen in eenige haringvisscherij,
die onder vreemde vlag wordt uitgeoefend.

4. Alle de genen welke mogten ondernemen ingezetenen van dit
Koningrijk, direct of indirect, uit te lokken, om in een vreemd
land de haringvisscherij uit te oefenen, zullen gestraft worden met
eene boete van twee duizend guldens, of een jaar gevangenis.

5. De visscher die zich verbindt, om vreemde haringvisscherij
uit te oefenen, of dit zal hebben gedaan, zal gestraft worden met
eene gevangenis van zes maanden.

6. Geen vreemde haring, hetzij versch, gekaakt, gezouten of gerookt, zal binnen dit Rijk mogen ingevoerd worden, op pene van verbeurd-verklaring en eene boete van vijf honderd guldens voor ieder ton gezouten pekelharing en van vijf guldens voor iedere honderd stuks versche of gerookte haring.

Oppertoezicht en politie der haringvisscherij.

7. De uitwendige politie of het algemeen toezicht over de haringvisscherij wordt gelijkvormig voor het geheele Rijk door de wet en door dien ten gevolge genomene Koninklijke Besluiten, bepaald.

8. De inwendige politie of de bijzondere bepalingen voor deze visscherijen zullen, voor elke zee-provincie, door derzelver respectieve Staten worden geregeld; doch zullen deze verordeningen niet tegen de algemeene bepalingen mogen aanloopen.

9. De inwendige politie der haringvisscherijen bevat de bijzonderheden der uitrustingen, de wijze van aanvragen om ter haring te mogen varen, het verkrijgen van permissie daartoe, de wijze van den haring te bereiden, het zonderen en zouten van dezelve, alsmede de noodige voorzorg ten opzichte der schepen, die ter kabeljauw-visscherij in zee gaan, en tevens eenige haringnetten mede nemen.

10. In elke zee-provincie, waar zulks noodig zal worden geoordeeld, zal, onder Onze approbatie, door de Provinciale Staten aangesteld worden een kollegie, bijzonder directie hebbende over alles wat de haringvisscherij en derzelver negotie aangaat.

11. In de provinciën waar de haring-visscherij niet uitgebreid genoeg is, om een afzonderlijk kollegie voor dezelve daar te stellen, zullen de Provinciale Staten vermogen de zorge deswege toe te betrouwen aan zoodanige directie, als aldaar met de zorg over eenige andere visscherij belast is.

12. Alle de genen die de haring-visscherij uitoefenen zonder daartoe geautoriseerd te zijn, op de wijze door de Provinciale Staten bepaald, worden gestraft, te weten: de uitruster van het vaartuig, met eene boete van drie honderd tot drie duizend guldens, en de stuurman met eene gevangenis van veertien dagen tot twee maanden.

Van de onderscheidene haring-visscherijen.

13. De groote of pekelharing-visscherij is die, welke in den zomer of herfst wordt uitgeoefend met kielschepen, op de hoogte van *Hilland* en *Edenburg* en op de kusteu van *Engeland*.

14. Het oogmerk van deze visscherij is, om haring van de beste kwaliteit te vangen, die in zee te kaken, te zouten en in tonnen te leggen, voor buitenlandschen handel en binnenlandsch debiet.

15. De kleine of versche haringvisscherij is die, welke in volle zee, meerendeels in het zoogenaamde diep water, omtrent oostwaarts van *Yarmouth* wordt uitgeoefend, met platgebodemde vaartuigen, zonder kiel, die gewoonlijk niet in de havens maar op de stranden aankomen.

16. Het blijft als van ouds en bij provisie verboden, om den haring, afkomstig van deze haringvisscherij, in zee of aan land te kaken, op straffe van eene maand gevangenis voor den stuurman, en eene door den reeder en alle andere overtreders te verbeuren

boete van vijf guldens voor iedere honderd haringen, buiten en behalve de verbeurdverklaring van denzelven haring; nogtans zal het aan den Koning vrijstaan, om op de voordragt van de Provinciale Staten, verder te bepalen, of en in hoe verre, en op welke wijze en tijd, de haring van deze visscherij afkomstig, geakaakt of tot pekelharing gemaakt zoude mogen worden, met inachtneming van de belangen der groote of pekelharing-visscherij, en van den roem van den nederlandschen haring.

17. De panharing-visscherij is die, welke, met of zonder vaartuigen wordt uitgeoefend door de gansche uitgestrektheid des Koninkrijks in de rivieren en hunne uitwateringen, op de stroomen, in de binnen-zeeën en langs de kusten, niet verder dan één uur van de wal.

18. Het is, op straffe van ééne maand gevangenis en eene boete van vijf guldens voor elke honderd haringen, verboden aan alle visschers, uitrusters, kooplieden, of wie het zoude mogen zijn, om de haring van deze visscherij afkomstig, te kaken of als pekelharing in te zouten, boven en behalve de verbeurdverklaring van denzelven haring.

19. De overige noodige bepalingen nopens deze visscherij zullen bij de respective Provinciale Staten worden vastgesteld, en dezelve zullen tegen de overtreders eene straf mogen bedreigen van eene gevangenis van veertien dagen tot drie maanden, en van eene boete niet hooger dan drie honderd guldens, te zamen of afzonderlijk.

Pligten der visschers gedurende hunne uit en l'huisreis.

20. Alle stuurlieden en haringschepen, zullen verplicht zijn hunnen gevangen haring binnen dit Koninkrijk in te brengen, op straffe van ééne maand gevangenis en eene boete van vijftig gulden.

21. Alle haringvisschers, wanneer zij de haven of plaats alwaar zij zijn uitgerust, verlaten hebben, zullen verplicht zijn, tijd en wind dienende, zich direct naar hunne visscherij te begeven, hetwelk zij ook bij hunne terugkomst zullen moeten in acht nemen.

22. Buiten dringende noodzakelijkheid zullen zij, noch uitgaande, noch terugkomende, in vreemde landen mogen binnenloopen, ook niet in eene andere provincie, buiten die alwaar de uitrusting heeft plaats gehad.

23. Het is aan alle visschers verboden op de straf van ééne maand gevangenis en de boete van honderd guldens, den gevangen haring in zee te verkoopen, te verruilen of te verschenken.

24. Het is op dezelfde straffe en boete aan de visschers verboden in zee of in vreemde landen, haring te koopen om die in het Koninkrijk der Nederlanden in te brengen.

25. Een reeder overtuigd van aan zijn vaartuig na de visscherij boven de gewone en geoorloofde destinatie nog eene andere gegeven te hebben, namelijk om haring in zee of in vreemde landen te koopen, of zijn gevangen haring in een vreemd land te verkoopen, zal gestraft worden met eene boete van vijftig guldens voor elke ton vreemde ingebragte haring, en wanneer hij, zijn gevangen haring in een vreemd land zal verkocht hebben, met eene boete van drie duizend guldens.

*Bepaling van den tijd, wanneer de haring-visscherij zal
mogen worden uitgeoefend.*

26. Vóór den 24 Junij des avonds en na den 31 December, zal geen inwoner van Ons Koninkrijk netten mogen uitwerpen, om in volle zee haring te visschen.

Ingeval van overtreding, zal de stuurman gestraft worden met eene maand gevangenis, en eene boete van vijftig guldens.

Wanneer deze overtreding geschiedt met voorkennis van den reeder van het vaartuig, zal dezelve reeder verbeuren eene boete van één duizend guldens.

27. Onder dit verbod worden niet begrepen de schepen waarvan bij art. 9 melding is gemaakt, die om kabeljaauw te vangen in zee gaan, en eenige haringnetten mede nemen, waaromtrent de nadere bepalingen door de Provinciale Staten zullen worden vastgesteld.

28. Er zullen monsterrollen voor de equipagiën der vaartuigen ter haringvisscherij bestemd, moeten gemaakt en door den stuurman en de overige manschappen geteekend worden, zullende de vorm dezer monsterrollen nader door de Provinciale Staten worden geregeld en bepaald.

29. De Provinciale Staten zijn bevoegd den tijd te bepalen wanneer de haringvisschers zullen mogen binnen komen; dringende noodzakelijkheid en buitengewonen vangst uitgezonderd.

30. De Provinciale staten kunnen insgelijks het begin bepalen voor de kleine of versche haringvisscherij, en tegen de overtreders van dit en het voorgaande artikel eene boete bepalen van ten hoogste honderd guldens.

Van de jagerij.

31. Het zal geoorloofd zijn jaarlijks eenige schepen naar de haringvloot te zenden, om van dezelve haring van hare eerste vangst over te nemen, ten einde die spoedig in het Koninkrijk te brengen.

32. Deze schepen, bekend onder den naam van haringjagers, zullen nergens hunnen overgenomen haring vermogen in te brengen, dan in dezelfde haven van waar die zijn uitgevaren.

33. De te maken bepalingen nopens den tijd wanneer deze jagerij aanvang zal nemen en eindigen, worden aan de Provinciale Staten overgelaten.

34. De artikelen, 20, 21, 22, 23, 24 en 25 zijn toepasselijk op de reeders en schippers van jagerschepen.

*Hetgene zal moeten in acht genomen worden
op de plaats der haringvisscherij.*

35. Aan ieder haringvisscher van het Koninkrijk wordt verboden, in welken tijd ook haring te visschen, tusschen de banken en rotsen van Noorwegen, van Ierland en van Schotland.

36. De beleedigingen en schaden die de haringvisschers elkander in zee mogten aandoen, zullen, onverminderd de schaden en interessen, worden gestraft met eene boete van tien tot honderd guldens, en eene gevangenis van tien dagen, tot ééne maand.

37. De schepen en visscherij-gereedschappen, zullen met behoorlijke merken moeten worden voorzien, waaromtrent de nadere bepalingen aan de Provinciale Staten worden overgelaten.

Van het keuren der pekelharing, alsmede het stellen der merken op het fust, tot het zouten en pakken van dien gebruikt wordende.

38. Geen pekelharing zal in den handel gebragt of van de plaats alwaar die uit zee is aangebragt, mogen verzonden worden, dan nadat dezelve door beëdigde keurmeesters gekeurd, en op de fust daarvan gebrand zal zijn de naam van de plaats alwaar die uit zee is aangebragt.

39. De pekelharing die uit de eene provincie naar eene andere vervoerd is, zal naar buiten 's lands in dezelfde fust mogen verzonden worden, alleen voorzien van het plaatselijk merk; doch wanneer die haring in andere fust wordt overgelegd, zal die naar buiten 's lands niet verzonden mogen worden, dan nadat daarop gebrand zal zijn het wapen of naam van de provincie, van waar dezelve uit zee is aangebragt.

40. De provinciale merken zullen op het fust niet mogen gebrand worden, tenzij alvorens de bijzondere teekens of merken door de provinciale reglementen bepaald, daarop gesteld zijn.

41. Wanneer de brander de naam of het wapen der provincie of plaats brandt op fusten die hij weet dat vreemde haring, of die van andere provinciën inhouden, zal hij met één jaar gevangenis worden gestraft.

42. Al het vaatwerk, groot of klein, hetwelk tot zouting van haring gebruikt wordt, zal alvorens door beëdigde keurmeesters moeten gekeurd worden.

43. De keurmeesters van den haring, zoo wel als van de fust, alsmede de branders, zoo van de plaatselijke als provinciale merken, zullen door de plaatselijke regering aangesteld en beëdigd worden.

44. De Provinciale Staten zullen de instructiën arresteren voor de keurmeesters en branders, en de bijzondere merken bepalen die men verplicht zal zijn op de fusten te stellen, om het jaar, waarin de haring gevangen is, alsmede de soorten en kwaliteit van dezelve te kunnen onderscheiden.

45. Alle de genen die binnen het Rijk haring verkoopen of verzenden, hetzij naar binnen of naar buiten 's lands, zonder dat de fust het vereischte merkteeken draagt, zullen daarvoor gestraft worden met eene boete van twintig guldens per fust, groot of klein.

Additionele bepaling.

46. De uitgeloofde premiën voor de haringvisserij, zullen door den Koning op eene billijke wijze, met inachtneming der onkosten voor de verschillende uitrustingen noodig, geregeld worden.

47. Alle provinciale en plaatselijke keuren, welke tegen de bepalingen van deze wet niet strijden, blijven in volle kracht, tot dat deswege door de Provinciale Staten nader zal zijn voorzien.

Lasten en bevelen, dat deze in het Staatsblad worden geïnsereerd, en dat alle ministeriële departementen en autoriteiten, kollegiën en ambtenaren, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven in 's Gravenhage, den 12 Maart des jaars 1818, het Vijfde Onze Regering

(geteekend) WILLEM.
Van wege den Koning,
(geteekend) A. R. FAJCK.

Bijlage E.**GROOTE OF ZOUTHARINGVISSCHERIJ,
1814—1853.**

Jaren.	Buizen.	Aangebrachte lasten haring.	Gemiddeld aantal lasten per buis.
1814	98	1862	19
1815	137	3558	26
1816	159	3498	22
1817	160	3360	21
1818	168	1680	10
1819	169	1521	9
1820	153	1380	9
1821	168	2856	17
1822	160	1600	10
1823	128	1792	14
1824	123	2214	18
1825	111	2664	24
1826	130	3120	24
1827	130	3250	25
1828	133	3059	23
1829	131	1965	15
1830	173	4329	25
1831	132	2178	16
1832	120	2520	21
1833	107	2568	24
1834	116	2900	25
1835	113	2260	20
1836	117	2925	25
1837	117	3550	31
1838	121	3267	27
1839	120	2280	19
1840	122	2318	19
1841	123	2706	22
1842	129	2964	23
1843	127	1150	9
1844	126	2800	23
1845	127	1263	10
1846	116	1283	11
1847	115	2149	19
1848	107	2900	28
1849	110	2260	20
1850	102	2515	24
1851	97	2454	25
1852	93	1499	16
1853	92	2284	25

Bijlage F.

**STEURHARINGVISSCHERIJ VAN
SCHEVENINGEN, KATWIJK EN NOORDWIJK,
1823—1853.**

Jaren.	Schuiten.	Aantal aangebrachte haringen.	Gemiddeld aantal haringen per schuit.
1823	35	4,242,000	121,200
1824	41	3,102,000	75,658
1825	43	2,378,000	55,502
1826	40	3,192,000	79,800
1827	45	4,615,000	102,555
1828	47	4,476,000	95,650
1829	43	6,150,000	143,023
1830	51	3,641,000	71,419
1831	39	1,282,000	32,872
1832	36	930,000	25,833
1833	39	4,199,400	107,677
1834	45	2,699,000	59,311
1835	49	3,430,000	69,592
1836	52	6,952,000	133,700
1837	71	10,503,000	147,930
1838	83	7,138,000	86,000
1839	93	8,630,000	92,800
1840	101	9,539,000	94,445
1841	100	8,215,000	82,150
1842	106	8,942,600	84,364
1843	100	5,695,000	56,950
1844	89	7,632,000	85,752
1845	89	8,932,000	100,358
1846	94	8,716,000	92,723
1847	96	12,398,000	129,146
1848	96	9,520,600	99,166
1849	98	10,906,000	112,204
1850	102	9,767,000	95,755
1851	111	14,000,000	126,207
1852	117	15,918,000	136,569
1853	118	23,433,000	198,585

Bijlage G.

**ALGEMEEN OVERZICHT DER
HARINGVISSCHERIJEN, 1834—1853.**

Jaren.	Gekaakte haring. Stuks.	Steurharing Stuks.	Panharing. Stuks.
1834	32,480,000	2,699,000	31,920,000
1835	25,312,000	3,430,000	29,890,000
1836	32,760,000	6,952,200	16,550,000
1837	39,760,000	10,503,000	5,730,000
1838	39,590,400	7,138,000	2,270,000
1839	25,536,000	8,630,000	3,410,000
1840	25,961,600	9,539,000	4,590,000
1841	30,307,200	8,215,000	9,560,000
1842	33,196,800	8,942,600	12,140,000
1843	12,880,000	5,695,000	11,090,000
1844	31,360,000	7,632,000	8,360,000
1845	14,145,600	8,932,000	14,240,000
1846	14,369,600	8,716,000	17,680,000
1847	24,068,800	12,398,000	12,940,000
1848	32,480,000	9,520,000	23,820,000
1849	25,312,000	10,906,000	14,120,000
1850	28,168,000	9,767,000	22,520,000
1851	27,484,800	14,000,000	18,260,000
1852	16,788,800	15,918,000	16,500,000
1853	25,580,800	23,433,000	11,920,000

Bijlage H.

**IJSLANDSCHE KABELJAUWVISSCHERIJ,
1844—1853.**

Jaren.	Schepen, die elk 1 reis maakten.	Opbrengst in lasten zoutevisch.
1844	2	50
1845	2	51
1846	2	58
1847	3	84½
1848	5	176
1849	6	176
1850	3	93
1851	3	108
1852	5	155
1853	6	141

Bijlage I.

**BEUGVISSCHERIJ IN DE NOORDZEE,
1844—1853.**

Jaren.	Schepen.	Reizen.	Vangst.	
			Vaten gezouten visch.	Stuks visch, levend aangebracht.
1844	41	147	7,122	31,141
1845	36	119	4,307	17,132
1846	38	139	7,607	21,946
1847	39	136	6,334	19,062
1848	30	105	4,316	9,919
1849	35	98	4,423	11,897
1850	32	110	4,993	9,958
1851	26	97	7,464	15,010
1852	38	144	11,939	16,924
1853	35	112	8,078	14,185

Bijlage J.

**OPBRENGST DER SCHROBNETVISSCHERIJ
TE KATWIJK, 1821—1850.**

Jaren.	Schuiten.	Opbrengst.	Gemidd. opbrengst per schuit.
1821	38	fl. 112,302	fl. 2955.26
1822	37	79,128	2138.85
1823	34	65,047	1913.15
1824	31	70,573	2276.58
1825	30	75,169	2505.62
1826	31	78,413	2529.45
1827	31	68,678	2215.40
1828	32	55,872	1746.00
1829	33	57,560	1743.63
1830	33	69,577	2108.00
1831	27	49,055	1816.75
1832	27	48,905	1811.22
1833	28	51,690	1846.00
1834	29	59,091	2037.62
1835	29	61,316	2114.30
1836	29	55,753	1922.50
1837	27	60,539	2242.20
1838	32	64,400	2012.51*
1839	36	84,376	2343.80
1840	42	79,762	1899.09*
1841	46	61,793	1343.33*
1842	50	69,377	1387.54*
1843	50	86,638	1732.76
1844	49	89,653	1829.45*
1845	43	73,769	1715.56
1846	48	58,162	1211.71
1847	47	79,593	1693.49
1848	50	80,437	1608.74*
1849	50	76,223	1524.46
1850	48	78,902	1643.78

Bijlage K.**HARINGVISSCHERIJ IN DE NOORDZEE, SED**

Jaren.	Schepen in de vaart.		Aangebrachte haring.			
			Pekelharing (tonnen) in		Steurharing (duizen stuks) in	
	Kielschepen.	Bomschuiten	Kielschepen.	Bomschuiten.	Kielschepen.	Bomsch.
1	2	3	4	5 *)	6	7
1856	82	147	35,924	106		36,2
1857	91	157	21,924	210		29,8
1858	95	175	16,940	548		24,9
1859	79	178	23,226	1,398		27,7
1860	92	174	26,222	295		22,54
1861	91	181	29,260	165		20,54
1862	90	181	51,108	136		32,61
1863	86	170	35,056	127		38,61
1864	80	180	26,946	140		33,53
1865	81	186	29,388	419		57,37
1866	82	195	22,856	3,096		48,49
1867	89	198	27,664	2,811		46,92
1868	91	202	38,515	4,714		74,04
1869	104	192	29,900	3,827	1,539	27,33
1870	120	189	70,868	4,130	5,265	59,03
1871	122	200	77,897	21,544	5,366	86,60
1872	108	208	60,442	22,248	1,655	39,35
1873	102	205	77,412	39,962	2,710	53,29
1874	114	218	66,118	46,519	1,349	27,53
1875	115	222	59,483	42,478	826	19,43
1876	109	229	50,102	58,221	1,021	37,57
1877	113	244	71,585	69,414	2,013	41,74
1878	127	265	70,355	41,176	2,628	33,69
1879	128	268	78,103	87,750	1,764	48,63
1880	133	284	134,275	83,724	9,989	66,71
1881	139	269	110,110	88,788	3,323	57,84
1882	145	261	138,824	101,654	6,720	56,74
1883	154	255	137,432	97,904	3,117	44,53

1) Kol. 9. De Zuiderzeebokking is in deze cijfers begrepen.

2) Kol. 10. Een deel dezer cijfers vertegenwoordigt in de eerste jaren Schots haring, na verpakking in Nederl. fust later weder uitgevoerd.

3) Kol. 5. Het grooter deel van dezen pekelharing van de Kust is te Vlaardingen keurd en gebrand. Eerst in de latere jaren is ook pekelharing van de Kust ongen uitgevoerd, doch altijd in onbeduidende hoeveelheden.

FSCHAFFING DER WET VAN 1818.

Uitvoer van		Invoer tot verbruik	Hoogste en laagste prijzen (in guldens) van „vollen“ pekelharing, aangebracht in			
ring n).	Bokking (duizendt stuk) ¹⁾ .	Pekelharing (tonnen).	kielschepen na jaagtijd (tonnen van 800 stuks).		bomschuiten te Scheveningen (ton- nen van 620 stuks).	
	9	10 ¹⁾	11 H.	12 L.	13 H.	14 L.
	33,099					
	28,001					
140	30,919	4,098	f 69	f 36	f 78	f 20
355	27,863	3,787	38	33	34	21
190	25,803	omstreeks 8,000	48.25	47.50	26	21
140	27,244	5,276	83	43.50	88	23
236	25,184	6,069	32	21	24	16
250	41,310	minder dan 4,000	42	20	38	22
726	42,698	8,364	50	26	27.50	17.50
224	49,404	9,715	45	25	45	16
123	66,072	14,822	51	27.25	27	20
098	53,729	12,280	63	20	22.10	17.25
152	71,275	5,400	60	19	28	12
921	55,086	21,060	66	25	28	12
435	59,032	16,734	40	24	f. 24	
437	84,176	2,709	44	25	28	13
839	67,916	1,984	76	28	24	15
388	47,645	3,415	29.25	21	27	17
306	44,928	2,080	39.75	27.50	28	18
142	27,486	1,770	45	24.25	36.50	17.50
430	23,166	2,830	61	34.75	34.25	26.50
843	42,201	1,205	98	22	26.50	16
004	33,345	475	31.25	18	26	14.50
841 ¹⁾	45,216	2,033	56	28	33.25	19
986	52,470	480	32.75	14.50	32.50	10.50
620	41,427	220	35	25	27	17.50
500	34,011	508	90	21.50	21.25	15.25
291	22,680	450	73	15	30.50	18

1) Kol. 8. De uitvoercijfers van 1879 en volgende jaren zijn ontleend aan de sta-
van den in-, uit en doorvoer, de vroegere aan mededeelingen, door het Collegie,
g de Rijkskeur bestond, uit Vlaardingen ontvangen, en die denkelijk meer vertrouwen
nden, dan de Rijksstatistiek. Daar deze laatste den uitvoer in kilogrammen opgeeft,
e cijfers na 1879 door herleiding van tonnen tot kilogrammen, naar den maatstaf van
g. op de ton, gevonden.

Bijlage L.

UITVOER VAN ZOUTEVISCH.

Jaren.	Uitvoer naar		Totaaluitvoer.
	Belgie.	Duitschland.	
	Tonnen.	Tonnen.	Tonnen.
1857	456	1,949	2,883
1858	498	2,118	3,274
1859	280	2,445	2,886
1860	402	1,474	3,564
1861	333	2,384	3,774
1862	200	2,494	3,590
1863	244	2,956	3,592
1864	1,530 ¹⁾	19,980 ¹⁾	21,780 ¹⁾
1865	2,390	2,030	6,630
1866	4,160	2,000	7,550
1867	1,250	1,810	3,510
1868	3,480	1,640	5,840
1869	4,260	2,750	7,790
1870	3,900	2,530	6,600
1871	2,210	1,540	4,030
1872	circa 2,440	1,460	3,900
1873	546 ²⁾	200 ²⁾	764 ²⁾
1874	circa 272	404	676
1875	257	323	580
1876	528	415	943
1877	539	434	973
1878	337	263	600
1879	648	245	893
1880	274	202	476
1881	302	223	525
1882	220	170	390
1883	108	147	261

1) Hoewel aan de handelsstatistiek ontleend, zijn deze cijfers blijkbaar onjuist.

2) Ten gevolge der veranderde inrichting van de handelsstatistiek zijn de uitvoeren sedert 1873 in *duizendtallen kilogrammen* opgegeven.

Bijlage M.**UITVOER VAN VERSCHEN ZEEVISCH.***(Duizendtallen kilogrammen.)*

Jaren.	Uitvoer naar		Totaal.
	Belgie.	Duitschland.	
1857	983	440	1498
1858	999	802	1863
1859	750	689	1611
1860	716	830	1653
1861	520	526	1163
1862	820	593	1499
1863	1362	406	1915
1864	1394	758	2256
1865	1599	474	2095
1866	1445	152	1914
1867	1617	157	2110
1868	1207	276	1499
1869	1961	327	2302
1870	2745	390	3140
1871	2614	416	3114
1872	2617	420	3120
1873	4327	633	5459
1874	4456	583	5584
1875	5491	470	6911
1876	5452	375	6779
1877	3637	375	4236
1878	4671	603	5354
1879	5952	416	6638
1880	6445	443	6959
1881	3943	463	4800
1882	3424	342	4311
1883	4017	337	4558

Bijlage N.**ZUIDERZEEVISSCHERIJEN, 1854—1883.**

Jaren.	Panharing, te Monnikendam aan den afslag gebracht (duizendt. stuks).	Gevangen ansjovis (ankers van 50 kgr.).	Hoogste prijzen van in 't jaar der vangst verkochten ansjovis, per anker.
			f.
1854	13,160	10,000	12
1855	10,674	2,000	16.50
1856	15,390	2,000	21
1857	11,980	10,000	17
1858	13,880	60,000	9.50
1859	14,920	30,000	11
1860	13,071	6,000	7.50
1861	16,460	5,000	9
1862	16,232	7,000	9.25
1863	25,755	1,000	20
1864	20,278	2,000	20
1865	16,179	1,000	52
1866	20,326	65,000	20
1867	19,472	10,000	18
1868	17,105	1,000	29
1869	18,657	75,000	15
1870	11,435	4,000	17
1871	15,336	7,000	23.50
1872	6,694 ¹⁾	9,000	25.75
1873	9,158	30,000	31
1874	6,106	40,000	27.50
1875	8,364	55,000	25.50
1876	5,605	46,000	22.75
1877	6,496	6,000	22
1878	1,823	1,400	29
1879	4,635	3,000	43
1880	12,566	1,000	78
1881	7,770	15,000	66
1882	5,102	17,000	50
1883	7,400	3,000	53

1) De totale vangst van panharing in de Zuiderzee bedraagt in de vroegere jaren omtrent het dubbel van de in deze kolom gegeven cijfers. Sedert 1872 gaat de meeste panharing rechtstreeks naar de binnenlandsche markten; de achteruitgang van den afslag te Monnikendam is dus geen teken van achteruitgang van het bedrijf.

ALPHABETISCH REGISTER.

A.

- „Abberdaan-visscherij”*, bl. 151,154.
„Accoord” over convooi, tusschen de kust- en de Groote visscherij, (a° 1558) bl. 27.
Id. met Hamburg over het toelaten van haring, bl. 55,82 vlgg.
Id. met Keulen, bl. 56.
Id. tusschen de Noordsche Compagniën, bl. 121.
Accijnsvrijdom voor de visscherijen (zout), bl. 46,76,212,229,279,284.
Id. (victualie), bl. 95,183,143,212.
„Actes de Secreté”, bl. 78 vlgg.
Admiraalschap, zeilen in —, bl. 44,110,128,132,137 vlgg. 154.
Albertsz, bl. 193.
Albrecht van Zweden, privilegie van — voor Holl. haringv. bl. 2,27.
Altona, bl. 87.
Alva, bl. 25.
Amsterdam, haringvangst, bl. 15,20,54,64.
Id. walvischvangst, bl. 124.
Id. handelsprivilegie voor — in de Oostzee, bl. 2.
Id. zitting in 't Collegie der Gr. V. geweigerd aan —, bl. 64.
Amsterdamsche eiland, bl. 111,118,200.
„Amsterdamsche haringreederij”, bl. 242 vlg.
Ansjoovisvangst, bl. 176. 260.
Antwerpen, bl. 42.
Assurantiecontract der Maasvisschers, bl. 153.

B.

- „Baccalawo”*, bl. 151,157.
Backbrand, bl. 10,87.
Bariholomaei (St.), bl. 8,20.
Beeren-Eiland, bl. 109.
Belastingen op de visscherij, bl. 23 vlg., 155.
„Belgian Devil”, bl. 314.
Bellsound, bl. 111.
„Beschrijvinge” der Gr. V. Zie Semeyns.
Beugwant, *Beugvisscherij*, bl. 259. Zie ook *Hoekwant*.
Beukelsz, bl. 4 vlg.
Biervket, bl. 4 vlg.
„Binnenlek”, bl. 249. 304.
Biscayers bij de walvischvaart, bl. 1064

Bloedpekkel, bl. 6.
Bokking, bl. 12, 161 vlg. 184—85.
Bomschuiten, bl. 161—62, 166, 167, 225, 294.
Bottemanne, bl. 309.
Brabant, afgev. van, bl. 21.
Brand van haringtonnen, bl. 7, 9, 36 vlg. 42, 48, 91, 238—39, 295 vlg.
Branders, bl. 37, 38.
Breels, bl. 23.
Bremen, gezantschap naar —, bl. 43.
 Id. haringmarkt te —, bl. 87 vlg.
Brielle, afgevaardigde van —, bl. 8, 27, 53 vlg.
Brouwershaven, haringmarkt te —, bl. 3.
Buchan-Ness, bl. 62.
Buisconvoyers, zie Hospitaalschepen.
Buizen, kosten van uitrusting van —, bl. 67.
Bunschepen, bl. 159.
Burch, bl. 101.
„Busschieten”, bl. 19.
Buys, (gezant te Hamburg), bl. 88.
Buys (mr. J. T.), bl. 272.

C.

Collegie der Gr. Visserij, bl. 58 vlgg., 57 vlgg., 84, 101, 211, 230, 238, 263.
 Id. der steurharingvisserij, bl. 238.
 Id. Strijd om zitting in het —, bl. 64.
 Id. Stemmen in het —, bl. 58, 64 vlgg.
 (Zie ook *Gecommitteerden*, *Gedelegeerden*, *Gedeputeerden*).
Collegie voor de Zeevisserijen, bl. 275, 278, 281, 297—98, 307, 314.
Comité der Gr. V. (1795), bl. 210, 213, 219 vlgg.
Commissarissen der Groenl. Visserij en hoekwantvisserij. Zie *Gecommitteerden*.
 Id. van de haringvaart, bl. 27.
Compagnie tot de haringvisserij in Engeland, bl. 196.
Consent (acte van) voor haringjagers, bl. 51, 63.
 Id. voor buizen, bl. 63, 71.
 Id. voor bomschuiten, bl. 163 vlgg.
Conventie Noordzeevervisserijen, bl. 315 vlgg.
Convooi van haringschepen, bl. 8, 13 vlgg., 25 vlgg., 43, 57 vlgg., 68, 79, 94.
 (Zie ook *Subsidie*).
 Id. van de walvischvloot, bl. 109, 125, 128, 138, 142.
 Id. van de hoekwantvisserij, bl. 152—53 vlgg.
 Id. Kosten van —, bl. 29.
Convooischepen, bevoegdheid bevelhebbers der —, bl. 70, 193, 201.
Corde, zie *Schrobnnet*.
Court, Pieter de la, bl. 66 vlgg.

D.

Dantzig, bl. 76.
Darinck, bl. 10. (Zie *zout*).
Deenick, bl. 72.
Delfshaven, bl. 101, 155.
Delft, afgevaardigden van —, bl. 21, 27, 53.
Denemarken, haringvisserij-compagnie in —, bl. 100, 103.
 Id. Geschillen met — over zeevisserij, bl. 110, 199 vlgg.
Desertie van visserijmatrozen, bl. 18, 311.
„Diepwater”, bl. 62, 161.
Directieschepen, bl. 45.
Doggersbank, *Doggevaarders*, bl. 149 vlgg. 161 vlgg.
„Dominium Maris”, bl. 185 vlgg.
Dordrecht, uit het Coll. der Gr. V. gewerd, bl. 64.

Dordrecht, voornamen haringstad, bl. 15,42.
Dorp (van), bl. 197.
Drijfnet, drijfvoant, bl. 180.
Drukkker kapers, bl. 48 vlgg., 59 vlgg. 76 vlgg., 128,154,169,196.
Dwarakuit, bl. 307 vlgg.

H.

Edam, 184.
Egmond, steurharingvisscherij uit —, bl. 162.
Elger, bl. 181.
Emden, Haringcompagnie te — (1773), bl. 98.
 Id. (1873), bl. 290—91.
 Id. Reederij te — (1821), bl. 241.
Engeland, Oorlogen met —, bl. 69 vlgg., 73 vlgg., 75 vlgg., 102 vlgg. (haringv.)
 Id. bl. 128,130,132, (walvischvaart).
 Id. bl. 159 (hoekwantvisscherij).
 Id. bl. 224 vlgg. (alle visscherijen).
 Id. Geschillen met — over de vrije visscherij, bl. 186 vlgg.
Enkhuizen, privilege van — voor haringv. in de Oostzee, bl. 2.
 Id. haringvisscherij van —, zie Semeys.
 Id. afgevaardigden van —, bl. 27,53 vlg., 89,101.

F.

Fairhill, bl. 62.
Frankrijk, toelating van Ned. haring, bl. 96—97.
 Id. Aanhechting aan —, visscherijwetgeving tijdens —, bl. 227.
Fretum Davidis. Zie Straat Davis.
Friesland, afgevaardigden van —, bl. 20.

G.

Garnalenvisscherij, zie Saayem.
Gecommitteerden van de Groenlandsche Visscherij, bl. 132,134,138,146,204,222.
 Id. van de kabeljauwv. aan de Maas, bl. 154—55,158 vlgg. 222.
Gedelegeerden der haringvisscherij, bl. 26,28 vlgg., 180.
Gedeputeerden van de Gr. Visscherij, bl. 37,42,46,53. (Zie ook Collegie).
Gelderland, twisten van — en Overijssel met Holland, bl. 178 vlgg.
 „Generaal octrooi” voor ontdekkers, bl. 110,113.
Gent, bl. 43.
Groenland, bl. 109.
Groenlandsche vaart en visscherij, bl. 123. Zie Walvischvangst.
 Id. Compagnie. Zie Noordsche id.
Groot, Hugo de, bl. 186,191,198.
 „Grootte Visscherij”, bl. 83 vlgg., 164 vlgg.
 Id. Stilstand der — na 1793, bl. 213 vlgg.
 (Zie ook Haringvaart, Haringbuis enz.)
 Id. Omvang der — omstreeks 1640, bl. 65—66.
Grootebroek. afgevaardigden van — bl. 27.

H.

Hamburg, tractaat met —, bl. 55,82 vlgg., 98 vlgg.
Handel met de Bakimo's, bl. 141 vlgg. 203.
 Id. in haring, reglementeering en beperking van den —, bl. 241 vlgg.
 (Zie ook Vereniging der Zoutharingreederijen).
Harderwijk, privil. ter haringvangst voor —, bl. 2.
Haringbuis, kosten van —, bl. 66.
Haringfust, afmetingen enz. van —, bl. 7,38,91. (Zie ook *keuring*).
Haringkaken, uitvinding van —, bl. 4 vlgg.
 Id. verbod van —, aan de steurharingvisscherij, bl. 164 vlgg., 294 vlgg.

Haringnetten, bl. 6,217,282 vlgg., 288 vlgg.
Haringpakkers, bl. 41.
Haringsteden, in 1548, bl. 27. In 1776, bl. 101.
„Haringteelt“, aanvang, bl. 21,34,39, vlgg. 71.
Haringvaart, Zie Groote Visscherij, Steurharing, Zuiderzee, Plakkaten, Publicatie, Wetten.
Haringen, walvischvangst van —, bl. 121—22. Walvischvaartmaatschappij te —, bl. 230.
Harpoeniers, bl. 107.
Havenen van haring, bl. 37,40 vlgg.
Havens, bl. 316.
Heide, ter —, bl. 162.
Hitland. Zie Shetlands.
Hoekers met bunnen, bl. 158 vlgg.
Hoekwantscherij, bl. 149 vlgg., 258 vlgg., 301.
 (Zie ook IJslandsche visscherij.)
 Id. Haringkaken door de —, bl. 218 vlgg., 226.
Hofvisch, bl. 3.
Hogendorp, bl. 232 vlgg.
Holland, afgevaardigden van — bl. 20 vlg. 72.
Hollandsche haringvisscherij, bl. 7,13,16,66,73.
Hollandsche haringcompagnie te Londen, bl. 226.
Hoorn, bl. 6,54,64,71.
Hospitaalschepen, bl. 220 vlgg.

I.

Ierland, haringvangst bij, bl. 56.
Invoer van haring en zoutevisch in 1666 verboden, bl. 74.
 Id. in 1781 geschied, bl. 103.
 Id. Verbod van — bij de wet van 1818, bl. 231 vlgg.
 Id. van haring in Frankrijk, bl. 96—97.
 Id. van haring in Pruisen, bl. 100.
Invoerrechten op visch in de Oostenr. Nederl., bl. 157.
 Id. in België, bl. 262,285.
 Id. hier te lande afgeschaft, bl. 279.
 Id. op traan en balein, bl. 130—31.

J.

Jacob I. (Proclamation touching Fishing), bl. 56,189,195.
Jagerij, bl. 49 vlgg., 65,292.
 (Zie ook „Vereeniging v. Zoutharingreederijen“.)
Jagerijvereeniging, bl. 53,264,292—93.
Jakobsdag, St., bl. 11,34,62.
Janadag, St., bl. 21,39,62,83,98 vlgg. 163.
Jan Mayen-eiland, bl. 111,113 vlgg. 191.
Jernemuth. Zie Yarmouth.
Jisp, afgevaardigden van —, bl. 27.

K.

Kabelfaunvisscherij, bl. 25.
Kaken. Zie Haringkaken.
„Kaackmeskens“, bl. 4.
Kaackjes, bl. 6.
Kamers der Noordsche Cie, bl. 113 vlgg.
Karel V, bl. 5,9,21,177,187.
Katoenen haringnet, bl. 232 vlgg., 288 vlgg.
Katrijne, St., bl. 62.
Katwyk, vischmarkt te — bl. 3.

Katwijk, Petitie van — over 't haringkaken, bl. 165 vlgg.

Id. Stilstand visscherij te — a°. 1799, bl. 214.

Id. Steurharingvisscherij uit —, bl. 162.

Kemper, bl. 232 vlgg.

Kervers, kerfharing, bl. 259.

Keuring van haringfust, bl. 7,9,36 vlgg. Zie ook Brand.

Id. van haring, bl. 7,41,89 vlgg., 280,287. Afschaffing der officiele —, bl. 295 vlgg.

Keurmeesters, bl. 9,36 vlgg., 280, 287.

„*Kinne'gen*“, bl. 38.

„*Kleine visscherij*“, bl. 150,155.

Kol, kolwant, kolreis, bl. 258—59,302.

Korfharing, bl. 168.

Kotters, bl. 290 vlgg.

Kruisdag, bl. 62.

Kuilnet, bl. 177.

Kuitzieke haring, bl. 40.

Kustdorpen (N. Zee), bl. 162,232.

Kustvisscherij (walvischvangst), bl. 112,117,123,203.

Id. ((Noord- en Zuiderzee), bl. 161 vlgg.

Id. Haringkaken door de —, bl. 213,226.

Kwakkuil, bl. 306 vlgg.

L.

Lastgeld der haringschepen, bl. 8,13, vlgg. 24,29,218,238,270.

Id. der walvischschepen, bl. 109,140.

Leicester, bl. 44.

Lely, van der. Zie Recueil.

Loggers, bl. 289 vlgg.

„*Lorredraaijerij*“ der Groenl. vaarders, bl. 144.

M.

Maandgelders (walvischvaart). bl. 107,135.

Id. (hoekwantvisscherij), bl. 154.

Maas, A. E., 238,289.

Maasland, hoekwant- en haringvisscherij te —, bl. 74,151 vlgg., 155—56,303.

Id. afgevaardigden van —, bl. 101.

Maatjesharing, bl. 48—49, 238,280,296.

Margaretha, Gravin van Vlaanderen, bl. 4.

Margaretha, v. Savoye, Landvoogdes, bl. 20.

Maria v. Oostenrijk, Gouvernante, bl. 15,17.

Mauricius, J. J., bl. 87 vlgg., 207 vlgg.

Mauritius (eiland). Zie Jan Mayen.

Mechelen, bl. 8,43.

„*Melkzieke*“ haring, bl. 40.

Middelburg, bl. 115.

Middelkarnis, bl. 302.

Monnikendam, bl. 64,181,184.

Monopolie van het haringkaken, bl. 162 vlgg., 217,231 vlgg., 271.

Id. Twisten over —, bl. 165—67, 233 vlgg.

Id. van het steuren, bl. 168,217,237.

Id. der ventjagerij, bl. 52,216.

Id. bij de haringvangst in 't algemeen, bl. 253—54,261.

Id. van de walvischvangst, bl. 116,119 vlgg.

Id. handel op IJsland, bl. 206.

N.

- Naarden*, vischmarkt te —, bl. 8.
„Nachtschamele” haring, bl. 40.
Netten, bepalingen omtrent de mazen der —, bl. 171—74, 177, 180—1.
Nieuwediep, bl. 803.
Nieuwe haring, bl. 50 vlgg., 82.
Nieuwpoort, bl. 48, 100.
 Id. visscherijcompagnie te —, bl. 92—93.
Noordend, afgevaardigden van, bl. 101.
Noordsche Compagnie, bl. 109, 124, 190, 202. Zie ook Octrooi.
 Id. Vestigingen der — bl. 111.
 Id. Ontdekkingen der —, bl. 110.
 Id. „Kleine N. Cie.” bl. 114 vlgg.
 Id. Zeenwische N. Cie, bl. 115, 116.
 Id. Friesche id. bl. 120.
Noordwijk, bl. 162.
Noordzee, haringvaart in de —, bl. 3, 56, 66, 162 vlgg. Zie ook Politie, Conventie, Beugvisscherij, Doggersbank.
Noorwegen, haringvangst bij —, bl. 56.
Nova-Zembla, bl. 109.
Nijmegen, bl. 44.

O.

- Octrooi* der Noordsche Compagnie, bl. 109, 115, 116, 119, 120, 123—24, 202.
 (Zie ook *Generaal Octrooi*.)
Onderscheidingsteekenen van vischschepen, bl. 814.
Ongezonderde haring, bl. 219, 259.
Oostzee, haringvaart in de —, bl. 3.
Oostzeehandel (Holl.), bl. 2.
Opbrengst der haringvisscherij, bl. 67.
„Ordre” (walvischvaart), bl. 133.
Ostende, bl. 4, 100.
Overnachte haring, bl. 280 (zie *Nachtschamel*).

P

- Pakken* v. haring, bl. 37 vlgg., 40 vlgg., 286. Zie *Haringpakkers*.
Palingvangst (Zuiderzee), bl. 176.
Panharing, bl. 183, 213. Zie ook *Zuiderzeeharing*.
Parteniers (walvischvaart), bl. 107, 135.
Participatiestelsel bij de visscherijen, bl. 311.
Paspoorten van Frankrijk voor haringbuizen, bl. 80.
Pekelharing, bl. 6, 164, 168. Zie ook Haringkaken en Zoutharing.
Phayril. Zie Fairhill.
Philips II, bl. 13.
Pinken. Zie Bomschuiten.
Plakaten op de haringvisscherij, dl. II, hoofdst. 1, passim.
Politie op de Noordzee, bl. 21 vlgg., 313 vlgg. Zie ook Conventie.
Premien voor haringvaart in Engeland, bl. 94.
 Id. voor de Grootte Visscherij hier te lande, bl. 95, 101 vlgg., 222, 226, 228, 242. (Zie ook *Vereen. v. Zoutharingreederijen*.)
 Id. voor walvischvaart, bl. 146 vlgg., 222, 228.
 Id. voor hoekwantvisscherij, bl. 161, 223, 228—29, 250 vlgg., 268.
 Id. voor steurharingvisscherij, bl. 163, 223, 228, 251—252.
 Id. in 't algemeen (afschaffing), bl. 264 vlgg., 268 vlgg.
„Proclamation touching Fishing”, bl. 56, 189, 192.
Proefvisscherijen Zuiderzee, bl. 307, 308.
Prud'hommes pêcheurs, bl. 227.
Prijzen van haring (maatregelen tot ophouding der —), bl. 241 vlgg.

Prijzen van haring in Duitschland (1883), bl. 300.
Publicatie van 1801 (haringvaart), bl. 215 vlgg.

Q.

Quarteelen traan, bl. 116.

R.

Raapsaat, bl. 4.
Raleigh (Walter), bl. 65 vlgg., 192.
Recognitiën, visscherij Engelsche kust, bl. 192, 196 vlgg.
Recueil der Gr. Visscherij (v. d. Lely), bl. 57 en verder passim in het 2e gedeelte.
Reenen, v., bl. 269.
Reglement Zuiderzeevisscherij, bl. 180.
Reglementen (provinciale) op de haringvaart, bl. 237 vlgg.
Requesens, bl. 25.
Robbenslag, bl. 308.
Rotterdam, walvischvaartmaatschappij te —, bl. 230.
 Id. voorname haringstad, bl. 15.
 Id. afgevaardigden, bl. 27, 53 vlgg., 101.
 Id. (kabeljauwvisscherij), bl. 155.
Rijp, (de) afgevaardigden van —, bl. 101.
 Id. walvischvangst, bl. 124.

S.

Saayem, bl. 172, 250, 252, 275.
Sauf-conduits, bl. 14, 45, 80.
Scheveningen, bl. 62, 167, 169, 175.
Schiedam, bl. 15, 21, 27, 53 vlgg., 101, 155.
Schipgeld te Maassluis, bl. 155.
Schouwani, bl. 171.
Schoonen, haringvaart bij, bl. 2.
Schotsche visschers, geweldenaarijen tegen —, bl. 57, 193.
 Id. *haringvisscherij*, bl. 83, 195.
 Id. *haring*, bl. 285, 287.
Schrobnat, schrobnatvisscherij, bl. 171, 174, 249, 268, 275, 302 vlgg., 314.
Semeyns, Corte Beschryvinghe enz., bl. 60 vlgg., 184, 261.
„Sevenjot”, bl. 62.
Shetlands, bl. 56, 62, 79.
Sleepwant, (Zuiderzee), bl. 180.
Slepend visschen (Zuiderzee), bl. 177, 182. Zie *Wonderkuil*.
Smeerenburg, bl. 112, 117, 122, 123, 127.
Spitsbergen, bl. 106, 108, 111 vlgg., 190 vlgg., 193—195, 200 vlgg.
Staande netten (Zuiderzee), bl. 180.
Staatscommissie (1854), bl. 4, 185, 269, 271 vlgg.
Stanck ofte wantharing, bl. 40.
Stapelmarkt v. haring hiertelande, bl. 42.
Statistiek, zie de Bijlagen.
Sterckharing, bl. 40.
Stettin, bl. 77, 91—92, 300.
Steur in de Zuiderzee, bl. 176.
Steuken van haring, bl. 4.
Steurharingvisscherij, bl. 162 vlgg., 216 vlgg., 270, 294—95.
Stokholm, bl. 77.
Straat Davis, walvischvaart in —, bl. 139 vlgg.
Subsidie voor de haringvaart, bl. 76 vlgg., 101, 222.
 Id. voor convooi, bl. 45, 59, 64, 94, 101—102.

T.

„Teelt”. Zie haringteelt.
Tellers der mazen van haringwant, bl. 217.

Tentoonstellingen, bl. 291.
Thorbecke, bl. 265, 268.
Tiende penning van allen harinck, bl. 24.
Tongewant, bl. 172.
Tonnebrand, bl. 10, 37.
Ton zeestuks, bl. 286.
Traanschepen of nâschepen, bl. 118, 181.
Twintigste penning van alle versche visch, bl. 25.

U.

Uitvoer van vischwant, (verbod van), bl. 55, 75, 90, 95, 125, 131.
 Id. van soepen ter vischvaart, bl. 80, 103, 125, 129, 158, 160, 223.
 Id. van haringnetten, bl. 79, 90.
 Id. van haringtonnen, bl. 79, 90, 95.
 Id. van traan, bl. 118.
 Id. van haring, bijl. K.
 Id. van zoutevisch, bijl. I.
 Id. van verschen visch, bl. 302 vlgg., bijl. M.
Uitvoerrecht op haring, (vrijdom van —) bl. 95. "
 Id. op traan, bl. 146.
Uitzeilen, verbod tot —, der haringvloot, bl. 44, 70, 73 vlgg.
 Id. Id. der walvischvloot, bl. 125, 129 vlgg., 136—37.

V.

Ventjagers, vergunning om — rechtstreeks uit zee naar vreemde havens te zenden, bl. 89, 229.
Ventjagerij, zie Jagerij.
Verbod van haringvaart in 1665, bl. 73.
 " 1672, " 75.
 " 1691, " 78.
 " 1702, " 79.
 " 1781, " 103.
 Id. van hoekwantvisscherij, bl. 159—60.
 Id. van verschvaart, bl. 175.
 Id. van dienstnemen op vreemde schepen, bl. 93, 96, 104, 119, 129, 147.
Vereeniging der Zoutharingreederijen, bl. 244 vlgg., 254, 257, 263.
Verpakken van vreemden haring, bl. 213.
Verschharing, bl. 161 vlgg.
Verschvaart, bl. 25, 169, 175, 260, 302 vlgg.
Vlaanderen, afgevaardigden van —, bl. 20 vlg.
Vlaardingen, bl. 16, 101, 151, 155, 167, 219, 247 vlgg., 303.
Vleet, bl. 22, 40, 216.
Vliedingen, bl. 43, 101, 115.
Volendam, bl. 306 vlgg.
Volle haring, bl. 11, 238, 280, 296.
Volzeeharing, bl. 280.
Vrijdom van recht op de rondemaat voor zout, bl. 95. Zie ook *Accijnsvrijdom*.

W.

Walvischvaart, bl. 105 vlgg. Beschrijving der vangst, bl. 107, 117—118, 223.
 Id. Herleving der — na den val der Noordsche Cie, bl. 124 vlgg.
 Niet herleefd na 1813, bl. 229 vlgg., 257—58, 309—10.
Wapening van haringbuizen, bl. 18.
 Id. van walvischvaarders, bl. 111.
Waterschepen, bl. 179, 182.
Westerhoff, bl. 279.
Wetten op de visscherij (zie ook Plakaten, Publicatie), bl. 223 vlgg., 253 vlgg., 276 vlgg., 306 vlgg., 311 vlgg. Zie ook bijlage D.

- Westfriesland*, haringvaart van —, bl. 7.
Wieringen, privilege voor haringv. in de Oostzee, bl. 2.
Willem I (Prins), bl. 24, vlg. 46.
 Id. (Koning), bl. 280, 286.
Wintgens, bl. 266, 268.
Wonderkwil, bl. 183, 306. Zie *Slepend visschen*.
Wormer, afgevaardigden van —, bl. 27.
"Wrack" haring, bl. 11, 280.
Wijk aan Zee, onlusten te —, bl. 178.
 Id. Steurharingvisscherij uit —, bl. 162.

I.J.

- Yarmouth* (Jernemuth, Jaermuyden), haringv. bij —. Zie ook *Diepwater*, bl. 3, 62, 161.
Ye-haring, bl. 11.
Yle haring, bl. 11, 40, 183, 288, 296.
IJmuiden, bl. 303, 317.
IJlandsche visscherij, bl. 149 vlgg., 205 vlgg., 258, 302; bijl. C en H.
 Geschillen omtrent IJeland, bl. 205 vlgg.
"IJvisscherij" (walvischvangst), bl. 123.

Z.

- Zaandam*, bl. 124.
Zalm in de Zuiderzee, bl. 176.
Zandvoort, bl. 162.
Zeeländ, afgevaardigden van —, bl. 20 vlg., 72.
 Id. haringvisscherij van —, bl. 3, 6, 7.
Zeeuwsche haringvisschers, bl. 6 vlgg., 16, 66.
"Zeevisscherij" (walvischvangst), bl. 122.
Zegens, (Zuiderzee), bl. 181.
Zomerbeugvaart, bl. 155.
Zorgdrager, bl. 105, 117.
Zout „van goeden grauwen zelle” bl. 10, 36.
 Id. Spaansch en Portugeesch —, bl. 10, 48.
 Id. Hollandsch klein —, bl. 36, 39.
 Id. Schotsch en Luneburger —, bl. 36.
 (Zie ook *Accijnsvrijdom*.)
Zouten van haring, bl. 9.
"Zoutharing". Zie *Pekelharing*.
Zuiderzee, haringvisscherij in de —, 64, 162, 175 vlgg., 183—86.
Zuiderzeeharing, gekaakt, bl. 218. Merk voor —, bl. 280.
Zuiderzeevisscherijen, bl. 175 vlgg., 305 vlgg.
 Id. Geschillen tusschen provincien over de —, bl. 178 vlgg.
Zuidsee-Walvischcompagnie, bl. 223.
Zweden, oorlog met —, bl. 72, 129.
"Zijde", de — (kustdorpen), bl. 150 vlgg., 162 vlgg.
 Id. rekwest van — over 't haringkaken, bl. 166.

AUG 16 1921

